

Львівські історичні праці. Джерела, вип. 1

Василь Гарасимчук

МАТЕРІАЛИ
ДО ІСТОРІЇ КОЗАЧЧИНИ XVII ВІКУ

* * *

ВАСИЛЬ ГАРАСИМЧУК:
ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ
(1880-1944)

Львів - 1994

Vasyl' Harasymchuk

MATERIALS TO THE HISTORY OF COSSACK
MOVEMENT OF THE 17th CENTURY

* * *

VASYL' HARASYMCHUK:
THE LIFE AND SCIENTIFIC WORK
(1880-1944)

L'viv - 1994

Василь Гарасимчук

МАТЕРІАЛИ
ДО ІСТОРІЇ КОЗАЧЧИНИ XVII ВІКУ

* * *

ВАСИЛЬ ГАРАСИМЧУК:
ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ
(1880-1944)

Львів - 1994

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
Львівське відділення

Редакційна колегія:

Ярослав ДАШКЕВИЧ, Мирон КАПРАЛЬ, Ігор СКОЧИЛЯС,
Ярослав ФЕДУРУК

Випуск підготовлено за сприянням:

Комерційного банку "Карпати"

ISBN 5 - 7702 - 0623 = 3

© Я.Книш, Я.Федорук,
І.Гирич та ін., 1994

З М І С Т

<i>Ярослав Книш</i> . Родовід Василя Гарасимчука	7
<i>Ярослав Федорук</i> . Василь Гарасимчук та його невидані “Матеріали до історії козаччини XVII в.”	12
<i>Ігор Гирич, Наталя Самсоник</i> . Листи Василя Герасимчука до Михайла Грушевського	48
<i>Ярослав Федорук</i> . Листи Василя Гарасимчука до Івана Кревцького	96
<i>Юрій Зазуляк</i> . Василь Гарасимчук — дослідник української козаччини	107
Summaries	120
Contents	122
<i>Василь Гарасимчук. Матеріали до історії козаччини XVII в.</i>	1
Зміст документів	3
<i>Ярослав Федорук</i> . Praefatio	12
Документи	13
Summary	135
<i>Додаток №1</i> . Заголовки документів у редакції В.Гарасимчука	136
<i>Додаток №2</i> . Список латинсько-польських скорочень, не розшифрованих у тексті	140
Покажчик осіб	143
Географічний і етнічний покажчики	149

РОДОВІД ВАСИЛЯ ГАРАСИМЧУКА

Предки Василя Гарасимчука по батьківській лінії походили з села Скоморохи (суч. Сокальський р-н Львівської обл). Всі вони були землеробами. Ім'я прапрадіда встановити не вдалось, але ім'я прапрабаби відоме. У метричній книзі с. Скоморохи записано, що 24 лютого 1807 р. у будинку №72 померла Параскева з Дацюків, матір Семена Гарасимчука, у віці 70 років¹, отже, народилась вона у 1737 р. (якщо у книзі точний запис).

Праділ Василя Гарасимчука — Семен Гарасимчук, який народився приблизно у 1762 р.,² також походив з села Скоморохи. Семен був жонатий двічі. З першою жінкою Марією Динєю він одружився ще до 1785 р. Подружжя мало щонайменше трое дітей. Найстаршим сином був Федір, відома лише дата його смерті — 25 жовтня 1788 р.³

Дід Василя Гарасимчука — Лаврентій — народився у будинку №23 10 серпня 1785 р. Хрещеними батьками у нього були Григорій Диня і Марія Гаврона⁴. Донька Анастасія народилась 30 листопада 1787 р. і померла через кілька місяців — 15 березня 1788 р.⁵ Двома місяцями раніше, 15 січня 1788 р., померла дружина Семена Гарасимчука — Марія, проживши лише 26 років⁶. Отже, народилась вона 1762 р.

Через місяць після смерті жінки Семен Гарасимчук одружився вдруге. Палєвно, таке рішення було продиктоване необхідністю підтримувати селянське господарство у належному стані. Вінчання відбулося 15 лютого 1788 р. з двадцятирічною Іриною Штикало⁷. Від цього шлюбу у Семєна було ще десять дітей: Анна (25.XII.1790 — ?), Тетяна (23.I.1793 — ?), Прокіп (26.VII.1795 — 6.III.1798), Дем'ян (16.XI.1797 — 1.XII.1801), Іван (15.III.1800 — ?), Свдокія (15.VII.1803 — 26.II.1805), сінні-близнюки Гаврило (10.IV — 22.IX.1810) і Степан (10.IV — 23.IX.1810), Текля (14.X.1811 — ?) і

¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДА у Львові). — Ф.201. — Оп.4а. — Спр.5130. — Арк.26.

² Там же. — Спр.5128. — Арк.41.

³ Там же. — Спр.5130. — Арк.5.

⁴ Там же. — Спр.5128. — Арк.1.

⁵ Там же. — Спр.5128. — Арк.3-зв., 49-зв.; Спр.5130. — Арк.5-зв.

⁶ Там же. — Спр.5128. — Арк.49; Спр.5130. — Арк.5.

⁷ Там же. — Спр.5128. — Арк.41.

Анна (23.XII.1814 — ?)⁸. Як бачимо, дитяча смертність у цей час була високою; половина дітей померли малолітніми. Привертає увагу і той факт, що двох дочок назвали однаковим ім'ям — Анна.

Дід Василя Гарасимчука — Лаврентій — вперше одружився 2 листопада 1806 р. з шістнадцятирічною Марією Паногою⁹, котра народилася 19 квітня 1792 р.¹⁰, її батьком був Андрій Панюта, а матір'ю — Анастасія, дочка Івана Величка¹¹. Від цього шлюбу у Лаврентія Гарасимчука було семеро дітей. Першими, з перервою в один місяць, 27 вересня і 1 листопада 1811 р., народилося двос дівчаток-двійняток, яких назвали Аннами¹². Двійнята померли малолітніми: 8 квітня 1812 р. і 29 серпня 1814 р.¹³ Наступними народились: Ксенія (5.II.1812 — ?), Яків (4.VI.1815 — 13.IX.1819), Степан (9 — 27.I.1818), Тетяна (29 — 31.I.1819) і Тскля (18.VIII — 6.X.1820)¹⁴. На другий день після народження доньки Тсклі померла жінка Лаврентія Гарасимчука — Марія (19.VIII.1820)¹⁵. Подружжю не щастило з дітьми: з семи — шестеро померли малолітніми.

Менше ніж через два місяці Лаврентій Гарасимчук одружився вдруге. 12 жовтня 1820 р. він обвінчався з вісімнадцятирічною Євдокією Сачко¹⁶, котра народилася 4 березня 1802 р. у с. Скоморохи у будинку №33. У метричній книзі записано, що її хрещеними батьками були: Василь Сачко та Агафія Штикало, донька Григорія¹⁷. Проте, виявляється, що скомороський священик Пилип Ганіткевич допустив тут неточність, переплутавши батьків дружини Василя Сачка. У двох сусідніх будинках №33 і №34 жили зі своїми сім'ями два брати: у першому — Василь Сачко, у другому — Іван Сачко. У двох були дру-

⁸ Там же. — Спр.5128. — Арк.7-зв., 11-зв., 14, 19-зв., 23, 29-зв., 30-зв., 31, 33-зв., 55-зв., 60, 61-зв.

⁹ Там же. — Спр.5128. — Арк.45.

¹⁰ Там же. — Спр.5127. — Арк.21; Спр.5128. — Арк.10-зв.

¹¹ Там же. — Спр.5128. — Арк.20-зв.

¹² Там же. — Спр.5127. — Арк.44-зв., 49-зв.; Спр.5128. — Арк. 27-зв., 31.

¹³ Там же. — Спр.5130. — Арк.32, 34-зв.

¹⁴ Там же. — Спр.5128. — Арк.31-зв., 34, 36-зв., 37, 38-зв.; Спр.5130. — Арк.37, 37-зв., 38-зв.

¹⁵ Там же. — Спр.5128. — Арк.69; Спр.5130. — Арк.38-зв.

¹⁶ Там же. — Спр.5128. — Арк.13.

¹⁷ Там же. — Спр.5127. — Арк.37; Спр.5128. — Арк.22.

жнини на ім'я Агафія, тільки в першого Агафія із Мошків¹⁸, а в другого — Агафія зі Штикалів¹⁹. Отже, у Василя Сачка була дружина Агафія, донька Івана Мошка і Марії зі Срожанків²⁰.

У Лаврентія та Євдокії Гарасимчуків було щонайменше восьмеро дітей: Анна (20.IX.1823 — ?), Василь (I.VII.1825 — ?), Федір (26.II — 6.V.1831), Серафима (9.VIII.1832 — ?), Іван (15.III.1836 — 29.X.1904), батько Василя Гарасимчука, Олексій (24.III.1839 — ?) і Степан (8 — 21.I.1844)²¹. Із восьми дітей малолітніми померли тільки двос. Впадає в очі те, що і Семен та Ірина, і Лаврентій і Марія, і Лаврентій та Євдокія першу свою доньку називали Анною. Напевно, це ім'я було в особливій пошані у роді Гарасимчуків.

Батько Василя Гарасимчука — Іван — як вже згадувалось вище, народився 15 березня 1836 р. у с. Скоморохи в будинку №72. Хрещеними батьками у нього були Іван Сачок та Анна Маковська²². 5 листопада 1854 р. Іван Гарасимчук одружився із п'ятнадцятирічною Ксенією Івашко з сусіднього села Ільковичі²³, у сім'ю якої він пішов за зятя.

Ксенія Івашко народилася 1 листопада 1839 р. у с. Ільковичі у будинку №24. З цього села походило більшість її предків. Її батько — Василь Івашко (18.IV.1810 — 19.V.1884) — був сином Івана Івашка (6.I.1793 — 9.III.1849) і Єфросинії Штикало (народилась перед 1785 р., померла 29.IV.1840), котрі одружилися 12 вересня 1809 р.²⁴ Іван Івашко був сином Івана Івашка (1752 ? — 27.III.1817) і Євдокії Мошко, доньки Тимофія Мошко²⁵. Єфросинія Штикало походила з Скоморохів і була донькою Івана Штикала (1733 ? — 19.XII.1793) і Євфремії Антонок (1755 ? — 26.II.1811)²⁶.

¹⁸ Там же. — Спр.5128. — Арк.17-зв., 25, 27, 33, 35, 37-зв.

¹⁹ Там же. — Спр.5128. — Арк.21, 21-зв., 26-зв., 28.

²⁰ Там же. — Спр.5131. — Арк.38; Спр.5132. — Арк.36.

²¹ Там же. — Спр.5130. — Арк.45-зв.; Спр.5131. — Арк.8-зв., 12, 14-зв., 18, 20, 26-зв., 38; Спр.5132. — Арк.36, 76.

²² Там же. — Спр.5131. — Арк.26-зв.; Спр.5132. — Арк.23-зв.

²³ Філія Національного музею у Львові, музей у Сокалі: Людина, Земля, Всесвіт. — Архів. — Спр.222 — Арк.39.

²⁴ ЦДІА у Львові. — Ф.201. — Оп.4а. — Спр.2318. — Арк.8, 22, 64-зв., 76, 102-зв.; Спр.2319. — Арк.6.; Спр.2320. — Арк.2-зв.; Спр.5129. — Арк.11-зв., 28-зв.; Філія... — Спр.221. — Арк.13.

²⁵ ЦДІА у Львові. — Ф.201. — Оп.4а. — Спр.2318. — Арк.8, 90; Спр.5129. — Арк.11-зв.

²⁶ Там же. — Спр.5128. — Арк.53, 60.

Мати Ксенії Івашко — Марія Власюк — народилася 2 квітня 1811 р.²⁷ Її батько — Пантелеймон Власюк — одружився, маючи двадцять два роки, 16 жовтня 1800 р. з вісімнадцятирічною Євдокією Динією, донькою Григорія та Євдокії з Григів²⁸.

Батько Ксенії — Василь Івашко — одружився з Марією Власюк 8 листопада 1835 р., це була його друга жінка²⁹. Відомо, що від цього шлюбу у подружжя, крім Ксенії, було ще четверо дітей: Ірина (17.IX.1836 — ?), Анастасія (11.VII.1843 — 5.VI.1920) — мати Василя Гарасимчука, Євдокія (5.III.1844 — ?) і Данило (22.II.1846 — ?)³⁰. Про кількість дітей у Івана та Ксенії Гарасимчуків ми можемо довідатися, в основному, зі записів у книзі померлих с. Ільковичі. Зберігся метричний запис про народження тільки однієї дитини — сина Максима — 12 березня 1859 р.³¹, який помер 2 вересня 1886 р.³² Паприкініці 1863 р. або на початку 1864 р. народилася дочка Єфремія, яка померла 9 травня 1873 р. у віці 8 з половиною років³³. 1870 р. народився син Степан, який помер 7 липня 1892 р. двадцятидвохрічним³⁴. На початку 1875 р. народився син Данило, який прожив рік з третиною і помер 10 травня 1876 р.³⁵ Останніми народились 12 березня 1877 р. близнята Василь і Євдокія, які у той же день померли³⁶. Через чотири дні на тридцять дев'ятому році життя померла дружина Івана Гарасимчука — Ксенія³⁷.

Майже через два роки, 16 лютого 1879 р., Іван Гарасимчук одружився вдруге з рідною сестрою Ксенії — тридцятип'ятирічною Анастасією Івашко. Свідками при вінчанні були: Василь Гарасимчук і Максим Харчук³⁸. Як вже згадувалось вище, Анастасія народилася 11

²⁷ ЦДІА у Львові. — Ф.201. — Оп.4а. — Спр.5129. — Арк.29-зв.

²⁸ Філія... — Спр.221. — Арк.5; ЦДІА у Львові. — Ф.201. — Оп.4а. — Спр.2318. — Арк.62-зв.; Спр.2319. — Арк.6; Спр.2320. — Арк.2-зв.

²⁹ Філія... — Спр.222. — Арк.22.

³⁰ ЦДІА у Львові. — Ф.201. — Оп.4а. — Спр.2319. — Арк.1, 16, 22, 30-зв.

³¹ Там же. — Спр.2321. — Арк.28-зв.

³² Філія... — Спр.221. — Арк.16.

³³ Там же. — Спр.221. — Арк.1.

³⁴ Там же. — Спр.221. — Арк.23.

³⁵ Там же. — Спр. 221. — Арк.5.

³⁶ Там же. — Спр.221. — Арк.6.

³⁷ Там же.

³⁸ Там же. — Спр.222. — Арк.67.

липня 1843 р. у будинку №24 у селі Їльковичі. Хрещеними батьками у неї були Василь Мошко і Христина Власюк³⁹. У цього подружжя 10 січня 1880 р. народився син Василь, який пізніше став видатним українським істориком. Книга народжень с. Їльковичі за 1880 р. не знайдена, тому відсутні детальніші відомості про це. Згідно з книгою одружень, у Івана та Анастасії Гарасимчуків було ще три дочки. Перша — Параскева — двадцятирічною вийшла заміж 4 листопада 1901 р. за Вінцентія Осцяка з села Тартакова⁴⁰. Друга — Меланія — дев'ятнадцятирічною вийшла заміж 15 лютого 1903 р. за Івана Харчука з с. Їльковичі⁴¹. Третя — Анна — сімнадцятирічною вийшла заміж 7 червня 1903 р. за Кузьму Маруцака з села Конотопи⁴². Крім цього, є відомість про Василевих братів: Григорія (1868 ? — 29.V.1920)⁴³, Петра і Павла⁴⁴.

Батько Василя Гарасимчука Іван помер 29 жовтня 1904 р.⁴⁵, а мама Анастасія — 5 травня 1920 р.⁴⁶

---

³⁹ ЦДІА у Львові. — Ф.201. — Оп.4а. — Спр.2318. — Арк.48; Спр.2319. — Арк.22.

⁴⁰ Філія... — Спр.222. — Арк.96.

⁴¹ Там же. — Арк.98.

⁴² Там же.

⁴³ Відомості про Григорія Гарасимчука див. з листа його сина Максима у додатку до статті Ярослава Федорука "Василь Гарасимчук та його невідані матеріали до історії козаччини XVII ст."

⁴⁴ Спогади Василевого племінника Григорія Гарасимчука, сина Павла (записали Ярослав Кінши і Ярослав Федорук).

⁴⁵ Філія... — Спр.221. — Арк.33.

⁴⁶ Там же. — Арк.47.

ВАСИЛЬ ГАРАСИМЧУК* ТА ЙОГО НЕВИДАНІ “МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ КОЗАЧЧИНИ XVII ВІКУ”

Василь Гарасимчук належить до покоління галицьких істориків, котрих довгий час не згадували в історичній науці, і чий життєвий шлях сьогодні оповитий таємницею. Його внесок, однак, у вивчення історії козащини настільки вагомий, що особа вченого заслуговує на особливу увагу. Це попри те, що за роки життя Василя Гарасимчука не було видано жодної його монографії, а добірка праць з історії доби Івана Виговського, запланована на 1930-1931 рр. Комісією ВУАН для дослідження нової української історіографії, так і не з'явилася друком.¹

Василь Гарасимчук народився 10 січня 1880 р.² в селі Ільковичі, неподалік від Сокаля, у селянській родині Івана та Насті Гарасимчуків.³ Про дитячі роки Василя нічого певного не знаємо. Наприкінці XIX ст. в Ільковичах була однорічна школа.⁴ Можливо, Гарасимчук починав у ній вчитися. Лише від 1900 р. маємо достеменну згадку, що він записався на філософічний факультет Львівського університету.⁵ В університеті Василь слухав лекції Михайла Грушевського (“Іс-

---

* Історик не звертав особливої уваги на те, як писати своє прізвище: “Гарасимчук” чи “Гарасимчук”. В його підписах зустрічаються обидва варіанти. Але з огляду на традицію в його рідних місцях, котра збережена по теперішній час, залишасмо другий варіант.

¹ Україна. — К., 1929. — Кн.10-11. — С.160-161.

² Державний архів Львівської області (далі — ДАЛЮ). — Ф.26. — Оп.15. — Од.зб.607. — Арк.38.

³ Це був другий шлюб Івана Гарасимчука, котрий він взяв 16 лютого 1879 р. у віці 43 років (Філія Національного музею у Львові, музей у Сокалі. — Архів. — Спр.222: Iłkowie. [Księga] szlubnych. — Т.І. — Арк.67.). Його дружина — мама Василя — “Anastasia, filia Basilii Iwaszko et Maria Własiuk, agricolatum in Iłkowie” (там же). Перший раз Іван Гарасимчук одружився 5 листопада 1854 р. у віці 18 років зі старшою сестрою Анастасією — п'ятнадцятилітньою Ксенією (“Xenia, filia Basilii Iwaszko, agricola in Iłkowiczy, et Maria, nata de patre Pantelemone Własiuk atque matre Ewa de Dynia Własiukowa”: Там же. — Арк.39). Після цього шлюбу Іван Гарасимчук залишився вдівцем 16 березня 1877 р. (Там же. — Спр.221: Книга успошних села Ільковичи. — Т.ІІ. — Арк.6). Спеціально для біографії Василя Гарасимчука ці дві книги віднайшов Ярослав Книш, котрому висловлюю свою подяку.

⁴ *Sokalski B. Powiat Sokalski.* — Lwów, 1899. — S.471.

⁵ ДАЛЮ. — Ф.26.— Оп.15. — Спр.603. — Арк.18-зв.

торія Східної Європи“, “Історія Галицько-Волинської держави“, “Боротьба за Галичину і Волинь“, “Історія унії Литви і Польщі“, “Історія Криму“ та ін.), Людвіка Фінкля (“Історія Австро-Угорської монархії“, “Вступ до науки історії“, “Історія XIX ст.“ та ін.), Кирила Студинського (“Київські вчені“, “Історія руської писемності“ та ін.), проф. Колесси (“Старий роман і повість на Русі“), а також лекції з географії, психології, іноземних мов та інших предметів.⁶

Ще студентом у 1903 р. він став членом Наукового Товариства ім. Шевченка⁷ і залучився до наукової праці. 27 лютого 1904 р. “Василь Герасимчук предкладає свою працю “Іван Виговський і Юрій Хмельницький“, розд[іли] I—IV. Проф. Грушевський подає свої замітки до своєї праці... Ухвалено друкувати в Записках“.⁸ Це був перший виступ молодого дослідника перед Виділом НТШ у Львові.⁹ Сама стаття стала основою його докторської праці у 1912 р. під керівництвом М.Грушевського.¹⁰

Не здавши іспити в університеті,¹¹ молодий історик “...яко однорічний охотник...“¹² вступив на службу до австрійського війська десь восени 1904 р.¹³ Служив у Празі,¹⁴ але смерть батька у жовтні¹⁵ зму-

⁶ Там же. — Спр.603, 604, 607, 608, 609, 610. — Арк.18-зв., 22-зв., 38, 37, 58, 60.

⁷ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДА у Львові). — Ф.309. — Оп.1. — Спр.372. — Арк.43.

⁸ Там же. — Спр.42. — Арк.56. Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка (далі — ХНТШ). — 1904. — Ч.18. — С.13.

⁹ Крип'якевич І. Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894-1913 роках // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка (далі — ЗНТШ). — 1991. — Т.ССXXII. — С.395.

¹⁰ ДАЛО. — Ф.26. — Оп.15. — Од.зб.1336. — Арк.21.

¹¹ Пізніше з війська, також з археографічної експедиції у Польщі та Росії історик не один раз думав затриматися у Львові “...на кілька днів на іспит, щоби позбутися найважчийшого” (ЦДА у Києві. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.25, 13-13-зв., 3; ЦДА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.14).

¹² Львівська наукова бібліотека АН України ім. В. Стефаніка, відділ рукописів (далі — ЛНБ АН України). — Ф. Барвінського. — № 891.

¹³ ЦДА у Києві. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.1 — 1-зв.

¹⁴ Там же; ЛНБ АН України. — Ф. Барвінського. — № 891.

¹⁵ Книга усопших села Ільковичи. — Арк.33. На цвинтарі в с. Скоморохи (всіх людей з Ільковичів ховали в сусідньому селі) на могилі Івана Герасимчука стояв пам'ятник з хрестом, котрий не зберігся (спогади Григорія Герасимчука, племінника Василя, котрий є сином Василевого брата

сила його подати рапорт (рекламацію) про переведення в ерзац-резерви.¹⁶ Почалася довга тяганина з вирішенням цього питання у львівській жандармерії, намісництві та в інших урядах.¹⁷ Не допомогло також прохання до посла О. Барвінського посприяти у справі.¹⁸ З цієї рекламації, зрештою, нічого не вийшло.

Смерть батька дуже сильно відбилася на Василеві і він захворів, ввійшовши у березні 1905 р. у відпустку: “Дістав на 1 1/2 місяця відпустку для гоєння своєї хвороби — нервозности”.¹⁹ Цей час він провів на Сокальщині в Ільковичах, Скоморохах, Перетоках,²⁰ а також у брата в Млинах біля Краковця.²¹

До військового побуту важко було призвичаїтися, перш за все морально: “...на божім світі кіпить якась жите, що борять ся за святую волю, а ми мусимо бути вязьнями і невольниками в руках капралів і всякої иньшої шаржі. З такою долею помирити ся дуже трудно і не кождий погодить ся”.²² Але час залікував усі рани; обставини змуси-

---

Павла. Тут і далі спогади родини Василя Гарасимчука: наемітника Григорія, його доньки Марії з Ільковичів, а також внука сестри Василя Пестини Григорія Штикала з Перетоків неподалік від Ільковичів записали Ярослав Киши і Ярослав Федорук. Шановний п. Григорій Штикало трагічно загинув 12 березня 1993 р.).

¹⁶ Тут є одна деталь, не зовсім зрозуміла. З листа до О. Барвінського цілком ясно видно, що клопотання про переведення в ерзац-резерви було подано після смерті батька (ЛНБ АН України. — Ф.Барвінського. — № 891). Виходить, що службу він розпочав раніше, ніж у жовтні. Але в листі до М.Грушевського від 18.1.1905 р. (“Вже два місяці сього гарного часу проминуло на службі для вітчизни...” — ЦДІА у Києві. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.1-зв.) видно, що він був покликаний до війська в листопаді, отже, після смерті батька. Тут якась неточність самого Василя Гарасимчука. З огляду на те, що пізніше він говорив про своє річне перебування в армії (молодий історик мав бути демобілізований 30 вересня 1905 р. — Там же. — Арк.3 — 3-зв.), то слід, очевидно, вважати, що його записали на службу десь у вересні — жовтні 1904 р., а потім відпустили до листопада додому на похорон.

¹⁷ Там же. — Арк.2; ЛНБ АН України. — Ф.Барвінського. — № 891.

¹⁸ ЛНБ АН України. — Ф.Барвінського. — №891 (лист В.Гарасимчука до О.Барвінського від 28 квітня 1905 р. за рекомендацією д-ра І.Брика).

¹⁹ ЦДІА у Києві. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.66.

²⁰ Там же. — Арк.5 — 5-зв.

²¹ Там же. — Арк.66. В Млинах біля Краковця, брат Василя Петро мав парافیю (спогади Григорія Гарасимчука). Син Петра Роман Гарасимчук був відомим українським етнографом.

²² Там же. — Арк.1-зв.

ли історика звикнути до служби, і перед звільненням “в гісархії військової” він сам був уже капралом.²³ “Зрештою, хто зна — може воно і добре стало ся, хоч жалко мені року. Військо як школа не пішло марно: позбув ся трохи своєї рутенщини, пізнав ліпше робіг, людий, сю скомпліковану військову машину, приучив ся “урядового” німецького стилю, а в кінци — і по-чеськи. Колись і се може придати ся”.²⁴ Одразу після війська він знову поїхав до родини на села: “Трохи собі відпочину”.²⁵

Ще влітку 1905 р. Гарасимчук задумувався над своїм заняттям після звільнення: чи подавати документи до шкільної ради і йти викладати в одну з гімназій, здаючи одночасно іспит в університеті, чи зовсім відкласти все набік і “...покінчити недокінчені університетські рахунки”.²⁶ Врешті М.Грушевський вирішив залучити молодого історика до наукової роботи: “До Львова прибуду десь 9.Х, — писав В.Гарасимчук. — і пічну працювати в своїх обов'язках після пляну, який подадуть в.п.п.професор”.²⁷

Повернувшись у Львів, молодий дослідник налагодив свою співпрацю з НТШ, зокрема, виступив з доповіддю “Події на Україні перед Чуднівською кампанією”.²⁸ 1 листопада 1905 р. на засіданні Археографічної комісії було ухвалено кредити для Василя Гарасимчука та Івана Кривецького для комплектування документів до історії козащини і їх видання у підбірках томів “Жерела до історії України-Руси”.²⁹ Згідно з планом, розробленим для цієї праці, ряд дослідників відряджалися до різних міст України, Польщі і Росії, щоб копіювати документи. Ще у червні були відправлені дві експедиції Ів. Кривецького до Кракова та Ів. Джиджори до Харкова і Москви.³⁰ Василь Гарасимчук виїхав у листопаді до Кракова, а звідти — до Варшави і Петербурга, де працював протягом року, збираючи матеріали до істо-

²³ Там же. — Арк.3-зв.

²⁴ Там же.

²⁵ Там же. — Арк.8, 9.

²⁶ Там же. — Арк.3.

²⁷ Там же. — Арк.8.

²⁸ ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Стр.42. — Арк.61-зв.; ХІГНІ. — 1905. — Ч.24. — С.7.

²⁹ ЦДІА у Львові. — Там же. — Арк.61. Ці кредити були ухвалені згідно з запискою М.Грушевського на засіданні Археографічної комісії 1.ХІ.1905 р. (*Крип'якевич І.* Вказ.пр. — С.409).

³⁰ ЦДІА у Львові. — Там же. — Арк.60-зв., 63-зв.

рії Руйни за 1657-1667 рр.³¹ 25 лютого 1906 р. його заочно обрали членом Археографічної комісії ІТШ, разом з Іваном Джиджорою, Денисом Коренцем, Іваном Крип'якевичем та Іваном Кривеньким³² (у 20-х числах лютого 1906 р. В. Гарасимчук лежав у клініці у Кракові³³).

За цей період праці вчений зібрав добірку документів для публікації в "Жерелах...". На одному із засідань Археографічної комісії (30.V.1908 р.) було ухвалено друкувати їх XII томом³⁴. Рівночасно з підготовкою документів до друку В.Гарасимчук їздив до Кракова звіряти свої нотатки.³⁵ Тому у червні 1908 р. вчений знову просив кредит для нової експедиції,³⁶ в чому, однак, було відмовлено. Він не припиняв своєї дослідницької праці і виступив з рефератами статей "Гадяцький трактат з 1658 року" (13.VII.1908), "Виговщина і Гадяцький трактат" (28.II.1909), "Чуднівська кампанія" (9.VIII.1912)³⁷ та ін.

Протягом цього часу матеріали Гарасимчука були готові до друку. Про це є кілька відомостей у протоколах зборів і у "Хроніці ІТШ".³⁸ Але видання затримувалося. Великою мірою це було пов'язано з не-

³¹ Там же. — Арк.63-зв., 66. Крип'якевич І. Вказ.пр. — С.409. Дрібні, але цікаві моменти з життя і побуту вченого під час археографічної експедиції, також побіжні описи архівної справи бібліотек та архівів Кракова, Варшави та Петербурга див. у листах В.Гарасимчука до І.Кривенького (Там же. — Спр.986. — Арк.1-16).

³² ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.42. — Арк.63-зв.; ХІІТШ. — 1906. — Ч.26. — С.15; Крип'якевич І. Вказ.пр. — С.408.

³³ ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1 — Спр.986. — Арк.5-8.

³⁴ Там же. — Спр.42. — Арк.78; ХІІТШ. — 1908. — Ч.35. — С.18.

³⁵ ЦДІА у Києві. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.43: "Приїхав я ту на се, щоби перевірити свої манускрипти" (лист з Кракова від 13 грудня 1907 р.).

³⁶ ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.42. — Арк.79-зв.

³⁷ Там же. — Арк.80-зв., 34-зв., 126.

³⁸ Там же. — Арк.92-зв. (засідання Археографічної комісії від 21.XI.1909 р.: "М.Грушевський повідомляє також, що готові вже до друку... три томи "Жерел..." (В.Гарасимчука, Ф.Голійчука, і д-ра М.Кордуби"); — Арк.96 (засідання Археографічної комісії від 27.XII.1909 р.: "Приготовлені до друку збірки М.Кордуби і проф. В.Гарасимчука"); — Арк.103 (засідання Археографічної комісії від 30.IX.1910 р.: "Близькі до друку с: том "Жерел..." д. В.Гарасимчука..."). Також див.: ХІІТШ. — 1909. — Ч.40. — С.17; — 1910. — Ч.44. — С.13.

дагогічною роботою вченого.³⁹ Але, попри це, ясно видно якесь прикре непорозуміння між управою Археографічної комісії і самим істориком. Так, наприклад, 13 вересня 1911 р. було “доручено секретареві комісії Іванові Джиджорі звернутися до д. Герасимчука, щоб повідомив комісію про стан приготовленої до друку збірки документів”.⁴⁰ Невдовзі після цього (30 жовтня) “проф. Герасимчук подає до відомости, що міг би вже приступити до друку матеріялів з часів Вишовського і Тетері”.⁴¹ “Хогів бим приступити до видання матеріялів, — писав історик до М.Грушевського. — Якби ще треба було зreferувати на засіданні секції, — то я могу се зробити.”⁴² Однак справа видання не зрушилася з місця. Через три з половиною роки після того, як добірка була готова до друку, лише розпочиналося обговорення “...над системою укладу матеріалу...”⁴³ Тоді ж було вирішено всю підбірку розбити на дві частини: “...в одній частині зібрати листи й документи, а в другій — дневники, матеріали і газетні звістки”.⁴⁴ Тільки через рік після того, як була розроблена ця схема видання документів, з’явилася думка “...звернути ся до д. Чекина в Лондоні з пропозицією зладити ексцерпти з англійських часописей за рр. 1657-1667 для збірки В.Герасимчука.”⁴⁵

Отже, не дивно, а разом з тим дуже прикре, що справа видання відкладалася з року на рік. XII том “Жерел...”, де спочатку планувалося видати документи Герасимчука, вже був переданий для колекції документів з історії Хмельниччини Мirona Кордуби, котрий працює

³⁹ Про викладацьку працю В.Герасимчука в гімназіях див. нижче. “Попереднього року через велику масу роботи в семінарі, не міг я взятися до діла впорядкування матеріялів, хоч не раз думав забратися до него, але сего року вже мені значно легше і незадовоно приступлю до видання матеріялів. Однак попрошу ще в.п.н. професора о 3 вільні тижні, бо хочу на університеті донести польський язик, за який мені Рада Шкільна не дає спокою” (ЦДІА у Києві. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.53 — 53-зв.).

⁴⁰ ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.42. — Арк.114-зв.

⁴¹ Там же. — Арк.115-зв.; ХІГТНІ. — 1911. — Ч.48. — С.17.

⁴² ЦДІА у Києві. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.50 (сист. В.Герасимчука до М.Грушевського від 29.X.1911 р.).

⁴³ ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.42. — Арк.116-зв.; ХІГТНІ. — 1911. — Ч.48. — С.17 (засідання Археографічної комісії від 8 листопада 1911 р.).

⁴⁴ Там же.

⁴⁵ ЦДІА у Львові. — Там же. — Арк.127-зв.; ХІГТНІ. — 1912. — Ч.52. — С.15 (засідання Археографічної комісії від 6.XI.1912 р.).

вав у Віденському державному архіві.⁴⁶

Остаточню джерела, зібрані В.Гарасимчуком, не були видані, і їхня доля тепер залишається невідомою. На підставі свідчення Івана Крип'якевича на засіданні Археографічної комісії Української Академії наук у Києві від 30 квітня 1929 р. можна припустити, що вони були втрачені під час війни 1914—1918 рр.: “Матеріали, що перед війною збиралися для друку або знищені, або розгублені.”⁴⁷ Пізніше, коли вчений ще раз готував документи для публікації, співпрацюючи у 1920-х рр. з ВУАН, він не мав готового матеріалу, а знову працював над ним в архівах (див. нижче).

Паралельно з працею в НТШ Василь Гарасимчук займався викладацькою практикою. Лист зі Станіслава, зокрема, від 7 червня 1907 р. свідчить, що він був причетний до педагогічної роботи у місті.⁴⁸ Над перспективою своєї роботи в гімназії молодий вчений задумувався ще у війську, і треба зауважити, що вона його не приваблювала: “Скажу щиро, що мене шкільна кар'єра не дуже тягне до себе.”⁴⁹ Але силою обставин, здебільшого через скрутне матеріальне становище, він звернувся до шкільної ради: “На посаду подав я тому, що мусів. Ходило мені о средства до життя на випадок лихої свентуальности... Подав я і взяв посаду також на скептичні представлення усяких членів шкільної ради.”⁵⁰

⁴⁶ Кордуба М. Матеріали до історії української козаччини. 1648-1657 // Жерела до історії України-Руси. — Львів, 1911. Ще 1908 р. підбірку М.Кордуби передбачалося видати як XI том “Жерел...” (ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.42. — Арк.80). Однак вже 9.11.1910 р. їх ухвалено друкувати у XII томі після того, як М.Грушевський зreferував документу (там же. — Арк.98-зв.). 6.IV.1910 р. І.Кревецький зreferував передмову М.Кордуби до документів: “Боротьба за польський престіл по смерті Володислава IV” (там же. — Арк.100-зв.).

⁴⁷ Центральна наукова бібліотека АПІ України ім. В.Вернадського, відділ рукописів (далі — ЦНБ АПІ України). — Ф.Х. — Од.зб. 10705-10807. — Арк.119-зв. (цитата з протоколу).

⁴⁸ ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.1. — Спр.270. — Арк.1-2: “Тай навів якби і поїхав до великих трудностях до Львова — то ледви, чи міг бим що путнього вдіяти.

Річ представляється так: в місяцю цвітню вінс я до Ради Шкільної поданс о відпустку (платну) на I курс 1907 шк[ільного] р[оку] під мотивами видання призибраних маґериялів” (лист до К.Студинського).

⁴⁹ ЦДІА у Києві — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.3-зв. (лист до М.Грушевського з Праги від 2.VII.1905 р.).

⁵⁰ Там же. — Арк.31-зв. (лист зі Станіслава від 7.VI.1906 р.).

У вересні 1907 р., а також у травні 1911-го, він піклувався про забезпечення собі посади історика при семінарії в перемиській гімназії.⁵¹ Але не знати, чи це вдалося, бо вже 1913 р. він був професором жіночої учительської семінарії у Львові.⁵² Його прізвище зустрічається серед тих, хто 1908 р. підписав Статут “Учительської громади” — Товариства українських шкільних та університетських вчителів.⁵³ Тут він був причетний до видавництва популярних книжок і часописів.⁵⁴ Разом з тим, 25 жовтня 1913 р. його обрали членом Товариства прихильників української літератури, науки і мистецтва, котре утворилося у Львові 1904 р.⁵⁵

Перша світова війна перервала всі творчі плани. Від 1917 і 1918 рр. с вістки, що Василь Гарасимчук знаходився при війську.⁵⁶ Невідомо, однак, коли його мобілізували. У книзі запису членів НТШ останній внесок (10 крон) вчений заплатив 1914 р.⁵⁷ За 1915, 1916 і 1917 рр. внесено разом 30 крон, ймовірно тоді, коли Гарасимчука обирали дійсним членом Товариства (8 березня 1917 р.). Отже, можна думати, що весь цей час його не було у Львові, принаймні протягом певного тривалого терміну (перед тим не було жодного випадку, щоб за якийсь рік вчений не заплатив своєчасно внесків). Можна думати, 1917 р. він був присутній на виборах у дійсні члени НТШ, але після цього знову мусив вертати до війська, приїжджаючи час від часу у відпустку.⁵⁸ Потрібно також зважити на спогад Григорія Гарасимчука, що його стрийко пішов на війну від самого початку — у 1914 році.

На війні Гарасимчук не занехаяв наукової роботи: “А останніми часами, вже під час війни, взявся я до збирання матеріалів до історії української військовости (ukrainischen Heerwesens). Се питання тому

⁵¹ Там же. — Арк.46-49.

⁵² ХІГПШ. — 1913. — Ч.53. — С.22; — 1914. — Ч.57. — С.23.

⁵³ Двадцятьп'ятьліття товариства “Учительська громада”. Ювілейний науковий збірник. — Львів, 1935. — С.9.

⁵⁴ Там же. — С.121.

⁵⁵ ДАЛО. — Ф.298. — Оп.1. — Од.зб.3. — Арк.19.

⁵⁶ ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Спр.270. — Арк.50-51; ХІГПШ. — 1918. — Ч.60-62. — С.21, 42.

⁵⁷ ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.372. — Арк.43.

⁵⁸ ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.1. — Спр.270. — Арк.50-51 (лист В.Гарасимчука до К.Студинського зі Львова перед від'їздом до війська від 11 листопада 1917 р.: “До згаданої важкої справи, як незадовго прибуду на відпустку (може до 2 тижнів), додаю ще деякі пояснення”).

мене так заінтересовало, бо розв'язка проблеми нашої суспільно-військової організації може улегчити оцінку наших культурно-морально-економічних вартостей в стрічі з іншими заборчими культурами."⁵⁹

Вчений не покинув також планів друку "Матеріалів до історії козаччини", "...як удасться тільки заховати ціло голову...", зібраних "...в архівах Відня, Берліна, Кракова, Варшави, Петербурга, Славути [= Кисва] і Львова. Добр[одій] др. Цегельський заохочує "скочити" ще до Константинополя, де має бути маса жерел до історії нашої минувшини, річ яких — о тім нема що сумніватися; та тільки через лихе время годі "скочити".⁶⁰

Після війни Василь Гарасимчук був поміж тими професорами, котрі у серпні 1919 р. причинилися до заснування українського університету "...в цілі осягнення потрібного... образования, дати ініціативу до заснування українських університетських курсів у Львові..."⁶¹ Передбачалося, що зимового семестру 1919/1920 рр. вчений мав викладати лекції: "Історія Київської держави", "Україна в системі європейської рівноваги XVII-XVIII в.", а також вести семінари з історії княжих часів.⁶²

Але активно працювати в університеті не прийшлося. 1920 р. історик переїхав в одну із стрийських гімназій на викладацьку роботу⁶³. Це могло статися, ймовірно, після смерті від тифу матері 5 травня 1920 р.⁶⁴ Незважаючи на переїзд, він не покинув співпрацю з

⁵⁹ ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.1. — Спр.20. — Арк.6.

⁶⁰ Там же. — Арк.5-зв.

⁶¹ ЦДІА у Львові. — Ф.310. — Оп.1. — Спр.2. — Арк.1; — Ф.736. — Оп.1. — Спр.10. — Арк.1.

⁶² ЦДІА у Львові. — Ф.310. — Оп.1. — Спр.2. — Арк.5; — Ф.736. — Оп.1. — Спр.11. — Арк.1.

⁶³ ХІТШ. — 1920. — Ч.63-64. — С.16.

⁶⁴ Книга усопших села Ильковичи. — Арк.47: "Анастасія Гарасимчук, господарка з Илькович, вдова". Тут записано, що вона померла у віці 73 років. Виглядає, що рік її народження мав би бути 1847. Але у шлюбній книзі є запис, що вона вийшла заміж у віці 35 років. Рік народження виходить 1844 (Księga) szlubnych. — Арк.67). Тут якась помилка (книга народжень не віднайдена). Особа Анастасії встановлена за номером будинку — 24. У цьому будинку, котрий відзначений в обох книгах, була ще одна Анастасія, але Студинська, котра померла 1935 року (Книга усопших села Ильковичи. — Арк.8-62). Через двадцять п'ять днів після смерті матері, 29 травня 1920 р., помер рідний брат Василя — Григорій, також захворівши на плямистий тиф (див. лист Максима Гарасимчука у додатку. Також див. прим. 117).

НТШ: того ж року він залишався заступником секретаря історико-філософської секції (головою був Мирон Кордуба, а секретарем — Іван Крип'якевич).⁶⁵ Його залучали до рецензування статей для публікації в “Записках” Товариства.⁶⁶

Після повернення Михайла Грушевського до Кисва та обрання його головою Археографічної комісії ВУАН⁶⁷ налагодилася тісна співпраця Академії наук у Києві з Науковим Товариством ім. Шевченка у Львові. Зокрема, 8 грудня 1925 р. було надіслано лист з Кисва до наукових установ Львова “...з закликом... допомогти відновити й поповнити історичний матеріал XVII віку копіями та ексцерптами із збірок Львівських, Краківських і Варшавських.”⁶⁸

Василь Гарасимчук залучився до такої співпраці дуже енергійно. 1925 р. він став членом комісії ВУАН по вивченню історії Західної України;⁶⁹ 30 жовтня 1927 р. був обраний дійсним членом Археографічної комісії ВУАН;⁷⁰ 14 червня 1929 р. — дійсним членом історичної секції ВУАН.⁷¹ Вчений погодився стати постійним співробітником Археографічної комісії ВУАН⁷² і знову розпочав працю над копіюванням документів, тепер уже для публікації у Києві: “Під керівництвом членів львівської Археографічної комісії, вибраних членами також Арх[еографічною] комісією УАН, М.Кордуби і В.Гарасимчука вибирались і копіювались спочатку акти до рр. 1651-1665 збірок львівського закладу ім. Оссолінських і бібл. Дзедушицьких, з тек. Нарушевича, зі збірок Піночі і Руссцких, краківського магистрату, рукописів Ягайлонської бібліотеки і музею кн. Чарторийських у Кракові, да-

⁶⁵ ХІПТШ. — 1920. — Ч.63-64. — С.10.

⁶⁶ ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.365. — Арк.7-7-зв., 23.

⁶⁷ Грушевський М. Археографічна комісія ВУАН // ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.18622. — Арк.3.

⁶⁸ Там же. — Од.зб.10705-10807. — Арк.71.

⁶⁹ Грушевський М. Комісія Західної України // ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од. зб.18623. — Арк.5; Звіт комісії за час її існування до 1932 року // Там же. — Од.зб.4622-4681. — Арк.1; Особовий склад комісії на 1 липня 1929 року // Там же. — Од.зб.4620; Україна. — 1930. — Кн.5-6. — С.216.

⁷⁰ ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.10705-10807. — Арк.91 (протокол зборів); Грушевський М. Археографічна комісія ВУАН. — Арк. 4; у хроніці ВУАН (Україна. — 1927. — Кн.6. — С.194), однак, відзначено Василя Гарасимчука дійсним членом від 1 жовтня. Це очевидна помилка.

⁷¹ ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.2783. — Арк.1.

⁷² Там же. — Од.зб.10705-10807. — Арк.86-зв.

лі — з колекцій перевезених із бібліотек СРСР до Варшави. Д-р Герасимчук при тім доповнив свою колекцію актів рр. 1657-1665, передану ним для видання Арх[еографічної] комісії УАН, а zarazом реєстрував матеріал і до рр. 1651-1657. В рр. 1927-1928 ся реєстрація піде далі поза р. 1667. Завдяки досвідченості й енергії обох керівників праця йде дуже успішно й швидко.⁷³ У листах із Кракова В.Гарасимчук повідомляв К.Студинському про результати своєї праці: “В сім році скопійовано усього 379 ст., від 1/10 [1]927 — 144 ст. З того 46 ст. є такі, які мають менше, як половину аркуша друку, не раз по кілька стрічок (2, 3-4).”⁷⁴

Щойно робота розпочалася, а вже була включена наприкінці 1926 р. у план видання першого або другого тому “Українського архіву”.⁷⁵ Причому вказано, що протягом того ж року комісія вже підготувала ці матеріали до друку.⁷⁶ Але це був завчасний висновок. У серпні 1927 р. матеріали ще передруковувалися на друкарську машинку і доповнювалися, після чого Гарасимчук планував дати їх на вичитку проф. Роздольському і Кордубі.⁷⁷ Упорядник комплектував збірку із “...суто українського матеріалу, а на посередній, нараз рівнож цінний, менше звертав увагу.”⁷⁸ Пізніше він хотів виправити цей недолік, доповнюючи “...свою збірку кореспонденцією татарською, на яку давніше не звертав уваги...”,⁷⁹ а також активним матеріалом з Варшави.⁸⁰ Натомість французький газетний матеріал В.Гарасимчук викидав із загальної підбірки.⁸¹ Сам вчений говорив у Києві 30 жовтня 1927 р. “...що копіювання зібраних ним по львівських архівах актів до історії України за рр. 1657-1665 має закінчитися у м[ісяці] грудні.”⁸² Тоді ж постановлено “...вважати тії акти за матеріал для другого тому “Українського архіву”.⁸³ Опублікувати ці документи якнай-

⁷³ Україна. — 1927. — Кн.6. — С.194.

⁷⁴ ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.1. — Спр.270. — Арк.57.

⁷⁵ Звідоження про діяльність Археографічної комісії за 1926 рік // ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.10121-10135. — Арк. 13 — 13-зв.

⁷⁶ Там же.

⁷⁷ ЦДІА у Києві. — Ф.1231. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.79-зв.

⁷⁸ Там же. — Арк.83-зв.

⁷⁹ Там же. — Арк.82.

⁸⁰ Там же. — Арк.83.

⁸¹ Там же. — Арк.80-зв., 82-зв., 83.

⁸² ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.10705-10807. — Арк.90-зв.

⁸³ Там же.

швидше “признано бажаним“ у хроніці ВУАН.⁸⁴ 1 січня 1928 р. В.Гарасимчук вже мав намір розпочати друк. “Вступу ніякого не даю,—писав він до М.Грушевського. — крім переднього слова як інформації в справі жерел...“⁸⁵ Документів було зібрано так багато, що історик вже тоді не думав зупинятися на 1665 році: “Якби сей том від 1657-1665 скінчити, то ще бим мав охоту видати жерела до Дорошенка.“⁸⁶

Але справа комплектування і видання відтягувалася. Причини були найрізноманітніші: чисто технічні (“Не можна було викінчити друку, бо т[овариш] машиніст засидівся на феріях, а тепер денно вибивас 4-5-6 сторінок.“⁸⁷) і більш поважні — у Львові в НТШ загубили частину документів: “Через посилку і мою несприятність заділяли текст до яких 100 ст. і для коректи треба буде їхати до Кракова. Заділися в Товаристві! Прямо містерії.“; “Такий маю жаль до Товариства через затрату моїх текстів, що годі описати.“⁸⁸ Року 1928 розпочато друком “Акти до історії Хмельниччини 1657-1665 рр.“, що їх приготував до друку др. В.Гарасимчук, — пояснював М.Грушевський. — Друкування цих матеріалів затримується тим, що редактор др. В.Гарасимчук тільки короткий час міг пробути в Києві, а тепер перебував в Галичині.“⁸⁹

Також за дорученням комісії В.Гарасимчук разом із співробітником В.Юркевичем два місяці (протягом квітня-травня 1929 р.) копіювали документи в Московському Центральному архіві.⁹⁰

Врешті, матеріали Гарасимчука мали подаватися до друку Археографічною комісією до 1 жовтня 1929 р.⁹¹ Тепер акти передбачалося друкувати у третьому томі “Українського архіву“.⁹² Є навіть вістка за 1929 р., що їх “...недавно почато друком“.⁹³ Але попри це продовжу-

⁸⁴ Україна. — 1927. — Кн.6. — С.192-193.

⁸⁵ ЦДІА у Києві. — Ф.1231. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.83-зв.

⁸⁶ Там же. — Арк.77-зв.

⁸⁷ Там же. — Арк.83.

⁸⁸ Там же. — Арк.84, 81, 83.

⁸⁹ Грушевський М. Археографічна комісія ВУАН. — Арк.7.

⁹⁰ Україна. — 1929. — Кн.12. — С.168.

⁹¹ Це повідомлення Михайла Грушевського зроблене на засіданні Археографічної комісії 16 березня 1929 р. (ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.10705-10807. — Арк.116-зв.).

⁹² Україна. — 1929. — Кн.10-11. — С.161.

⁹³ Там же.

валися безконечні коректорські правки, засідання і звіти. 14 вересня 1929 р. виконуючий обов'язки вченого секретаря Археографічної комісії І. Мандзюк⁹⁴ подавав інформацію "...про стан видань... актів про Хмельниччину під ред. д-ра В.Герасимчука."⁹⁵ Стан видання був дуже невтішний. Ще в липні секретар послав у Львів "...три уже видрукуваних аркуші тому III "Українського Архіву". [...] Незабаром вишло ще два аркуші коректи, — писав він, — котру прошу уважно переглянути тай, не барячись, повернути до комісії."⁹⁶ Від Герасимчука не було жодної відповіді ні на цей, ні на повторний листи І. Мандзюка.⁹⁷ Залишалось невідомим, чи матеріали (напевно, слід думати, що це вже була верстка тому) дійшли до адресата: "Трохи повільно йде складання цього тому, — писав вчений секретар 23 липня. — ... Не знати, чи добре буде з цими пересилками коректи до Вас, чи не губитиметься вона в дорозі?"⁹⁸ Однак переслані аркуші не загубилися: "Коректу я одержав, — відписував В.Герасимчук 28 вересня 1929 р., — але цілком не маю часу переглянути. Прошу яких 10-14 днів здержатися з друком."⁹⁹ Можна припустити, що між упорядником документів і редакцією тому були якісь розходження в написанні орфографії латинським шрифтом.¹⁰⁰ Після повернення документів (або їхньої частини) до Кисва, вони знову піддавалися прискіпливому редагуванню, аж поки не було "...постановлено передати їх В.Романовському для перегляду, щоб, відмігивши потрібні коригенди, надіслати текст д. Герасимчукові для остаточної підготовки текстів до друку."¹⁰¹ Наступне рішення через півмісяця виглядало так, ніби ці документи цілий час лежали не порушено: "Справі продовження друкування актів, зібраних д. Герасимчуком, постановлено підго-

⁹⁴ "...На час хвороби секретаря комісії Г.А.Іванця..." (ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.10705-10807. — Арк.119). Ця хвороба стала причиною його смерті (Україна. — 1929. — Кн.10-11. — С.161).

⁹⁵ ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.10705-10807. — Арк.121.

⁹⁶ Там же. — Од.зб.8898-8918. — Арк.10 (лист І.Мандзюка до В.Герасимчука від 23.VII.1929 р.).

⁹⁷ Там же. — Арк.12.

⁹⁸ Там же. — Арк.10.

⁹⁹ Там же. — Арк.13.

¹⁰⁰ Там же. — Арк.15 (лист В.Герасимчука до І.Мандзюка від 6.XI.1929 р.: "Посилаю Вам д. орфографію Крак. Академії. Це Вам н. добродію, здається.")

¹⁰¹ Протокол комісії від 26 березня 1930 р. (Там же. — Арк.124-зв.).

тувати їх до друку, а для цього доручити Романовському¹⁰² привести їх до згоди з правилами Археографічної комісії.¹⁰³ Тільки 3 травня 1930 р. було ухвалено "...друкувати "Акти до історії козаччини", що зібрав по польських архівосховищах д-р В.Герасимчук."¹⁰⁴ Остаточне видання документів було заплановано на 1930-1931 рр. з тим, щоб завершити цю справу до 1933 р.¹⁰⁵ Обсяг мав становити 20 друкованих аркушів під титулом "Матеріали до історії козаччини XVII в."¹⁰⁶

Тим часом поступово йшов наступ на українську науку Наддніпрянщини. 1930 р. сфабриковано відомий процес СВУ, котрий започаткував погром Академії наук у Києві. Вже у серпні 1930 р. М.Грушевський мусив виступити з пропозицією, "...щоб у своїй подальшій роботі Археографічна комісія керувалася тими зауваженнями, що були їй зроблені комісією по чистці і робітничою бригадою при огляді її роботи..."¹⁰⁷ Найбільші претензії тих, хто "чистив", полягали у тому, що Комісія¹⁰⁸ "...згуртувала тільки майже виключно старих наукових робітників з ідеалістичною, буржуазною ідеологією, ігноруючи молодих дослідників-марксистів, або таких, які намагаються наблизитися до марксо-ленінської методи, яких цікавлять не старі, т. зв. академічні теми, а нові революційні."¹⁰⁹

В таких несприятливих обставинах не могло бути й мови про видання документів до історії козаччини. Все, однак, закінчилося дуже просто — колекцію Герасимчука загубили. Про це є свідчення Михайла Грушевського на зборах Археографічної комісії у Києві 26 лютого 1931 р. в присутності самого упорядника документів: "Слухали повідомлення голови акад. М.С.Грушевського про нерознукання поки що матеріалів В.І.Герасимчука, що їх було здано на перевірку керів-

¹⁰² Далі закреслено: "...зробити зауваження до поправок і тексту, надіслати Герасимчукові на виправлення."

¹⁰³ Протокол комісії від 11 квітня 1930 р. (Там же. — Арк.125).

¹⁰⁴ Там же. — Арк.126.

¹⁰⁵ Там же. — Арк.130 — 130-зв. (протокол від 17 липня 1930 р.).

¹⁰⁶ Там же. Про те, що "матеріали..." займали друком площу в 20 аркушів, знаходимо також в листах В.Герасимчука до М.Грушевського: "Маю вже 450 ст., а ще буде около 140, разом доведу до 660 ст. [...] Друком повинно бути понад 20 аркушів" (ЦДІА у Києві. — Ф.1235. — Он.1. — Стр.411. — Арк.83); "Тепер виб'ю на 550 ст. машинописногописьма...", крім тих 100 ст., котрі загубилися в ІІІІ (Там же. — Арк.84).

¹⁰⁷ Там же. — Арк.131.

¹⁰⁸ У даному випадку йдеться про Комісію історії Західної України.

¹⁰⁹ Звіт Комісії за час її існування до 1932 року. — Арк.1-2.

нічому. Ухвалили: продовжити розшуки.¹¹⁰

Розшуки продовжити не вдалося. Поступовий наступ на науку закінчувався фізичним винищенням інтелігенції. “І ми справді бачимо, — зустрічаємо маленький образок цього у статті О.Павлика, — що скоро в роботі... комісії беруть участь фашисти і навіть монархісти як І.Крип’якевич, Герасимчук, Свенціцький, Макарушка, Кордуба... та сила інших. Штатні співробітники комісії під керівництвом акад. М.Грушевського — це націоналісти і шкідники... Ніхто з них над історією Зах. України не працював, а вели роботу зв’язкову з буржуазними вчепними за кордоном.”¹¹¹

Отже, можна зробити висновок, що найголовніша причина відтягування друку “Матеріалів...” протягом трьох-чотирьох років, полягала у незручностях для упорядника документів і редакторів “Українського Архіву” координувати свої дії, пов’язані з передруком, коректою та іншими видавничими проблемами. Але, незважаючи на це, а також на інші причини (особиста зайнятість В.Герасимчука, втрата матеріалів у Львові, необхідність їхнього відновлення у Кракові і т. п.), підбірка була скомплектована і передана до Кисва, де була загублена з чисель халатності або, що не виключено, зловмисно.¹¹²

Після цих всіх подій на початку 1930-х рр. історик переїхав на стаłe проживання зі Стрия до Львова, де знову працював в одній із гімназій міста.¹¹³ Перед самим 1939 р. Василь Герасимчук виношував плани дожити віку у фільварку свого племінника Максима у с. Перс-

¹¹⁰ ЦІБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.10705-10807. — Арк.141.

¹¹¹ Павлик О. Комісія історії Західної України ВУАН. Звіт за 5 років. 4.Х.1933 р. // Там же. — Од.зб.4682. — Арк.І.

¹¹² Про втрату “Матеріалів...” згадується у науковій літературі сучасниками В.Герасимчука: *Ohloblyn O.* Ukrainian historiography 1917-1956 // *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.* — New York, 1957. — Vol. V-VI. — P.362: “Specifically in VUAN alone, the following works ready for publication were lost completely:[...] a collection of archival material of Ukrainian history of the midseventeenth century, gathered by the Lviv historian V.Herasymchuk[...]”; *Полонська-Василенко П.* Список видань Академії наук, знищених в 1930-х роках // *Вісник Академії наук України.* — 1992. — № 10. — С.93: “Збірка документальних матеріалів до історії України XVII ст.” — зладжена до друку д-ром В.Герасимчуком; розпочата друком.”

¹¹³ ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.379; — Спр.53; Інститут суспільних наук АН України. Науковий архів (далі — ІсНІА). — Оп.VI-ф. — №Г-2. — Арк.122; — №Г-5. — Арк.119, 124.

токи, щоб мати над собою чиюсь опіку,¹¹⁴ так як сам не був одружений. Він був невисокого росту, повний, але не грубий, мав кругле обличчя. Разом з тим — присмійний в товаристві, привітливий, з гумором, довірливий до людей.¹¹⁵

Десь коло 1939 р. вчений перевіз в Перетоки свої книжки.¹¹⁶ Сьогодні у селі можна почути, що коли у 1939 р. наступали “перші совіти”, то в будинок Максима Гарасимчука влетіла бомба.¹¹⁷ Бібліотека, очевидно, згоріла; частину розібрали люди.¹¹⁸ Максим емігрував до Австралії, де помер.¹¹⁹ Василь Гарасимчук мусив лишитися у Львові, де жив дуже бідно.¹²⁰

Його прізвище зустрічається на останніх зборах НТШ у Львові,¹²¹ після яких у лютому 1940 р. на базі Історико-філософської секції утворився Львівський відділ інституту історії України.¹²²

Василь Гарасимчук працював в інституті старшим науковим ро-

¹¹⁴ Спогад Григорія Штикала.

¹¹⁵ Спогади Григорія Штикала та Омеляна Прицака (Спогади О.Прицака записав Я.Федорук). Жодної фотографії В.Гарасимчука поки що не вдалося виявити. Колишня учениця вченого Олена Степанів додас цікавий штрих до портрету професора зі своїх гімназійних літ: “Ми... усміхаємося... на вічну непорядність доброго проф. Гарасимчука” (*Степанів О. Мої спогади із шкільних літ // Рідна школа. — 1933. — № 7. — С.217-218*).

¹¹⁶ Син Максима Гарасимчука Платон (зараз живе в Австралії) розповідав Григорію Штикалові, що історик привіз дві машини книжок.

¹¹⁷ Коли в селі будували стадіон, то в землі під фундаментом будинку у плящі, закоркованій сургучем, був віднайдений лист М.Гарасимчука (див. додаток). Цей лист передав мені у користування син Григорія Штикала Богдан, котрому висловлюю свою подяку.

¹¹⁸ Спогад Григорія Штикала.

¹¹⁹ У Платона Гарасимчука “ніяких документів і листів... немає, бо згоріли, а знімки колись давно батькові... вкрали.” (Лист П.Гарасимчука від 20.1.1993 р. зберігається у приватному архіві автора).

¹²⁰ Спогад Григорія Штикала. У Львові протягом 1930-40-х років Василь Гарасимчук жив на вулиці Малій, буд.4 (ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.379; — Спр.378. — Арк.53).

¹²¹ Антонович О. Про 156-й том Записок Наукового Товариства ім. Шевченка, який не вийшов друком у 1939 році (додаток) // ЗІПТШ. — Львів, 1991. — Т.СХХІІ. — С.432.

¹²² ІснІА. — Оп. VI-д. — №Г-1. — Арк.4 (наказ від 1 лютого 1940 р. про утворення інституту). Інститут історії України АІІ України. Науковий архів (далі — ІНА). — Фонд Інституту історії. — Оп.1. — Од.зб.59. — Арк.4.

бітником.¹²³ Поряд з Іваном Крип'яквичем, Омеляном Терлецьким та Федором Голійчуком він належав до представників старшого покоління істориків. Є декілька згадок, що вчений заступав Івана Крип'яквича на посаді керівника відділу в часі його відсутності.¹²⁴

У липні 1940 р. Василь Гарасимчук разом з Омеляном Прицаком зайнялися викупом бібліотеки Івана Кривецького. "...Разом з проф. Гарасимчуком, — зустрічасмо в кореспонденції Прицака, — я оглянув бібліотеку б[лаженної] п[ам'яті] Кривецького. ...Була би велика шкода випустити з рук цю бібліотеку. Тим більше, що ми з проф. Гарасимчуком виторгували її на всього-навсього 1.000 крб."¹²⁵

В інституті Гарасимчук займався вивченням найдавнішого періоду історії України. Спочатку він задумував працювати над темою "Торгові шляхи Руси до XIII віку",¹²⁶ однак остаточно була затвержена — "Нові погляди на давнє населення Волині і Галицького Підкарпаття до X ст."¹²⁷ Розробка такої проблеми не була випадковою. Ще 1912 р. він писав до М.Грушевського: "Я хочу ще трохи віддатися археології, а притім — студіям над колонізацією Галичини, а зглядно — Волини."¹²⁸ З цією темою він виступив на конференції 4 червня 1941 р., виголосивши доповідь "Початки державного життя на західноукраїнських зсмыах".¹²⁹ Передбачалося, що ця доповідь буде друкуватися в "Записках" інституту.¹³⁰

Робота над цим дослідженням була важкою. Автор "...поставив собі нелегке завдання, — згідно з рецензією М.Смішка, — дати синтетичний образ археологічної минувшини в наголовку названих територій".¹³¹ Головна проблема, яку вчений намагався дослідити, — про-

¹²³ ІІПА. — Фонд Інст.іст. — Оп.1. — Од.зб.59. — Арк.9; ІснІПА. — Оп. VI-ф. — №Г-2. — Арк.215-с.

¹²⁴ ІснІПА. — Оп. VI-д. — №.-1. — Арк.87, 143.

¹²⁵ Там же. — №Г-4. — Арк.55 (лист зі Львова від 23.VII.1940.).

¹²⁶ Там же. — №Г-1. — Арк.121-б.

¹²⁷ ІІПА. — Фонд Інст.іст. — Оп.1. — Од.зб.59. — Арк.4; ІснІПА. — Оп. VI-д. — № Г-1. — Арк.169-зв., 170. Ця праця зберігається у машинописі: ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.1210. — Арк.1-143.

¹²⁸ ЦДІА у Києві. — Ф.1235. — Оп.І. — Стр.411. — Арк.59-зв (лист від 16 серпня).

¹²⁹ ІІПА. — Фонд інст.іст. — Оп.1. — Од.зб.59. — Арк.4; ІснІПА. — Оп. VI-д. — №Г-1. — Арк.260-а.

¹³⁰ ІснІПА. — Оп. VI-ф. — №Г-5. — Арк.218.

¹³¹ *Смішко М.Ю.* [рец. на:] Гарасимчук В. Нові погляди на давнє населення Волині та галицького Підкарпаття // Там же. — Арк.112.

слідкувати, як творилася державна організація на західноукраїнських землях у Х ст.¹³² “Сам факт запланування компонованої археологічно-історичної праці похвальний і проведення її в найзагальніших рисах задовольняє”.¹³³ Це попри те, що не вдалося “...обминати багато недоліків, які з уваги на спеціальність автора не-археолога мусіли силою факту виникнути”.¹³⁴ Фактично, вченому прийшлося працювати від самих початків, ознайомлюючись з монографіями та дрібнішою літературою.¹³⁵ “Тема була не легка, — зі звіту Івана Крип’якевича на засіданні відділу 31 травня 1941 р., — бо літописні дані є дуже скупі, треба було їх доповнити іншими даними, особливо ономастикою, а відтак відповідно інтерпретувати і зібрати їх в цілість. [...] Він інакше інтерпретус справу племен, завоювання аварів і варягів, які мали впливи на західно-українських землях.”¹³⁶

Окрім планованих тем, котрі затверджувалися за співробітниками Львівського відділення інституту історії України, з Кисва була дана вказівка (“пропозиція”) “...написати главу про Західну Україну від половини ХІХ ст. до 1917 р. ...”¹³⁷ “Глава” (колективна монографія) мала називатися “Нарис історії України 1850-1914 років”,¹³⁸ котра складалася з двох частин: “Західна Україна 1850-1870-х рр.” та “Західна Україна 1880-1914 рр.”¹³⁹ Гарасимчук працював над політичними відносинами 1850-1914 рр. і закінчив роботу найпізніше серед своїх співробітників.¹⁴⁰ Іван Крип’якевич свідчив, що “...тема В. Гарасимчука важка, бо нема до неї доброї літератури — провели ми кілька редакцій і ледви змогли закінчити”.¹⁴¹ Вчений почав розробляти цю тему на другий місяць своєї роботи в інституті: “Попередню працю над початками історії Галичини [я] відложив. Тепер оброблюю рр.

¹³² Звіт на бюро суспільних наук 31.VII.1941 р. (ІснІА — Оп.VI-ф. — №Г-2. — Арк.203).

¹³³ Смішко М.Ю. Вказ. пр. — Арк.112.

¹³⁴ Там же (ухвала про рецензування роботи Гарасимчука Смішком від 4 січня 1941 р. — Там же. — Арк.161).

¹³⁵ ІснІА. — Оп.VI-д. — №Г-1. — Арк.167 (звіт Гарасимчука за пророблену роботу у лютому 1940 р.).

¹³⁶ ІснІА. — Оп.VI-ф. — №Г-5. — Арк.202.

¹³⁷ ІснІА. — Оп.VI-д. — №Г-1. — Арк.134.

¹³⁸ Там же. — Арк.85, 143.

¹³⁹ Там же. — Арк.223-а.

¹⁴⁰ Там же. — Арк.143.

¹⁴¹ Там же.

1880-1940. Що було можливо зібрати матеріялу — це все в часті зроблено і важніше прочитав, і дальше начитуюся. Великих основних праць до найновіших часів нема, треба обмежуватися до дрібних односторонніх споминів, начерків, звітів з досить відірваних моментів і т. і. Тема вимагає труду, осторожності в провірюванні і в аналізі матеріялу; на студювання щоденної давньої преси нестас часу, хиба де-що важніше можна вибрати з періодичної преси. Одначе праця йде, бо, що найважніше, — знається духа часу і де-що пригадується, очевидно, повсрхово.“¹⁴²

Третя тема, яку вчений розробляв в інституті перед війною, називалася “Боротьба українського народу проти загарбницької політики Польщі, Криму, Туреччини і Татарщини 1660-1700 рр.“.¹⁴³ Обсяг передбачався спочатку на 15-20 аркушів,¹⁴⁴ однак в тематичному плані на 1941 р. було визначено 5-6 аркушів.¹⁴⁵ Тут останній раз впливав питання публікування великої добірки джерел: “Щодо видання документів: т. Гарасимчук має документи, досі не опубліковані, а саме про відносили Польщі до України...”¹⁴⁶

Протягом цього часу історик подав до Вченої ради Інституту історії АН УРСР клопотання про присудження (підтвердження) йому вченого ступеня доктора історичних наук.¹⁴⁷ Однак на засіданні ради 18 квітня 1941 р. було вирішено лише “...вважати можливим піднести клопотання перед ВКВШ про дозвіл йому захищати докторську дисертацію без захисту ним кандидатської”.¹⁴⁸

¹⁴² Звіт В.Гарасимчука за березень 1940 р.: Там же. — Арк.175.

¹⁴³ ІснІА. — Оп. VI-ф. — №Г-2. — Арк.219-зв., 220, 215-е: звіт В.Гарасимчука.

¹⁴⁴ ІснІА. — Оп. VI-д. — №Г-1. — Арк.100.

¹⁴⁵ ІснІА. — Оп. VI-ф. — №Г-2. — Арк.219-зв., 220.

¹⁴⁶ Протокол засідання Бюро Відділу суспільних наук АН УРСР з колективом Львівського відділу Інституту історії України з дня 31 травня 1941 р. — Там же. — №Г-5. — Арк.210.

¹⁴⁷ Там же. — Оп. VI-д. — №Г-1. — Арк.130.

¹⁴⁸ ІснІА. — Оп. VI-ф. — №Г-2. — Арк.68-69. Внутрішню атмосферу, котра панувала в інституті на самих початках, дуже добре, здається, ілюструє Роман Лютман у листі до Івана Крип'якевича від 8 липня 1940 р.: “... Пишемо декілька слів про себе серед великої спски (год 16-та), що її цього літа ще не було.

Проф. Гарасимчук пасти немає кого. Проф. Терлецький і проф. Голічук уже нас покинули. Сьогодні одержали повідомлення про свої відпустки й зараз досі вийшли. Відпочиватимуть щось 40 і кілька днів. Добре

Незабаром розпочалася війна. Відділи інститутів Академії наук були закриті німецькою владою.¹⁴⁹ “Як і інші відділи, так само відділ інституту історії України не проводили ніяких праць і наукові робітники працювали тільки приватно.”¹⁵⁰ Під час німецької окупації вчений формально працював в українському видавництві, котре пересіхало з Кракова до Львова для утримання науковців.¹⁵¹ Але нормально працювати Гарасимчук вже не міг — мав склероз і нервові хвороби.¹⁵² На нього сильно вплинула втрата документів у Києві 1931 р., що він боляче переживав. У такому хворобливому стані В. Гарасимчук представляв цю справу так, що М.Грушевський його “науково знищив”: Грушевський, ніби, мав друкувати матеріали після того, як використас їх у своїй “Історії України-Руси”.¹⁵³ Це був період глибокого розчарування своїм вчителем — “Незабудим”, “Великим Професором”, “батеньком”, як писав про нього до К.Студинського.¹⁵⁴ Документальна вістка про те, що В.Гарасимчук хворий (очевидно, не виходив на роботу) є тільки від липня 1944 р.¹⁵⁵ І вересня його вже не стало.¹⁵⁶

Такий короткий життєспис людини, старанням якої не дали про-

бути старим. [...]

Можна б думати, що інститут без зав. відділом “розлітається”. Та ні, ми всі, що ще осталися, тримасмо інститут: проф. Гарасимчук клопочеться давниного й пошукує атласа старинного світа, м[агістр] Білецький побільшує свої карточки, Коссовський, як звичайно, друкує “українського письменника”, Тизько журиться мешканням і не може дійти ще кінця. Підписаний загребався // в давній черновецькій пресі й ледви її закінчив ...” (Далі йдуть приписи, поміж якими цікавий О.Пріцака: “Тому що в цьому листі “редактори...” забули згадати про мене, мученика турецьких іспитів, я сам відзиваюся. А саме, як пристало на “пізнього Русина”, бажаю в.п.п. професорові всього найкращого з ім’янінами і відпусткою”). Там же. — №Г-4. — Арк.59.

¹⁴⁹ Там же. — №Г-2. — Арк.163.

¹⁵⁰ Там же. Див. також: ІІНА. — Фонд інст.іст. — Оп.1. — Од.зб.59. — Арк.9.

¹⁵¹ Спогади О.Пріцака, котрий останній раз зустрічався з В. Гарасимчуком у Львові протягом 1942-1943 рр.

¹⁵² Спогади О.Пріцака.

¹⁵³ Спогади О.Пріцака.

¹⁵⁴ ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.1. — Спр.270. — Арк.50-51, 57.

¹⁵⁵ ІснІА. — Оп.VI-ф. №Г-2. — Арк.163.

¹⁵⁶ Там же. — Арк.152; ІІНА — Фонд інст.іст. — Оп.1. — Од.зб.60. — Арк.3; — Од.зб.59. — Арк.7.

ходу, “[...] які... нічого... нічого не принесли. — Що робити? — Ненормальні часи!”¹⁵⁷ Похорон відбувся на Личаківському цвинтарі 4 вересня¹⁵⁸ коштом Академії наук.¹⁵⁹

---

¹⁵⁷ ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.1. — Спр.270. — Арк.50 (лист В.Гарасимчука до К.Студинського).

¹⁵⁸ ДАЛО. — Ф.Р.3152. — Оп.1. — Спр.39. — Арк.90. Могили Василя Гарасимчука виявив Орест Дзюбан. На ній не було жодного надпису, а лише поржавілий металевий хрест на земляному насипі. Згідно з “Книгою реєстрації поховань поля №63, 64” (там же), його могила відзначена під номером 251-а.

¹⁵⁹ ІІІА. — Фонд інст.іст. — Од.зб.39. — Арк.7.

Д О Д А Т О К

I. З кореспонденції Василя Гарасимчука.

28 квітня 1905 р. — 13 березня 1928 р.*

№ 1

До Олександра Барвінського

Прага, д. 28.IV.1905.

Високоповажні пане после!

Перепрашаю дуже, що хоча не знакомий, сьмію удаватися до в.п.пана посла з просьбою. Велика вага моєї справи та Ваша добродіть і готовість допомогти людям, які удаються до Вас, осьмілює мене до сього кроку. По смерті батька подав я jako однорочний охотник реклямацію // в справі перенесення мене до ерзац-резерви. Не маючи однак нікого, щоби походив коло сього, порішенє моєї просьби протягається нескінчено довго. Сими днями дістав я відомість, що поданє відійшло вже до намісництва і від його рішення все залежить. Не маючи нікого, щоби вставився за мною, горячо прошу Вас, в.п. пане посол, щоб Ви були так ласкаві проговорити за мною у референта справ військових — а се // певно принесе пожаданий успіх.

Ще раз перспрашаю, що сьмію трудити Вас і забирати дорогий час.

Глибоко кланяюся і зістаю з високим поважанєм,
Василь Гарасимчук, окінч[ений] студент філософії.

Високоповажний пане посол!

До слів товариша Гарасимчука осьмілюю ся // додати від себе гарячу просьбу, щоби в.п. посол подали йому свою надмірну руку, бо він на се вповні заслугує.

З уваги на те, що справа не терпить проволоки, прошу Вас в.п. пане посол, оскільки можна, найскорше поговорити з референтом.

Персилаючи бажання веселих свят, щиро здоровлю і зостаю з глибоким поважаням.

Др Іван Брик.

Prag ii Militor verpflegs magazin.

* Під час передруку у листах незначною мірою змінена орфографія письма.

ЛНБ АП України. — Ф.Барвінського. — № 891. — Арк.1-4 (оригінал).

№ 2

До Кирила Студинського¹

Станіславів, д.7.IV.1907.

Високоповажний пане професоре!

Простіть, в.товар[ишу] пане професоре і раднику, що своєю просьбою посьмію надуживати Вашої ласкавости. Справа є досить пильна, а я сам є в тім безрадний. Тай навіть, якби і поїхав по великих трудностях до Львова — то ледви, чи міг бим що путнього відіяти.

Річ представляється так: В місяцю цвітню вніс я до ради шкільної // поданс о відпустку (платну) на I курс 1907 шк[ільного] р[оку] під мотивами видання призбираних материялів. Поданс се реферовав радник Дворский і його — як він сам мені д[ня] 25.V говорив — відіслано д[ня] 20.V до міністерства. Тим часом, не знати, яка є властива доля сього подання, бо з міністерства маю від знайомого урядника повідомлення, що в регистратурі нічого подібного нема. Не знаю, що се значить?!

Просив бим про те високоповажного пана // професора, если се є можливе і не лучить ся з ніякими трудностями, бути своїм впливом помічним. Мені дуже залежить, щоби се подане пішло до міністерства, а там вже може піде легше.

Може се по тільки добродійствах, дізнаних від в.п. професора, буде виглядати на надужите Вашої шановної доброти, так буду просити о зглядність і сим разом.

З глибоким поважансм,
Василь Гарасимчук.

ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.І. — Спр.270. — Арк.1-2 (оригінал).

---

¹ Згадку про листи В.Гарасимчука до К.Студинського див.: Анований покажчик адресатів Кирила Студинського // У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891-1941). — К.: Наукова думка, 1993 (у видавництві).

№ 3

До Кирила Студинського

Львів, д[ня] 24.9.[1]907.

Куркова 5. 2 п. 18 у др. Івана Брика

Високоповажний пане професоре.

Простіть в.п. пане професоре за сьмілість, що Вас непокою, але не маю до кого вдатися — а справа с для мене важна. Річ представляється так: В руській гімназії в Перемишли с тепер вільне місце для історика, бо іменованій іст[орик] якийсь д. Копистянський (москвофіл) зрезигновав через свої “політичні переконаня”. Воно було би легко його дістати, однак треба // поперти у п. інспектора Ів. Левицького, тому що до нього власне відслав мене нині проф. Левицький, заступник інспектора Майхровича.

Если ласка, прошу своїм впливом помочи.

З глибоким поважаням,

Василь Гарасимчук.

ЦЦІА у Львові. — Ф. 362. — Оп.І. — Стр.270. — Арк.46-47 (оригінал).

№ 4

До Кирила Студинського

Л[ьвів], д.25.V.[1]911.

Високоповажний пане радник!

Прону ласкаво простити, що удаюся листовно, але так мушу зробити. Старався я кілька разів відвідати в.п. радника вдома, — та попереднього тиждня були в.п. радник в дорозі, а вчора знов о 4 год. вечером не були в хаті.

Дізнавши від в.п. професора тільки добра, удаюся з щирим довірям і з просьбою // о дальшу протекцію. Справа така: я стараюся о посаду історика при семінари в Перемишли, і мабуть завтра буде дискутована та річ в Раді шкільній. Для того удаюся до в.п. радника з просьбою поперти мою кандидатуру, і якби того треба було — оправдати мене. Може в.п. радник Брухнальський возьме за зле, що я йому не представився, але то вже в тім мала моя вина. Не раз був я в раді шкільній, але п. Брухнальський вічно їздив по візита-

цях, або тоді, як я міг бути, не було п. радника в бюрі. // Прикро мені, що я не міг долучити свідoctва іспиту з польского язика, який зложив в перших днях цьвітня.

От се найважнійше.

Ще раз перепрошую уклінно вп.п. радника і прошу ласкаво, если буде можна, поручити щирими словами.

З глибоким поважанем,

Василь Гарасимчук.

ЩДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.1. — Спр.270. — Арк.48-49 (оригінал).

№ 5

До Юліана Романчука

Feldpost 75. 22.IX.[без року].

Високоповажний і многозаслужений пане президент!

Витаючи щирою радістю повстання організації наукової помочи, і йдучи назустріч висловленому нею побажанию, подаю до відомости от-се:

Давнійше працював я під проводом автора "Історії України-Руси" і свої початкові праці поміщував в "Записках Наукового Товариства". Особливу увагу присвячував студіям над дипломатичною історією і теоріям державних системів.//

При найблизшій вільній часі (як удасться тільки заховати ціло голову) буду старатися видати вже зладжені до друку "Матеріяли до історії козащини" (по більшій часті диплом[атична] кореспонденція наших гетьманів) призбирані в архівах Відня, Берліна, Кракова, Варшави, Петербурга, Славуті і Львова. Добр[одій] др. Цегельський захоочує "скочити" ще до Константинополя, де має бути маса жерел до історії нашої минувшини, річ яких — о тім нема що сумніватися; та тільки через лихе время годі "скочити".

З готових робіт маю нашкоцвану студію: "Хмельниччина в світлі // впливів і інтересів посторонніх держав (Фр[анції], Тур[еччини], Шв[еції] і Росії)". А останніми часами, вже під час війни, взявся я до збирання матеріялів до історії української військовости (ukrainischen Heerwesens). Се питання тому мене так заінтересовало, бо розв'язка проблеми нашої суспільно-військової організації може улегчити оцінку наших культурно-моральних-економічних вартостей

в стрічі з іншими заборчими культурами.

Отсе менше-більше засіб моїх, так сказати, вже майже готових праць.

Якою дорогою піде дальша праця, на разі, здається, передчасно о тім говорити. // В кождім разі, як на се позволять обставини, то тільки в напрямі скріплення нашого слабого егеїзму і в напрямі концентрації нашого розбіжного патріотизму.

Поручаюсь ласкавим зглядам в.п. президента і зістаю з глибоким поважанням.

Василь Гарасимчук.

Feldpost 75. Kavallerie — Buckeri, 6.

P.S. Перед війною служив я яко іспитований учитель в учительськім жіночім семінарі у Львові. З історії зложив я перед війною стислий іспит (ригоровум).

ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Он.І. — Спр.20. — Арк.5 - 6-зв. (оригінал).

№ 6

До Кирила Студинського

Дорогий і високоповажний пане професоре!

За книжку цілую руці! Прочитав та не дивувався..., бо знаю добре ш[ановного] автора!

Перед від'їздом хотів я конечно ще відвідати в.п. радника... і здати справу з моїх старань, які... нічого... нічого не принесли.—Що робити? — Ненормальні часи!

В.п. директ[ор] К. запевнював, що військових не увільняють і дивувався! У Гофраха², П[ана] М[илостивого], був я в раді шкільній 3 рази і вдома раз та не мав щастя відіти! Дальше годі було мені ждати. // Пересічний чоловік тут я безсилний! Як в.п. професор будуть ласкаві ту справу взяти в свої руки, то вірю, що удасть ся. Сильні аргументи р[ади] шкільної могли ще бути поперті аргументами в.п. посла Василька (via Коцовский).

До згаданої важної справи, як незадовго прибуду на відпустку (може до 2 тижнів), додам ще деякі пояснення. Вона вже має деяку історію і офіційну, і зі сторони Незабутого, Великого Професора

² Передостання буква розшифрована приблизно.

М[ихайла] Г[рушевського].

Кінчу, бо потяг відходить. //

Поручаюсь горячо найласкавішим зглядам і пам'яті вп.п. професора!

Зістаю - як всегда - з найглибшим поважанням,
В. Гарасимчук.

Львів, д. 11.IX.1917.

P.S. П. совітник, простіть, що Вас своїми справами непокою!!!

ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.1. — Спр.270. — Арк.50-51 (оригінал).

№ 7

До Кирила Студинського

28.VI.[без року].

Високоповажний добродію академик.

Очікуємо нетерпеливо Вас, ш[ановний] голово, але, здається, перед 30.VI годі буде Вам із-за виборів в Академії вибратися.

У Львові нічого нового. Михайло Степанич в гарнішій гуморі, та тільки часом чорні думки налітають, аби Василь Щ. в останній хвили якоїсь кабали не затіяв, та щоби його, борони боже, не хотіли примусити погодитися з В.Щ., бо тоді би мусів подякувати за все! Філ., маю вражінс, приновлюється...³ до орієнту. Недавно, видячи його гарну гардеробу, нагадав собі кієвського оригінала академіка. Добру думку висловив оден природник тутешній на вість про охоту іменувати ще деяких а la Wafey etc... "Лучше, якби місто номінацій дали ім можливість заробити на сей титул" (се с, якби спровадили їх до себе, давши їм катедру і ляборатор).

Вн. академик! Кілька днів тому попросила до себе додому мене Ваша ш[ановна] добродійка і просила до Вас написати кілька рядків, очевидно, як вирозумів, з представленням, щоби Ви, ш[ановний] голово, як можливо, скоро вертали. Ш[ановна] добродійка була розжалена і представила ті шкоди і невигоди, які спричинив теперішній Ваш // виїзд і Ваш побут в Києві, коли якраз була дуже потрібна Ваша присутність на місці. Бо задля находячих ферій потреба було в многих випадках Вашої децизії. Ш[ановна] добродійка с на становищі, що тут у Львові можна працювати без виїзду; через се не мала би

³ Далі одне слово нерозбірливе.

злостивість людей, вертепу etc. матеріалу...

М[ій] ш[ановний] д[обродію] голово! Я успокоював і представляв виїмковість теперішньої важкої хвили, але, видите, пані мають свою льогіку, мають свої шкла, через який⁴ дивляться на світ і мають свій круг інтересів, в рації яких шукають оправдання. Я, яко давний жіночий педагог, знаю знаменито дороги жіночої думки, набув вирозумілости на їх перечуленість, неперссадність в оцінюванні справ і злагоджував персеоцінку поглядів, яка виходила з чуттєвості. Бо, дійсно, і Ви самі згадували, що теперішній час був для Вас не вигідний, але що робити: так було і так, здається, буде, що не раз для чужих вищих справ, треба буде жертвувати свої... // Отже в суті річі нічого незвичайного, тільки нервовість, яка походить з труднішого положення.

Поспішіть в.п. добродію. Знаю, що ці мої слова зайві: але просьба пань все є розказом. Нічого не вдіяти, як є "Befekl".

Зістаю, як всегда, з найглибшим поважаням.

ВГ

P.S. Перечитую тепер "Сочиненія" Матея Я. І цілий гумбуг, як виджу, можна тільки оправдати психольогією: "Новість товару осліплює хвилево орієнтацію і здоровий осуд на величезні дефекти тактиди".

ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.І. — Спр.270. — Арк.58-59 (оригінал).

№ 8

До Кирила Студинського

Краків, д. 20.XII.[без року]

Вп.п. голово і добродію!

Телсграму одержав вночі — дякую.

У мене з їздою, думаю, не дуже спішно. Др. Крипякевич, як деслат Тов[ариства] Наукового, може їхати на паради, не чекаючи на мене. Моя функція є трохи инша. Я виїду доперва в цю суботу, бо хочу докінчити дуже важні річі. Переривати було би крайно неспаручно.

Дякуючи ще раз за пам'ять, зістаю, як всегда, з найглибшим поважаням.

ВГ.

⁴ Так у тексті.

P.S. Для шановного п. секретаря і п. секретарки маю досить пильної роботи. Мій поклін!

ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.І. — Спр.270. — Арк.56 (оригінал).

№ 9

До Кирила Студинського

[без дати]
Краків, 29.
Zwierzyniecka, 6

Високоповажний п. голово!

Довідавшись, що Ви, п. голово, вже повернули, так осмілююся зараз Вас зайняти своїми справами. Простіть! Ходить о копії. Отже справа так представляється. В сім році скопійовано усього 370 ст., від 1.10.[I]927... 144 ст. З того 46 ст. є такі, які мають менше, як половину аркуша друку, не раз по кілька стрічок (2, 3-4). Ш.п. голова казав подати і обчислити сторони мені для відчислення в платні. Я також є тої думки, щоби не наражатися зі сторони Академії на закиди високої ціни.

Та д[обродій] Панас є сеї гадки, що є низькі ціни, і просив мене під час ферії, щоби я зробив Вам, п. голово, представлення в справі піднесення плати з 50 грош на 60 гр. за сторінку. Не знаю, що Ви, вп.п. професор, на се скажете?

Дуже хотів бим з Вами видітися, п. голово, і довідатися дечого ін-тересного про батенька М.Гр[ушевського].

Сподіваюся, що прочитаю в пресі, або удостоюся дістати кілька стрічок від ш. добродія.

Як завжди, з найглибшим поважаням.

P.S. 44 арк. має в себе п. Панас. Тими днями я йому ще післю, аж доперва тоді він відісле мені разом.

В Кракові нічого нового.

ВГ.

ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.І. — Спр.270. — Арк.57 (оригінал).

№ 10

До Кирила Студинського

Краків, 9.I.1927.

Дорогий, високоповажний пане професоре!

Сиджу в Кракові і наразі розглядаю ся та інформую ся.

Тепер працюю в Архиві актів давних міста Кр[акова]. Праця не легка, бо шпаргалє, так називаю збірку гр. Русецьких, була недбало консервована, збужвіла і хроби поїли. А містить вона доволі важні цінності. І тепер не особливо нею обходять ся. Гроша нема на впорядкованя і управу, переходять це все по куфрах! Стрічав там де-що пісень, писаних нашим словом. Як що буде інтереснійше, відіслю Вам, п. професоре, бо я на тім менше розумію ся.

Дотепер мешкаю в якімсь дешевенькім христ[иянськім] готели, а доперва від І.Н матиму можливе мешканя у одного нашого українця. З помешканнями тут в Кракові гірша біда, як у Львові. Ані думки, щоби дістати низше 100 злт. якийсь можливий старатний покій. Тай житє де-що доросше. Пропонували мені помешканя в польськ[ому] акад[емічному] домі за 112 злт. // Покій гарний з центр[альним] огрітям, з лазенками, одним словом уряджений з америк[анським] комфортом (Форд причинився своїми датками і головний заряд с америк[анський]). Та з ріжних зглядів мені годі було сю ласкаву пропозицію прийняти!

В. пов. пане професоре! Будьте так ласкаві і сі вибигі на машині річи, які я лишив в Товаристві в депозиті в шафі через вп. др. Зілінського післати мені до Кракова, аби я їх скорегував, бо вони без коректи. Я вже вийду против др. Зіл[інського] на залізницю і буду йому за се вдячний.

Якби до Товариства прийшли на мою адресу які листи, прошу ласкаво відіслати їх до Кракова. З огляду, що я сподівав ся кожного дня піти на приватне помешканя, не подав був вп. пр[офесорові] Груш[евському] моєї готелевої адреси.

Бажаючи з новим роком всього найліпшого, зістаю, як всегда, з найглибшим поважаням.

В.Гарасимчук //

Kraków, ul. Zwierzyniecka 1.6, Hotel Wikłoria

№ 11

До Кирила Студинського

Краків, 30.I.28.

Високоповажаний пане голово!

Дякую за лист!

Мені до Львова приїздити не вигідно, тай получене з непотрібними видатками. Прошу ласкаво потрутити довг, — порта⁵ і поручити гроші вислати до Кракова під званою адресою. Я по одержанню скрипту відсилаю сей час новий скрипт — і се вже останній! По закладі всіх інтересів, що найважніше, по зладженню фотографій з автографів Б. Хмельницького і його жінки, виїжджаю даліше. Нову адресу, очевидно, подам вже з нового місяця.

Дякуючи сердечно за посередництво, прошу zarazом мені простити, що Вас вп.п. голово непокою своїми особистими справами.

Як всегда, з найглибшим поважаням,

ВГ

ЦДІА у Львові. — Ф.362. — Оп.І. — Спр.270, — Арк.54 (оригінал).

№ 12

До Кирила Студинського

Варш[ава] 13.III.

В.поваж. п. голово!

Обставини наказують звернутися до Вас, п. голово, о посередництво. Справа така: посилаю пакет виписів для професора Г[рушевського] через Товариство. Отже треба буде доручити, се є відіслати. Роблю се тому, бо інакше знайшло би опізнєнє через тутешні ходи від Анни до Каяфи. Зроблений видаток буде на мій рахунок. Невдовзі ще прислю для д. Дмитрова з 50 ст. до копіюваня. Щоправда, думав замкнути збірку, але потрапив на автографи, отже годі поминути. Останніх копій партія була дуже уважно і старанно зроблена. І дякую п[анові] д[обродісві]за се... Тут нічого особливого. Наші живуть

---

⁵ Так у тексті.

дружно, і що додати скільки попивають чай на підвалю і дякують п[анові] Господеві за все.

Роботи с маса, як всегда. Дякуючи наперед за гречність, прошу простити, що я Вас, п. голову, непокою своїми справами. (Ординація Замойских на ул. Жабій 4 жалувалася, що Товариство їм не прислалася своїх видавництв. Передовсім хотіли би мати такі річі як "Жерела". Не знаю, чи їм давніше послано, чи ні?). При повороті — о всім близше. Зістаю, як все, з найглибшим поважанням.

P.S. До п. Грушев[ського] прошу сейчас відіслати.

В Г

На зв. адреса: Lwów, ul. Czarnieckiego 26, Wielmożny Profesor Dr. C. Studyński, W.P. Hołowa Towarzystwa.

На печатці з Варшави дата 13 березня 1928.

ЦДЛА у Львові. — Ф.362. — Оп.І. — Спр.270. — Арк.55 (поштова листівка, оригінал).

II. Листування Василя Гарасимчука з в.о. вченого секретаря Археографічної комісії ВУАН Іваном Мандзюком у справі видання "Матеріалів до історії козащини XVII в."

Київ-Львів, 20 березня — 6 листопада 1929 р.

№ 1

До д-ра Герасимчука.

Археографічна комісія на своєму засіданні 16/III — 1929 ухвалила черговий том "Українського Архіву": "Акти до Хмельниччини" за Вашою редакцією здати в друк в найближчому часі. Отже просимо негайно нас повідомити, коли буде здано в закінченому виді Вашу працю.

Голова Комісії, академик

Секретар (без підписів)

Зліва вгорі дата 20 березня 1929 р.

ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.8898-8918. — Арк.3,4 (машинописна копія).

№ 2

Вельмиповажний Василь Іванович.

Разом з цим посилаю Вам три уже видрукованих аркуші тому III "Українського Архіву". Чи подобається Вам, як воно вийшло? Чи немає якихось грубих порушень та помилок?

Незабаром вишло ще два аркуші коректи, котру прошу уважно переглянути тай, не барячись, повернути до комісії. Трохи повільно йде складання цього тому. Немає достатніх запасів літер та ще не знати, чи добре буде з цими пересилками коректи до Вас, чи не губитиметься вона в дорозі?

Побачимо.

З пошаною до Вас Іван Мандзюк.

в.о.вч. секретаря (без підпису).

Зліва вгорі дата 23 липня 1929 р.

ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.8898-8918. — Арк.10 (машинописна копія).

№ 3

Д[оброді]ю В.І.Герасимчукові, Львів, П. Т. ім. Шевченка.

Вельмишановний Василю Івановичу.

Ще в липні місяці послали ми до Вас на адресу — Львів, улица Сташца — рекомендованого листа, три уже видрукованих аркушів матеріялів до історії України, а четвертого — відбитку для авторської коректи. І хоч минуло уже більше півтори місяця — від Вас не маємо відповіді, а ні коректи.

Цим дуже просимо Вас як найскорше повернути виправлений коректурний аркуш та подати свої зауваження до видрукованого.

Цей лист посиласмо на адресу П. Т. ім. Шевченка, бо не певні за В/адрес.

З щирою пошаною до Вас І. Мандзюк, в.о.вч. секретаря

5(без підпису).

Зліва вгорі дата 6 вересня 1929 р.

ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.8898-28918. — Арк.12 (машинописна копія).

№ 4

Л[ьвів], д[ня] 28/ІХ.

Високоповажний добродію!

Коректу я одержав, але цілком не маю часу переглянути.

Прошу яких 10-14 днів здержатися з друком.

Як завжди з глибоким поважанням

В.Г.

ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.8898-8918. — Арк.13 (оригінал).

№ 5

Львів, [192]9. 3/ХІ

Вельми шановний п. секретар!

Простіть за спізнену відповідь. Не було мене у Львові. Трохи вичився по світі і то досить далеко, а річи відібрані лежали собі на моїм старім помешканні. Переглянувши коректу, напишу дещо більше.

З глибоким поважанням.

В.Гарасимчук.

Львів, вул. Лелевеля 17/5, змінене помешкання!

На листівці адреса: "Високоповажаний І. Мандзюк, м.п. секретар Археогр. Комісії. Короленка, 54, Київ."

ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од. зб.8898-8918. — Арк.11 (оригінал).

№ 6

6/ХІ

В.п.д. секретар!

Посилаю коректу — один аркуш. Аркуші 1,2,3, здається, вже вибиті на чисто, отже задержую. Аркуша 4 і 5 не дістав. Прошу ласкаво надіслати.

Посилаю Вам, д[обродію], ортографію Крак. Акадємії. Це Вам, ш[ановний] добродію, здається.

З поважанням (без підпису).

ЦНБ АН України. — Ф.Х. — Од.зб.8898-8918. — Арк.15 (оригінал).

III. Лист Максима Гарасимчука про стан господарських справ у родині.

Барані Перетоки, 8 червня 1927 р.

Року Божого 1927, 8 червня фу[н]дував сей дім Максим Гарасимчук з своєю женою Марією, властитель дібр Барані Перетоки.

Обшар двірський в Бараніх Перетоках скіль[кості] 870 моргів поля орного разом з лісом закупив в році 191... отець фундатора Григорій Гарасимчук, господар в Бараніх Перетоках від пані Марії Загурської за 452.000 кор. австр. в золоті. З того обшару Григорі[ї] розпарцелював 430 моргів між місцевих господарі[в] українців, котрим через се зробив велике доброді[їство], бо місцеві господарі мали дуже мало поля. Григорій Гарасимчук був взірцевим господарем, посідаюч[и]... ..⁶ моргів[в] ... Був свідомим українцем та великим патріотом, заложив в тутейшій громаді читальню "Просвіта". Дня 29/5 1920 р. помер на тиф плямистий в 52 році життя, лишаючи жену Анастасію і четверо дітей: Максима, Евфрозину, Марію і Анну. Лишив всего майна 505 моргів, котрі по рівній часті припали дітям, а 1/...⁷ часть жені — вдові Анастасії. Опікункою мало[літ]них дітей зістала вдова, а син Максим — завіда[те]лем цілого майна. В тім році вибухла війна [боль]шевицко-польска. Через наїзд большевиків майн[о] зістало майже цілковито знищене. Син бл. п. Гр[иго]рія, обнявши в тім кретичнім часі господарку, відбудував знищену горальню і господарив через 4 роки. В р. 1921 дня 22/11 оженив ся Максим з п. Марією Козловскою з Борислава. В р. 22/10 1922 народив ся їм син Плятон Ізяслав Леонід (трех імен), а в р. 25/10 1923 уродив ся другий син Аркадій.

В р. 1922 [за]ключила супружество ссестра Марія, // котрій сплатив 93 моргів поля вартости 8.500 дол. ам., т. с 85.000 зол. польск. Рівночасно сестрі Евфрозині да[в] 33 моргів, посплачував довги, котрі тяжили на тім майні. Мати Анастасія з своєї часті 93 моргів дарувала фундаторови за то, що посплачував всі довги, на майні тяжачі проти спадкоємців.

[З] сеї причини мусів фундатор випустити майно в заставу на 6 літ в р. 1924-1930 за ціну по 5 дол. амер. за 1 морг.

⁶ Подібно на 12.

⁷ Може бути 1/5 — див. нижче по тексту.

З нижнішим днем посідає фундатор 300 моргів поля разом з лісом.

Камінь угольний поблагословив тутейший парох о. Іван Логінський.

Барані Перетоки, дн. 8 червня 1927.

Максим Гарасимчук.

Львівська обл., Сокальський р-н, с. Перетоки, музей школи (оригінал).

ЛИСТИ В.ГЕРАСИМЧУКА ДО М.ГРУШЕВСЬКОГО

Василію Герасимчуку належить особливе місце серед інших учнів школи М.Грушевського. Він не належав до інтимного гуртка однодумців-соратників, котрі не тільки робили з Михайлом Сергійовичем спільну наукову працю, але й активно працювали на громадському полі, займалися політикою. Він також не відносився до тієї групи учнів, які після закінчення університетських студій й написання однієї-двох статей у "Записках НТШ" віддалилися від свого професора й науки, займаючи посади гімназійних вчителів.

В.Герасимчук не належав до улюбленців М.Грушевського, якими були в різні часи С.Томашівський та І.Джиджора. Він не був, як вони або як М.Залізняк, М.Мочульський чи В.Козловський, завжди поруч з професором. Але й, на відміну від І.Кревцького, С.Томашівського й навіть І.Крип'якевича, не був замішаний у сумнозвісний конфлікт 1913 р., залишаючись осторопом різних закулісних авантур більш амбітних й претензійних учнів. Йому зовсім не притаманна була жага до кар'єри. До свого професора на все життя він зберіг вдячність і повагу. Не випадково, думається, саме йому, не фахівцю в галузі історіографії, було доручено проводом НТШ до чергового ювілею М.Грушевського написати історіографічну статтю про діяльність вченого¹. Та й Михайло Сергійович, очевидно, зберіг до Василя Герасимчука до останніх років теплі почуття й вдячність. Доказом цьому може служити запроєктована у 1929 р. до видання збірка праць доктора Герасимчука з історії козаччини часів Виговського. Лише Іван Джиджора — найближчий за духом учень М.Грушевського — удостоївся такої шани.

Найактивнішим часом листування двох істориків були 1905-1907 рр. — час активної роботи в польських архівах й бібліотеках. На жаль, ми не маємо листів М.Грушевського, бо не знаємо поки що долі особистого архіву В.Герасимчука. Але деякі цікаві моменти ставлення львівського професора до свого учня можна вияснити за допомогою щоденника М.Грушевського з 1904-1910 рр. Звістки про Василя Герасимчука в ньому дуже стислі й уривчасті.

У записі за 12 січня 1904 р. М.Грушевський пише про свій та свого учня виклади, очевидно, в університетському семінарі. За зіз-

---

¹ Герасимчук В. М.Грушевський як історіограф України // ЗІТШ. — 1922. — Т.133. — С.1-26.

нанням професора вони прозвучали блідо, не справивши враження на аудиторію. Тут, мабуть, йшлося про реферат історичної студії, що з'явилася пізніше в "Записках"—"Виговський і Юрій Хмельницький". У листопаді /17-30/ цього ж року є згадка про відвідини учнем свого учителя.

У 1907 р. М.Грушевського вразило листовне повідомлення В.Герасимчука про передсмертний стан хворого на сухоту Б.Бучинського². Михайло Сергійович тоді ж відписав хворому своєму учневі і отримав від нього заспокоюючий лист. Але все ж В.Герасимчук виявився ближчий до істини, бо приблизно через тиждень Б.Бучинського не стало.

Наступний 1908 р. минув для В.Герасимчука головним чином у Львові у підготовці з добутих в архівах Львова, Кракова й Варшави матеріалів праці про Гадяцьку угоду. 30 червня на історично-філософській секції НТШ Василь Герасимчук читав реферат про Виговщину й Гадяцький трактат³.

У 1909 р. М.Грушевський й В.Герасимчук працювали над підготовкою до видання документів з історії козаччини часів гетьманування І.Виговського. Вже в лютому /18.II/ на засіданні історично-філософської секції обговорювалося питання передмови до "Джерел..." зі збіркою В.Герасимчука. Тоді навіть відбулася суперечка між М.Грушевським і С.Томашівським за вступ до неї⁴. В лютому 1909 р. львівський професор ладив до друку дослідження В.Герасимчука "Виговщина і гадяцький трактат" і дорікав своєму учневі за неохайну мову⁵, очевидно, за наявність великого числа діалектизмів, що, між іншим, спостерігається і в листах В.Герасимчука. М'яка вдача, поступливість останнього позначилися в реагуванні на цей закид. "Він прийняв се /дорікання/ благодушно", — констатував М.Грушевський⁶.

У березні /14.III/ перед від'їздом до Кисва в домі М.Грушевського відбулася його "конференція" з В.Герасимчуком⁷. Треба думати, вирішували справу видання збірки документів з часів Виговщини, а

² Центральний державний історичний архів України у Києві (далі — ЦДАУК). — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.25. — Арк.151-зв.

³ ЦДАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.25. — Арк.140.

⁴ Там же. — Арк.250.

⁵ Там же — Арк.250-зв. /запис за 23 лютого 1909 р./

⁶ Там же.

⁷ Там же. — Арк.255.

можливо, полагоджували різні проблеми з виданням вищезгаданої праці В.Герасимчука.

Невдачі з обома вже готовими до друку збірками документів, а власне кажучи,—однієї (бо в 20-х р. В.Герасимчук відновлював документальну збірку, що пропала під час світової війни й революційних подій), змушують шукати причини затяжки в різних археографічних підходах у передачі тексту у М.Грушевського та його учня — на цю думку наштовхує листування та протоколи Археографічної комісії ВУАН у кінці 20-х рр. Та це вже тема окремого дослідження.

* * *

Нижче ми подаємо повний комплекс листів В.Герасимчука до М.Грушевського. Загальне їх число — 47. Крайні дати: 1905-1927 рр. За кількістю по роках поштові відправлення розподіляються таким чином:

- 1905 р. — 8 листів
- 1906 р. — 12 листів
- 1907 р. — 6 листів
- 1908 р. — 4 листи
- 1910 р. — 1 лист
- 1911 р. — 1 лист
- 1912 р. — 6 листів
- 1914 р. — 1 лист
- 1927 р. — 8 листів

Збережено мовні особливості оригіналу. В.Герасимчук писав “желехівкою”. Не вживав апострофів /як, власне, і М.Грушевський/, частку “-ся” писав окремо /випадки написання разом уніфіковано до частіше вживаного окремого написання/. Єдине розходження з оригіналом — м’яке “ї” замінено сучасним “і”.

При підготовці приміток ми відмовились від розкриття тих прізвищ, які подає Енциклопедія українознавства і котрі багаторазово пояснювалися в численних публікаціях кількох останніх років (такі, скажімо, як С.Томашівський, Б.Бучинський, І.Крип’якевич, Кость і Орест Левницькі, С.Єфремов, В.Липинський, М.Січинський, В.Панейко, М.Яцків тощо). Ми намагалися присвятити текст приміток коментуванню змісту листів.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

Прага д.28/1.1905

Мій найдорозший і Високоповажаний
Пане Профессор!

Доперва нині по так довгим моім побути в Празі, осьмілюю ся вислати лист до мого найдорозшого Добродія. Не раз брав за перо, але ніколи не міг я в холоднім тоні написати навіть кілька стишків, а не хотів см як дитина зраджуватися зі своїх чувств — а на чужині так хочеться багато говорити, хочеться зі всього, всього виговорити ся і висповідати ся. Пан Профессор не будуть гнівати ся за се спізнєня? Я завинив, але чомусь годі-годі було.

Вже два місяців сього гарного часу проминуло на службі для вітчини в золотій Празі. Чудові сторони гарна земля і цвітуча великими багатствами, але незносні Чехи не до душі паншому Сентиментальному Рутенцеві — се самий чужий йому елемент. Щось тужно за нашими гіперборейськими окутаними зимою сторонами, тужно за нашими людьми, найбільшними на цілім сьвіті, щойно бульбою живляться. Прикрійше воно сще тим більше, що на божім сьвіті кіпить яқесь житє, що борять ся за сьвяту волю, а ми мусимо бути вязьнями і не-вільниками в руках капралів і всякої иньшої шаржі. З такою долею помирити ся дуже трудно і не кождий погодить ся. Я ще до тепер не потрапив з отим всім освоїти ся; до тепер жив і тішив ся надією на успішну позвязку мосї справи. І добре йшло. Як вже В.П.П.Профессор знають, хопив ся я дороги реклямації — всього до сего ужив. По довгих процедурах проволоках — як то звичайно на провінції дїється, перейшло мос поданнє вже через староство і дістало ся до Львова до Ergänzungsbezirkskommando. Там розуміть ся, не могли нічого сказати — тільки відіслали до жандармерії (рідка річ) для сконстатованя факту — а там все розбило ся. Що закинули, чому з Дому не запобігли (я повідомив о тім телеграфічно з Праги) мені ще не написали. З Сокала від певної особи дістав я вчєра телсграму, що “відкинено і що мати внесла відклик“. Тепер отже korps:kommando в порозумінню з намісництвом задєцидус о всім. Коби так кого мати в намісництві, могло би воно легко удатися, а так треба здатися на судьбу. Ще жду, а що далі буде — біг знає.

То все страшно мене розстроїло — завтра піду до лікаря, бо щось

кепсько з моєю головою. Не знаю, щоби було, якби не добряга Др. Брик¹, він вже погодився зі своєю долею, одурив себе, а тепер мене потішас. Як воно буде пізійше — час покаже, а поки що, треба дальше горе бороти і дуритися надією.

На закінченню ще раз благаю: прошу не взяти мені за зле сього мого поступку і прошу згадати не злим словом свого невдячного ученика.

Зістаюсь з глибоким поважанем для мого Добродія і цілую руці Високоповажаної Пані Добродійки.

В.Герасимчук Verpfegsmagasin

Einj. Freimulliger Abtheilung

Prag 11.

P.S. Чи відклик мас піти до Korpskommand, чи до міністерства напевно не знаю. З усього (?) видно (?) до 1.

За кілька днів отся фрайтром.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.1-2.

№ 2

Прага, д.23/IV-1905

Мій Найдорозший і Високоповажний Пане Професоре!

Нині доперва осьмілююсь подати про Себе звістку — вже з Праги. Продовження відпустки не брав, бо Др.Брик раз в раз алярмував, щоби на час приїхали, хоч як показало ся — воно, не було так пильно. Прошу ласкаво В.П.П. Професора і тим разом не брати за зле мого спізнення; здавало ся /?/, що инакше тоді було — обставини мене оправдають. Я ждав чім рішиться справа того інтересу, про який я мав честь з П.Професором говорити — хотів би подати вже щось реального.

Дня 27/III, виїхав я зі Львова до Ількович домів. Звідтам поїхав на границю, на друге село до Перетік до Брата. Його ще тоді не було вдома — ще не вернув з Росії: був в Варшаві, був в Луцку і в Степаню. Старий князь рад тому, що "свій чоловік" трапляється до інтересу і приняв вельми вічливо Брата. Зобовязав ся "польським словом", що нікому иньшому не продасть і начеркнено (менше більше) умову, але в самій річи — до нічого не доведено. Сказавши правду, старий Любомірський (88 літ)² не хоче майна випускати з рук, жалує — хо-

тів би держати, — тільки його син попирас до свого. Попри иньче заходять ще труднощі щодо літ вирубаня (?), а що найважнійше — сього року трудно виробити скору пропустку через Границю. Зі спілки з Дідичом можна буде вицофати ся, бо в тій цілі нічого поважного ще не постановлено.

Брат дуже рад і дякує В.П.П. Профессорови за просктовану поміч. Воно далєко гарнійше, що хороший зиск піде в наші власні руки, ніж мав би йти в якісь иньші. Вдоволений тим, що в данім разі мав би видєлігованого фахового чоловіка: наш руський мужик, ще не бувалий в таких спекуляціях — мусить поборювати страшно великі труднощі. Як достанє поклик з Росії, дуже радо удасться до В.П.П. Профессора з порадою, але сього року на жаль се діло не доведеть ся до кінця.

Повномочник Любомирського писав дєсь 12/IV до Праги, що аж на слідуочу весну можна буде довести сьому ладу.

Будучи там на сєлі, я переконався наглядно, які то ловсткі інтєреси, і як то треба бути осторозьким — передовсім з другими людьми. Так так! Се була золота увага, а я її не поняв, як П. Профессор говорили. Видів і чув від Брата про всілякі фінансові розбої — всякі жидівські і німецькі спекулятори стараються його втягнути до спілки — тепер трохи понимаю ту злу людську волю.

На сєлі там пробув аж до від'їзду. За горами, ріками, між лісами, в сам милій весняний час не хотілось кидати сєла і їхати до Львова — на роботу. Справдував себе — а радше дурив себе конєчностю відпочинку. Тільки того 15/IV дізнав немалого розчаровання, як дістав в руки Вістник і прочитав там реколекції на розвагу цінні уваги В.П. Профессора і Др. І. Франка — тоді відозвалася грішна совість. Таких слів байдужно не можна поминути: вони чомусь страшні! Та що ж? Зібрав ся — та й вибрав ся в далєку дорогу — до Золотої Праги “нашому цїсарю служити”.

Ту день в день, з години на години вичікую тої мосї розвязки. Може за кілька днів прийдець ся назад вертати!

Зїстаюсь з Глубоким Поважаням для мого В. Поважного Добродія і цілую руці Високо Поважаної Пані Добродійки.

Василь Герасимчук.

№ 3

Прага д.2.VII. 1905

Мій найдорозший і Високоповажаний
Пане Професоре!

Перепрашаю дуже, що сьмію надуживати Вашої доброти і терпеливості і своїм питаннем забирати так дорогий час. Але справа є вельми важна — знаючи Вашу, Пане Професоре, щирість і прихильність, осьмілюся удатися по цінну для мене раду. Так більше не маю до кого удати ся!

Ходить мені о програм на будуче — а властиво на слідуочий шкільний рік. Восни 30.IX я вже виходжу зі своєї служби і се мене впроваджус знов в безрадну ситуацію. Не знаю на що маю рішатись: чи то вносити тими днями поданне до шкільної ради і, з осенню брати ся до свого звання — а між тим робити іспит, чи зовсім ще дати тому спокій — а, зложивши іспит, покінчити недокінчені університеські рахунки. Се послідне було подане В.П.П. Професором в програмі на сей рік. Але чи сей нещасливий рік не псує в тім нічого. Чи при інтензивній праці не можна б погодити одне з другим — хоч без сумніву в другім випадку обі задачі дадуться соліднійше виконати. Скажу щиро, що мене шкільна кар'єра не дуже тягне до себе: сєй гарний, земний (?), суспільно-патріотичний сєс ... обов'язок видасться мені чомусь пустою і нудною роботою. Єсли буду мати якийсь капітал — то для хліба кину ся на поле фінансових підприємств, а поза тим буду заніматися — чим мені любо. Але поминувши се послідне — я справді силуюся брати свою ситуацію поважно, — тільки не знаю, чи зріло її розумію, — зовсім не знаю, як собою маю зарядитися? Багато дає до мислення і немалий клопіт справляє мені мій іспит. Правда, що здати его “з великим трудом” — се с горю бажання, але в тім самім факті є щось і дуже не присного. Після мосі думки воно значить — попалить за собою мости, справити похорон минувшині а статись старим і почати жити старечим житєм. Коли до того ще дадуть глуху провінцію, коли прийдеться жити в душній атмосфері, в компанії всяких нудних людей — під їх суггесію — буде трохи прикро погодитися з тим всім. Я дивлюся трохи инакше на сї всі відносини, хотів-би цілком иньшої житсвої школи — навіть прикращої і твердішої. Ями /.../* замикають /.../** дуже вузьнькі.

* Два слова не прочитано.

** Слово не прочитано.

Зрештою, як прибуду до Галичини — роздивлюся в ситуації. Тверда дійсність покаже сама дорогу. Ту, далеко від нашого ґрунту, може тяжко об'єктивно думати. Прошу покорно о ласкаву пораду Пана Професора.

Після сього поступлю!

Се то, що мені дотепер непокоїло — тепер здам В.П.Професору реляцію з мого побуту в Празі.

Я вже помирився зі своєю недолею: вже таки рад не рад віддаю цісареві цісарське. Прикро мені йно, що так сильно перечислився в своїх рахунках, що ся трохи залегло з самого ще початку брав всі ті справи. При кінці вже годі було то все направити тай і стратив охоту. Кілька блудних кроків зробив я сам у Львові, потім несеміло вели рекламації вдома — а я був далеко. В Празі, як мені говорив *godak Stabsarzt*, моглиб мене на його внесснє дати до *Superarbitrium*, а там знов — як звичай — дати урльоп на яких 9 місяців, а на другий рік покликали би надолужити. Се вже рішучо не знати ніяка користь. Зрештою, хто зна — може воно і добре стало ся — хоч жалко мені року. Війско як школа не пішло марно: позбув ся трохи своєї Рутенщини, пізнав ліпше робіт, людий, сю скомпліковану війскову машину, приучився “урядового” німецького стилю, а в кінці — і почеськи. Колись і се може придати ся. Мешкаю на припорученя лікаря, на приватній квартирі. З хазяйкою конверзую по-росийськи — вона жила довший час на Сибірі, а потім в Харкові. Трохи схоже (?) потрафляю володіти росийщиною. В гісархії військовій я вже капралем. З кінцем мая скінчила ся вже наша школа, а тепер масмо практику. 2 перші тиждні працювалисьмо по 12 годин в огороді: ставлялисьмо печи, огнища, шатра і пр. Тепер ходимо по околицях Праги, чертасмо “*Croguts*” з залізничних двірців, деревень, поміщицьких будівель, оглядасмо фабрики, магазини, ріжні дерева(?). Крім того, що другий день, приучуємо ся в канцеляриях військової бухгалтерії. Що все страшно багато занимає часу: від 7-6 вечером треба бути поза домом. Щось робити для себе прямо не можливо. Розривки дуже мало: раз, нема часу, а по друге, багато коштує. Страшно дороге житє в Празі і багато забирають ті походи за Прагу. Дуже не терпеливо вичикую вже того кінця, щоби вже раз дістати ся до Галичини.

Ще одно: осьмілююсь донести, що гроші, які були мені позичені на певні діла, я став уживати на свої видатки. Прошу мені простити се самовільне зарядженя. Кінчу своє предовге письмо і прошу покірно не взяти мені за зле моєї наївної балакливости.

Поручаюся ласкавій опіці. З глибоким поважанем
В.Герасимчук.

Verpflegsmagasin Prag 11.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.3-4.

№ 4

Мій Найдорожший і Високоповажаний Пане Професоре!

Дякую з душі за щирі слова і за розраду в прикрий годині на чужині. Потіха і розвага — то велике добро.

Я вже покинув Чехи і перебуваю тепер в Галичині у брата на селі. Дістав на 1 1/2 місяця відпустку для гоєня своєї хвороби — нервозности. В шпиталі, де я перебув 10 тяжких і нудних днів — маючи сам дуже прихильний Befund. Був вже призначений 5 дня до Superearbitrium, опісля змінили і хотіли дати 3 місячну відпустку, але що заходила небезпєска, аби не надслуговав — віддали мене регімент-теарцтвеі і наставникам — і вони рішали.

Моя рєклямація не дуже щасливо йде: відкинули і в другий інстанції. Причиною сьому є староста Koresteuski, який у мені дуже пєсує рахунки своїм лицємрством — дас мені кєпські однотачії. Писали мені зі Сокаля з дому, що тому шкєдить, бо довідав ся і знає напевно, що я є якийсь радикал?! Дивне, дивне — але є фактом. Але я ще не скапітульовав, доведу вже до кінця і зарєкурсую сще до Відня, хочби для чистої консеквенції. Там ще мав бим найбільші шанси, одначе вже я о то не дуже стою.

Хто на все байдужий, тому у всіму не дуже і зле: скєзєцирки пєма, старшина добра і начє Галичан дуже толєсрують — імпоуєсмо їм своєю хитрєстєню. Тільки то сиджєнс 7-8 годин денно і слуханє глєпих традицій о Verpflogswesen, Dienstregelment, Heerwesen, Transportund, Trainwesen, Okonomisch — administretiren Dienst і пр. — сє такий контраєт — до наших позитивніших наук, що годі зі спєкоєм того всьєго слухати. Що найважніше незпєсне і убіючє, є сє житє в Касарні — крикливє і гамірнє, і рівнож прикрий є побут з більшим числом тих тупих чєхів.

Буду старати ся мєшкати осібно. Якогєсь "Heimweg" не відчував — сє не мало на мєнє впливу. Галичина тепєр чємусь видатьєся вузькою, а люди її такими дивними і конєєрвативними, що й рідко де подібних на божій землі падибати. Скажу при тїм мимоходом, що наші праж-

ські патріоти дуже невдоволені на наших Львовських Русинів за їх наївне наслідування чехів в справі театру. Поливши їх в тім кльопоті, що діяти, як Діло не прийма їх слова. Певно зголосять ся до Вістника. Се вже тим заняв ся Др. Брик — коби тільки довів се до пуття.

Мені на селі далєко лїпше — поки цілком добре. Трохи починаю повторяти призабутий матерїял і помагаю братови в роботі, а іменно уділяю людям інформації щодо заробку і висилаю до Oswęcima або до Петербургу. День в день зі всіх сторін Яворівщини і Ярославщини приходять сотками і питають ся за роботою і контрактами до Прус.

Тяжкий в тих сторонах передковіче (?) нарід тисячами їде до Німецького царства шукати лїпшої долі. Думаю продовжити собі еше урльоп на два тижні і приїду до Львова.

Тільки всього.

Нехай Пан Професор не погнївають ся на мене за сю довгу банальну балаканину — як виговорюся — спаде трохи тягаря!

Зістаю з глибоким поважанням для мого Дорогого Добродія і цілую руці Високоповажаної Пані Добродійки.

Млини д.17/VIII [1905 р.]

Краківець В.Герасимчук.

ЦДІАУК — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.66-68.

№ 5

Вересень [1905 р.]

Мій Найдорозший і Високо Поважний Пане Професоре!

Се вже вислужив — добув до кінця в військовій службі і тепер перебуваю на селі. Трохи собі відпочину. До Львова прибуду десь 9.X і пічну працювати в своїх обов'язках після пляну, який подадуть В.П.П.Професор.

З глибоким поважанням

Василь Герасимчук

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.8.

№6

[Жовтень 1905 р.]

Мій Найдорозший і Високоповажаний Пане Профессоре!

Мушу просити прощення за свою неслівність. В означенім часі не міг я виїхати і нині не можу: через поважну пригоду мушу ще задержати ся на кілька днів (до понеділка). Їду додів в Сокальщину.

З глибоким поважанням

В.Герасимчук

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.9.

№7

Краків д.29/XI.
1905.Мій Найдорозший і Високоповажаний
Пане Профессоре!

Дякую найсердечнійше за ласкаву пам'ять і за лист. Коректу дістав, і що можна було, додав — хоч небагато: недостаток ширшого материялу до кінцевих фактів не дозволила мені дуже розширити. Що до відносних сих неспокоїв на Волини находиться ще кілька урванних, коротеньких звісток у Львові в "Akt[ach] grods[kich] i ziemskich" — то надто нічого. Малий протяг зачеркненого часу, ціла серія дрібних звісток, утрудняла дуже зкомпонувати заокруглену цілість.

Я в Кракові думаю зістати до 15 грудня — раз, для того, що потім перед святами і під час свят годі буде щось робити, а по-друге, мав бим клопіт з помешканем. Тепер відкопійовую акти відносячі до мого періоду — находжу дещо (хоч мало) і до Чуднівської Кампанії. Тими днями власне пайшов дещо в Академії Наук. Рівнож як в музею Чарториских, так і ту безліч документів до нашої історії. Десь так до місяця вийде в світ зладжений Каталюг до рукописей сєї бібліотекки. Мині дали переглянути зброшуровані аркуші і коректу. Ось що заслуговує на особливу увагу:

гл.269: Akta przeważnie Kozackie z lat 1596-1723 -- головно рескрипти Гетьманів і запорожських урядів.

г.270: Uniwersały Zapor[ożskich] hetmanów Хм[сльницького] Богд[ана] [та] Юр[ія], Виг[овського], Брух[овецького], Дорошенка,

Самойл[овича], Мазепи і Скоропад[ського]. Дуже численна збірка! 273. Akta Kozackie z [lat] 1719-1761. Дальше 276, 277, 279: Кореспонденція по більшій часті Скоропадського. 1017. Коресп[онденція] Богд[ана] Хмельн[ицького] і інших до нього.

263. Uniwersały (ruskich archimandr[itów] Biskupów, arcybiskupów) z lat 1623-1673) L[azara] Baranowicza. Jasinskiego etc ...

267. Gramoty ruskie z lat 1614-1767

263. Wypisy z aktów zamków: Kozielskiego, Bychow[skiego], Przyluck[iego], Oster[skiego], Czernichow[skiego], Lubenskigo.

Се суть що важніші Кодекси до нашої історії, яких-як мені казали — żadna ludyna jeagne niećwęła. Крім того, є багато річий в інших кодексах під менше маркантними титулами. Jabłoński до Богдана Хмельницького сего архиву зовсім не використав!

Як я мав честь В.П.П.Професору донести суть у Львові на університеті кодекси до Гадяцького трактату ч.386, 387 і 401. До Андрусівської згоди і до Дорошенка можна б спровадити ось ті числа: 2106, 2107, 2108, 2109, 2110.

Писав до мене тими днями д.Коренець і питав ся чи могли би йому запорукою гімназійної дирекції післати рукописи, або, чи міг би він за час під час сьвят використати матеріал? Я питав ся, — сказали, що вони гімназіям не посилають. Треба конче приїхати сюди — і то на довший час .

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. -- Арк.10-11.

№8

Мій Найдорозший і Високо Поважаний
Пане Профессоре!

9.XII.1905.

Дуже тіну ся, що В.П.Пан Профессор посилають мені до помочи тов. Кривецького.

Тепер буде можна поділити ся працею, і можна буде зробити якусь більшу познаку. Дякую найсердечнійше за се. Тільки не знаю: чи має Він спокійно (?) держати ся свого періоду, чи може помагати і мені. Приміром, він би міг в Музею Чарториських покінчити відписувати кореспонденцію Тетери і взят ся до Дорошенка — а я бим збирав всякі нотатки до тих часів (записані не так дуже виразно) в

* Лист, очевидно, не має закінчення.

бібл[іотеці] Ягайлонській. Воно б добре було. Якби в неперервній звязи покінчити з матеріалом ближших часів, а в такому разі було би можна ще цього року (розуміючи ся, по використанню деяких цінніших документів) приступити до їх видання.

Прошу ласкаво дати в тій справі тов. Крєвцькому інструкції.

Що до питань виношованих мною чисел, то числа подать на першій місці (починаючи ч.269), відносячи ся до бібл[іотеки] Академії Наук, другі числа — се числа Кодексів Музєю Чарториських.

Ві всім застосую ся після Львівських рад

В.П.Пана Професора

З глибоким поважанням

В.Герасимчук.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.12.

№9

Мій Найдорозший і Високоповажаний
Пане Професоре!

Я вже від 20 с.м. перебуваю в Кракові і роблю дальше свос. Забавив ся тому так довго, бо весь час перехоровав в Ярославю на запалене. Тепер майже цілком добре. Поданс до іспиту вніс я ще з кінцем грудня і вже дістав темати. При тім почуваясь до милого обов'язку зложити В.П.П. Професору сердечну подяку за признання семинарїної праці за кандидатський сляборат. Роботу географічну маю вже готову переписану; треба буде її тими днями вислати до "Павелка". З географії тепер не сідаю бо П[ан] Рема³ і дальнє буде нашим екзамінатором. Думаю на весну сісти зі всіх предметів і, крім фільольогії, поперечитовав меньше більше все.

В Кракові нічого нового. Зі Львова вже прийшли від д.Кубал⁴ кодекси — так мені говорив др.Фінкель — і їх переписує Тов. Стадник⁵. Всі ті документи по викінченю праці для др.Чермака⁶ обіцяв ся він відпро[ва]дити. Нема в них так багато матеріалу, як се після катальогу можна було судити, а те що є — то все по більшій части шифрованс.

Думаю до 3 тижнів з Краковом бути готов. До I/II позістану на помешканю в готелю, потім наймаю приватне.

З глибоким поважанням

В.Герасимчук.

P.S. З Тов. Джиджорою не видів ся і йому не сказав сього, що П.Професор поручили. Саме тоді він був виїхав домів на сьвята.

Краків д.27/1. 1906.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.13-14.

№10

Мій Найдорозший і Високоповажаний
Пане Профессоре!

Таки скорше як до 10/III годі буде опорати ся зі всім матеріялом. Може би воно було й удало ся, як би не то, що через 5 днів (3-7) мусів перебути на клініці, бо бояв ся другого запалення, або чого иньшого.

Тепер зовсім гаразд. З 1/II мешкаємо разом з тов.Крсецьким. Трохи веселійше — не так самітно, той робота йде якби скорше.

Не знаю власне, що прийдець ся мені дальше робити? Чи В.П.П.Професор уважатимуть за ліпше для мене позістати їх в Кракові і викорі'стовати матеріял і до иньших часів, чи звелять переїхати ся до Варшави і там перетрусити архиви.

Признаю ся, що радо отпутив бим Краков — бо все чомусь в нім сприкрито ся. Може й найдець ся багацько интересного і в Варшаві.

Як би так випало, треба буде післати до Львова пашпорт і на поліціі взяти прольонгату (30/III кінчить ся термін) а в Конзуляті потвердження. В такім разі побув бим в Росії десь до 25/IV, щоби іще принаймні зо 2 тижні мати вільного часу перед іспитом.

Осмілю ся також донести, що мені вже вичерпують ся фонди зафасовані з 28/XII.

З глубоким поважанням

В.Герасимчук

Краків,д.19/II.1906. ул. Dietlowska 1.35.Пн.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.33-34.

№11

Краків. 25/II.1906

Мій Найдорозший і Високоповажаний
Пане Профессоре!

Що дотичить моїх занять — то з результатом стоїть річ так: дотепер маю 57 аркушів документів, які творять для себе більше замкнєну

цілість, є 26 аркушів всяких інших записок можнійшої(?) звязи, що доперва тоді можуть мати вартість, як прийдець ся дальше продовжати розпочату працю. До того всього прийде ще кільканайцять аркушів від Тов.Стадника. На переписоване видав я 14[...], а кілька доведеться ще заплатити — не знаю докладно. Решту видатків розійшлось на удержане, подорожа такси до іспиту і пр.

Се в коротці все!

Буду просити В.П.П.Профессора о поручене і о дальші інструкції.

З глибоким поважанням

В.Герасимчук.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.15-16.

№12

Мій Найдорозший і Висекповажаний
Пане Профессоре!

Десь сколо 12 с.м. — як я вже В.П.П.Профессору доносив — буду готов з важнійшим матеріалом. Маю його досить. Лишать ся не тикані ще теки ватиканські і менше важні дрібниці по Кодексах в бібл[іотеці] Чарториських. З сим матеріалом або справлюсь колись пізнійше, або як найду переписувача зіставляю йому. Буду просити ласкаво о дальший програм праці, о інструкції, в кінці о кредит а conto дальшої праці.

Тов.Кревецкий 10 с.м. виїжджас до Львова.

Зістаюсь з глибоким поважанням.

В.Герасимчук

Краків. д.5/III.1906
ул.Дестльовска 35.

Від В.П.П.Профессора М.Грушевського взяв я, Василь Герасимчук, д.6/II 1904. 350 К., котрі з обовязуюся до двох ліг вернути.

Василь Герасимчук.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.17-19.

---

* Слово не прочитано.

№13

Варшава д.24/ІІІ 1906.

Мій Найдорозший і Високоповажаний
Пане Профессоре!

Дякую, дякую найширше за поручення і поміч. З днем 19/ІІІ я опустил Краків і без ніяких трудноостей заїхав до Польської Росії, до Варшави. Се воно трохи инакше, як в нашім спскійнім Львові або в Кракові; ту вже трохи далеко більший рух і відмінне житє. Варшава гарне і величне місто! Принагідно пізнаю її чим раз більше.

Вже запізнав ся і з бібліотеками й через 4-ий день занятий своєю роботою. До тепер звидів бібліотеку Ордин[ації] Замойського і Красінських. Приняли правдиво по-польськи — вічливо і буду мати можливість як найгарнійше їх використати. Багацько мені стало в пригоді се, що в бібл[іотеці] Красінських є бібліотекарюм і впорядником товариш з університету Ст.Томашовського. Як він зоветь ся не знаю на разі — хоч представляється (?). На разі користую ся картковим каталогом який щойно укладається, крім того думати вже (?) піги (?) і до невпорядкованої части бібліотєки. Се обіцяв мені зробити другий впорядчик д. Пулавский, що знає трохи сі /.../. А іменю має бути інтересний і багацький в матеріялах до моїх часів. Німецький відділ канцелярії Ів. Казимира і відділ дипломатичний — оскільки догепер зорієнтовав ся — то до нашої старини с ту кольосально много(?), без порівняня далеко більш є, як в тім Кракові. До нині переглянув і винотував 2/3 того каталогу, який є, а сиджу 4 день від 10 [до] 3. Діло йде дуже повільно через се, що треба за змістом кодексів заглядати до всяких записок попередних впорядчиків. — От в чім надіюся багато найти матеріялу: має ту бути "13 pudeł" autografów Królów od 1549-1792 r., а передовсім багато до часів Яна Казимира і Виговщини. Як видно, є досить до Гадяцького трактату, є досить листів Бєнявського. (Але хто зна, чи звидси не брали до Памятников?), дещо до р.1660. Понадто скоро /?/ є до Дорошенка, Самійловича а передовсім до часів Карла XII — до Мазепівщини. Досить з діаріїв до літ 1620, 1621, щось *O rozciągach kozaków Zaporozkich* г. 1516 — документ з 16 столітя /?/, Біографія Петра Могили з його часів, кілька діаріїв до Хмельнищини, і безліч звісток по *Miscellanea-x*.

Добре, що можна мати копіїв. Як мене інструктовали, — то ту платить ся за сторону великого аркуша 30 коп. Як видно, заповідаєть

* Слово не прочитано.

ся на гарну працю — тільки не знати оскільки в тім правди, бо я до тепер нічого не видів на власні очі. Буду просити В. П. П. Професора ще о одно поручення до бібл[іотеки] Пшездецких. Кажуть, що і там є досить. В бібл[іотеці] Красінських скаржились, що Товар[иство] Шевченка не обмінюєть ся з ними зі своїми виданнями. —

Зістаюсь з глибоким поважанням

В. Герасимчук. Варшава, Новый Свѣтъ.

ч. 70.

ЦДІАУК. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 411. — Арк. 46-47.

№ 14

Варшава, д. 28/III.
1906.

Мій Найдорозший і Високоповажаний
Пане Професоре!

На кілька днів перерву роботу — а по святах знов до діла. На брак матеріялу не можна нарікати. Поволо находять ся порозкидувані по всіх закутках документи — один архив доповнює другий. Тільки клопіт, що треба шукати по всяких Miscellanea, а деякі копії неможливо суть пописані. Як я вже мав чесно П. Професору доносити — то для нашої історіографії ці копії в архіві Орд[инації] Красінських. Ту як не в оригіналах, то в копіях ледво чи не більша частина нашої історії новіших часів. Передовсім досить нагромадив і повідкопійовував всяких літописей (часом і без більшої вартости, ато й і кілька собі паралельних річей) Блаженної памяти Свидзінський. Деякі копії суть прямо чудові — особливо орнаментика. Се суть по більшій части літописним ладом написані коротенькі історії від упадку Руси — аж до ріжних часів XVII і XVIII в., деякі з них мають деякі періоди досить оригінально освітлені, — але переважна часть — се майже як би дословні тексти до Jean Bervil Scherer-a, Annales de la petite Russie — on Historie des Cosaques Saporoques et ves C. de l'Ukraine з р[оку] 1787 (й). Власне бібліот[ека] Орд[инації] Кр[асінських] має копії з оригіналу, з якого нещасливо сей автор підготовав, — одним словом — се нічого особливого, хйба буде дещо дальше. Я до тепер видів 5 сих літописей. Найдено ся ту дещо до законодавства з 16 в., фрагменти зі Статутів (Статут волинський у редакції; Книга правь малоросійских, — яку зладили а властиво перевели: Мик[ола] Ханенко,

Петро Апостол, Никифор — ?, Петро Лякевич і Закавський). До літератури полемічної: Broński K. — *Aprokryfis albo odpowiedz na książki o synodzie Brzeskim z roku* 1597. Кілька Трєфальогіанів з початку 16 віку, — *Biblia ruska Lukarisa z Tarnopola z drugoї polow[inini]* 16 в., 1569: “Dokonana wołozju pomocztoju powelinijem i rylnostiju chudoho szcłowika na imia Luki w nstawnym gradie Tarnopolu” (гарні червоні оздобські ініціали — гафткового /?/ взору). Далше сьуть Діяння Апост[олів] з року 1573. Тора з чудовими ініціалами характеристичного гафткового /?/ decora — *Kazakia [...]* Молитовеншики і “*megaly*” з 17 в., Волинь Нового видіння і пр. Се все в короткі зміст початкового Катальогу бібл[іотеки] Орл[іанації] Красінських. О документах і кодексах до 17 і 18 віку вже не згадує, бо їх забагато.

В бібліотечі Орл[іанації] Замоєйских так багацько не буде. Катальог вправді с, одначе писаний і дуже поверховий. Я тільки його частку мав. Професор Тадей Корзон обіцяв ся подати мені все, що є для нашої історії зі своєї доброї памяти. А с ту для нашої козаччини з 16, 17 і 18 ст. один неоцінений кодекс. М/.../ всі матеріали до козаччини, Татар і Молдавії — взагалі все, що стоїть в зв'язи з Р[уссю] Україною. Починаєть ся половиною 16 століття. Для приміру наведу деякі документи як слідуєть:

- 1) Універсал Федора Польоуса атамана до стар[ост] 1578.
- 2) Байбузи гетьмана до Каньовс[ького] подстар[ости].
- 3) Андрія Шляхти.
- 4) Оришовського Івана, поручника Козак[кого].
- 5) 1594, О бунті Наливайка.
- 6) 1596 25/1, Лист Радивиля до Лободи.
- 7) Васілевського Ігната, гетмана запор[озького] лист. 1660. *Igdanie Kozaków Ukrainnych* — особливо досить с з початку 17 в. — і се йде аж до р. 1769. Кінчитьсє: *Manifestom, ucyunionym w grodzie Wrunicckim od Kozaków Ukrainnych r. 1769*. Іскопованя сього кодексу мусимо завдячувати Пр[офесорові] Т. Корзону. Він то позбирав сі документи, бо вони — як казав — лежали між кавалками, які були призначені на знищення. При кодексі с гарний індекс до всіх чисел — навіть записаних по-волошськи! Я дуже йому підхвалив і подякував за сю гарну збірку — а він на се: “widzi Pan i, dla was Rusinów przecież coś dobrego zrobitem, jestem bez Rusinem — а похвали “tak, tak, jestem

* Далі три слова нерозбірливо.

** Слово не прочитано.

Віаlorusіem". Я питав ся, чи не можна би спровадити до Львова, — але се трудно. Бо після їх бібл[іотечного] регляміну бібліотека рукописей не видає. Ще попробую через нього попросити Ордината. Скопіювати його в Варшаві і до того в скорім часі — се прямо неправдоподібне. Раз для того, що ся бібл[іотечка] — се властиво його лябораторіум і робота можлива тоді, як він сидить т.е. в год.11-3 або 12-3 або від 1-3. Не можна взяти копистів — мало місця, не раз, як який великий історик приїде з далеского світа, або який варшавський завитач, то він або я мусимо йти до другого покою. А що найважнійше в маю він виїздить до Львова! Було би дуже добре, як би удало ся спровадити до Львова.

Про иньші менше важні нема що згадувати.

Старенький проф. Корзон любить частенько дещо розпитуватись про П.Профессора і не раз завдає такі скзотичні питання як прим.: що п.Профессор будуть робити, як скінчать свою історію?

Дуже заінтересовало і утішило, що Др. Франко пояснив легенду про спалене Наливайка. — Сам зайнявся дуже роботою над Тад.Косцюшкю. — Гарний чоловік, але вже дитинний трохи! Між варшавськими істориками-крифсями він — се центр.

В Варшаві живеться під обухом, — дуже непевно. Як приходив я до бібл[іотечки] — то через двері треба мельдуватись — хто йде. Одна стіна дому Замойских зістала через бомбу цілком знищена — через се тепер дуже обережно з незнаними особами поступають. По улицях солдацькі патрулі — без пашпорту навіть годі показувати ся. З Галичини газет нема — інформації про світ дуже скупі! В прочім так само, як всюди.

Зістаю ся з глубоким поважанням і желаю В.П.Панству
Великих съвят.

В.Герасимчук

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.20-23.

№15

Варшав, д.11 (24) IV 1906.

Мій Найдорозший і Високоповажаний
Пане Профессоре!

Я питав ся і просив П.Проф. Корзона, щоби можна було згаданий кодекс вислати до Львова, але нічого з того. Сказав, що документ ні-

кому під ніяким ослів'єм і гваранцією не видається "a tem bardziej w terazniejszych czasach i za granicę"! Треба буде таки ту в Варшаві скопіювати, а часу повинно вистати, бо бібліотеку замикають аж перед феріями, помімо того, що Професор виїде до Галичини. Кого він знає, а я "благонадежний", буде міг працювати під надзором його влучки Д-рової Корзонової. Одного разу Професор згадував мені і підносив се яко новий і незвичайної вартости здобуток для нашої історії квестію кавказської кольтонізації Черкесів за часів Ахмета р. 1283.

Від тоді то має датувати ся заложене Черкас і иньших міст в тім окрузі а загалом розширене назви "Черкесів" і пятигорців, яко легкої кавалерії. Я хотів се зужити і занятися тим, але як довідав ся, се нічого особливого, коли про се згадус навіть "географічний словарь" і Карамзин. Я йому сього не сьмів говорити.

Я вже свос відкопіював в бібл[іотеці] Орд[инації] Замоїських. Для мене там так багато не було, але з бібл[іотекою] Орд[инації] Красінських справа не піде так легко. Треба буде при помочи копіїстів попрацювати з місяць.

Буду просити о трохи кредиту на слідуєчій місяць. Справозданс і рахунок пришло пізнійше, бо не знаю, що прийдець ся заплатити копіїстови в Кракові. Десь в половині мая приїду на кілька днів на іспит, щоби позбути ся найважнійшого.

Зістаючи з глибоким поважаннем

В. Герасимчук
Новий Свѣтъ 70

ЦДІЛУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.24-25.

№16

Мій найдорожший і Високоповажаний
Пане Профессоре!

Дякую щиро за ласкаве письмо і перспрошаю дуже що непокожо В.П.П.Профессора.

Буду просити, щоби мені з Товариства вислали поручення — не знаю кілько їх буде треба, і статтю д. Доманицького про Козаччину. Тут в бібл[іотеці] універ[ситету] нічого не можна дістати і не знаю чи не мають, чи не хочуть видати. Буду старати ся десь около 15 виїхати з Варшави.

З глибоким поважанням

В.Герасимчук

P.S. Буду просити о інформації до яких бібліотек треба буде в Петербургу удати ся.

Варшава 5.V. 1906.

ЦЦАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.26.

№17

Рахунок моїх видатків.

Побут в Кракові за місяць Марць:

Днів (9-19) 10 x 5 кор. = 50 к.

Дорога до Варшави 4 руб. 60 к. = 11 60

Разом 61 к. 60 к.

Побут в Варшаві:

Днів (21-31) — 11 x ...

Ш

Апрель днів 24 (чи 30) x ...

Май днів (1-10) 10 x ...

Разом

Василь Герасимчук

Варшава, д. 10. V. н. ст. 1906.

Варшава д.10/V.н.ст.1906.

Мій Найдорозший і Високо.Поважаний
Пане Профессоре!

Книжку і поручення дістав я нині і дуже дуже за се вдячний. Кілька документів я був висдав і дещо прийшло пізнійше. Тенер скопуюю принаймі кінець [...] — власне документи найневизраційше писані, а решту, що важнійше перешли мені (може) д.Корзонова. Попри історію взявся я і до поезії: ось впали мені принадково 4 народні пісеньки з р. 1703 і се пішхнуло мене глядіти дальше. Перегляну ще в тім напрямі кодекси, які д.Пулаский⁹ переховус особно. Воно було би добре, якби удало ся пайти що з давнійших часів

* Слово не прочитано.

Згадані попередні пісьми вправді ані історичні, ані побутові, але собі принагідні, особливого мотиву списані в різних закутках: 2 з них в Рогізні /?/, 1 — на Podguzi, а 1 в Wzesciu (в яким?). Як назбираю більше, пришлю до Miscellanea.

Я таки цілком не опораю ся з Варшавою, прийдець ся дещо зоставить і для копіста, спішу ся до Петербурга, бо хотів би перед феріями покінчити збирати матеріяли.

До Львова думаю нема пощо їхати, — се мені, як я писав, дуже не на руку, а був би зайвий видаток. Мені все одно чи буде др. Ромер¹⁰ чи Реман питати. На феріях в Галичині перечитаю ще дещо з латини, греки, деякі партії, історії, "Westenbacha" і дещо з філософії. Може се і посліднє удасть ся — як буду чути ґрунт під собою.

Рахунку з видатків не посилав тому, що очікував на посилку мого копіста з Кракова тов. Мошковського, якої і досі (не знаю для чого) не одержав — а ні ще тому, що незнав як зіставити його, а іменно, як числити день за границею, і чи вчисляти в то свята (6 днів).

Сю рубрику я й зіставляю отвертою для археографічної комісії.

— Приїхав до Варшави, де перебував від довного часу Др. I. Aszkępazy — збирає матеріал по архівах.

Перед виїздом просив бим о яку поміч, бо зістаю при дуже скромних засобах.

З глибоким поважанням
В. Герасимчук

ЦІЦІАУК. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 411. — Арк. 27-29.

№ 18

Мій Найдорозший і Високоповажаний
Пане Професоре.

Посилаю кілька документів, що можна було вітчитати, то передав вірно, що ні — то лишив.

Рівнож і проф. Корзон не потрафив відчитати. Здасть ся годі буде приїхати до Галичини. Се мені дуже не на руку: раз, що се мені страшно перериває роботу і трохи дорога річ, а по-друге, — мав би клоніт з паншюртом.

Тут мені не дуже треба прольонгати, одначе в Галичині треба би було постарати ся — а я зі згляду на військо ледво чи дістав бим.

З глибоким поважанням
В. Герасимчук

Р.С. Вчора не міг вислати, бо по полудни поліція і військо не випускали на місто, а кого випустили — то знов не міг достати ся до дому. — Особливо Новий світ, головна часть Варшави була сильно обсаджена військом.

Варшава 19(2)V.[1906]

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.30.

№19

Станиславів. д.7/VI. 1906 р.

Мій Найдорозний і високоповажний
Пане Профессоре!

Не раз брав ся до писаня — та ніколи не міг осьмілити ся. Одержавши лист від В.П.П.Профессора, крім посліднього реченя, не міг перечитати початку і відложив. Мені було прикро!

Справді, если би мою поступку нічого не могло оправдати, було би се зглядом мого Добродія — чорною навляччістю.

Того не вчиню ніколи!

По приїзді я не міг ангажувати ся до роботи тому, бо мусів сидіти на селі і лічити ся на катар кишковий і неврозу, яко наслідок першої хвороби. Крім того мусів йти на оден місяць на військові вправи — чим собі ще гірше пошкодив.

На посаду подав я тому, що мусів: ходило мені о средства до життя на випадок лихої свентуальности, і щоби міг якось куровати ся. Подав я і взяв посаду також на скептичні предствалення усяких членів шкільної ради. Если бим був не дістав сього року, хто зна, чи й дістав бим на другий рік. Ходило мені о заангажованє посади на будуче.

Тепер маючи заповнене місце, буду на слідууючий курс старати ся о відпустку: дістану й платну — добре; але напевно дістану не платну, і буду мати заповнене місце на другий рік.

По іспиті в лютім буду зовсім вільний, і тоді зроблю не тільки свос — але може й далекє більше.

До іспиту [...] не сідав, що сей початковий місяць забрав мині дуже багато часу, що важнійше, через 3 тижні не мав з дому книжок.

Такий я міг останній іміти єдиний плян. Дуже мені прикро, що

---

* Слово не прочитаю.

через прикрі випадкі я справив П.Професору тільки неприємностей.

Але що це я в тім винен?

Буду ще просити о прольонгату речінця, скільки мого довгу. Десь в тих місяцях постараю ся все оте — тепер ще не могу. Прошу не взяти за зле — коли п.Професору і в сім тільки клопоту справляю.

Говорю одверто і щиро — я не міг инакше зробити; а що так му- сіло бути — справляє мені велику гризоту. Потішаюсь, що П.Профе- сор мені простить!

З глибоким поважанням

В.Герасимчук

ЦДДАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.31-32.

№20

[Листопад 1906 р.]

Мій Найдорозший і Високоповажаний
Пане Професоре!

Я вже від 6/ХІ перебував в Кракові — якось вже оспокував ся. 4 перші дни мешкав в Готелі, бо не міг найти помешканне: страшно багато наз'їздило ся Królewie ́kib (до 20.000) і вони все позанимали і вчинили в місті велику доріжню. Найшов в кінці з великою бідою за 16 злт. і найняв на цілий місяць.

Я тепер працюю в музею Чорторийських. Мені давному знайомо- му не робили якось ніяких трудностей. Якось вже і зорієнтував ся в катальогах, і в матеріялі; А с ту до нашої козаччини величезна маса всяких документів! Се без сумніву для Вас найважнійший архив і його ніяк не можна поминути. Ту здало би ся мати сталу експозиту- ру, щоби можна було повідкопйовувати, — коли не все, то бодай що важнійше. Беручи під увагу мій період — то ту с роботи на літа і то все переходить сили одного чоловіка. Я тепер відписую Р.Ч. 402 ко- респонденції: Виговського, Юр. Хмельницького, Тетери (сього особ- ливо с дуже багато листів*), Бруховецького децю і в кінці Дорошенка.

Дуже цікаві і мене вельми заінтересовали документи до зради і в.Виговського. Се був справдішний факт, а не якийсь безпідставний подиктований особистими мотивами захід! Діяло ся воно в подібно тасмний спосіб, як зрада Мазепина. В тій справі В[иговський] зносить

* Далі закреслено: "їх нема в Памятниках".

ся з Сірком умовляв ся з його відпоручниками і запряг піднесену революцію на правобережю підперти і стати на її чолі і т.и.

Є ту багато для нас дорогоцінного і інтересного.

Осьмілив бим ся в тій справі піддати В.П.П. Професору один проскт. Чи не було би добре деякі манускрипти спровадити через уні-верситет до Львова і там поручити до переписування.

Ходить ту о вигоду і час: в музею Чарториських можна йно працювати рано — у Львові можнай і рано і пополудни. Тай так там суть деякі манускрипти (хтось спровадив через університет) й іменно ч.386, 387 — ціла Гадацька угода і ч.401 кореспонденція Б.Хмельницького і Ів.Виговського. Можє б при тій нагоді взявши прольонгату, добре було б використати їх. Крім тих — варто б спровадити ч.2106, 2107, 2108, 2109. В тих числах суть акти переважно до р.1667, с до гадацького трактату; суть то московські, укр[аїнські] і польські (де-що турецьких також). Також містять вони документи до Віленської Комісії 1658 р., з р. 1664 — гетьманські реляції і правительственні (рос. і пол.) документи. В кінці с сильно заступлено літа 1670-72.

Що найважнійше, такі переписовачі могли б засягати сьвітлий рад Пана Професора й можей не все треба б було відписувати. — і в кінці при відцифрованню моск[овських] актів в дечім дуже пожадану в тім поміч.

Сі жадані фоліяли суть дуже гарно писані!

Я бим ограничив ся в такім разі на відкопйованню деяких сдинчих більше розсісних кавалків. Зрештою, ще розгляну се докладнійше.

Переписувачів до тепер ще не маю. Се тяжка і дуже не принадна задача — та й ніяк їх найти. Наших галичац ту дуже маленько; буде їх заледви кілька okazів. Хиба би можна числити на нашого, давного студента Льв[івського] університету тов.Стадника. Покинувши право перебувас він в Кракові і студіос під Чермаком історію. Дістав тими днями темой “Гадацький трактат” і мас охоту і добру волю серіозно заняти ся тою подією і по обробленю дати її для Товариства ім.Шевченко. Можє б було добре, якби він заняв ся і відкопйованням; не-давно вніс він подання до заряди музею о дозвіл там же працювати. Не знаю о скілько він схоче бути серіозним — на разі обіцяв ся помагати переписувати.

Товаришське житє у Кракові досить гарне. Як мені казали в Чигальні буде ту понад 2000 Русинів належачих до Руської церкви! Старші концентруються коло Чигальні, а молодші ще не мають свого товариства, сходять ся в кавярні (мабуть Львовського Русина) Кіяка.

Відносини по суті далеко інтимніші, як між молодістю у Львові, бо нема ніякого поділу на фракції. Дивно дуже, що ту зійшло ся так багато з Закардонної Руси — України (Біла, Чорна, Задніпрянська). Буде їх всіх зі слухачками понад 50 — коли не далеко більше. Деякі говорять по-польськи, але суть нашими патріотами. По більшій часті суть то вірні типи патріотів по Шабльону укр. школи (а la Тимко Падуря et cetera) уподобали собі — як казали — більше консервативно артистичний спокійний Краків, як бурливий Львів. З нагоди появи укр[аїнської] статі в “Київ[ських] Откликах”¹¹ відбуло ся в домі одної слухачки віче — чи радше сказати вечірок і обговорювано біжучі справи, і вислано телеграму до Єфремова. Ту власне мав я нагоди пізнати їх ближше і подивляти їх одушевленню до своєї вітчизни і білної минувшини. Зі всего заслуговав на увагу вітчит агронома Ліпінського “про Правобережню Україну” — оброблений досить старанно і зі знанням місцевих відносин¹². (Син поміщика родом з під Томашева¹³ — один з найсвідоміших Русинів і горячий патріот. Перед 2 роками як приїхав до Кракова не знав навіть добре по руськи). У всім веде перід тов. Маріяш окінчений філософ: що правда трохи не зручно, але сердечно. Комерс у Кіяка і сьніви закінчили вечірок.

Масмо ту в Кракові потомка Тетери, якогось Тетеру Мишковського, будучого кандидата на голову в Товаристві.

Тільки в коротці! Як випаде з їздою до Варшави — не знаю, — бо трудно буде дати ту ради. Се може треба буде відлюжити на пізніше. — Я рано в музею, по полудни учу ся до іспиту. У Кракові всі бібліотеки по полудни позамикані. На другий рік шкільний 1907 здасть ся беру посаду, бо мені пірвали ся мої інші рахунки; не міг погодити ся зі совістю.

З глибоким поважанням для Високо
Поважного Панства В.Герасимчук

Bzozowa 10 II поверх.

[P.S.] О скільки с там матеріялу до Галяцького трактату — не знаю, бо сі числа хтось спровадив до Львова. До дальшої Виговщини що було, я повідписував. Трохи мені помагав тов. Стадник, але вже чомусь стратив охоту і тими днями виїжджас з Кракова. Тільки всього на разі.

З глибоким Поважанням д. В.П.
Панства

В.Герасимчук.

№21

Станіслав д.4/VI.1907

Дорогий і Високоповажаний Пане
Профессоре!

Як П.Профессор знають — Кручкєвич не дозволив сі дати. — Але се нічо. Відпустку на сей рік беру.

Донесу В.П.П.Профессору прикру вість — о чім і може П.Профессор трохи знають. Дуже зле з тов. Бучинським — мабуть вже дні його почислені. Хороба дійшла до сеї степені, що нещасливий ледви і в силі піднести голову, кілька відорваних слів сказати.

Виглянув ся до не спізнаня, а лікарі таки не зроблять і надії, хоч він: о сім нічого не знає, а сі свині, що до 10 днів буде здоров і виїде на село. Тим часом до кількох днів готово що іншого наступити!

Чохотка!

Як буду їхати через Львів, ступлю до В.П.П.Профессора. Єсли бібліотека Оссолинських буде отверта — перегляну її і доповню матеріял.

З глибоким поважанням для
П.Профессора
Василь Герасимчук.

ІЦІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.36-37.

№22

Високоповажаний і Дорогий Пане
Профессоре!

Дякую сердечно за ласкаві слова. Вичікуючи з дня на день на свого наслідника, не міг я перед від'їздом П.Профессора приїхати до Львова. Ще й до тепер нікого нема і через се мушу забавити ся до І с.м. щобільше, тепер і в тім роблять трудности, а Дирекция налягас, щоби лишити ся, — але се вже на нічо не здасть ся. Мені о суплєнтуру виходить, бо надію ся, що й на другий курс, як покінчу свої роботи, її дістану, бо маю досить добрі кваліфікації. Тільки одна могла би стати для закладу прикрість: а іменно, на другий курс, як буде оголошений конкурс на сталу посаду, міг би її дістати О.Камінський, чого собі ніхто не хоче бажати.

Школа, що тамтого року не позбув ся іспиту; хто зна, чи вже був

бим не дістав? Але як ще не страчу доброї опінії, а у Львові трохи буду за тим наглядати, то маючи конкретніші заслуги, можна буде се осягнути і звітдам. Десь по 1/X буду у Львові і займусь доповненням матеріялу. Буду просити ласкаво повідомити мене, коли П.Профессор повернуть?

Ходить мені о ради ціної і програми.

З глибоким поважанням

Василь Герасимчук.

P.S. Пину з адресом на помешканс у Львові, бо другої адреси (точно) не знаю.

Станіславів д.4/IX.1907.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.38.

№23

Високоповажаний і Дорогий Пане Профессоре!

Я вже давно подав ся о відпустку і сі мені дали — хоч безплатну. С воно трохи не вігідно, але мені на тім тепер не дуже залежить. Так от же свої залеглі обовязки поалагоджу і оскільки буде можна зроблю й більше. Є ще побуду в Станіславові через кілька днів, бо дуже тяжко о заступника, якого могла би зарекомендувати і “поліція”.

Я був в Раді шкільній і урговав вже, і маю надію, що до тиждня буду звільнений.

З глибоким поважанням

для П.Профессора

В.Герасимчук

Станіславів, д.8/IX.1907.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.40.

№24

В.Поважаний і Дорогий Пане Профессоре!

До перва нині відїжджаю домів. Через смерть бл.П.Мстисл[ава] Січинського я мусів задержати ся аж до неділі. Если можна — прощу ласкаво — поручити всю ту справу ВП.Д. Гнатюкови.

З глибоким поважанням
В.Герасимчук.

Львів, 17/XI.1907.

ІЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.42.

№25

Високоповажаний і Дорогий
Пане Професоре!

Сего дня виїжджаю з Кракова і їду на кілька днів на село. Через три дні пересидів в бібліотеці Чарториських на горі у самого бібліотекаря переглядав ново знайдені манускрипти. На диво найшов ще один том кореспонденції Ів[ана] Виговського з його швагром (!) князем Четвертинським Горайном (?), з волинською шляхтою, пр[оче]. Весь сей матеріал замикає [...] часу від 1657-1663 і є доволі гарно написаний — й на жаль що тут тільки копії листів і реляцій, а не оригінали.

Суть ще, річі до початку 17 віку, але се вже мене менше обходить.

Сей кодекс обіцяли мені іслати до Львова, треба буде в нім розглянути ся і відписати самому, або поручити комусь!

Дуже я сим тішу, бо на щось подібного не був вже приготований.

З глибоким поважанням
В.Г.

Краків д.11/XII 1907

ІЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр. 411. — Арк.35.

№26

Високоповажаний і Дорогий
Пане Професоре!

Я тепер перебуваю в Кракові. Приїхав я ту на се, щоби перевірити свої манускрипти. Але на нещастє нічо з того, бо бібл[іотека] Чарт[орійських] (від Різдва тамтого року) буде ще до Лютого зовсім

* Знак питання авт.

** Слово не прочитано.

замкнена.

Що до предложеного Ви. П. Професором транспорту книжок — то також годі було корисно сполagoдити і я через се навіть не мав чого писати. З огляду на холеру в Крилові і Грубеншіві замкнено там зовсім границю і спинено весь рух там з тамтої, так з нашої сторони. Як там тепер не знаю, будучи вдома довідаю ся.

Згадуваний мною д. Лішинський, властитель добр з Росії, студ[ент] агрономії в Кракові — і здасть ся будучий студент П. Професора, вправді с дуже близьким сусідом і звичайно через Сокаль переїздить і міг би бути добрим помічником¹⁴, перебуває тепер з д. Доманицьким в Законанім і лічить ся.

Думаю тими діями ген до них вибрати ся. Десь на 1-е слід[уючо-го] міс[яця] буду у Львові і П. Професору ближше про все скажу.

З глибоким поважанням для П. Професора

В. Герасимчук

Краків, д. 18/ХІІ. 1907.

ЦШАУК. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 411. — Арк. 43-44.

№27

Д. і ВП. П. Професоре!

Пропну простити: — я був, але не міг дістати ся. Вхід на веранду ледь зазначений свіжими слідами — отже комунікація перервана і доступ до П. Проф. кабінету вітер снігом запис, а двері з півночі № 1 були замкнені. Всюди тишина. До дальших дверей не пробував добувати ся — не знав мені шлях до дому!

Хотів тим порозуміти ся з П. Професором і що до скромного жолду для переничника. Я будучи на безплатній відпустці не можу дозволити на такий люксус. А воно добре би було на сі речі видати, бо се суть гарні матеріали до знатя волинської і подільської шляхти. Се мій погляд!

З глибоким поважанням

для П. Професора

Василь Герасимчук

Львів д. 18/І. 1908. Глиняська, 6.

P.S. Я кожний ранок переводжу в бібл[іотеці] Осс[олінських]. До те-пер мені помагас Мир[ослав] Січинський, але він їде на агітацію.

В. Г.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.45.

№28

С.П. д.23/V.1908.

М.Н. В.П. П.Професор

Сего дня, в Редакції "Українського вѣстника" повідомили мене про адресу ВП.П. Профессора. Я сейчас вечером був, але на дзвінок не дістав ніякої відповіді — не було нікого. Може воно було би для П.Професора вигідно як би я прийшов о 1/2 1. Від 10-12 год. я буду в Імператорській бібліотеці, в рукописнім відділі (се є перший вхід від Невського Проспекту, а в кориторі перші двері на право). Если би П. Професор переїжджали, був бим дуже радий. На коли би ВП.П. Професор були ласкаві і казали викликати.

З глибоким поважанням,
ваш ученик В.Герасимчук

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.49.

№29

23.XII.1908. Простіть ВП. П. Профессоре!

Я не міг бути, бо бояв ся, що би мене не стрітив подібний докір як там того разу.

Я все зроблю і вже не буду більше відкладати. На другий раз я прочитаю кілька партій зі своєї роботи, щоби мати одобренне на свої погляди. Признаю ся — що я мало що робив. Я терпів не апатію до роботи — а тільки читав. Навіть не хотіло ся перечитати того, що перед вакаціями написав, хоч був дуже відповідний час, аби се видати.

З поважанням В.Герасимчук

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.51.

№30

1908 р.*

Д. і В.П. П. Профессоре.

Завтра здам справозданс зі всього. Буду П. Профессору дуже вдячний, як П. Профессор звольять ласкаво комусь споручити, щоби знайшов мені зручного переписувача. Дирекція бібл[іотеки] Оссол[інських] вже мені спровадила сей кодекс; Долучуться маса матеріялу, чому я не дуже рад — хоч він доволі інтересний. Але мусить ся зробити!

З глибоким поважнням
В. Герасимчук.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр. 411. — Арк.52.

№31

Л.д. 25.IX.1910

Дорогий і Високоповажаний Пане Профессоре!

Хочу конечно мої занедбані обовязки сповнити і мати чисту совість! Попереднього року через велику масу роботи в гимназії, не міг я взяти ся до діла, хоч не роздумав ся до неї, але сего року вже мені значно легше і незадовго приступимо до видавання матеріялів. Одначе попрошу ще В.П. П. Профессора о 3 вільні тиждні, бо хочу на університеті донести польський язык, за який мені Рада шкільна не дає спокою. Се мушу зробити, бо в разі оголошення конкурсу, без польської мови не буду мав шансів дістати сталої посади при гимназії.

Потішаю ся, що В.П. П. Профессор простять же “мої гріхи” і дадуть сю поостатню відпустку на 3 тиждні.

З глибоким поважанням
В. Герасимчук

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.53-54.

* Датуються за поштовим штемпелем.

№32

Л.д. 29/X.1911

Дорогий і високоповажений Пане Профессоре!

Хотів бим приступити до видання матеріялів. Якби ще треба було зрештерувати на засіданні секції — то я можу се зробити. Крім того — як ВП.П. Профессор дозволили — переробив бим свою давню працю під т[імою] “Чуднівська кампанія“ і в скороченню предложив бим. В кождім разі як ВП.П. Профессор на се згодить ся — то я ще в тих справах — порозумію ся.

З глибоким поважанням

В.Герасимчук.

ІЦІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.50.

№33

Дорогий і Високоповажаний Пане Профессоре!

Дякую дуже сердечно, що ВП. П.Профессор були ласкаві визначити засіданє секції по сей день, о котрий я просив. Але мимо найліпшої волі мушу зробити прикрість і просити еще раз о проволочку! Сего дня довідав ся, що на четвер, п'ятницю розпочинають клясифікацію, а в суботу буде й лекарна конференція і наради що до прийнятя кандидаток на I р. Знов до сего четверга по полудни маю вписи /?/ і різні інші поматуральні роботи. Ані трохи часу не маю. Доперва від неділі зовсім буду вільний від пополудневих занять і служу В. Поважному П. Профессорови.

Ще раз перепрошую! — Прощу оправдати сі мої примусові проволочки! Странна маса тепер всякої роботи в тім семінарії!

З глибоким поважанням

В.Герасимчук.

P.S. В понеділок д.24/VI сьм зовсім вільний і просив бим о визначення засідання в справі мого реферату¹⁵.

Л. д.17/VI.1912.

ІЦІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.55.

№34

Львів д.27/VII.1912

Високоповажаний і Дорогий Пане Професоре!

Часть скрипту я дав до друкарні, але з огляду, що п. директор Возняк наказав більше — то я прочитаю дальше рукопись і в понеділок рано дам на яких 4 арк. друку с.е. від ст.129-250. В таким разі дістане ще від 250-406 ст.

Буду просити ласкаво переглянути сю роботу — але хиба в коректі, бо перечитання скрипту почерканого поправками, забрало би много дорогого часу.

Крім сего хотів я передати Дирекції матеріяли до висилки, — одначе здержав ся, бо ВП. Професор може тепер чим иншим заняті. Если же вони П. Професору можуть злати ся, то я передам Дирекції. В таким разі буду просити не тільки переглянути, але і використати. Може шкода ждати кілька місяців. З друком їх здержую ся — хиба при кінці вересня заберу ся до сєї нової роботи. Тоді буду мати помічника і через се можна буде легше сконтролювати деяки акти з Оссолінесума, бо документи з инших бібліотек — о скілько се можливо — суть докладно скопійовані. Я зістаю ще кілька днів у Львові. Послухав гарної ради ВП.П. Професора і був вже у Др.Фінкля і Дембінського з інформаціями. Др.Фінкель є з моїх праць задоволений і згодний з рецензією ВП. П. Професора.

Тепер згромаджую літературу і обчитуюся. Жичу ВП.П. Професорови веселих вакацій і зістаю з глибоким поважанням В.Герасимчук

Францішканська 15.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Стр.411. — Арк.57-58.

№35

16.VIII.1912

Дорогий і Високоповажаний Пане Профессоре!

Тими днями вишлю дальшу часть і кінець своєї роботи до Львова. При друкованю матеріялів немаю охоти давати на вступ якогось огляду довіного періоду. Вибрав собі оден фрагмент і його оброблюю! Смерть і.Виговського. Як бим мав більше часу міг бим розширити і

лати і п.н. Україна в свр[опейській] дипломатії в р.1656-1660.

Мені вже ті часи трохи сприяли ся. Для мене буде великою сатисфакцією, як П. Професор найдуть що цікавого в предложенім матеріалі.

Я хочу ще трохи віддати ся археології, а притім студіям над колонізацією Галичини — а зглядно Волини. На початок здалося попрацювати над винайденням старого "Волиня" — або чогось то подібного, а Іа Червенська!

Над Бугом на пограничу австр. російськими підмісцевостями: Скоморохи, Городище, Старгород, Звиринськ є маса натяків на якусь давну історичну оселю так в традиції як і в археол[огічному] матеріалі. Хочу конечно забрати ся до сеї многообіцяючої роботи. Се що мої сторони. Дуже мені прикро, що я спізнився і перед відїздом не міг видіти ся з П. Професором і щось ближше порозуміти ся в тих справах і в иньших.

Але може воно не буде запізно і пізнійше.

З глибоким поважанням

В.Герасимчук.

ІЦІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.59-60.

№36

[Др.пол. серпня-поч. вересня 1912 (?)]

Високоповажаний Пане Профессоре!

В понеділок віддам вже кінець праці до друку. Буду ще просити — позичити мені III т. Памятників — (Нове видання). Нігде у Львові нема сього, а мені ще треба дещо сконтролювати! — Якби вони були потрібні В.П.П. Профессорови, так прошу позичити старе видання.

Простіть за труд і не гнівайте ся, що я без позволення В.П. Пана Профессора казав управити VI т. Архиву. — Дякую за архив!

З глибоким поважанням

В.Герасимчук

P.S. Тов. Др. Зілинський хотів би зістати членом Наукового Товариства. Він мігби дещо зробити і багато має річей в своїх теках, яких ще не дав Др. Ягічови до Архиву. — Тільки шкода, що се не може статися тими днями!...

Я справді трохи час трачу, але не дуже. Що ж я маю діяти, як я

муну з дому утікати, щоби не чути "бурси". Вже той рік треба перетерпіти, що не маю сили, щоби оперти ся наляганням наших педагогів. У мене тепер тільки роботи, що між 11-1⁰ год. вечером.

В.Г.

ІЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.69-70.

№37

Львів д.11/ІХ.1912

Дорогий і Високоповажаний Пане Профессоре!

Дуже і дуже перепрошую ВП.П. Профессора за свою несловність. Від 8-9-а від 3-9 вечером ссьм занятий при матурі приватисток. Понад 100 злач — дві комісії уряджують! — Важай річню неможливою увільнити ся з перед 9 год. вечером. Як но тільки принаймі обробону /?/? часу найду, — сей час з найбільшою присемністю служу ВП.П. Профессорови.

В суботу пополудни — майже напевно приходжу. —

З глибоким поважанням

В.Герасимчук.

ІЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.61.

№38

Дорогий і Високоповажаний Пане Профессоре!

В день Ваших іменин прошу прийняти найсердечнійші желаня всякого добра!

З глибоким поважанням

В.Герасимчук

Л.д. 20/ХІ.1912.

ІЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.62*.

---

* На арк.63 поздоровча листівка за кінець грудня 1913 р. з підписами і.Джиджори, О.Роздольського, М.Залізняка, М.Мочульського, В.Дорошенка, і.Шпитковського й В.Герасимчука.

№39

Л[ьвів] 1/1.1914.

Високоповажений і Найдорожший Пане Профессоре!

Насамперед зложу найсердечніші гратуляції з приводу світлого признання Сатисфакції дня 26/ХІІ, тай пожілаю з новим роком все-го... всего найліпшого!!!

Тишимо ся, що настануть ліпші і погіднійші часи. Брошура вида-на в свій час, написана незвичайно спокійно з цифрами і підписами зробила величезне значінє! Що правда і без того наступила реакція і було загальне невдоволення і огірченє із-за Калюмії одначе згадана наша відповідь ще більше піднесла настрої а між жуліками конспера-цію. (Термін сей “жуліки“ відбився голосним схом і набувас права горожанства).

Тепер сі панове оточують ся мовчанкою і абсєнцією для сильву-вання “доброї репутації“. Нєпокоїть і приводить на них паніку, що П.Профессор маюць за собою не тільки весь нарід, — ще не зіпсовану провінцію, але і маюць голос на університеті у Поляків і дальше (се останнє чомусь часто тепер повторяєть ся) Хвала Богу, що тепер до народного комітету ввійшли ідєальнійші одиниці. К[ость] Л[свиць-кий] і шеф генерального штабу Б. понєсли поражєння. А що лишили ся, що їх ще не усунули, то сталось через брак людєй — тай з мило-сердя. Сєго дня прийшли вісти з Відня, що угоду вже заключєно: умови: 10 : 3 членів виділу, 12 округів-мішаних, Коритовский іде на міністра фінансів, а Гродіцкий буде намісником.

Часом сходимо ся у Закопанім тай відкривасмо засідання для об-говорєння всяких справ тай щоби не датись злим людям черпасмо з “єточника правди“ духа бодрости і надію на “кольєсальный реванж“. —

Товариш Др. Джиджора сповнієс уряд президента, — с душею нашого товариства і громади.

Засилаючи уцілованя ручки В.П.П. Добродійки зістаю з глубоким поважаням для П. Профессора

В.Герасимчук.

P.S. Дуже глубоку і сердєчну подяку складаю за високі визначєня че-рез киевське Товариство. Буду старати ся гідно заслужити ся і дешо на другий курс з робіт йому прислати. Також як дістану адресу, по-дякую В.П.П. Ор[єсту] Ів[ановичу] Левицькому за довірє через по-вновласть.

Щє один куріоз: П[ан] Панейко виступас з членів Наук[ового]

Товар[иства] ім. Шевченка через се, що виділ примає Михайла Яцкова. Се для него образа!

ЦДАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арх.64-65.

№40

Варшава 21/VI.1927

Дорогий і Високоповажаний П. Професор.

Я вже працюю в архиві і в бібл[іотеці] університ[ету]. Привезені з Москви рукописи є зложені на разі в бібл[іотеці] універс[итету]. До Козаччини є маса матеріалу і то першорядної вартости. Але рукописей з суцільним укр[аїнським] політ[ичним] матеріалом, як також річи по економії і культурі ще лишилось в Москві. Оскільки знаю з інформацій заряду і з реєстрів волинської метрики, та майже всі королівські грамоти надання козацькій Старшині і шляхті як акт 1659 і потім і перед тим є предметом трансакції.

Докладної орієнтації щодо рукописі ще не маю, а з тих, що переглянув, набираю переконання, що Варшава дасть до нашої укр. історії новий, не використаний, вартісний матеріал, може цінніший як иньші архиви. Та тільки визбируванне є тяжке, бо треба стоси карткових без описів каталогів переглянути. Справи до дипломатії, угод, цінна кореспонденція не тільки знаходиться у відділі історичнім, але між філософією, фільольогією, географією, правом і різноязичними актами.

Інтересна річ впала мені в руки в бібл[іотеці] Красінських, а то том гродзких актів Барського Староства з документами маєтковими Виговських, Любомірських і Ржевуских (одна посвоячена фамілія!). Є там преінтересний тестамент Виговського, його жінки і історія маєткової долі, і процесів їх вивласнення потомків. Є генеальогія і виказ посвоячення з Rzewuskimi, Kordwanowskimi — Борейками etc. В иньшій кодексі кореспонденція Немиричів. Інтересні річи до нашої історії можуть надійти з Брусси (?), одначе думка про богацтва рукописні Константинополя є легендою.

Дирекція Головного Архива просила, зглядно запитувала ся, чи я не взяв би на себе пошукування матеріалу до Винницької магдебургії для вашого Київ[ського] академіка О[томановського]¹⁶. Вони з трудностями відчитали текст, але людей які би мали час і могли сю прислугу висвідчити — не мають. З огляду, що я в справі свого 81

завдання стою прямо в безрадності і мало чого докопав, не міг зобов'язати ся до цієї услуги. Але при способності буду завертати увагу, та й думаю, що если такий матеріал є, при помочи III Дирекції, яка все йде на руку, невдовзі щось позитивного подасть ся до відомости.

Архив головний є і буде все отворений, але університетська бібліотека денно через 3 години відкрита (10-1) і з 15/VII до 1 вересня закривається.

Впрост не представляю собі, як то унорати ся зі всім. Тай все нові річи ще приходять. Почати роботу вчасніше було ще не на часі. Як всегда зістаю з найглибшим поважанням для мого дорогого Профессора

В.Г.
Zogawia 42 m.5
Warszawa.

1/ деякі таблиці є з написю: Zugawia

ІЦІАЛУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.76.

№41

д.4.VIII.1927

Дорогий і Високоповажений П.Профессоре!

Дякую за листа. Будучи у Львові, вибиваю дальші копії на машині. Не знаю, що робити з тим фактом: дещо з жерел з літ 1657-1660 видав 1922 р. Др. Kubala в своїх роботах *Wojna brandenb[urska] i wojny d[un]skie*.

Чи зі згляду на тяглість і одноцілосність повторити їх видання, чи вичеркнути? Дальше, чи як се роблять, ввести до тексту нову сучасну інтерпункцію? Думаю мазурський говір Golińsko-го R. 189 змінити на тодішній правильний, а у заступити правильним і або у. Символіку видавничу думаю ввести: Др. Gremieńsko-го, директора Головного Архиву Варшавського. Думаю, що вона прийметься всюди. На Угорщині її вже вводять!

По вибиттю матеріялу на машині і доповненню дам до переглядання Проф. Роздольському, з огляду на латину, і Др.Кордубі, з огляду на його рутину в тім напрямі. Около 15 листопада буде збірка відіслана до Києва. —

Квіт висилаю. Если нема трудностей в позичці 50 д. на копію ро-

боти — так прошу ласкаво! Хочу мати їх, аби виїхати до Кракова і до Варшави в вересні і доповнити новим матеріялом, особливо з бібл[іотски] Залуских. Очевидно залежить мені, щоби збірка вийшла доволі повною, принаймні з огляду на безпосередній матеріял.

Бажаючи ВП. Профессорови вакаційного відпочинку — зістаю з глиб[оким] поважанням

В.Г.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.79.

№42

Л[ьвів]
д.21/VIII.[1927]

Дорогий і Високоповажений П.Профессоре!

Сего дня висилаю другу пачку копій архив[них], але вже зі Львова. У Варшаві впевнювали мене на почті, що архивальні виписи се *luxus*, і що се можуть завернути. —

Я університ[етської] бібліотеки добре ще не переглянув задля неупорядковання і для того, що все це новий матеріял з Ленінгороду приходить. З дуже загальних означень кодексів виходить, що до 17 віка маса с матеріялу.

На разі я подаю обмін листовний між канцелярією кор[олівською], польською і литовською ст.70. В другий посилиці подаю витяг листів молдавських господарів до Яна Казимира і татарські. Се так названі Др.Кубалею: *Essencialia*. Вони по волі Дирекції Архиву гол[овного] не сміють бути видані друком, лише з них можна користати при праці. Очевидно в архиві тільки олівцем можна копіювати. До перва вдома треба було переписувати чорнилом. Оригінали турецькі і татарські с в Кракові (код.611, 612, 609) не переведені, де с румунські оригін[альні] листи — не знати, злястєся ще не вернули з Ленінграду. Від р.1657 десь до р.1670 с в кодексі 41 (*Essencialia*) вся козацька і татарська кореспонденція в скороченні подана. Маючи її можна знати, що с знане до тепер, а чого ще нема, чого ще належить шукати, если не затратило ся. Думаю, що се треба буде конечно колись відписати, навіть не поминаючи знаного. Хочу ще порозуміти ся з Юром, чи вони би не приступили до видання матеріялів в їх области. А маса с річей до Унії і Православя!

Згадуваного надання для Чигиринської церкви ми не могли най-

ти. Я переглянув всі указателі і skorowidzy alfabetyczne і ані сліду! Є наче в Архиві: Prawa і przywileje Monast. Peczarskiego з р.1652; Inkoorporacja rewnych futogow для монастира Канівського; обліта прав для монастиря св.Миколи Київ[ського], для монаст[иря] Крехівського з р.1659 і т.д. Є і грамоти фундац[іи] на школу сзуїцьку в Дорогичині!

Бібл[іотека] Універс[итетська] створена з д.17 серпня.

Я тепер займу ся викінченням свого матеріялу: ще маю сколціювати документи з Оссолінеум. Матеріял газетний французький викину, бо він по за Голінського, № 189, нічого нового не дає, а думаю за се доповнити річами, які мені тепер впали під руки в Кракові, а то з копіяра канц[елярії] Празмовського.

Як всегда з найглиб[шим] поважанням
для В.Поважаного мого Професора і
його щ[ирої] родини.

P.S. В Бібл[іотеці] Замоївських не було часу бути!

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.80.

№43

[Кін. серпня — поч. вересня 1927 р.]

Дорогий і Високоповажаний П.Професоре!

Дякую дуже сердечно за картинку. Я сиджу у Львові, бо хочу до кінця вибити на машині матеріал, бо посилення є добре. Через послуху і мою неприсутність заділи ся текети до яких 100 ст. і для коректи треба буде їхати до Кракова. Заділи ся в Товаристві! Прямо містерії. Тепер вибію на 550 ст. машинового письма, се би значило — около 20 аркушів друку. Позістануть ще виписи з франц[узської] газети (около 160 ст. арк. письма) і річи, які хтось мені прислав з Відня, одначе сі останні без вартости, бо вони є друквані в Archiv für Oest[europische] Geschichte. Останніми часами я сидів в Бернардин[ському] архиві і вдоволений, що вдалося віднайти матеріал до справ масткових і Александра Думки Тимошевої Хмельн[ицької] масу до Тетери, децо до Юр[ія] Хмельницького, яко вірителя /?/ хоч і він торгував у Потоцького Поморяни, Ханенка, Гр.Лесницького — мабуть до Груші. Се є між інсскріпт[ами] і реляціями Львівського во-свідства. Матеріял до Виговського у жидачівських актах — се вже знані річи. Децо інтересне копіюю і думаю помістити в матеріялах. Через се, що спочатку шукав я між галицькими актами, стратив не

потребно досить часу. Що до Кубалі — то справа так стоїть: суть укр[аїнські] документи я друкую, бо вони не все поправно видані, а інші дрібниці викинув. До тепер маю вибитого матеріялу на 400 ст. Правописи, букв, не змінюю; роблю то виімок що до Голінського, його записки, хоч як цінні, писані не дбало, не чітко, наріччям краківським. Певно — для фільольогів може би то мало вартість його видати вірно — але чи то можливо? Голінського з незначними характерними словами модернізую (biącz, cheicz, kozaczi = біге, чеіес, козасу і т.д.)

Інтерпункцію новочасну даю, бо звичайно її зовсім нема в документах, а як с, то більше вона затемнює зрозуміння тексту. В оригіналах одначе зіставляю і стару інтерпункцію.

З огляду, що випаймаю у Львові помешкання і перепроводжую ся, то буду ще тут до 1/X. Зрештою треба відчекати землетрясення, якого очікуємо і ми, — о яким дечого много маячуть. На першого виїду до Варшави; вабить мене особливо не тиканий матеріял бібл[іотечки] Залуского, а в яким між ріжноязичними річами має бути дещо до нашої віршованої літератури. В тім напрямі дуже нетерпеливить ся і великі надії покладає проф[есор] Возняк.

Дві прекрасні сільветки Груші і Виговського побудили в мене інтерес до personalij і до побутовщини. Да одначе білі круки рідко лущаються.

Як всегда зістаю з найглиб[шим] поважанням для В.П.П.
Професора

В.Г.

P.S. Если зайдет якоесь бажанне і порученне, прошу ласкаво вислати на адрес: Львів, Сташціа 8. Звідси можна відіслати в разі несприятности дальше. З Варшави повідомлю про мое помешкання.

ЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.84.

№44

[Вересень — поч. жовтня 1927 р.]

Дорогий і Високоповажаний П.Професор.

В суботу їду до Варшави. Всю решту матеріялів зіставляю т. Машиністови. Не можна було викінчити друку, бо т. Машиніст засидів

* Перед словом закреслено: "мазурським".

ся на феріях, а тепер денно вибивас 4-5-6 сторінок. Маю вже 450 ст. а ще буде около 140, разом доведу до 660 ст. Майже кождий документ с сам собою окремым, так що можна ad libitum доповнювати. Друком повинно бути понад 20 аркушів. Франц[узькі] виписки зіставляю на пізніше.

Як я переконав ся з порівняння, то виписи з віденського архива представляють собою гарний набуток. Се як раз є реляції бар[она] франц[узького] Лісолі до Леопольда з р.1657-1659. Др. Пжібрам, друкуючи їх в 70-ті Archiv für Oest[europische] Geschichte, україніка випустив, або і не якоюсь короткою фразою згадав. Се власне с сі доповнення, ато і зовсім нові річи. Тільки багато часу пішло на реконструкцію тексту (27 арк. ст.93) хоч письмо каліграфічне! Ш. переписувач, не біглий в латині, поперекручував слова (ingratum = nigratum; ditiones = dictiones, а крім того — скорочення, окінчення); гімназіальна латина моя і Ш.Т.Профессора Розд[ольського] не дописана, доперва о. Василянин спец до 16 і 17 віка, міцний в латині, бездоганно і без великих трудностей зробив. Затраченого тексту таки не найшов, хоч з ВП. і Ш.Головою Тов[ариства] перскинули всі закаморки. Треба буде в Кракові зробити коректу.

Дуже прикра річ бути не словним, але на листопад не дам ради. Ще до одного признамся. Будучи в Варшаві, хотів бим сю збірку доповнити іде тамошнім актовим матеріалом і довести до 30 арк. У Варшаві, як найду француза, виб'ю франц[узький] матеріял.

Давними часами, не маючи досвіду і виробленого розуміння жерел і техніки, витрачував час на шукання тільки суто українського матеріялу, а на посередній, не раз рівно ж цінний, менше звертав увагу. Через се не назбиралося тільки, що можна було. Зрештою при редакції много і відпадал.

Без великої форси з днем 1/1.1928 р., як діждемо, можна буде почати друк. Вступу ніякого не даю, крім переднього слова, яко інформації в справі жерел.

Очевидно, се не перешкодить, викінчити і доставити потрібний матеріял з Хмельниччини для ВП.П.Профессора.

Ще одно: у Львові, в Оссолінсум довідав ся, що Краківська Академія мала одержати 2 том жерел до Хмел[ьниччини] зладжений ще бл. н. Михаловським. Варто би се оглянути.

З архіву/?/ акт. год. і зіст. я виписав по 3 документи: нехай решту зреферус Т.К.

Як всегда, з найглибшим поважанням
В.Г.

ІЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.83.

№45

24/X.[1927]

Дорогий і Високоповажаний П. Профессор!

Від 18 с.м. я в Кракові.

Справа рукописей Михаловського так представляється: Се с депозит фамілії Михаловських, (тепер в Римі) зібраний в Академії (около 16 томів — XVII і XVIII вік).

До Хмельниччини маса матеріялу, але він здебільшої части визисканий — знаним Михаловським, автором жерел.

Я переводжу потроху і визбирую не визбираний ще матеріял. Такий маю жаль до Товариства через затрату моїх текстів, що годі описати.

Машиниста слова українські і числа і деякі латинські опускав, а я тепер мушу то все доповнювати.

Около 15 над[олиста] виїду до Варшави. —

Прону ласкаво, як що випаде, на адресу:

Kraków, Zwirzyńska 6.

Як всегда, з найглибшим поважанням

В.Г.

ІЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.81.

№46

* [Кін.жовтня — сер. листопада 1927]

Дорогий і високоповажений П. Профессор!

Сиджу в Кракові і працою, се с: доповнюю матеріял, вигладжую і модернізую інтерпункцію. Дуже то дрібничково, утяжлива і монотонна робота. Особливо се вигладжування, доповнення, сі усування давньої інтерпункції для введення нової, а як ще мають ся до діла з довгими реляціями Гет[ьмана] Тетери, писані його кучерявим стилем! Маю велику охоту кілька оригіналів його зіставити незмінними:

Як я казав — доповнюю свою збірку кореспонденцією татарською, на яку давніше не звертав уваги і визбирую кореспонденцію

до Юр[ія] Немирича, його швагра, тодішнього дільномата, познанського восводи Яна Лещинського, але тяжко знайти кореспонденцію Юр[ія] Немирича. Може удасться знайти в Варшаві. Що правда, забавився довше при своїй збірці, однак то така робота, яку мусить ся зробити, аби потім не вертати до того самого. Лишають ся ще газетні реляції. Дехто, маю на думці П.К., легковажить газетні вісті, однак я переконую ся, що газети дуже много доповнюють того, чого нема і подають настрої та сінтетизують розбиті вісті і факти. Я в своїй збірці (крім Nowin z rosady Golińskiego) не поміщую газетних виписків; це зробить ся пізніше, або вислеть ся П.Професорови так, як є.

В Кракові пусто і мляво, бо наш Львів далеко. Як те всюди і давно звісно прибув на унів[ерситетську] катедру тов. Др. Зел[инський], але тут він вибрав ся за пізно. Але добре і се. Др. Добр[овольський] унів[ерситетський] рукоп[исний] упорядник дуже був здивований рецензією П. Професора¹⁷ з такого віддалення.

Як упораюся з Краковом, їду до Варшави, хоч немало страх збирає перед її дорожнечю. Зістаю, як всегда, з найглибшим поважанням

В.Г.

Zwierzynecka, 6.

ІЦДІАУК. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.82.

№47

27/XI.[1927]

Дорогий і Високоповажаний П.Професор!

Дякую найсердечніше за листа і за відзначення. По силам старатиму ся працювати в цім напрямі.

Одержавши посилку, виїжджаю до Варшави і полагаджую все, що треба. Думаю, що в бібліотеці Залуских все знайдеть ся. В Кракові найшов укр. академіка, що знаменито вміє по італійськи; він має мені теки римські скопійовати, але аж по святах, бо тепер вони с в бібл[іотеці] семінаріальній.

Кореспонденції Немирича до Гад[яцького] тр[актату] 1658 не найшов, але с дещо до 1657 рр. Рік 1658 (віленський трактат) с в великім іпслім(?) до Гад[яцького] трактату, мушу доповнити. Се інтегресні річі.

Хотів собі підготувати копіста, але з огляду на слабе підготованнє академіка, не міг ним користати. Слабо латину знає, труднощі в відчитуванні мав великі. Дав я йому між иньшим своїх копій друкованих 50 шт., щоби з одного аркуша переніс корект на другий такий самий, тим часом він змодернізував цілком правопись, думаючи, що відміна і відхилення були похібками. І се студент 3 року філ[ьольогії]!

Найбільше тепер студіюють старинну історію і середньовічну, а до новіших часів з упередження не беруть ся. —

До Хмельниччини ще де не де находять ся відламки, хоч то все вже менче вартне. Се все визбираєть ся. Не знаю, від якого року, чи від 1653 тепер збирати?

Як виджу, найшов в своїх шпаргалах досить річей до Дорошенка. Якби сей том від 1657-1665 скінчити, так ще бим мав охоту видати жерсела до Дорошенка. Думаю, що з огляду на техніку (вправу) і майбутню поміч можна би се до вересня зробити. І на тім думаю закінчити.

Долучаю жаланий реверс.

Зістаю, як всегда, з найглибшим поважаннєм

В.Г.

Р.С. За копії документів з доби Хмельниччини 1650-1657 р. з Краківських архивів числом 60, належить ся мені 102 карбованці, котрі й прошу як скорше вислати.

Др. В.Герасимчук

ІЦІАУК. — Ф.1235. — Он.1. — Спр.411. — Арк.77-78

ПРИМІТКИ

¹ Брик Іван /1879-1947/ — філолог, громадський і педагогічний діяч, дійсний член НТШ, голова львівської “Просвіти“ /1932-1939/.

² Любомирський Ян-Тадеуш (1825? — 1908), князь, магнат-історик, суспільний діяч. (“ЗНТШ“, 1908, т.LXXXIV, кн.IV, некролог, с.183-184).

³ Ремак Антоній /1840-1917/ — польський географ, професор географії Львівського університету.

⁴ Кубаля Людвік /1838-1918/ — польський історик доби Хмельниччини, дійсний член НТШ.

⁵ Стадник Микола — український історик, учень В. Чермака. Автор студії про Гадяцьку угоду, що друкувалася в “Записках УНТ в Києві“.

⁶ Чермак Віктор /1863-1913/ — польський історик, професор Ягеллонського університету в Кракові. Жив і вчився в Західній Україні в Янові, Дрогобичі і Львові. Автор низки праць з історії Польщі середини — другої половини XVII ст., в яких зачіпав важливі проблеми польсько-українських стосунків, козащини.

⁷ Др.Франко пояснив легенду про спалення Наливайка. Мاستься на увазі стаття І.Франка в “Науковому збірнику”, присвяченому проф. М.Грушевському учнями й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині /1894-1904/ /Львів, 1906/ під назвою “Наливайко в мілянїім баці. Причинок до історії легенди”.

⁸ Стаття В.Доманицького про козачину: В.Доманицький. Козаччина на переломі XVI-XVII вв. /1591-1603/ // ЗНТШ. — 1904. — Т.60. — С.1-32; Т.61. — С.33-64; Т.62. — С.65-113.; 1905. — Т.63. — С.114-136; Т.64. — С.137-171.

⁹ Пуласький /Pulaski/ Казимир /1846-1926/ — польський історик, видав багато матеріалів до ранньої козацької доби.

¹⁰ Ромер Еугеніюш /1871-1954/ — польський географ і картограф, професор Львівського університету.

¹¹ Українська стаття в “Киевских откликах”. Йдеться про першу в російськомовній пресі статтю С.Єфремова “Чи буде суд...?”, що була надрукована в газеті “Киевские отклики” в ч.285 за 1905 р.

¹² Звіт В.Липинського про Правобічну Україну. Очевидно, йдеться про ранній варіант лекції, яка згодом була надрукована за аналогічним звітом В.Липинського в лютому місяці 1909 р.: “Nasze stanowisko па Rusi — Ukrainie”. Ця доповідь з’явилася окремим виданням на кошти автора в Кракові, того ж року, за підписом Nobilis Ruthenus.

¹³ Липинський — син поміщика з Томашева. Насправді В.Липинський походив з волинського села Затурці /біля поштової станції Киселин/ недалеко від Луцька. Тут його батько Казимир мав маєток, де жили численні родичі В’ячеслава Казимировича й де він з перервами сам мешкав до 1914 р. і де був похований у 1931 р.

¹⁴ В.Липинський справді міг би бути добрим помічником. Він підключився до археографічної праці, керованої М.Грушевським. За проханням останнього В’ячеслав Казимирович зв’язав з оригіналом текст Гадяцької угоди, скопійований Стадником і доданий до його студії про цей трактат в “Записках УНТ”.

¹⁵ Засідання в справі реферату “Чуднівська компанія”. Тут йдеться про реферат В.Герасимчука “Чуднівська компанія”, читаний на Історично-філософській секції НТШ 9 липня 1912 р.

¹⁶ Отомановський Валентин Дмитрович /1893-1964/ — красзнавець,

історик, публіцист, перекладач, педагог, культурний і громадський діяч. Автор численних праць з історії середньовічних міст Правобережної України, магдебурзького права на Поділлі, історії медицини. В середині 20-х рр. очолював Вінницьку філію ВБК при ВУАН, перебував у штаті ВУАН. У листі, очевидно, йдеться про пошук матеріалів для його дисертації про історію магдебурзького права на Поділлі в XIV-XVIII ст.

¹⁷ Рецензія М.Грушевського на К.Добровольського. Мається на увазі рецензія М.Грушевського на книгу К.Добровольського "Pierwsze sekty religijne w Polsce." 1925 // Україна. — К., 1926. — Кн.1. — С.139.

ЛИСТИ ВАСИЛЯ ГАРАСИМЧУКА ДО ІВАНА КРЕВЕЦЬКОГО

Постать Василя Гарасимчука в українській науці є досить неординарною. Його невеликий історіографічний доробок вражає глибиною розв'язання проблеми історії козаччини періоду Руїни. Це попри те, що за роки життя вчений не видав жодної монографії і дотепер ще ніхто не спромігся впорядкувати збірку статей вченого.

Після смерті історика його чесала звичайна доля забуття, властива багатьом галицьким дослідникам його покоління.

Але не тільки в тому, як видається, цінність поданих листів, що вони кидають маленьке світло на біографію В.Гарасимчука. Так склалося, що кореспонденція вченого є дуже бідною. Тому особливо важливо, що підбірка систематично охоплює один цілісний період побуту і праці над копіюванням документів протягом 1905-1906 рр.

Всі листи адресовані до Івана Кривецького, українського історика, на той час бібліотекаря Наукового Товариства ім. Т.Шевченка, котрий їхав у Краків допомагати збирати документи: "Дуже тішуся, що В.П.Пан Професор посилають мені до помочи тов. Кривецького, — писав В.Гарасимчук до М.Грушевського. — Тепер можна буде поділитися працею і можна буде зробити якусь більшу познаку"¹.

Зміст листів викликає не тільки наукове зацікавлення. У ньому є особливий колорит, який неможливо передати жодним способом у науковому дослідженні. Перед нами вимальовується фігура молодого вченого з Галичини, котрий потрапив у чужий край. Тут і захоплення ("Місто чудове, рухливе і повне життя". — Док. №7), і відчай ("Най чорт візьме таке щастя." — Док. №5), і туга за домівкою ("...ліякої вісточки з Галичини, ніякої газетки." — Док. №7), і непередбачені обставини ("...з підозріння задержали на цілий день..." — Док. №9) тощо.

Поза тим, знаходимо побіжний опис В.Гарасимчука стану архівної справи у рукописних збірках Кракова, Варшави і Петербурга.

У публікації збережено правопис оригіналів з регулюванням розділових знаків.

---

¹ Центральний державний історичний архів України у Києві. — Ф.1235. — Оп.1. — Спр.411. — Арк.12: Лист В.Гарасимчука до М.Грушевського від 9 грудня 1905 р. Про виділення кредиту В.Гарасимчукові та І.Кривецькому в експедицію див. ЦДА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.42. — Арк.61.

ДОКУМЕНТИ

№1

В[исоко] Пов[ажаний] Товаришу.

Так ви приїжджаєте! Дуже гарно! Поможете трохи вишукувати по кодексах документів, відносячихся до історії козаччини. Що стане часу, будемо переписувати. Страшно “паскудни” краківські каталоги: треба казати передавати рукописи до рук і вишукувати. Се дуже повільно йде. Я до свого періоду досить найшов і обмежився; тепер в одно...¹ буду мати кільканайцять аркушів битого письма. Як видите, воно не йде, як собі представлялося. Деякі цікаві документи викопійовується з великою приємністю, при иньших треба мучити ся. От ще біда — нема під рукою видання російських жерел, щоби можна сконстатовати, чи сей, або тамтой документ не зостав вже опублікований. Так, пр[иміром], в бібл[іотеці] Чарторийській і Ягайлонській нема “Актів Юго-Запад[ной] Росії”, пр[иміром], нема і російських авторів. Добре було би, якби есте, Товаришу, взяли “Волка-Карачевського”², бо ту нема й на лік. Поінформуйте ся у пана професора, що же що видано де в Росії тамтого року? Я, видите, тамтого року нічим не інтересовався³, а ту знов з браку “гупіса”⁴ — годі.

Ще що! Як будете їхати, візьміть зі собою подушку і колдру, бо в Кракові страшно трудно дістати свого. Помешкання — півбіди, але о накрита — тяжко.

З повагою, В.Г.

На вихідній печатці з Кракова дата 26.XI.1905 р.

ЦДДА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.1.

№2

5/XII.1905

Роботи є досить! Зарядіть ся собі так, як уважасте за найліпше. Як приїдете до Кракова, будете мусіли спочатку (зо 2 дні) робити в бібл[іотеці] Ягайлонській, заким не полагодите важких формальностей “со до pozwolenia”. Щоби воно скоріше пішло, візьміть собі у Фінкля⁵ рекомендацію до Академії Наук, а до бібл[іотеки] Чарторийських — треба буде внести поданя. Я сього не міг за Вас залаго-

дити, бо се вимагає власної присутности.

В бібліотеці Ягайл[онський] є для Вас мало; в тих двох⁶ далєко більшє. Добре було би знати трохи палєографії, // але се дурниця: трохи труду а привикнете до письма XVII і XVIII віку.

Якбисьте, Пов[ажаний] Товаришу, не мали охоти приїздити до Кракова перед святами, то можете дєщо через університет спровадити з Акад[емії] Наук і у Львові працювати. Шкода, що ту вдома немаю відпису з катальогу, однак, оскільки пригадую, можна наразі замовити ч.270 і 268.

Але се менше о то: приїдете тепер — то скорше обзнайомитєся з тугейшими бібліотеками!

Зо мною можна стрітєся рано від 9 г[одини] // або в бібл[іотеці] Чорториских, або в Акад[емії] Наук — обі ті “святині” то близько себе. По полудни я вдома. Єсли же Кракова не знате — вийду против Вас на залізницю.

З поважанням, В.Гарасимчук.

На конверті адреса: "Львів-Lwów, ул. Чарнецького ч.26, Високоповажаний Товариш Іван Крєвєцький".

ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.2-4.

№3

В[исоко] Поважаний Товаришу.

Ви, запевно, знате, що за біду я маю. Кілька днів побуду в сій⁷ клініці. На клініку, як довідався, можна прийти лише за дозволенням і лєдвє, чи потрапилибисьте віднайти. Буду просити, єсли ласка, напишіть, що там чувати, де Ви мешкаєте і т.д. Страшно ся нудю; не маєте понятя, як то прикро! Щастя, щом взяв бодай кілька книжок до науки. Ага! Що з Львова чувати? Чи почав Профєсор? Чи маєте “Записки [НТШ]”, “[Літературно-науковий] Вістник”?

Напишіть сейчас.

(без підпису)

У правому куті адреса лікарні: "ул. Копєрніка 17, клініка проф.Рейса". На звороті листівки адреса: "Kraków, Wysokopowazanyj Dobrodziej Dr. S.Szmiger (для Ів. Крєвєцького), Rynek, Kawiarnia P.Kyaka".

На вихідній печатці з Кракова дата 16.11.1906 р.

ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.5.

№4

Д[орогий] Т[оваришу].

Середа

Нині сказав лікар, що мушу полежати до п'ятниці, бо якби вийшов, мусівбим лежати вдома і робити теплі оклади. Розуміть ся, що на клініці є корисніше перебути.

Писав я до В[исоко] П[оважаного] Товариша: если би що прийшло, прошу відслати на клініку, Кореґніка 17, oddział Reisa. Треба буде поінформувати портісра о всім, або самому відобрати.

Страшно нудно, прикро і незносно проклято відносини!

Прощаю,

В.Г.

На звороті листівки адреса: "В.П.Товариш, Iwan Krewesćkij, Dietlowska 35 (Hotel), Kraków". На вихідній печатці з Кракова дата обрзана (2...II.1906 р.); на вхідній — 21.II.1906 р.

ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.6.

№5

В[исоко] П[оважаний] Тов[аришу].

В понеділок, мабуть, вийду. Прошу зі своєї ласки зателеграфовати і покрити кошта. Я в вівторок, здасть ся, вам за все повиплачуся. Наразі нічого. Все іде своїм ходом. Най чорт візьме таке щастя.

Па! Будьте здорові.

(без підпису)

На звороті листівки адреса: "В.П.Т. Iwan Krewesćkij, Dietlowska 35, Kraków". На вихідній печатці з Кракова дата нерозбірлива; на вхідній — 24.II.1906 р.

ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.7.

№6

Дор[огий] Тов[аришу].

Завтра, здається, вийду. Так, видите, з дня на день придер-жу[ють] мене. Кажуть, що можуть пустити, "але ще треба до завтра задержати", бо годі з одного або з 2 днів пізнати виздоровлення. По-спитайтеся портієра, чи чого до мене не було, і щоби він уважав [на це]. Єслиби лист був або гроші які — відберіть!

Здоровлю, В.Г.

На звороті листівки адреса: "Високопов. Тов. Iwan Krewęckij, Dietlowska 35, Kraków". На вихідній печатці з Кракова дата 1.III.1906 р.

ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.8.

№7

В[исоко] Поваж[аний] Товаришу!

Спасибіг Вам за дуб коло мого пашпорту. Дуже добре, що воно так стало ся, бо я в конзуляті у Варшаві можу собі без меншого клопоту взяти прольонгату і на цілий рік. Так я вже розмістив ся у Варшаві. Помешканя не дуже дороге, хоч мешкаю в якомь готели. А є т[ак] зв[ані] *chambres garnies* (умебльовані покої)⁸. Місячно 20 р[уб-лів]. Житє дорожче, як у Льв[ові] і Крак[ові]. Місто чудове, рухливе і повне житя. Бібліотеки суть вельми гарні і цінні ділами. Пр[имі-ром], бібл[іотека] Красінських богата в жерела до нашої історії⁹. Не маєте понятя, які вона має скарби. Особливо досить багато назбирано і чудово скопійовано (велику заслугу положив неб[іжчик] Свідзінський) всяких козацьких літописей і манускриптів Київ[ської] Лаври, з Харкова. — Суть між ними і цінні річи, але досить і полови, всяких витягть з иньших попередників, або з Коховського¹⁰. Є ту в копіях весь Андрус[івський] трактат і менче-більше всего, що в Кракові. Особливо до мого періоду є досить. І до 18 ст[оліття] (до часть Доросенка — копії).

Що ж там чувати? Як то с вам? Здається, як звичайно в нашій Галичині. Ту, видите, — все трохи відмінне. Не думайте, що то Азія. Хоронь Боже! Одно не вигода, — що ніякої вісточки з Галичини, ніякої газетки. На границі майже ніякої ревізії не переводили (так звичайно роблять з книжками у студентів). Можете взяти, що схочете!

Па! Будьте здорові.

(без підпису)

На звороті листівки адреса: "Osterreich, Galicien, Lemberg, Товариство ім.Шевченка, ул.Чарнецького 26, В.П.Тов. Іван Кривецький".

На вихідній печатці з Варшави дата 17.III.1906 р.

ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.9.

№8

Петербург д[ня] 18/...¹¹

Дорогий товаришу!

Що ж там чувати? Чому так тихонько поводитесь? Ані одним словом не потіште! Я вже від якогось часу в Петербурзі з [вели]ким трудом по довгих короводах дістав разрѣшніє і розглядаюся. Є ту де-що, хоч в копіях. Особливо гарні суть копії з архиву короля Ст. Понятовского у бібл[іотеці] ординанта Островського. Є ту і до Дорошенка. Добре, що можна через конзулят спроваджувати до Львова. Можна до 4 рукописи замовити на термін 3-місячний. Катальоги погані і дуже несистематично зроблені! Если би що було потреба, [то] можна через університет віднести.

На разі тільки! Ще одно: якби сьє мали під рукою мені прислати [якісь гроші], то було би добре: маю трохи забагато видатків. Можна тут гарні книжки набрати.

В недовзі більше напишу. Адрес: Кабинетская б.ч.06.1,
Петербург.

На звороті листівки адреса: "Австрия, Галиція, Львовъ, університет, Івану Кривецькому, ст[удентові] філ[ософії]".

На двох вихідних печатках з Петербурга дати 18 і 19.V.1906 р.

ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.11.

№9

Дорогий Товаришу.

Сьогодні я в Кракові! Приїду я до Львова по своїм ділам, [то] вже може попри иньші занятя заберуся до ц[ісарсько-]к[оролівсько-

го] жолуба.

Перші кроки на Галицькій землі, як і послідні на русській, не дуже були щасливі — з підозріння задержали [мене] на цілий день, але вийшов добре, а заодно — досить щасливо.

Таке-то. Але чому від Вас ніякої звістки нема? Чи Ви у Львові? Чи може яке, хороши Боже, нещастя у Вас?

Я все-таки звертаюся до неприсмної квестії, тому що коло мене чути много не приятнійших [речей]. Зреалізуйте свої повинності, бо інакше за цюпасом¹² поїду.

Здоровлю Вас. В.Герасимчук.

На звороті листівки адреса: "В.Пов.Товариш Іван Кривецький, ст[удент] філ[ософії], університет, Львів".

На вихідній печатці з Кракова дата [1]3.IV.1906 р.

ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.10.

№10

Понед[ілок]

В[исоко] Пов[ажаний] Тов[аришу]

Будьте так добрі і пожичте мені Історію Австрії (перевід Томашивського) Сеньоба¹³. Если бисьте не мали свого [примірника] — так купіть. Не знаю, чи можна би де спитати франц[узську] революцію "Рамбо"? Бувбим також вдячний, якбисьте пожичили і вислали мені ті іст[оричні] угорсь[кі]¹⁴ огляди до історії старинної і середньовічної (Видавнича спілка).

Я сиджу на селі аж світить.

Вишліть за огласкою. Адреса: Млини к[оло] Краковець¹⁵.

Здоровлю Вас. В.Г.

На звороті листівки адреса: "В.П.Добродій Іван Кривецький, ул. Чарнецького ч. 26 у Львові".

На вихідній печатці з Краковця дата 18.IX.1906 р.

ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.12.

№ 11

В[исоко] П[оважаний] Товаришу.

Що ж чувати? Коли приїдете до Кракова? Я взяв помешканя на цілий місяць. По 15 [грудня] могли бисьте обняти. Роботи є ту досить. Треба Вам знати, що яка 1/6 часть манускриптів відносяться до нашої історії. Каталогів добрих нема. [Про зміст тексту] треба орієнтоватися доперва аж по дорученню манускрипту. В бібліотеках можна йно рано працювати! Поклоніться т[оваришу] Ів[анові] Созанському¹⁶. Житя в Кракові гарне, хоч дороге. Є ту около 60 академиків і служачок з України.

Будьте здорові. З повагою. (без підпису)

Зліва на полях адреса: "Wzozowa 10. П р[ісєтро]".

На звороті листівки адреса: "Львів, університет, В.Пов.Тов. Кривецький, Lwów".

На вихідній печатці з Кракова дата 18.XI.1906 р.

ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.13.

№12

Дор[огий] Товаришу.

Що ж там коло Вас чувати? Не знаю, чому послідніми часами щось з Галичини ніяких вістий немає. Чи то у Всіх Вас яке спільне занятє, чи може у Вас час коротший? Здається, що на другім світі більше знають про Галичину і Австрию, як тут в Варшаві. Крім "Wiener Neue Presse" і краківського Восіана¹⁷ ніякої ту газетки; ту, видите, крім своєї думи і шизматиків манкетників, нічим не інтересуються. Та то ще не кінець — але може ще гірше стоїть річ з поважними інституціями як бібліотека універс[итету] і иньшими. От треба було мені раз "Записок [НТШ]", а іменно розвідки про початок козаччини і Єварніцкогo "[Історію] запор[озьких] козаків". По всіх церемоніях і короводах написав 2 карточки, їх обштмплювали і famulusy¹⁸ пішли шукати. А ту famulusy — то самі 100-літні діди, здається, або недобитки наполеонських гренадисрів, або, щонайменше, кірасієри з повстаня [18]70 років. За дві години прийшли і звістили: "що нїть у насъ такихъ сочинений". А вкінці додав, що з "Записок [НТШ]" є один зошит і то в бібліотеці професор[ській].

Не знаю, чи справді нема, чи може не хотіли видати. Оскільки мене інформував проф[есор] Корзон¹⁹, то можливо, що не хотіли видати, бо ту незнаним людям не дають всего, а передовсім книжок, по їх поняттю, небезпечних. Так само и з инакшим.

Якась атмосфера неможлива. Недовірливість, підозрилість, неоправдана паніка на кождім кроці — то явища, з якими на кождім кроку можна стрітисся. Вистарчить, аби в молочарні або в каварні солдат подивився через шибу на годинник, а вже о то встає замішане! Такі-то [справи].

Ось о що буду Вас просити: будьте так ласкаві і висліть мені за огласкою сю статью. Хотів я приїхати до Галичини на іспит і позбутися деяких предметів²⁰, але годі буде — багато короводів і задорогий шіас²¹. Найважливіше, що мусівбим вистаратися о продовження пашпорту, а хто знас, чи легко дістав би з огляду на військо, с[ебто] е вправи. Висліть і напишіть скоро. До “Записок [НТШ]” кавалки вислю завтра.

В.Г.

На звороті листівки адреса: “Австрія, Галиція, Львовь, ул. Чарнецького 26, Іван Кривецький, В. Поважаний Товариш”.

На вихідній печатці з Варшави дата 3.X.1906 р.

ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.14.

№13

Дор[огий] Тов[аришу].

Дякую за все, що зробилисьте і прошу о ще більше: т[обто] с доведіть вже до кінця.

Посилку дістав, але не сподівався такого неудачного висліду.

Трохи поповнилисьте тактичну похибку. Місто посилати до Кракова пашпорт і Meldungsbuch, треба було замельдувати в магістраті. Се нічого, що я нігде не був мельдований. Мені вільно до 14 днів не мельдуватися!

Отже тепер, одчитавши то все, будьте ласкаві сейчас піти до магістрату і замельдувати, а потім впрост до Bezirks командо по той аркушик. Попросіть, щоби Вам сейчас дали, бо се в важній справі. Ім се легко, бо // то ходить йно, щоби заглянути в Evidenzbuch і підписати відповідну цидулку. З тим підете на поліцію і рівно ж попросите

о прольонгату. Се вже можна зробити одною турую, одного ж дня. Маючи то все, тоді — до конзуляту.

Слиби які труднощі робили і виходило, що то буде тягнутися довгий час, то в такому разі підіть до конзуля і візьміть то затвердження, а я в Росії постараюся о прольонгату. Одначе ліпше буде залагодити тепер. То все повинно винести 2 дні. //

Добре би було, якби Вас з моєї просьби схотів виручити Созанський. Бо він до таких річий спеціаліст. Якби раптом²² [сталосся], що треба буде виробляти паспорт наново, то післіть когось подібного (от, пр[иміром], Созанського, /але най ся напудрус на блондина/, або когось иньшого).

Сьміх-сьміхом, але сего не буде потреба.

Так, Товаришу, не гнівайтесь за труд і доведіть до кінця.

P.S. Теж [Федорові] Голійчукові скажіть, що добре — все зроблю!

Па! Будьте здорові.

(без підпису)

Лист без дати. Конверт не зберігся.

ЦДІА у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.986. — Арк.15-16.

ПРИМІТКИ

¹ Далі одне слово нерозбірливе.

² Очевидно, йдеться про монографію Василя Вовка-Карачевського: *Волк-Карачевский В.* Борьба Польши с казачеством во второй половине XVII и начале XVIII века. — К., 1899. — 361 с.

³ Від вересня 1904 р. протягом року В.Гарасимчук служив у війську.

⁴ Жаргон.

⁵ Фінкель Людвіг Міхал Емануель (20 березня 1858 — 24 жовтня 1930) — польський історик, професор Львівського університету, де у 1911-1912 навчальному році був ректором, активний діяч Польського історичного товариства, котре очолював протягом 1914-1923 рр. Відомий дослідженнями історії XVI-XVII ст. як рівно ж теоретичними розробками.

⁶ У бібліотеках Чарторийських та Академії наук.

⁷ Розшифровано по змісту.

⁸ З французької.

⁹ Після поразки варшавського повстання 1944 р. бібліотека Ординації Красінських була спалена німцями. Рештки уцілілих рукописів були перенесені до Національної бібліотеки.

- ¹⁰ Коховський Веспасіан (1633-1700) — польський культурний і громадський діяч, історик, автор праць "Annalium Poloniae ab abitu Vladislai IV" (Краків, 1683), "Historia panowania Jana Kazimierza" (Познань, 1830) та ін.
- ¹¹ Місяць і рік нерозбірливі. Див. дату на печатці.
- ¹² Галицький жаргон.
- ¹³ Див.: *Сеньобо Ш.* Австрія в ХІХ ст. / Пер. з франц. С.Томашівський. — Львів, 1901. — 105 с.
- ¹⁴ Слово розшифроване по змісту.
- ¹⁵ У Млинах коло Краковця брат Василя Петро мав парафію.
- ¹⁶ Созанський Іван (1 грудня 1881 — 28 лютого 1911) — український історик. Народився в с.Купновичі на Самбірщині. 1902 р. закінчив гімназію у Самборі і записався студентом університету у Львові. 1905-1906 рр. — працівник бібліотеки ІТШ у Львові. Займався викладацькою практикою у Львові і Бродах. Вивчав історію м.Бродів, український рух в Галичині ХІХ ст., досліджував творчість Олександра Духновича та ін. проблеми.
- ¹⁷ Жаргонна назва однієї з газет.
- ¹⁸ Від латинського *famulus, i(m)* — слугитель.
- ¹⁹ Корзон Тадеуш Сильвестр (9 листопада 1839 — 18 березня 1918) — польський історик, народився в Мінську, де закінчив гімназію. 1855 р. поступив на юридичний факультет Московського університету. У 1862 р., невдовзі після закінчення факультету, був ув'язнений за політичні переконання. Після звільнення поселився у Варшаві. Окрім досліджень з політичної історії ХVІІ-ХVІІІ ст., вивчав також старожитню історію, питання історіографії, шкільництва та ін. проблеми.
- ²⁰ Василь Гарасимчук вступив на військову службу, пізніше їздив в археографічну експедицію, не здавши випускних іспитів в університеті.
- ²¹ Задоволення.
- ²² Розшифровано приблизно.

ВАСИЛЬ ГАРАСИМЧУК — ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ
КОЗАЧЧИНИ

Серед багатьох українських істориків, які були несправедливо забуті, необхідно також згадати ім'я львівського вченого Василя Гарасимчука. Його науковий доробок і досі залишається без належної оцінки. Тому в даному дослідженні буде зроблений огляд та аналіз основних його праць.

Без перебільшення можна ствердити, що зацікавлення молодого історика спохою козащини були значною мірою викликані Михайлом Грушевським. З початком ХХ ст. студії над козащиною, як зазначає Іван Крип'якевич, "... стали немов спеціальністю..." для більшості істориків, які співпрацювали з Історично-Філософічною Секцією Наукового Товариства ім.Т.Шевченка¹. Про це також добре свідчить зростання кількості доповідей на засіданнях Секції, присвячених козащині².

У тому ж руслі, під безпосереднім керівництвом М.Грушевського розгорнулася велика робота по виявленню і комплектуванню джерельного матеріалу³.

Багато молодих дослідників було залучено до цієї праці, в т.ч. і Василь Гарасимчук. Таким чином, вибір теми для дослідження істориком був до певної міри закономірним.

Як історик В.Гарасимчук дебютував у 1904 р. із розвідкою "Іван Виговський і Юрій Хмельницький", що вперше була виголошена на засіданні Історично-Філософічної Секції НТШ⁴, а згодом з'явилася друком у "Записках" Товариства⁵. Праця, як зазначив сам автор, бу-

---

¹ Крип'якевич І. Історично-Філософічна Секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894-1913 роках // Записки Наукового товариства ім.Т.Шевченка (далі — Записки НТШ). — Львів, 1991. — Т.222. — С.397.

² Там же. — С.396-397.

³ 1 листопада 1905 р. М.Грушевський представив на засіданні Археографічної комісії записку про необхідність видання корпусу джерел, пов'язаних з історією козащини. Див.: Там же. — С.408. Публікацію записки див.: Хроніка Наукового товариства ім.Т.Шевченка. — Львів, 1905. — Ч.24. — С.19-21.

⁴ Крип'якевич І. Вказ. пр. — С.401.

⁵ Герасимчук В. Виговський і Юрій Хмельницький // Записки НТШ. — Львів, 1904. — Т.59. — С.1-40; Т.60. — С.41-70.

ла написана на підставі роботи, яку молодий вчений представив на семінарі проф. Грушевського⁶. Стаття отримала добре визначення: підкреслювалися насамперед знання матеріалу, а також сумлінність, з якою автор підійшов до критики джерел та аналізу подій⁷. Розвідка була написана під сильним впливом М. Грушевського, що і відзначив Т. Корзон, порівнюючи праці В. Гарасимчука і В. Доманицького з дослідженнями М. Грушевського. Рецензент особливо звернув увагу на те значення, яке відводили молоді історики у своїх працях “соціальному питанню”⁸.

Зазначена стаття Василя Гарасимчука охоплює період від часу Конотопської битви до подій зимової кампанії 1660 р., проведеної Іваном Виговським з метою відвоювання у Юрія Хмельницького деяких правобережних фортець. Вчений детально зупиняється на діяльності І. Виговського після втрати ним гетьманства, на його спробах бути посередником між польськими колами (перці за все це стосується коронного обозного Андрія Потоцького) та пропольськи настроєною козацькою старшиною, як рівно ж — переяславським полковником Тимофієм Цецюрою, який стояв тоді на чолі угруповання прихильників Москви⁹. При цьому головну мету діяльності І. Виговського в той час В. Гарасимчук бачить у прагненні “... за допомогою Поляків привести Україну назад до сполуки з Польщею на підставі ним зложеного гадацького договору”¹⁰. Автор старасться уникати будь-яких широких узагальнень і синтез. Насамперед це стосується аналізу правління І. Виговського та причин його падіння, хоча втрата геть-

⁶ Там же. — С.1.

⁷ Про це свідчить хоча б той факт, що з однією з рецензій виступив такий видатний польський історик, як голова варшавської позитивістської школи Тадеуш Корзон (1839-1918). Див.: *Korzon T.* [Рец. на:] *Герасимчук В.* Виговський і Юрій Хмельницький / Записки ІІТШ. — Львів, 1904. — Т.59-60 // *Kwartalnik historyczny* (далі — КІІ). — Lwów, 1908. — R.XXII. — Т.2-3. — S.446-456; Див. також: *Gawlik M.* [Рец. на:] *Герасимчук В.* Виговський і Юрій Хмельницький / Записки ІІТШ. — Львів, 1904. — Т.59-60 // КІІ. — Lwów, 1912. — R.XXVI. — S.353-354.

⁸ *Korzon T.* Op. cit. — S.732. Рецензія Т. Корзона на працю Василя Доманицького “Козаччина на переломі віків XVI-XVII”, надруковану в т.60-64 “Записок ІІТШ”, з’явилася того ж року. Див.: *Korzon T.* [Рец. на:] *Доманицький В.* Козаччина на переломі віків XVI-XVII / Записки ІІТШ. — Львів, 1904. — Т.60-64 // КІІ. — Lwów, 1908. — R.XXII. — Т.2-3. — S.446-456.

⁹ *Герасимчук В.* Вказ. пр. — Т.59. — С.24-25; Т.60. — С.43-44, 50-60.

¹⁰ Там же. — Т.60. — С.45.

манської булави, згідно з автором, була "... через незручне поагоджене соціального питання"¹¹.

У своєму першому дослідженні В.Гарасимчук лише побіжно звертається до оцінки Гадацької унії, зазначаючи, що більша частина українського народу не сприйняла її, бо вбачала у ній повернення до старого стану¹².

Натомість, у його найгрунтовнішій праці з даної проблеми "Виговщина і Гадацький трактат" представлена широка панорама історичних подій, пов'язаних з генезою, реалізацією та наслідками цієї угоди¹³.

Історія Гадацької унії подана в широкому контексті розвитку польсько-українських взаємин протягом їх майже тисячолітньої історії¹⁴. Торкаючись даного питання, В.Гарасимчук різко критикував "ягеллонську концепцію" сучасної йому польської історіографії, вказуючи, що "... побідний меч Казимира був тільки ризикалом на гріб Польщі. Та се, — писав він, — очевидно, вплив мас народу на великі чужі території для кар'єри урядничої, військової і для земельного набутку, був занадто великим викладованем, щоб його можна було переболіти без свого знесилення і без наслідків на будуче"¹⁵. Можемо зауважити вплив на В.Гарасимчука в цьому питанні одного з напрямків сучасної йому польської історіографії, т.зв. "краківської школи". Ще задовго до появи зазначеної статті цю ідею обгрунтував відомий польський історик Юзеф Шуйський¹⁶.

¹¹ Там же. — Т.59. — С.17; Т.Корзон, критикуючи це положення української історіографії, зазначає, що це є ніщо інше як перенесення реалій XIX — початку XX ст. (очевидно, йдеться про вирішення насамперед аграрного питання) на історичний ґрунт. В.Гарасимчук, згідно з рецензентом, мовляв, бачив слабкість такого підходу у працях свого вчителя і його попередників, а тому обмежився лише простою його констатацією, не давши ширших аргументів для підтвердження. Див.: *Korzon T. Op. cit.* — S.732-733.

¹² *Гарасимчук В.* Вказ. пр. — Т.59. — С.17.

¹³ *Гарасимчук В.* Виговщина і Гадацький трактат // *Записки ІІТШ.* — Львів, 1909. — Т.87. — С.5-34; Т.88. — С.23-40; Т.89. — С.46-71.

¹⁴ Там же. — Т.87. — С.5-18.

¹⁵ Там же. — Т.87. — С.7.

¹⁶ *Szujski J.* O młodości naszego cywilizacyjnego rozwoju // *Dzieła Jozefa Szujskiego.* — Kraków, 1888. — Seria II. — T.VII. — S.369-370. Про вплив згаданої школи на українську історіографію див.: *Білас Л.Р.* Краків, Женева і філіяція "Кричевського" // *Липинський В.* Твори. Архів. Студії. — Філадельфія, 1980. — Т.2. — С.XIX-XXXII; LXXVII.

В.Гарасимчук підкреслює, що Гадяцька угода могла зреалізуватися лише при існуванні сприятливих умов у Польщі, а також докорінних змін у ставленні польської політичної еліти до України та її політичних вимог. “Традиційна політична засада польської шляхти, — зазначає автор, — що опирала гегемонію Польщі на неволі українського народу, була тепер вже трохи амахронізмом і втратила свою силу. Тепер, хто в Польщі думав серйозно рятувати Польщу, не міг думати про згоду з Україною без ширших автономіополітичних уступок”¹⁷. Водночас автор підкреслює, що така засаднича зміна у поглядах частини польського суспільства не могла відбутися “... без катаклізмичних потрясінь революції...”, коли справа порозуміння з Україною “...стала ся найактуальнішою справою, ба навіть питанням “бути чи не бути Польщі”¹⁸.

Загалом, в українській історіографії щодо даного питання панувала більш скептична точка зору. Так, наприклад, В’ячеслав Липинський, торкаючись цієї проблеми, писав, що єдиною метою польських політиків було “...дешевим коштом...” повернути Україну¹⁹.

Необхідно сказати, що Гарасимчук далекий від будь-якої апофеозизації цієї події. Навіть більше, у своїх оцінках щодо її вартості та можливості здійснення вчений підходить дуже критично, особливо там, де йдеться про реальну користь для України. Він називає угоду в Гадячі капітуляцією у порівнянні з можливостями, які відкрила “Українська Революція”²⁰. Однак у порівнянні з Переяславськими статтями 1654 р. історик дає Гадяцьким вищу оцінку²¹.

І тут слід зазначити помітну відмінність у поглядах В.Гарасимчука на ідею самої Гадяцької унії та Великого Князівства Руського, як

¹⁷ Гарасимчук В. Виговщина і Гадяцький трактат. — Т.89. — С.48.

¹⁸ Там же. — Т.87. — С.5.

¹⁹ *Lipiński W.* Dwie chwile z dziejów powolucyjnej Ukrainy // Z dziejów Ukrainy. — Kraków, 1912. — S.591-592. Вчений наводить дуже симптоматичний у цьому відношенні лист однієї з головних фігур у тодішніх українсько-польських дипломатичних відносинах волинського каштеляна С.К.Безювського про справжнє призначення унії. Про погляди іншого представника цього ж кола політиків, познанського воєводи Я.Лециньського, див.: Грушевський М. Історія України-Руси. — К., 1937. — Т.Х. — С.317-324.

²⁰ Гарасимчук В. Виговщина і Гадяцький трактат. — Т.89. — С.47.

²¹ Там же. Між двома силами (з приводу роковин Гадяцької унії) // Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДА у Львові) — Ф.311: Редакція журналу “Нові шляхи”. — Оп.1. — Од.зб.66. — Арк.15.

цілком логічного продовження унії. Якщо Гадяцький трактат в оцінці історика радше "...спосіб, ніж ціль...", "...акт без глибшого змісту історичної неминучості..."²², то Велике Князівство Руське постас тут, як "велика ідея", яка за Івана Виговського набула лише остаточного сформованого виразу. Вона стала безпосереднім результатом Хмельниччини, коли "тільки кристалізувався і виховувався розвій політично-національних думок"²³.

Яким же чином історик збирався розв'язати дилему: коли, з одного боку, він підкреслює український характер цієї ідеї, її прямий зв'язок з Хмельниччиною, а з другого, все ж змушений констатувати значні, якщо не переважаючі, польські державно-політичні та соціокультурні впливи на ідею Великого Князівства Руського²⁴.

В.Гарасимчук вирішує цю суперечність, звертаючись до питання про характер самої Хмельниччини. Ось що він пише з цього приводу: "Кожний безсторонній обсерватор тих часів знає добре, що новий військово-адміністративний режим полковників та сотників з баялостом дуків був вірною копією давнішого польсько-шляхетського панування"²⁵.

Василь Гарасимчук у той час був не єдиний, хто при розгляді питання про характер Гадяцької унії на першому плані поставив проблему обґрунтування збереження та спадковості соціально-політичних структур двох спох — Хмельниччини та правління Виговського²⁶, — тоді як головні представники тогочасної української історіографії, навпаки, акцентували увагу саме на розриві цієї традиції, який відбувся внаслідок укладення Гадяцького трактату. Так, М.Грушевський розглядає Гадяцький договір передовсім як "...унію шляхетську", яка мала забезпечити "...політичні впливи української шляхти..." і яка прагнула повалити "козацьку гегемонію" на користь цієї шляхти²⁷. В.Липинський ще відвертіше вказує на те, що це була "засаднича зміна внутрішньої і зовнішньої політики по смерті

²² Гарасимчук В. Виговщина і Гадяцький трактат. — Т.89. — С.47.

²³ Там же. — Т.87. — С.12.

²⁴ Там же. — Т.88. — С.24.

²⁵ Там же. — С.23-24.

²⁶ Про подібний підхід в сучасній історіографії див.: Kamiński A. The Cossack Experiment in Szlachta Democracy in the Polish-Lithuanian Commonwealth: the Hadich (Hadziach) Union // Harvard Ukrainian Studies. — Cambr., Mass., 1977. — Vol.1. — №2. — P.187, 191, 196.

²⁷ Грушевський М. Вказ. пр. — Т.Х. — С.372, 375.

Б.Хмельницького“ і повернення до польської політичної моделі²⁸.

Детально зупиняючись на повстанні Мартина Пушкаря²⁹, В.Гарасимчук виділяє головні причини, які, на його думку, привели до того, що Гадяцька унія і вся діяльність Івана Виговського зазнали невдачі. Насамперед — це соціальне питання, яке не було розв'язане Хмельниччиною³⁰. Історик вважає, що десять років козацької війни 1648-1657 рр. зумовили тільки занепад польської колонізації та церковної унії і зберегли основи старого порядку, на підставі якого витворився новий козацько-старшинський режим. Але оскільки Хмельниччина “...ще хотіла провести у своїм нутрі соціальну революцію...“, всупереч бажанням гетьмана і козацької еліти, то рано чи пізно конфлікт між цими двома тенденціями у розвитку українського суспільства того часу був неминучим³¹.

Другим фактором, що впливав на розвиток тогочасних подій, вчений називає відмінності, які існували у географічному, культурному і соціально-економічному становищі Правобережної та Лівобережної України³². Порівнюючи ці два регіони, В.Гарасимчук підкреслює, що для Правобережжя було характерне глибше проникнення польських соціально-економічних та політичних структур, тому тут “...зацеплювалися скоріш поняття аристократичної шляхетчини...“ серед козацької старшини і орієнтація на Польщу була в цьому плані цілком природною³³. М.Грушевський, наприклад, саме з Правобережжям пов'язував плани опертя української державності на шляхту, що і знайшло свій вияв у Гадяцькій унії³⁴.

На Лівобережжі не було таких глибоких традицій колонізації. На цій території шляхетське землеволодіння і залежність селянства від магнатів не набули таких усталених форм, як на Правобережній Україні. Це, в свою чергу, вело до того, що “...нарід, заживаючи більшої свободи, був безперечно сильнішої індивідуальності“³⁵. Все це робило неможливим повернення попередніх стосунків на ці землі і привели до того, що Лівобережжя стало опорою для Москви в її боротьбі за

²⁸ *Lipiński W.* Op. cit. — §.598.

²⁹ *Герасимчук В.* Виговщина і Гадяцький трактат. — Т.88. — С.23-40.

³⁰ Там же. — С.24.

³¹ Там же. — С.24.

³² Там же. — С.24-25.

³³ *Герасимчук В.* Виговщина і Гадяцький трактат. — Т.88. — С.25.

³⁴ *Грушевський М.* Вказ. пр. — Т.Х. — С.374.

³⁵ *Герасимчук В.* Виговщина і Гадяцький трактат. — Т.88. — С.25.

Україну.

В.Гарасимчук також визначає соціально-політичні сили, які відіграли найголовнішу роль у повстанні Мартина Пушкаря³⁶. Серед них вчений, насамперед, називає запорозьке козацтво, причому ставлення історика до Запорожжя є дуже критичним. Вчений характеризує Січ як "...негативний фактор, який все руйнував через се, що сам був політично невірблєний і ніколи не пографив нічого збудувати"³⁷.

Історик акцентує також увагу на ролі нижчих верств православного духовенства у цьому повстанні, які через свою близькість до сіромали мали великий вплив на формування її настроїв. Цікавим видається твердження вченого про особливу роль цього духовенства, котре виконувало роль спостерігачів за діяльністю козацької старшини і було надійним інформатором Москви³⁸.

В іншій статті, присвяченій Чуднівській кампанії 1660 р., В.Гарасимчук зазначає, що крах князівства Руського був спричинений не тільки спротивом широких народних низів, але також значною мірою і небажанням козацької старшини допустити до встановлення в Україні сильної спадкової влади родини Виговських³⁹. Проте вже перед тим історик підкреслював, що для переважної більшості козацької верхівки такий рух був "...звернений більше проти самого гетьмана, як проти Польщі"⁴⁰.

Детально описуючи у згаданій статті хід військових дій і політичних акцій обидвох сторін, вчений стверджує, що важливе, якщо не вирішальне, значення для перемоги польських військ мало залучення на їх бік Юрія Хмельницького. "Від слободищанської стрічі, — пише історик, — обі сторони — і Москва і Поляки занедбують боротьбу, а всю заподадливість звертають для позискання для себе нового союзника... Обі сторони стараються іно всіма силами позискати козацького гетьмана"⁴¹. Те, що це вдалося полякам, В.Гарасимчук пояснює настроями оточення Ю.Хмельницького, зазначаючи, що були це переважно прихильники Польщі, соратники І.Виговського у справі ук-

³⁶ Там же. — С.30.

³⁷ Там же. — С.29.

³⁸ Там же. — С.30.

³⁹ *Гарасимчук В.* Чуднівська кампанія // Записки ІНТШ. — Львів, 1912. — Т.114. — С.78.

⁴⁰ *Він же.* Виговський і Юрій Хмельницький. — Т.59. — С.24.

⁴¹ *Гарасимчук В.* Чуднівська кампанія // Записки ІНТШ. — Львів, 1912. — Т.113. — С.57.

ладення Гадяцької унії, які неохоче йшли на конфронтацію з колишніми своїми союзниками⁴². Підписання Слободищинського договору, на думку вченого, дуже яскраво продемонструвало всі негативні риси тодішньої політики старшини, в основі яких лежав принцип "...пождати ніж візьме верх один, а тогди доперва приступити на сторону сильнішого"⁴³.

Тут ми торкаємося другого важливого питання, до якого історик так чи інакше звертався в більшості своїх праць — проблеми тогочасної української політичної еліти та її здатності забезпечити побудову Української держави. У цьому плані найбільшої уваги заслуговує робота історика про переяславські статті Богдана Хмельницького 1654 р., яка з'явилася у ювілейному збірнику "Записок НТШ" на пошану академіка Кирила Студинського 1930 р.⁴⁴ Олександр Оглоблін назвав цю працю найкращою з усього написаного В.Гарасимчуком⁴⁵.

Вчений дійсно виявляє глибоку обізнаність з джерелами та всіма деталями й особливостями тогочасних стосунків, особливо в царині дипломатичних відносин. Це дозволяє йому збудувати оригінальну концепцію українсько-московських взаємин. Хоча багато з її положень є гіпотетичними.

Стаття була своєрідним продовженням тієї дискусії, яка велася А.Яковлівим та В.Щербиною з приводу автентичності статей Богдана Хмельницького⁴⁶. На підставі аналізу та порівняння різних списків цих статей автор приходить до висновку, що існували два договори 1654 р. — один з них "...редаговано явно ... тільки для того, щоб європейські держави були повідомлені про заключення договору з Москвою...", тоді як "...властиві статті, що обмежували сильно свободу України з долученими резерватами, а передовсім резервати мусіли бути зредаговані секретно"⁴⁷. Історик відкидає версію А.Яковліва про

⁴² Там же. — С.44.

⁴³ Там же. — Т.114. — С.59.

⁴⁴ *Гарасимчук В.* До питання про "Статті" Б.Хмельницького // *Записки НТШ.* — Львів, 1930. — Т.100. — С.213-235.

⁴⁵ *Ohloblyn O.* *Ukrainian Historiography, 1917-1956* // *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.* — New-York, 1957. — Vol.V-VI. — P.382.

⁴⁶ *Яковлів А.* Статті Б.Хмельницького в редакції 1659 р. // Ювілейний збірник ВУАН на пошану М.Грушевського. — Київ, 1928. — Т.1. — С.179-194. *Щербина В.* До питання про статті Богдана Хмельницького // Там же. — Т.1. — С.195-205.

⁴⁷ *Гарасимчук В.* До питання про "Статті"... — С.221, 223.

те, що т.зв. “14 Богданових статей”, представлені князем Олексієм Трубецьким у Переяславі 1659 р., є нібито фальсифікатом. В.Гарасимчук твердить, що статті в редакції 1659 р. і були тими таємними статтями, підписаними в 1654 р.⁴⁸

Чим власне обгрунтовував історик такий погляд? Насамперед, В.Гарасимчук підкреслює, що підписання таємних договорів було і є нормою дипломатії. Як приклад, він наводить справу того ж Гадяцького договору, коли в офіційних документах козацький реєстр складав 60 тис., але фактично була погоджена цифра на 30 тис. Це дало підставу історикові поставити питання про наявність подібної практики і при переговорах у Москві 1654 р.⁴⁹

Для підтвердження своєї думки В.Гарасимчук звертається також до аналізу проєкту статей, які з’явилися на Жерлівській раді 1659 р. відразу після усунення І.Виговського з гетьманства. Вчений зазначив, що “...козаки бажали у своїх нових домаганнях не повернення 11 статей, а тільки усунення невігідних та подання нових корисних гарантійних пунктів до 14 Богданових статей”⁵⁰. Подібним чином історик інтерпретує також повідомлення миргородського полковника Григорія Лісницького, зроблене ним наприкінці 1657 р. на раді в Чигирині, про якісь дуже некорисні для України статті, прислані з Москви. Вчений розглядає їх як пункти саме того таємного договору⁵¹.

Історик задається питанням, з якою метою українські послы Павло Тетеря та Самійло Богданович-Зарудний пішли на підписання такого невігідного договору з Московією у березні 1654 р. Головні причини такої поведінки вчений шукає у політичній незрілості української еліти, у її боязні перед встановленням сильної гетьманської влади Богдана Хмельницького як головної загрози для своїх класових інтересів. У зв’язку з цим вчений розглядає намір старшини спертися на Москву у своїй боротьбі з гетьманом, жертвуючи суверенними правами України, як цілком закономірний. “...Набираємо переконання, — пише автор з цього приводу, — що серед старшини була супроти гетьмана якась фронда, на чолі якої стояв не хто інший, як його впливовий писар Іван Виговський. Ця фронда, скільки можна догадуватися з натяків, була вимірена проти гетьманського абсолютизму, очевидно, на користь старшинської ради.

⁴⁸ Там же. — С.224.

⁴⁹ Там же. — С.228-229.

⁵⁰ Там же. — С.226.

⁵¹ Там же. — С.225.

Чи не заходить тут евентуальність, — читасмо далі, — що старшина, якій більше усміхалася доля великих власників, ніж полковників, тихцем при посередництві того самого Тетері і Богданова, за масткові надання й гарантії, жертвувала інтереси автономії й гетьманськї⁵².

Порівнюючи діяльність козацької старшини після Чуднівської кампанії під Слободищами у 1660 р. з періодом московсько-українських перемовин 1654 р., історик приходить до висновку про цілковиту неспроможність козацької верхівки відігравати роль провідної верстви, яка "...по вимогам ідеології XVII ст. мала вирішити квестію національності — квестію утворення національної держави"⁵³.

З цим пов'язаний наступний загальний висновок вченого про характер Хмельниччини та її значення для дальших етапів розвитку українського суспільства: "...тільки сама Хмельниччина через недолужне заложення справи і не умієтне переведення творчих державних проблемів, постала і сама вигодувала зразки Руїни і вони вже починають прозябати від Зборівського трактату"⁵⁴.

Аналізуючи ставлення вченого до епохи Богдана Хмельницького, не можемо не зауважити його прагнення розглядати її в загальноєвропейському контексті⁵⁵. В.Гарасимчук шукає спільні риси, характер-

⁵² Там же. — С.233-234. Про ускладнення стосунків між Б.Хмельницьким та І.Виговським згадує також Крип'якевич, див.: *Крип'якевич І.* Богдан Хмельницький. — Львів, 1990. — С.335. Вартий уваги також погляд М.Грушевського, згідно з яким, у другій половині Хмельниччини І.Виговський відіграв більшу роль у політиці, ніж сам гетьман. Див.: *Грушевський М.* Вказ. пр. — Т.IX. — Ч.2. — С.1497.

⁵³ *Гарасимчук В.* Чуднівська кампанія. — Т.114. — С.77-78; *Він же.* До питання про "Статті"... — С.234-235.

⁵⁴ *Він же.* [Рец. на:] *Грушевський М.* Історія України-Руси. — Київ, 1932. — Т.IX. — Ч.2. // ІЦДІА у Львові. — Ф.309.: ІТШ у Львові. — Оп.1. — Спр.1220. — Арк.34. (Готується до друку в третьому випуску "Українського Археографічного щорічника"). Див. також: *Він же.* До питання про "Статті"... — С.235. У цьому В.Гарасимчук був ледь не єдиним в українській історіографії, хто підтримав думки Михайла Грушевського з цього приводу, див.: *Грушевський М.* Вказ. пр. — Т.IX. — Ч.2. — С.1506-1507; Оцінку В.Гарасимчуком наукового доробку М.Грушевського див.: *Гарасимчук В.* Михайло Грушевський як історіограф України // Записки ІТШ. — Львів, 1922. — Т.133. — С.2-13.

⁵⁵ *Гарасимчук В.* Світло і тіні Хмельниччини // ІЦДІА у Львові. — Ф.311. — Оп.1. — Од.зб.66. — Арк.1-11.

ні для розвитку західних держав і Війська Запорозького⁵⁶, показує ймовірно західні інтелектуальні впливи, насамперед протестанські, на формування ідеологічних доктрин української революції⁵⁷. Своє критичне ставлення до Хмельниччини історик переніс також на конкретні персоналії того часу. У цьому сенсі є цікавим його ставлення до Богдана Хмельницького як центральної фігури тогочасного українського життя. Вчений оцінює гетьмана як діяча, який “...не піднявся до сповнення всеукраїнських ідеалів, не перевів соціального визволення всієї маси українського люду...”, і навіть більше того — “...не здобувся відновити удільну руську державу...”, хоча такі можливості, на думку вченого, були⁵⁸. В.Гарасимчук закидає йому консерватизм у поглядах і особливо те, що “...ніколи не оперся на народі”⁵⁹.

У контексті оцінки В.Гарасимчуком проблеми “героя в історії” цікавими видаються порівняння діяльності Б.Хмельницького та І.Виговського: “...передовсім яскраво впадає в очі брак у ... Виговського цього великого епоїзму Хмельницького, з яким впарі ішла з найбільшою об’єктивністю і твердістю безоглядність в жертвоанні для ідеї всього пайдорожчого чи то свого, чи чужого”⁶⁰. На відміну від Хмельницького, “...побачимо у... Виговського далеско виразніше зазначену тенденцію сформулювати ясно провідну думку козащини і сеї Русі...”⁶¹.

Загалом, вчений досить високо оцінював Івана Виговського. Причому, часто особисті симпатії історика заступали безсторонній аналіз його діяльності⁶². Ймовірно, найбільш влучною є оцінка гетьмана як “свідомого українського автономіста”⁶³.

Вчений також наголошує на тій ролі, яку продовжував відігравати І.Виговський навіть після усунення його з гетьманства у політичному житті Речі Посполитої. Як пише В.Гарасимчук, І.Виговський був

⁵⁶ Там же. — Арк.4.

⁵⁷ Там же. — Арк.1-2.

⁵⁸ *Гарасимчук В.* Виговщина і Гадяцький трактат. — Т.87. — С.12, 15.

⁵⁹ Там же. — Т.87. — С.18.

⁶⁰ *Гарасимчук В.* Виговщина і Гадяцький трактат. — Т.87. — С.23-24.

⁶¹ Там же. — С.25.

⁶² Там же. — С.23.

⁶³ *Гарасимчук В.* Виговський і Юрій Хмельницький. — Т.60. — С.44; *Він же.* Смерть Івана Виговського // Ювілейний збірник ВУАН на пошану М.Грушевського. — К., 1928. — Т.1. — С.208.

“...віссю, навкола якої оберталася сфера всіх акцій в Польщі про Україну”⁶⁴.

Ще гострішим і критичнішим, порівняно з характеристикою на Хмельницького, є ставлення історика до постаті Івана Мазепи, причому слід зауважити, що дослідник не займався глибоким вивченням епохи кінця XVII — початку XVIII ст. У статті “Проблеми Мазепи”, яка була написана 1932 р. як реакція на святкування 300-літнього ювілею гетьмана, представлена надзвичайно різка критика його діяльності⁶⁵. В.Гарасимчук називає І.Мазепу “...гетьманчиком, який дістався до пантеону всесвітньої історії в реєстр визначних унаслідок того, що в останні хвилини свого життя зв’язав з традицією великого вікінга — Карла XII”⁶⁶. Для вченого І.Мазепа є репрезентом нового покоління козацької старшини, “...зродженням у московському царстві..., яке не мало віри у свою певність, і тільки знало конечність статки, мало почуття найчествішого реалізму життя...”⁶⁷. Автор відмовляє Мазепі в будь-якому значенні його діяльності для України, підкреслюючи, що “Мазепа завжди працював для царату, працював перед “зрадою”, працював після зради, працював після своєї смерті”⁶⁸.

В.Гарасимчук також цікавився проблемою авторства “Літопису Самовидця”. Результатом цього став його відгук на працю Миколи Петровського про Романа Ракушку-Романовського як можливого автора цього літопису⁶⁹.

Отже, навіть такий короткий огляд наукових робіт історика засвідчує, що маємо справу справді з неординарним, оригінально мислячим вченим. Василь Гарасимчук залишається одним з найкращих дослідників періоду Руїни в українській історіографії⁷⁰, який вніс ба-

⁶⁴ Він же. Чуднівська кампанія. — Т.144. — С.78.

⁶⁵ Він же. Проблема “Мазепи” // ЦДІА у Львові. — Ф.311. — Оп.1. — Од.зб.65. — Арк.1-43.

⁶⁶ Гарасимчук В. Проблема Мазепи. — Арк.3.

⁶⁷ Там же. — Арк.6.

⁶⁸ Там же. — Арк.28. Варто зауважити, що ця стаття, як і більшість неопублікованих науково-публіцистичних праць вченого, зберігається у фонді редакції часопису “Нові шляхи”, котрий мав радянсьофільський характер.

⁶⁹ Гарасимчук В. Чи анонімність козацького літопису Самовидця відкрита // Діло. — 1932. — Ч.205-209, 211-213.

⁷⁰ Про наукову вартість робіт історика може свідчити хоча б той факт, що в одній із рецензій на працю А.Аммана про історію східних слов’ян автором закидалося як недолік відсутність у бібліографії праць В.Гарасим-

---

гато нового у вивченні цієї епохи. Його праці, попри деякі застереження, не втратили своєї наукової вартості до сьогодні, особливо якщо враховувати відсутність ґрунтовних досліджень з цієї проблематики в українській історіографії.

чука. Див.: *Д.С-вій* [Рец. на:] *Abriss der ost-slavischen Kirchen Geschichte von Albert Amten.* — Wien, 1950. — 748 // Україна. — Париж, 1951. — С.395: "... в бібліографії про Гадяцькі пакти ми не бачимо основних праць — Герасимчука ".

SUMMARIES

Yaroslav Knysh

Genealogy of Vasyľ Harasymchuk

The article presents the genealogy of Vasyľ Harasymchuk, a famous Ukrainian historian, a representative of M.Hrushevs'kyi's school. The predecessors of the historian came from the peasants and lived in the villages of Skomorokhy and Il'kovychi (now Sokal' District, L'viv Region).

The church registration books being kept in the Central State Historical Archives of Ukraine in L'viv and in the branch of the L'viv National Museum in Sokal' are laid in the foreground of the article.

Yaroslav Fedoruk

Vasyľ Harasymchuk and His "Materials to the History of Cossack Movement of the 17th Century"

The article exposes the life of Vasyľ Harasymchuk (January 10, 1880 - September 1, 1944), the scholar, the researcher of the history of Ukraine in the period of the Ruin. Much attention is paid to his work over the acquisition of the sources to the history of the Cossack movement. Two times (1905-1914 [?], 1925-1931) the historian prepared the documents to the edition, which, however, did not appear.

The sketch about the person of Vasyľ Harasymchuk is published for the first time.

Ihor Hyrych, Natalya Samsonyk

Letters of Vasyľ Harasymchuk to Mykhailo Hrushevs'kyi

This collection consists of 46 letters of Vasyľ Harasymchuk to Mykhailo Hrushevs'kyi, his supervisor of studies and well-known Ukrainian historian. The documents elucidate scientific activity and friendly relations between these historians from 1905 to 1927.

Now these letters are kept in the Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.

Yaroslav Fedoruk

Letters of Vasyl' Harasymchuk to Ivan Krevets'kyi

The letters of Vasyl' Harasymchuk during his work in the Archives of Krakiv, Warsaw, Petersburg in 1905-1906 are published. The contents of the correspondence reflects the distinctive colouring, which is difficult to reproduce by the scientific style.

The letters are kept in the Central State Historical Archives of Ukraine in L'viv.

Yuri Zazulyak

Vasyl' Harasymchuk — Researcher of the Ukrainian
Cossack Movement

In this article the author makes an attempt to consider and estimate the historical writings of Vasyl' Harasymchuk. As a disciple of Mykhailo Hrushevs'kyi Harasymchuk continued the tradition of "Hrushevs'kyi school" and his works, which were mainly devoted to the problems of the development of the Cossack state, had an important impact on the Ukrainian historiography.

CONTENTS

<i>Yaroslav Knysh</i> . Genealogy of Vasyl' Harasymchuk	7
<i>Yaroslav Fedoruk</i> . Vasyl' Harasymchuk and His "Materials to the History of Cossack Movement of the 17 th Century"	12
<i>Ihor Hyrych, Natalya Samsonyk</i> . Letters of Vasyl' Harasymchuk to Mykhailo Hrushevs'kyi	48
<i>Yaroslav Fedoruk</i> . Letters of Vasyl' Harasymchuk to Ivan Krevets'kyi	96
<i>Yuri Zazulyak</i> . Vasyl' Harasymchuk — Researcher of Ukrainian Cossack Movement	107
Summaries	120
<i>Vasyl' Harasymchuk</i> . Materials to the History of Cossack Movement of the 17th Century	1
Contents of Documents	3
<i>Yaroslav Fedoruk</i> . Praefatio	12
Documents	13
Summary	135
Supplement №1. Titles of the Documents in Harasymchuk's editing.	136
Supplement №2. List of Latin and Polish Abbreviations being undecoded in the Text	140
List of Persons mentioned	143
Geographic and Ethnic Indexes	149

**МАТЕРІАЛИ
ДО ІСТОРІЇ КОЗАЧЧИНИ
XVII ВІКУ**

**ЗІБРАВ І ВПОРЯДКУВАВ ВАСИЛЬ ГАРАСИМЧУК
(1926 – 1931)**

З М І С Т

<i>Ярослав Федорук. Praefatio</i>	12
<i>№1. Без місяця, серпень 1657 р.</i> – Вісті з України про смерть Богдана Хмельницького	13
<i>№2. Без місяця, без дати.</i> – Вісті про події в Україні після смерті Богдана Хмельницького	13
<i>№3. Без місяця, без дати.</i> – Надгробне слово польського аноніма на могилі Богдана Хмельницького, добавлене трьома епіграфами. Ймовірно, символічна епітафія, писана невдовзі після смерті українського гетьмана, котрий зображений як вихованець трьох богів одразу – Марса, Венери і Вакха. При цьому проводиться порівняльний опис козацької війни проти Речі Посполитої з Пунічною війною Ганнібала проти Риму	14
<i>№4. Без місяця, без дати.</i> – Легенда про передсмертну недугу Богдана Хмельницького під Замостям, його смерть і заповіт	21
<i>№5. Без місяця, (5)15 серпня 1657 р.</i> – Лист московського царя Олексія Михайловича до польського короля Яна Казимира про повернення військового корпусу Антона Ждановича від Ракоція в Україну і про надумані Богданом Хмельницьким вісті для московського маєстату	23
<i>№6. Пинськ, між (25 і 31 серпня) 4 і 10 вересня 1657 р.</i> – Реляція про прийняття присяги пинською шляхтою козакам і пункти Війська Запорозького для пинської громади	24
<i>№7. Болозва, (25 серпня) 4 вересня 1657 р.</i> – Лист підстоля короного Миколая Даниловича до новгородського підкоморія Яна Пясочинського з повідомленням про пограбування жовнірськими хоругвами маєтків Львівської, Тарновської устави та села Сусідовичі	26
<i>№8. Чигирин, 29 серпня (8 вересня) 1657 р.</i> – Універсал гетьмана Івана Виговського чернігівському єпископу Лазареві Барановичу про надання йому привілею на новгород-сіверський монастир з усіма угіддями	27
<i>№9. З канцелярії Великого князівства Литовського, (18)28 червня 1747 р.</i> – Виписка польського короля Августа III з метрики канцелярії Великого князівства Литовського про надання (17)27 вересня 1657 р. Яном Казимиром київської уніатської митрополії архієпископові польоцькому, єпископові вітебському і мстиславському Гаврилові Коленді	28

№10. Без місця, (1)11 жовтня 1657 р. – Відповідь польського короля Яна Казимира московському цареві Олексію Михайловичу на лист від (5)15 серпня зі спростуванням новин Богдана Хмельницького, а також про захоплення і зруйнування козаками Пинського повіту	29
№11. Без місця, (6)16 жовтня 1657 р. – Лист польського аноніма до невідомого кореспондента про обрання Івана Виговського козацьким гетьманом	31
№12. Підгайці, (21)31 жовтня 1657 р. – Лист гетьмана коронного Станіслава Потоцького до короля Яна Казимира з відомостями про турецькі справи	31
№13. Без місця, (1)11 грудня 1657 р. – Лист польського аноніма до невідомого кореспондента з повідомленням про справи козаків після смерті Богдана Хмельницького: вибори Юрка Хмельниченка на гетьманство, опікунство Івана Виговського над ним, владу московського царя над запорожцями, залежність київського духовенства від московського патріарха	33
№14. Познань, 1(11) грудня 1657 р. – Універсал короля Яна Казимира про стації для польських полків у різних воєводствах Речі Посполитої і розпорядження про забезпечення їх провіантом	34
№15. Варшава, (2)12 грудня 1657 р. – Новини про татарське посольство до польського короля Яна Казимира	36
№16. Ясси, (3)13 грудня 1657 р. – Лист молдавського воеводи Стефана Георгіци до коронного канцлера Стефана Коришчинського із заповіненням у своїй дружбі й прихильності до Речі Посполитої	36
№17. Госліна, (4)14 грудня 1657 р. – Лист познанського воеводи Яна Лещинського до бранденбурзького стольника Овербека про трактати між бранденбурзьким курфюрстом і польським королем та про свої зв'язки з Іваном Виговським та Юрієм Немиричем	37
№18. Варшава (?), (4)14 грудня 1657 р. – Новини про козацьке посольство до Речі Посполитої	38
№19. Без місця, (10)20 грудня 1657 р. – Новини про козацького посла до Яна Казимира і чутки про смерть московського царя	38
№20. Чигирин, 18(28) грудня 1657 р. – Лист Івана Виговського до брацлавського підкоморія Степана Святополка Четвертинського з подякою за привітання з обранням на гетьманський уряд, а також з повідомленням про оборонні універсали та залогу для охорони маєтків князя	38

№21. Чигирин, 19(29) грудня 1657 р. – Універсал Івана Виговського про підтвердження надання колишнім чернігівським полковником Іваном Аврамовичем трьох хуторів чернігівському монастирю Святої Параскевії П'ятницької	39
№22. Без місця, без дати, 1657 р. – Виписка з листа коменданта Кам'янця-Подільського п. Гуменецького до гетьмана коронного Станіслава Потоцького про московське, шведське і татарське посольства до козаків і про турецькі справи	40
№23. Без місця, без дати. – Новини про московське військо в Україні	41
№24. Без місця, без дати. – Лист польського агоніма до невідомого кореспондента про ставлення татар до козаків, волохів і поляків, про справи у Пруссії, австрійсько-датський і шведсько-козацький союзи	42
№25. Чигирин, (22 грудня 1657) 1 січня 1658 р. – Лист гетьмана Івана Виговського до каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беншовського з вимогою до польських гетьманів не переходити пограничну українсько-польську лінію і не робити кривди міщанам Пинського повіту	43
№26. Кухоцька воля, (27 грудня 1657) 6 січня 1658 р. – Лист польського посла в Україну Даниеля Юрія Воронича до підкоморія брацлавського Степана Святополка Четвертинського про результати своєї місії	45
№27. Київ, 9(19) січня 1658 р. – Лист єпископа луцького, острозького, архимандрита мелецького Діонізія Балабана до підкоморія брацлавського Степана Святополка Четвертинського із запевненням у своїй прихильності	46
№28. Чигирин, 30 січня (9 лютого) 1658 р. – Універсал Івана Виговського з підтвердженням для глухівського монастиря Святих апостолів Петра і Павла його права на володіння селами Холопков, Баничі і Стрельницького млину на ріці Клевані	47
№29. Без місця, (31 січня) 10 лютого, (5)15 лютого 1658 р. – Новини про заходи Яна Казимира по обороні Речі Посполитої від козаків	48
№30. Київ, 1(11) лютого 1658 р. – Лист київського митрополита Діонізія Балабана до брацлавського підкоморія Степана Святополка Четвертинського з виразом своєї прихильності і рекомендацією для пана Грабовського	48
№31. Гора під Робчицями, (12)22 лютого 1658 р. – Лист Станіслава Потоцького до Яна Казимира з роз'ясненням причин, через які він не може приїхати на військову раду до Варшави	49

№32. Ясси, (16)26 лютого 1658 р. – Лист молдавського господаря Стефана Георгіци до короля Яна Казимира із виразом своєї зичливості	50
№33. Ясси, (16)26 лютого 1658 р. – Лист молдавського господаря Стефана Георгіци до коронного підканцлера Андрія Тшебицького із виразом своєї зичливості	51
№34. Нова Четвертя, 17(27) лютого 1658 р. – Лист підкоморія брацлавського Степана Святополка Четвертинського про дозвіл новочетвертинським євреям шинкувати медом і пшом	52
№35. Варшава, (4)14 березня 1658 р. – Лист воеводи познанського Яна Лешинського до київського підкоморія Юрія Немирича про свою зустріч з козацьким послом у Варшаві і з виявом прихильності до Івана Виговського	53
№36. Без місця, (4)14 березня 1658 р. – Лист австрійського посла у Варшаві Франциска Лізолі до імператора Леопольда про посередництво Австрії під час козацько-польських трактатів	54
№37. Бахчисарай, (12)22 березня 1658 р. – Лист кримського візира Сефер Казі-аги до польського короля Яна Казимира з повідомленням про затримання польського посла Ромашкевича до баші сілістрійського	55
№38. Варшава, (16)26 березня 1658 р. – Привілей короля Яна Казимира, наданий шляхетному Самуельові Абрамовичеві, старості стародубському, на села Курзанів, Лобки і Ляхівський Острів зі Стародубського повіту	56
№39. Без місця, (31) березня) 10 квітня 1658 р. – Лист австрійського посла у Варшаві Франциска Лізолі до імператора Леопольда про угруповання у козацькому війську і поразку Івана Виговського від татар	57
№40. Рясне, (3)13 квітня 1658 р. – Лист гетьманів Великого князівства Литовського до Івана Виговського і всього Війська Запорозького з виявом своєї прихильності до справи об'єднання Речі Посполитої	57
№41. Без місця, (12)22 квітня 1658 р. – Новини про закінчення варшавського сейму і зустріч московського посла з Яном Казимиром	58
№42. Познань, (17)27 квітня 1658 р. – Привілей Яна Казимира, наданий вижгородському старості Вацлавові Лясоцькому та його дружині Ядвізі Краєвській на добра Сціниці у Київському воеводстві Богуславського старства	58
№43. Без місця, (18)28 квітня 1658 р. – Новини про повернення з Москви польського посла п. Голецького	59
№44. Без місця, кінець квітня(?) 1658 р. – Лист хана Кишти до канцлера коронного Стефана Корицінського про збір угорських, козацьких, волоських, мультавських військ для походу на Польщу і очікуваний похід турецького султана в Угорщину	60

№45. Під Бескидами угорськими в Мультанах, квітень(?) 1658 р. – Лист кримського візира Сефер Казі-аги до канцлера коронного Стефана Корицінського з повідомленням про спільний з козаками похід проти Угорщини, відрядження нураддін султана на допомогу Іванові Виговському проти Москви і прихильність гетьмана до об'єднання Русі з Річчю Посполитою	61
№46. Без місця, квітень(?) 1658. – Лист Аслан-аги білгородського до воеводи брацлавського Петра Потоцького з повідомленням про новини у кримських ордах	62
№47. Чигирин, (21 квітня) 1 травня 1658 р. – Лист гетьмана Івана Виговського до каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського з виявленням своєї прихильності і відомістю про спорядження Павла Тетері на переговори	63
№48. Чигирин, (30 квітня) 10 травня 1658 р. – Лист писаря Війська Запорозького Івана Груші до короля Яна Казимира про ставлення Москви до Віленського миру	64
№49. Без місця, (6)16 травня 1658 р. – Лист австрійського посла у Варшаві Франциска Лізолі про два угруповання у Запорозькому Війську і таємну реляцію польського посла до козаків	65
№50. Варшава, (9)19 травня 1658 р. – Універсал Яна Казимира про скликання сейму вального у Варшаві на день 10 липня, а сеймиків воеводств – на 20 червня	66
№51. Табір під Полуозером, (10)20 травня 1658 р. – Лист гетьмана Івана Виговського до волинського каштеляна Станіслава-Казимира Беньовського про спорядження Павла Тетері на переговори	67
№52. Табір під Полтавою, (17)27 травня 1658 р. – Лист гетьмана Івана Виговського до волинського каштеляна Станіслава-Казимира Беньовського про повноваження, надані Павлові Тетері для ведення переговорів	68
№53. Полонне, (28 травня) 7 червня 1658 р. – Лист каштеляна волинського Станіслава Казимира Беньовського до віцеканцлера, єпископа краківського Андрія Тшебицького з клопотанням про прийом козацьких послів: Теодозія Грека до Швеції і Павла Тетері до Польщі	68
№54. Черніїв, (6)16 червня 1658 р. – Лист Павла Тетері до каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського з пропозицією зустрітися в Межиричі для переговорів	70
№55. Полонне, (10)20 червня 1658 р. – Лист каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського до віцеканцлера, єпископа краківського Андрія Тшебицького про опіку над козацьким послом до Швеції	71

- №56. Давид-городок, 13(23) червня 1658 р. – Універсал полковника турово-пінського Костянтина Виговського до шляхти з території між Горіанню і Стиром про збір у Давид-городку 17 червня 72
- №57. Чигирин, 17(27) червня 1658 р. – Універсал Івана Виговського про надання монастирю Параскеві Чернігівської хуторів і млина на ріці Білоусі 73
- №58. Без місця, (19)29 червня 1658 р. – Лист аноніма (можливо, австрійського посла у Варшаві Франциска Лізолі) до австрійського імператора Леопольда про польсько-козацькі трактати і похід Івана Виговського на лівий берег Дніпра 74
- №59. Політа, (20)30 червня 1658 р. – Лист каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського до віцеканцлера, єпископа краківського Андрія Тшебицького з повідомленням про приїзд Павла Тетері до Межирича 75
- №60. Без місця, червень 1658 р. – Польські новини про просування коронного війська і внутрішні відносини у козацькому таборі 75
- №61. Берлін, (22 червня) 2 липня 1658 – Міркування воеводи познанського Яна Лещинського про укладення миру між поляками і козаками, москвою та шведами 76
- №62. Турів, 23 червня (3 липня) 1658 р. – Охоронний універсал турово-пінського полковника Костянтина Виговського для князя Степана-Святополка Четвертинського на містечко Володимирці 82
- №63. Табір під Полтавою, (24 червня) 4 липня 1658 р. – Лист гетьмана Івана Виговського до каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського про наміри об'єднатися з Річчю Посполитою 83
- №64. Турів, 25 червня (5 липня) 1658 р. – Лист турово-пінського полковника Костянтина Виговського до князя Степана Святополка Четвертинського із запорукою безпеки для містечка Володимирці 84
- №65. Гоща, (25 червня) 5 липня 1658 р. – Козацькі пропозиції до миру між Україною і Польщею, подані Павлом Тетерею Станіславові-Казимирові Беньовському на трактатах . . 85
- №66. Нова Четвертня, 26 червня (6 липня) 1658 р. – Лист брацлавського підкоморія князя Степана Святополка Четвертинського до турово-пінського полковника Костянтина Виговського з подякою за охоронний універсал і скаргою на свавілля козаків 87
- №67. Полонне, (30 червня) 10 липня 1658 р. – Лист каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського до гетьмана великого коронного Станіслава Потоцького про свою зустріч з Павлом Тетерею і результат переговорів 88

- №68. *Нова Четвертня, 1(11) липня 1658 р.* – Лист підкоморія брацлавського Степана Святополка Четвертинського до полковника турово-пінського Костянтина Виговського з вивом своєї зичливості до Війська Запорозького 90
- №69. *Без місця, (4)14 липня 1658 р.* – Лист аноніма (можливо, австрійського посла у Варшаві Франциска Лізолі) до невідомого кореспондента (можливо, імператора Леопольда) про об'єднання Русі і Речі Посполитої та про перемогу Івана Виговського над Мартином Пушкарем 91
- №70. *Локачі, (10)20 липня 1658 р.* – Лист каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського до підканцлера коронного, єпископа краківського Андрія Тшебицького про його зустріч і переговори з Павлом Тетерею і повернення з Чигириня польського посла п. Стжалковського 92
- №71. *Без місця, (12)22 липня 1658 р.* – Лист аноніма до невідомого кореспондента про переговори поляків з козаками і московитами 94
- №72. *Варшава, (17)27 липня 1658 р.* – Лист воеводи познанського Яна Лещинського до гетьмана Івана Виговського з привітанням справи об'єднання Русі і Речі Посполитої 95
- №73. *Чигирин, (19)29 липня 1658 р.* – Лист гетьмана Івана Виговського до польської королеви Марії Людвіги про підданство Війська Запорозького Речі Посполитій і очікувану допомогу від короля проти Москви 96
- №74. *Без місця, червень-липень (?) 1658 р.* – Лист підкоморія брацлавського Степана Святополка Четвертинського до полковника Павла Тетері зі скаргою на свавілля козаків у маєтках Луцького повіту 96
- №75. *Без місця, червень-липень 1658 р.* – Реляція слуги пана волинського (?) про перемогу Івана Виговського над Мартином Пушкарем 97
- №76. *Без місця, липень (?) 1658 р.* – Лист каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського до короля Яна Казимира про результати його переговорів з полковником Павлом Тетерею 99
- №77. *Без місця, липень 1658 р.* – Новини про відкриття 10 липня сейму у Варшаві і смерть канцлера коронного Стефана Корицинського 99
- №78. *Без місця, (25 липня) 4 серпня 1658 р.* – Лист Івана Виговського до Яна Казимира з побажанням бути підданим Речі Посполитої 100
- №79. *Варшава, (28 липня) 7 серпня 1658 р.* – Лист познанського воеводи Яна Лещинського до каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського зі своїми міркуваннями про укладення миру з козаками, московією і шведами 101

№80. Без місця, (29 липня) 8 серпня 1658 р. – Лист аноніма (можливо, австрійського посла у Варшаві Франциска Лізолі) до імператора Леопольда про перемогу Івана Виговського над Мартином Пушкарем і про справу об'єднання України з Річчю Посполитою	103
№81. Табір під Кувичинцями, 19(29) серпня 1658 р. – Грамота гетьмана Івана Виговського остирському сотникові Романові Сарченкові на ґрунти, дана на прохання київського полковника Павла Яненка Хмельницького	104
№82. Кієрина, серпень 1658 р. – Універсал Івана Виговського з підтвердженням маєтностей київського монастиря Святого Миколи Пустинного	105
№83. Без місця, (24 серпня) 3 вересня 1658 р. – Лист аноніма до невідомого кореспондента про переговори між козаками і поляками	106
№84. Варшава, (24 серпня) 3 вересня 1658 р. – Лист познанського воєводи Яна Лещинського до гетьмана Івана Виговського про польсько-московські переговори і схильність польського уряду задовільнити пункти козацької супліки	107
№85. Варшава, (26 серпня) 5 вересня 1658 р. – Лист познанського воєводи Яна Лещинського до підкоморія київського Юрія Немирича з привітанням справи об'єднання України з Річчю Посполитою і про переговори поляків зі шведами у Пруссії	108
№86. Без місця, (1)11 вересня 1658 р. – Лист аноніма до невідомого кореспондента про союз козаків зі шведами і поляками	109
№87. Варшава, (1)11 вересня 1658 р. – Привілей Яна Казимира, наданий старості абельському Юрію Тишкевичеві та його дружині, на майно віленських міщан, котре надійшло в його підпорядження польського уряду	110
№88. Табір під Гадячем, (6)16 вересня 1658 р. – Один з варіантів Гадяцького договору	112
№89. Літиня, (7)17 вересня 1658 р. – Лист Габрієля з Воютина Гулевича, колишнього хорунжого чернігівського, на сеймик у Луцьку про те, що він поки що не може направити до актів луцького замку свідчення прихильності до нього короля	119
№90. Табір під Гадячем, після (8)18 вересня 1658 р. – Гадяцький трактат у реляції сучасника	121
№91. Торунь, (3)13 листопада 1658 р. – Акт удостоєння nobilitacji Івана Виговського	123
№92. Полонне, (17)27 лютого 1659 р. – Лист каштеляна волинського Станіслава-Казимира Бенювського до підкоморія брацлавського Степана Святополка Четвертинського з повідомленням про свої універсали до Івана та Костянтина Виговських	125

№93. Без місця, після (12)22 травня 1659 р. – Гадяцький трактат в популярній стилізації	126
№94. Без місця, без дати. – Реєстр церков і монастирів, котрі належали уніатам в Короні і у Великому князівстві Литовському	130
Summary.	135
Додаток №1. Заголовки документів у редакції В.Гарасимчука	136
Додаток №2. Список латинсько-польських скорочень, не розшифрованих у тексті	140
Показчик осіб	143
Географічний та етнічний показчики	149

P R A E F A T I O

Видання "Матеріалів до історії козаччини XVII віку" було, без сумніву, справою життя Василя Гарасимчука. Понад шістдесят років вони чекали на опублікування. "...залежить мені, – писав В.Гарасимчук до М.Грушевського, – щоб збірка вийшла доволі повною..."* Сьогодні від неї залишилася лише невелика частина документів, зібраних в архівах Львова, Відня, Кракова, Варшави (в т.ч. бібліотеки Ординації Красінських, більшість рукописів якої згоріли 1944 р.). Вони охоплюють період від смерті Богдана Хмельницького у серпні 1657 р. до укладання Гадяцької унії між Військом Запорозьким і Польщею у вересні 1658 р.

Відредаговані наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. і готові до набору аркуші машинопису зберігаються в Інституті рукопису Центральної наукової бібліотеки АН України ім. В.Вернадського у фонді X: Академія наук УРСР (док. 1–24. – Од.зб.7362–7380; док. 25–94. – Од.зб.7487–7555). Теперішня редакція стосується, головним чином, написання великих і малих літер. У латинських текстах виправлялися тільки явні помилки, натомість залишалися без змін контраговані форми дієслів, написання "e" замість "ae", "i" – замість "ih", подвоєння приголосних і т.п., що пояснюється особливостями середньовічної латинської мови. Багато документів переставлено місцями у відповідності до хронології (у попередній редакції не враховувалося датування за старим і новим стилем). Заголовки В.Гарасимчука подекуди відредаговані, але в більшості випадків змінені, доповнені коротким викладом змісту тексту. Покликання на оригінали подаються у тій формі, у якій давав упорядник (у мене не було можливості звірити з оригіналами переважну більшість документів колекції). Вони доповнюються покликаннями на машинописи у Києві згідно з сучасними правилами. Примітки В.Гарасимчука подаються без жодних змін. Примітки упорядника теперішнього видання спеціально відзначені.

Публікація стала можливою завдяки сприянню директора Інституту рукопису Центральної наукової бібліотеки АН України ім. В.Вернадського Л.А.Дубровіної, заступника директора Інституту української археографії АН України Г.В.Боряка, професора А.О.Содомори і співробітниць Львівського відділення Інституту української археографії АН України І.А.Думанської, котрим висловлюю свою щирю подяку.

Ярослав Федорук

Д О К У М Е Н Т И

№1

*Без місця, серпень, 1657 р. – Вісті з України про смерть
Богдана Хмельницького*

Chmielnicki Bohdan, hetman Kozaków Zaporowskich, zmarł, zostawiwszy syna, którego Kozakom na hetmanstwo zalecił, aby go przyjęli. Jedni chcieli go przyjąć, a drudzy Kozacy inszego sobie obrali za hetmana. Pochowali Chmielnickiego w Kiiowie, 1657.

Vdawano, że Wyhowskiego, kanclerza albo pisarza (y radnim był panem nastarszym u Chmielnickiego), Kozacy rosiekac mieli. Beł to Poliak, za którego radą Chmielnicki wszystko sprawował, posły do kroluow wyprawiał y odprawiał, nic mu nie belo, iego starszym uczyniono nad Kozaki y rządziel.

Бібл[іотека] Оссолінських у Львові, р[укопис] 189, ст.1010 (Дневник М.Голінського).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362 – 7380. – Арк.1.

№2

*Без місця, без дати. – Вісті про події в Україні після смерті
Богдана Хмельницького*

Są wiadomosci rozne, a mianowicie o pogrzebie Chmielnickiego, który miał bydz na dzien s[wię]ta Semena Ruskiego w Sobotowie od Czyhiryna niedaleko, który tam chowac się kazał, w polu wysypac nad sobą mogiłę wysoką, – bez dzwonow y aparatow cerkiewnych. Oznaymuie, że testamentem swoym radził Woysku Zaporowskiemu mieć się ku pokoiu, iednak eo modo, aby sobie tak postempowali, iako on chciał y postempował. O j.m.p. woynskim nic nie slychac. W tygodniu przeszłym nie wiedzą qua intentione, a pułtora tysiąca Kozaków podpadło

było pod Lachowce, iako ztamtąd dano znac. Choragwie, ktore za Horyniem chleb wybierają, bardzo niesmaczne Kozakom, ktore, ut volat fama, spodziewają się tysiąca koni Kozakow na pomoc Orkuszy. Po Polesiu według swych zwyczajow dawnych po staremu danne miody biorą Kozacy. Na mieysce hetnanskie za wodza do zwrotu Chmielniczka Teterę pułkownika obrano. W Pinsku Kozakow nie mało, ktorzy z Hruszą na to zesłani, aby iurament powiatow pinskiich podług diploma Chmielnickiego wykonany był, ale szlachta unaniami consensu czynic nie chciała, dając rationem hanc, że oni posłow swoich, a mianowicie pana marszałka pinskiego, pana Jelskiego nie dlatego posłali, ani z prywatami jego, ale in communi bono powiatow swoich. Zaczymby to zastanowiony pokoy miał bydz ...¹ kiedy y woyska nasze y orda zaraz po bayramie swoim, ktory teraz mają, w Ukrainę pospieszyc [mają]. Moskwa, ktorey przyszło 30.000 tysięcy do Kiiowa, drugie fortece czynią, okopy rznąć koło Kiiowa.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 2446, ст.52 (копія).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362 – 7380. – Арк.2.

№3

Без місця, без дати. – Надгробне слово польського аноніма на могилі Богдана Хмельницького, додане трьома епіграфами. Ймовірно, символічна епітафія, писана невдовзі після смерті українського гетьмана,² котрий зображений як вихованець трьох богів одразу – Марса, Венери і Вакха. При цьому проводиться порівняльний опис козацької війни проти Речі Посполитої з Пунічною війною Ганнібала проти Риму

Memnosynon epithaphiale Bohdano Chmielnicio, Annibali viris illustribus more Plutarchi insertum in re bellica per peragonem utriusque collationis virtutum et vitiorum.³

Sta, viator quietus, si ad eius bustum illaesus a tristi tot scelerum afflatu sobriis naribus stare poteris, qui ut novus Phaeton Sarmaticum combussit orbem, aut ad eius quietus consistere cypum hospes, qui semper paci et quieti licet obviae protervus restitit⁴ hostis, et quoad vixit, nec ipse quievit, nec Sarmatiam Europamque⁵, nec quemque probum quiescere passus fuit.

In bello tantum bellialis genii sui exprimens ingenium et vitae

cruentae lucrum ex ipsa inquietudine quaerens. Allectus instar furiae Avernalis ad furorem bellicum vicinos populos omnes alliciens et illaqueans, omnium nos hostilitate vicinorum circumvallavit.

Raro exemplo trium idolorum simul alumnus: Martis, Veneris, Bacchi, in quorum castris ita profecit, ut ad singula horum specialiter natus et naturaliter efformatus videretur.

Et ex Martis quidem officina, Annibal hic Polono nomini de super a fato, id est a effato Divino, in clades datus, et ab ultrice Nemese luxus gentis nostrae convertente⁶ in luctus (quid mirum) illo instrumento, qui et luxoriosissimus ipse et luctuosissimus pariter nostris et suis. Vespilo suae et nostrae gentis: non minores enim nostris intulit quam rettulit suis clades a nostris. Flavae undae-Trebia nobis fuere, plus quam Thrasimene lacus-Corsunij clades. Aequavit saeva fraude et fraudulenta saevitia! Varronianam ad Cannas in Batoho (quod russo idiomate flagellum) vere enim flagellata tunc Polona res, cum non tam pugna, quam caedes, non praelium sed strages, non conflictus sed interitus, et prope internecivus roboris florisque Poloni casus an occasus? – ita, ut ipsa feritas Scythica execrata rabiem truculentiae, qua vi qua furtim eximeret neci multos, redimeret plurimos et tum quidem dolo Chmielnicii tanta lanienae administro, quippe qui pridie ducem nostrum precaverat, licere sibi indemni, suis et Scythicis copiis instructo nostrorum intacta praeterire castra in Valachiam pergenti, ita tunc, quos propria sed inepta credulitas occupavit, hostilis crudelitas hausit, data enim, sed Punico more servata, fides. O lucem illam illucidam! o diem Polono nomini caliginosam an calamitosam magis? redimebantur vicissim captivi praecipui nostrorum a Scythis non ut servi (e nato hinc olim vocabulo) quod in acie a morte conservati servicio⁷ servarentur, sed ut ad cervices exquisitasque⁸ lanienas reservarentur. Quodque acerbitate acerbius ipsa ut quisque vel prosapia vel gestis clarissimus, ita caede atrociori dignissimus censebatur.

Demum Grodecyanus ille velitaris an volatilis congressus binis ad Herdoniam respondit inflictis Romano populo cicatricibus magis quam vulneribus numero paucitati irruente non obruente tamen, sola et sterili victoria hoste contento terroris plusquam periculi infundente. Annibal quoque in hoc, quod ut ille victus toto orbi hostes Romano, ita hic Polono conquisivit nomini. Philippum Macedoniae, Antiochum Syriae, Prussiam Bithiniae reges ille excivit Romanis; hic Scytham primo, dehinc Valachum, Moldavum, Transylvanum exitio incitavit nostris. Portham quoque Othomanam saepius sed frustra molitus bene et⁹ contra versuti levitatem Prothei observatam.

Uterque vincere sciens, victoria uti nesciens. Ille si ad Macharbalis sensum ex victoriae arena aciem Romam recta direxisset, intra quinque dies in Capitolio cenasset, hic si a Pilava trans Istulam arma promovisset,

paulo maiore spatio actum et conclamatum de re Polonia fuisset. Atqui ambobus frui quam uti victoria scire et posse desuper permissum; nimirum fato periodos regni assignante, ab dis¹⁰ arctari vel extendi, statui et destitui reges et regna.

Periuriis ex aequo eruditi, ut Punica fides a Ruthenica haud multum distare videretur essentque quasi germanae hoc magistro et administro sorores: at ille uni genti Romanae perfidus, hic in omnes quacunque vicinos. Nulla gens, cui cum iuraret non peieraret, quae cum ei fideret, perfidum non accusaret. Rakocio maxime patiente, Moldavo, Valacho, Sveco, idem asserente, cum quibus tam diu servata fides quam diu utilitas. Quibus artibus suos ita suamque gentem imbuit, ut periurii quasi ex asse haeredes instituerit.

In hoc quoque Annibalem expressit, quod varianter fortunam modo alludentem modo illudentem sensit, nam ut ille in medio cursu victoriae suae funesto spectaculo praecisum caput fratris Azdrubalis castris suis obiectum vidit, doloreque attonitus exclamavit: agnosco fatum Carthaginis et meum, ita filio hic Tymoscio superstes, inferri hunc in feretro vidit, quem in principatum Valachiae efferri frustra contendit.

In hoc Annibalis fato praefendus, quod ille exsul, inops, vagus et prope captivus, exosus omnibus et exosus omnes, solus veteris effataeque fortunae (eoque acerbiore memoria) miseras sustentans, peius namque est stantem ruisse, quam stetisse nunquam; hostibus et suis invisus Carthaginensibus pariter, quos saepius victor vana spe vincendi lactaverat, semel victus aeternum servitium et iugum conciliarat Romanis, quorum sanguinem plus omnibus omni ante et retro aevo ducibus effuderat, neci ut victima victae rei expiandae postulatus. Iam iamque a suis delendus¹¹ in hospite ipso hostem inveniens Prusia rege Bithiniae vanissimo (cui se suaque crediderat) mortem quam a ferro armis exutus impetrare non potuit, a veneno ad praevisum ante casum praeparato invenit.

Caruitque decorum sepulcri, quae summa olim infelicitas cladumque cumulus.

Atque hic liber, imo Dominus, in florum fortunae et medio cursu victoriae, prope in medio omnium quotquot sunt vicini principum adeoque imperatoris Romanis legatorum, gloriosus et quasi arbiter pacis et belli inter omnes principes Christianos vicinos, speciosus et insignis, extraneis amabilis oö vindictam de nobis vindicatamque libertatem suis vicinis honorandus et timendus, suis venerandus, aeternumque amandus in patria a se conservata; medio amicorum, aspectu¹² filii, iam agenda gloriae opportuno totius Ukrainae confluxu moritur, parque triumpho obtinet funus et eius modi iusta qualia iustissimo et maximo Principi sufficerent. Erexit ingenti congestum caespite culmen reducta in tumulum quasi suarum victoriarum cumulum aeternumque testem pari ad iactantiam post expilatum Laviniae Iunonis fanum Annibalis exemplo, sed dispari

eventu, illud enim sepulcrum fortunae Annibalianae fuit umbralite et in umbram evanuit, istud dextrae felicitatis et felix dexteritatis velut perenne mausoleum.

In tractandis ingeniis militum ambo mirabiles et fere supra omnes retro et post imperatores praeferendi. Summa laudis Annibali per Livium cessit, quod ex tot gentium confluxu exercitum non modo in disciplina tenuit, sed nullius unquam seditionis notam etiam in defectu stipendiorum et annonae sensit. Hoc mirabilius in Chmielnicio eius gentis duce, quae rarissime, imo primo exemplo fidem et constantiam suo servavit duci, cui ea olim solemnitas prima in tractandis ducibus, si quem fortuna destituit, eum aut cruento prostituere ferro aut statuere hosti.

Magis tamen arte et animo contra adversam hic ab illo comparatus fortunam: post tot victorias ille semel a Scipione fractus ut serpens eliso capite, frustra postea per vicinos reges circumvolans, caput hostile erigebat. Uno damno instrumento maioris minae¹³ existente. Hic primo ad Berestecum insigniter victus et acie fusus evasit post cladem fortior; novissime ad Ochmatow virtute Potoccyi (incliti ducis iam seniculi, sed in quo juvenilis ardor, mira scientia, experientia et alacritatis bellicae vigor, plane ad illud Vergilii, iam senior, sed cruda viro viridisque senectus)¹⁴ – profligatus et in multam noctem caesus, rigente hieme sine foco, sine co[m]meatu obsessus, amissa iam parte castrorum orto quoque suorum et Moschorum tumultu de eo dedendo, ut capite ducis redimerentur, iam prope desertus ad omnibus resistendi aut subsistendi modis, non se ipsum deseruit, sed se ipso maior exiguo spatio temporis ad heroicum salvandi exercitus opus impetrato, fragminibus spe iam et viribus detruncati exercitus collectis, non modo erupit fortiter, sed perrupit obstantes feliciter, suaeque et corrigendae et errigendae fortunae mira industria faber fuit, nec evadenti sed invadenti similis, ex victo victor, obsessor ex obsesso apparuit, ut plane etiam victus invincibilem se praestaret, optimo exemplo ducibus declarans, a fortunae levissimi Numinis nutibus non debere virtutem pendere boni imperatoris, sed per fortem suique compotem animum, tanquam pervicacem equum freno constantis prudentiae et prudentis constantiae moderandam, ac vi supremae virtutis inflectendam pervicacem fortunam.

Strategemate bellico, quae summae laudis ducalis maior Annibal. Quid illa sarmentata boum capitibus accensa eludendi et illudendi insignis materia? quid elusum imo elisum arte Marcellum? quid industria ducis cladem minorem saepius effectam? ignes, proficisci cum vellet noctu in castris ad fallendum hostem dispositi? insidiae arte compositae? quid plus genio quam Marte vincebat. Atque his vel non velle, vel non valere datum Chmielnicio multitudine freti et virium fiducia omnia artis dolique misteria et ministeria despiciente.

Castra vere casta et prope castrata habuit in officio Annibal. Unico errore ad Capuam commisso, quem postea insigniter correxit, totoque post tempore belli mira disciplina exercitum imbuit. Contra Chmielnicium et luxuriosus ipse et suis habenas luxuriae permisit, adeo ut filium quoque Timoscium non modo non coercuerit pater, sed ad ferociam et feritatem omnemque libidinem promoverit, plane ad illud: disce puer virtutem a me furendo verumque bibendo laborem. Popularis iterum nimium videri volens, quos bibendi aemulos sensit, eos et officiis bellandi praeponendos censuit, pares¹⁵ lucri et turpis quaestus libidine. Ille post clarissimum et rarissimum decus victoriarum suarum imo omnium, quot in Romanos pugnarunt, ducum primus ad Cannas praedae ex victis caesisque cadaveribus legendae quam vincendae et depredandae tum quidem ditissimae Romae intentus, totius victoriae laudem et fructum corrumpit; hunc Zamoscensis semel, bis Leopoliensis litri an potius lucri turpius a summa victoris coronide studium revocavit, et sola avaritia non bellatoribus sed negotiatoribus congrua, in manu iam constitutam palmam infregit. Genio et ingenio ultrici ambo similes et bile sufflata turgidi ac timidi impotentesque sui. Ille Hannonem contraria votis suis suadentem manu sua vi ex suggesto senatorem in Senatu detraxit, hic Hladkium, Chmielecium aliosque insignes tribunos ob solam vocis libertatem suspectos sustulit, idem aliquoties Wychowio (cuius consilio stetit ipse, resque et felicitas Cosacorum constitit) saepius minatus aliosque libere loquentes truci semper aure et nare exceperit.

In acie instruenda insignis sollertia utriusque: Annibali ipse Scipio (qua nulla quam hostis confessione maior laus) ultima adiumenti, ubi succubuit pugna, victor tribuit, ut nec prudentius nec sollertius instrui acies tunc ab ullo duce potuisset. Chmielnicium carraginibus ordinatis (vulgo tabor dictus) non evasisse sed summa arte evolasse ex angustiis plusquam Thermopylarum faucibus aut Caudinis furcis, Ochmatoviensi pugna instructa in testudinem acie constat spectante, nihil tamen attentante hostium circumfundentium nimbo. Ostenderuntque diversis vicibus hi duces suo aevo insignes, Annibal quidem stando et resistendo hic etiam eundo currendoque, sagacem imperatorem ad omnia centoculum Argum exprimentem pericula, quasi in via obviam victoriam capere et rapere posse.

Annibal equestri qua parte virium (verbo utar Livii) invictus fuit: qua fudit, semper confudit Romanos. Hic, pedestri robore praecellens, ipsam Ottomanicam despiciere potuit vim, quod in Valachia olim duce Sviecovio anno 1577 et nostro aevo 1621 ad Chotinum patuit. Virtuti Kozacorum semper Ianczarorum (quod Turciae pondus militiae) succubuisse potentiam arte, industria, promptitudine et, quod in milite maximum et primum, penuriae et coeli tolerantia iniuriae (quod Turciae Asiaticis deliciis imbutae negavit fortuna naturae), ita ferrea prope et

adamantina Kozakorum bellandi indole, ut si fides et disciplina militaris praebitaque non desit, orbi terrarum debellando suffectura videatur una gens Kozakorum.

Minor laudi Annibalianae, quod ille coelebs et continens, hic in coeno spurcae Veneris ita voluptatibus involutus, ut Czaplinscyi quasi in ultionem praedii per hunc sibi ablati auferret uxorem ratus, aequè pollere latecamosae et vastae mulieris subtrahendae pro latifundio ablato talionem, nactus egregium scabrei prurienti sculptorum archipraesulem quendam ex intimis Graeciae profugum, qui tantum meritis eius tribuerat (ex eo, quod Lechici idiomatis unaque dogmatis latini populo arma moverit), ut ob hoc solum heroicum pietatis facinus non modo a praeteritis, sed a praesentibus et futuris omnibus noxis peccatisque absolvendum non dubitaret rediculo largi dispensatoris indulgentiarum exemplo locumque et sedem post sera fata in coelo (quasi iam claviger coeli et dispensator esset) cum Phinea, Eleasaro, imo Elia ipso zelatoribus domus Dei assignaret, palamque id in conviviis centurionibus et gregariis acclamantibus pronuntians definiret, decerneret, apotheosim declararet. Qui tamen egregius professor rebellionis.

Invitator et incitator non ut confessor, sed ut improbi Martis martyr ad Beresteczko victima Orco cadit. Sed Czaplinscia, seu fati necessitate seu filii Tymoscii in novercam improbitate surrepta, tum denique in supplementum luxuriae Philippi cuiusdam ducit vel rapit uxorem Herodis Antipae qua in re crudelitatis imitator tam in agnomine abductae mulieris viro Philippo expressor ita secundi idoli deastrique. Veneris vesanae honorator inclytus Chmielnicius.

Sed et tertii idoli cultor et plane cultus latriae venerator, Ba[c]chi nimirum, quem ut in acie vincendo pugnator strenuus, ita in vino ciendo potator egregius sedulo imitari curavit. Et vino quidem illo, quod adustum dicitur vel quod adurat et exurat cerebrum cum eoque mentem exciat, vel quod stoliditatis sensiperdae notam iniurat, qua in orchestra ita profecit, ut nisi ter aut quater per diem sopitum non rediret ad eandem Bacchi officinam, et quasi exsolvendum officium bibacitatis scrupulus et religio esset. Ita draco Hesperidum, ille philax, aurea fortunae suae poma non sibilando, sed calices exsiccando observabat, ibi seria et vana serendi laeta, modo et pacata pro nostris, modo lethalia in nos disserendi circus et arena noctes vertentes in dies, modo praeterita dolendo modo fremendo, frendendo, furendoque ad futura, nunc claustra et solitudines meditari, poenitentem induere hominem cupere anachoretam, nunc tryumphos regna et non modo vincendum, sed aureis quoque catenis sibi vincendum regem polliceri nostrum, denique phrenesi crematica et Ba[c]chi entusiasmo absorptus, pacatis aspera, lenia et pacifica asperis miscere. Mimum aut Comedum ridiculum agere, ut probum et calumniam virtuti fortuna impegisse videretur, quae tale decus Monstrum bibacitatis ita

promoverit faciendo fovendoque ut supra multo probiores etiam suae farinae homines extulerit; amphoram temulentiae utrem intemperantiae et saccum crematophosum credo cauponarias mulierculas imitans in sublimi parietis maximoque urceos ebrietatis appendentes, vasaque suae officinae, quo capaciora et latiora, eo in elatiore loco parietumque vertice collocantes. Devotus quoque et pius sed tunc cum maximae ebrius inter scyphos et calices, ubertatem lachrimarum suggerentes, fundator monasterii in Sobotow, quod opimis spoliis sed ab ecclesiis nostrorum direptis large ditari voluit in Graecam et Latinae ecclesiae iniuria liberalis.

Moritur tandem Phenix ac magis fortuna caecitientis et delirantis pullus igneoque potu cremati vivens adhuc crematur novo regiminis anno, qui quidem fatalis omni aevo tyrannis fuit quod in Atilla Hunno plagello Divinitus Christianis dato Totiba Gotto (divo Benedicto id sibi in Cassini monte praecinente, quod non plus novennii tyranus futurus esset iuxta crism ordinariam omnium tyrannorum ultra novennium non procedentium), Genserico Vandalo, Tamerlano Scythia totque aliis patuit nunquam ultra novennium tyrannidem extendentibus benigno Numine intensiva mala orbi extensiva fieri non permittente et propter electos abbreviante dies malorum tyrannorum videlicet et mundi praedonum.

At tu, hospes, tot idolorum cultoris tot calcatoris virtutum, tot malorum satoris qui calceas¹⁶ cyppum ne te innoxium triplicis sceleris Mephitis aura habitusque corrumpat. Abi, evola, fuge, oculis, auribus et naribus a tot vitiorum nidoribus parce obturando, execrando, imo exercendo, aut si votis potes in rebellem coelo, fidei, naturae, ut olim in gigantes impellere Pellion Osse, tunc hoc sculpes epigraphe in capite montis ungue adamantino adumbrans parvo carmine multa crimina.

E p i g r a p h e p r i m u m .

Sarmatidos fetus hac Phaeton male claudit urna.

Foetet abhinc Marius, Fimbra, Cinna, Cacus,

Helliades lachrymis illum flevere sorores

Sanguine tot populi hunc flevere¹⁷ Myriades .

Ferunt Phaetontis stulta ambitione et ambitiosa stultitia currum solarem arripentis, orbeque combusto et ipsius cadaver combusti Helliadum sororum lachrymis ablatum fuisse. Et Chmielnicius vivus adhuc non modo in lachrymis sed in sanguine tot Christianorum milium et miriadum fuso non immergi, sed submergi potuisset. Ad illud Themiridis, Scythiarum reginae, praecisum summi, sed iniqui bellatoris Persarum, magni tamen et clarissimi regis Cyri caput amputatum in utrem sanguine humano impletum immittentis cum hoc epigraphe:

O Cyre, Cyre, satia te sanguine, quem sitivisti et cuius inexplibilis semper fuisti (Xenophon, Iustinus, Trogus, Pompeius, Plutarchus).

E p i g r a p h e s e c u n d u m.
 Spectas Chmielniciū dolens viator
 Cypum? non obitum, ast modum doleto
 Quod thoro aut humili perit gravato
 Naturam lupuli et ducis gerenti
 Altum semper amanti et appetenti
 Sors alta in trabe fata cur negavit?

Modo illius Mazosz sive Maslai (a quo gens Mazurorum), qui Casimiro I rebellis victus acie altissimae arbori appensus, in pectore suspensam tulit inscriptionem:

Altum appetisti, in alto habita (Cromerus).

E p i g r a p h e t e r t i u m.
 Ramnūsis lupulum ebriosa dixit
 Prex Christi lacer heu lupum vocabit?
 Aeternum hunc lupulum lupum dolebit
 Quid enim lupulus nisi limphaticae herbae surculus?
 Bacchi sementum,
 ebrietatis fomentum,
 capitis turbatio,
 linguae titubatio,
 rationis praecipitatio,
 dolosi furoris magister,
 rabiosi cruoris administer.

Нає in lupulo lupo Chmielniccyo denominationes, cum denominato satis aptae congruere.¹⁸

Бібліотека Чарторийських, тека Нарушевича, [рукопис] 150, ст. 385–399; Бібліотека Ягйлонівського університету, [рукопис] 93 С.С. VIII 59, ст. 40–41.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. – Арк.3–12.

№4

Без місця, без дати. – Легенда про передсмертну недугу Богдана Хмельницького під Замостям, його смерть і заповіт

Wiadomosc o Bogdanie Chmielnickim y o Witembergu, feldmarszałku Woysk Szwedzkich, wypisana z manuskryptow, znajdujących się w archywm j.w. Ignacego Scypiona, podstolego W.x. Litewskiego.

Jan Kazimierz w 60.000 woyska Warszawę obległ, ktorey dla malego szwedzkiego garnizonu dobył y plon niezmierny z caley Polski zgromadzony zabral; oraz feldmarszałka Witemberga y ministrow gabinetowych szwedzkich, ktorzy się tam znajdowali...¹⁹

1657 r. Bogdan Chmielnicki, stojąc przeciw Szwedom z woyskami Polskimi w Zamosciu, umiera, y feldmarszałek Szwedzki Witemberg, iako ieniec, osadzony w zamoyskiej fortecy (też umiera).

Chmielnicki, czuiąc się ustaiącego na siłach, Kozakom swoim y woyskom Polskim, ktorych blisko 40.000 liczono, rozkazał wysypac wielką mogiłę w mieyscu, gdzie miał swoy namiot y główną kwaterę pod czas obleżenia Zamoscia pierwszy raz w roku 1648, y drugi raz, stojąc przeciw Szwedom, wprost lubelskiej bramy, za przedmiesciem y Janowicami pod Hyrzą, w koncu pol przytykających do łąk, w ktorey go czerncy²⁰ zamoyscy, obrządkiem Greckim podług iego ostatni woli, przy wielkich manewrach woyska garnizonu zamoyskiego y biciu z dział, tudzież woyska krolewskiego y Kozackich polkow, wspaniale dnia 26 Maia pochowali. Na mogile postawili Kozacy krzyż kamienny z napisem Ruskim w tych słowach: Tut spoczywaiet krasny woyn Bogdan Chmielnicki, wełykoy buławy, bunczuka y churohwy polskoy hetman, syły y sławy Kozackoi woźd²¹, chranytel y nepokolebymyi husudar.

Witemberg, zmartwiony długą detencyją, bo się woyna Polakow z Szwedami daley szerzyła y o układach nie myslano, wpada w malignę, w ktorey oderwawszy sobie po puszczeniu krwię binde (przy niepilnym dozorze slug) życia w Zamosciu dokonał d. 3 Julii 1657, ktory, że w katolickim cmentarzu mieścić się nie mógł, obrzędem protestanckim, w rogu cmentarza kollegiaty zamoyskiej, przy żalobie woyska garnizonowego y biciu rżęstystym z armat, niedaleko bramy szczebrzeskiej pochowany, i na ktorego zwłokach zmurowano figurę z żelaznym krzyżem y krucyfixem, z napisem u gory:

O alma mater Polonia, nec Parcae tuis hostibus parcut,
u dołu:

Obsiste viator: externus bellator, Caroli regis Sveciae
generalis, exercituum dux Witemberg hoc monumentum habet.

Y tych to dwoch wielkich woiewnikow, Jan Zamoyski III, ordynat, woiewoda sandomirski, wojsk j.k.mci y Rzpety polkownik, na swojey ziemi pochował.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 1880, ст. 95–96.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. – Арк.13–14.

№5

Без місяця, (5)15 серпня 1657 р. – Лист московського царя Олексія Михайловича до польського короля Яна Казимира про повернення військового корпусу Антона Ждановича від Ракоція в Україну і про надумані Богданом Хмельницьким вісті для московського маєстату

15 Augusti 1657. [...] Et nostrae creae m^{tis} subditi generalis Bogdanus Chmielnicki videndo ex parte v^{rae} regiae m^{atus} evidentes iniustitias et vilenisium conventorum violationem, iusserit pro defensione matris creae matris Ukrainensium arcium alioquot legiones expedire. Postea vero misistis ad nos magnum d^{num} ad nostram caream m^{tem} v^{rae} regiae m^{tis} internuncios vestros Ignatium Bakowski et Ioannem Szumowski in variis negotiis. Et hi internuncii v^{rae} regiae m^{tis} cum essent apud nos magnum d^{num} nostram caream m^{tem} Moscus coram nostrae careae m^{tis} boiarijs et senatorijs hominibus secundum v^{ae} regiae m^{tis} mandatum in colloquijs retulerunt, quod nostri subditi generalis Bogdanus Chmielnicki, quasi iunctis exercitiis suis cum Rakocio Ungro miserit in regnum Poloniae campestrum generalem Antonium Zdanow et Bohunum et alios tribunos ad vastandum: et ut nos magnus d^{nus} n^{ra} caesarea m^{tas} propter v^{ram} regiam m^{tem} iuberemus generali Bogdano Chmielnicio expediri nostrum mandatum, ut ille exercitus suos a Rakocio revocet et prohibeat vastationem regni Poloniae. Et nos magnus d^{nus} nostra carea m^{tas} secundum v^{ae} regiae m^{atus} postulatum, nostrum careum mandatum ad generalem Bogdanum Chmielnicki expedivimus, ut ille Cosacis deserere Rakocium iniungeret. Et secundum nostrae careae m^{tis} mandatum g^{nls} Bogdanus Chmielnicki ad tribunum Antonium Zdanow misit, ut ipse Antonius et Cosaci a Rakocio recederent et revertentur. Ad nos autem magnum d^{num} n^{ram} carem m^{tem} iste g^{nls} expediti supplicando et significando, quod a vestrae regiae m^{tis} parte fiant manifeste falsitates: sultanum Turcium et Scythas Crimenses contra istum generalem et totum exercitum Zaporoviensium concitabant et pro auxilijs promiserunt illijs incipiendo a Cameneco Podolicae universas Ukrainae nostrae careae m^{tis} arces et postea (dicit) v^{ae} regiae m^{tis} cancellarius Stephanus Korycinski habuit conferentias per internuntios cum Kaymukis concitando contra eundem generalem et exercitum Zaporovianum et contra omnes orthodoxos christianos, et in literis suis nos magnum d^{num} nostram caream m^{tem} nominabat cum magna inhonoratione. Ex his conferentiis, a parte v^{ae} regiae m^{tis} cum sultano Turcico, sultanus exercitus suos contra illos expediti et pontem per Danubium construi iussit. Crimensem vero hanum cum universis legionibus in auxilium suum evocarunt et circa Camenecum ad certum terminum, ut convenirent, constituerunt, ubi iam

Crimenses Scythae bellum illis intulerunt. Nihilominus praedictus generalis Chmielnicki has omnes ansas ex parte v^{ae} regiae m^{tis} dissimulando et nostrum magni dⁿⁱ mandatum exequendo, tribuno Antonio Zdanow a Rakocio recedere imperavit et ad secundum nostram n^{ae22} careae m^{tis} ordinationem: tribunus Antonius Zdanow et Cosaci²³ a Rakocio recesserunt et bellare²⁴ desierunt. Et Svecus et Rakocius et Valachi ac Moldavi videntes illos a se defecisse Polonia excesserunt et redierunt in suas terras. Et cum illi abierunt, v^{ae} regiae m^{tis} homines Poloni videndo, quod omnes hostes ex Polonia abierunt et vias liberae reliquerint, iunctis viribus cum Crimensibus Scythis, nostrae careae m^{tis} arces multas occuparunt, et agrorum illorum colonis magnam vastitatem intulerunt. Per hoc illi inter nos utrumque magnum dominum concitant inimicitias et vilnensi conventioni legatorum faciunt ingentem contraventionem. V^{ra} regia m^{tas} severum imperium det, ne homines Poloni cum communibus christianitatis hostibus bisumanis se coniungendo nostrae careae m^{tis} Cosacicas²⁵ arces invadant, et per hoc inter nos utrumque magnum dominum de novo inimicitias non innovent, nec vilnensi conventioni illam contraventionem faciant.

Віденський державний архів, Polonica. – Стор. акту. 1, 2.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. – Арк.15–16.

№6

Пинськ, між (25 і 31 серпня) 4 і 10 вересня 1657 р. – Реляція про прийняття присяги пинською шляхтою козакам і пункти Війська Запорозького для пинської громади

Dnia 27 Augusti ziachał był pan Hrusza po smierci Chmielnickiego od wszystkiego Woyska Zaporozskiego dla odebrania postanowionej przez marszałka od nas przysięgi. O czym p. chorąży z pany vrzednikami starszemi zniosszy się, obesłał nas wszystką bracią, abysmy się mieli wszyscy do gromady, komu zdrowie y cnota miła. Iakoz sprawił Pan Bog wszystkim w krotkim czasie ten porządek, że się nas niemało zebrawszy, radzili o tym, co by z sławą dobrą y całoscią nas wszystkich zostawało. Stanąwszy tedy we wsi krolewskiej Połączanowicach, wyprawiliśmy w poselstwie bracią, pytając się, z czym pan Hrusza przyiachał, oraz dając o sobie sprawę, że lubo się zbieramy do gromady, aby się iednak namniejszey rzeczy nie obawiali, bo nic

złego nie myslimy. Pan Hrusza powiedział, że się zycze z waszych msc rozmowic, o czym kilka dni stracilismy, traktuiąc, nizeliby się większa gromada zebrała. Stawalismy w ostrozney gotowosci kazdey nocy, aby Kozacy nie myslili o nas co przeciwnego. Z obu stron bylismy ostrozni; atoli dnia 4 Septe[m]br[is] odwazyliśmy się ziechac do Pinska z wielką odwagą, tamże zastawszy chorego na łozku pana Hruszę. Oddalismy onemu uisitę w koni 200, wyrozumiawszy z niego czego potrzebował, ziechalismy do zamku. Ztamąd było nas czterech wyprawionych do niego, aby podał nam na pismie puncta, czego Woysko Zaporozskie wyciąga po naszym powiecie. Podał tedy przez nas barzo ciężkie y nieznosne puncta, godne podziwienia. A teraz było, zesmy na zadną rzecz nie pozwolili: szyie nasze pod miecz nieprzyiacielski przędzy dac gotowi będąc, nizeli na tak tyranską prawie niewolą pozwolic, zwłaszcza na zniesienie vniey, na przysięgę y na to, zebysmy Ordę pomagali im znosic. Zaraz po przysiedze zbлизywszy się do nich tego dnia 4 Sept[embris], lubosmy odložyli do iutra declaratią naszą, ale nieco pospolitych doszło ich wiedziec, że nic nie pozwalamy. Nie czekaіąc tedy declaraty, a obawiaіąc się posilkow od woyska prędkich powiatowi naszemu, zaraz z Pinska Kozacy ustąpili wszyscy, az za niemi posyłalismy listy z koła braterskiego, niech Pan Bog będzie pochwalon, że się to hultajstwo w pokoіu z nami na odchodnym obeszło; ale gdybysmy się byli nie zgromadzili, chcieli o nas pomyslac, y tak przecie z przegrozkami y pochwałkami na powiat nasz odiechali. My tez po sessy naszej wyprawilismy do i.m. pana hetmana z tą wiadomoscіą, uzywszy i.m. pana Hieronima Protasowicza y pana Hołowinę z Zarzecza, aby o tym wszystkim opowiedziawszy co było, rady zdrowey upraszali, iakobysmy potym w zdrowiu y substancy bezpiecznemi byli. Z tym bracia roziachali się, jednak wszyscy znowu na dzien 10 Septemb[ris] do Pinska ziechac się maіą y tam o dalszym bezpieczeństwie nas samych namiawiac się mamy. Pan marszałek nasz wielce quintę spuscił, bo panowie bracia nie przypuszczaіą go do zgromadzenia, przez ktore wszystko się... [на тім уривається реляція – В.Г.]

Бібліотека Чарторияських, [рукопис] 2105, ст.75–76 (копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. – Арк. 17–18.

№7

*Болозва, (25 серпня) 4 вересня 1657 р. – Лист підстоля
коронного Миколая Даниловича до новогрудського підкоморія
Яна Пясочинського з повідомленням про пограбування
жовнірськими хоругвами маєтків Львівської, Тарновської устави
та села Сусідовичі*

Wielmożny młwy panie podkomorzy nowogrodzki a moy wielce
młcwy panie y bracie!

Lubom co znowu zsiadł, jednak skwirik ubogich poddanych
moich nie dał mi odpoczynku, że natychmiast zaraz y witac w.m.m.m.
pana i uskarzac się na tak wielkie niebaczenie choragui pulku w.mci
m.młgo pana przychodzi, ktorzy nie dosc na tym, że nad ustawę lwowską
i.m. pana hetmana w[ielkiego] koronnego chleб iako chcieli z ubogich
poddanych moich wycisnęli y de facto iuż wzięli, a jednak i przy mnie
już po majątnosciach tych moiech z pola i z obszarow moich własnych
zboża zabieraią, owsy, konie w pław pusciwszy, wypasaią, ale y wies
moią Sasiadowicze choragiew wołoska prawie z gruntu gorzey niż Węgrzyn
y nieprzyjaciel koronny zniesli, wespoł i z obszarami folwarku tamiecznego.
Więc i w Tarnowie choragiew i.m. pana pułkownika samego wziąwszy
z kilku łanow według swoiey ustawy złotych pięcset dwadziescia gotowych
pieniędzy y zboża przytem niemało, o to postaremu znowu cos nowego
czynią, konie w obszary m[ianowicie] na paszę – w zboże wprowadzili.
To tedy podawszy do wiadomosci w.mci m.m. pana, samemu to pod
rozsądek podaie, ieżeli mię taka szkoda w majątnosciach moich potykac
ma, a zwłaszcza od w.mciow m.m.p.p., ktorych ja zawsze dobrej przyiazni
y dom moy tak sławney pamięci i.m.p. kijowskiego, iako i samego
wm.m.m. pana y wszystkiego zacnego domu w.mciow (przyiazni)
doznawał. W czym nie wąpie nic o zwykley łasce wm.m.m. pana, że
w to serio weyrzec zechcesz y tę krzywde ubogich chłopkow moich
będziesz chciął ogarnac baczeniem swoim, ktore i na ten czas
nieodmienney łasce y tę krzywde moją i poddanych moich oddawszy,
z służbami memi pilnie się zalecam.

Dan w Błozwi, d. 4 Septembris, anno 1657.

I.mci mego młgo pana uprzejmie zyczliwy brat y sluga Mikołay
Daniłowicz, podstoli koronny.

Бібліотека Орд[инації] Крас[інських], [рукопис] 4032, ст.132 (копія).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362-7380. –
Арк. 20.

№8

Чигирин, 29 серпня (8 вересня) 1657 р. – Універсал гетьмана Івана Виговського чернігівському єпископу Лазареві Барановичу про надання йому привілею на новгород-сіверський монастир з усіма угіддями

Універсал превелебному в Б[о]гу его мил[остивому] г[оспо]д[и]ну отцу Лазарови Барановичови, єпископови чернігівському, на монастир Новгородский# и на всѣ маєтности до монастира того належачие.

29 Августа 1657 р.²⁶

Іванъ Выговский, гетманъ з Войскомъ его цар[ского] вел[ичества] Запороскимъ.

Всѣм вовецѣ и каждому з особна, кому о томъ вѣдати належало, меновите паномъ полковникомъ, асауломъ, сотникомъ, атаманомъ и всему товариству Войска Запорозского, а особливе п[а]ну полковникови нѣжинскому и вшелякое конѣдѣции людемъ, кому толко колвекъ сей нашъ универсалъ тепер и на по тому вказанъ будетъ, довѣдомости доносимъ, ижъ мы, видячи жарливість великую въ помноженью хвалы Б[о]жое и вѣри православной найпревелебнѣйшого в Б[о]гу его м[и]л[ости] отца Лазара Барановича, єпископа черниговского, подалисмо оному монастир новгородский зо всѣми маєтностями, кгрунѣтами, пожитками и приналежностями, такъ до монастира належачими, яко и тыми, которые по езовитах и доминиканах позостали. За симъ мѣти хочемъ, абы въ держаню тихъ маєтностей и въ выбираю з нихъ пожитковъ его м[и]л[ости] отцу єпископу жаденъ наименшее не чинилъ перещкоди, але абы за тимъ унѣверсаломъ нашимъ оными доброволне диспонувалъ и ку оправе того монастира и оздоби церкви Божое оборочаль, а пожитки вшелякие, стихъже маєтностей походячие, некому иншому, толко помененому его м[и]лости] отцу єпископови до рукъ отданые быти мають; такъже и подданые тихъже маєтностей, абы также вшелякое подданство и послушенство чинили, срокго навпоминаемъ, нечинячи иначей.

Данъ в Чигиринѣ дня КФ Августа АХНЗ.

Іванъ Выговский рукою власною.

Бібл[іотека] Акад[еміі] умієт[ностей], р[укопис] 270, №22.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. – Арк. 19.

Ще одна публікація документу очікується: *Мицих Ю.А.* З українського дипломатарія другої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник.–Київ.–

Вип. 4 (у видавництві).

З канцелярії Великого князівства Литовського, (18)28 червня 1747 р. – Виписка польського короля Августа III з метрики канцелярії Великого князівства Литовського про надання (17) 27 вересня 1657 р. Яном Казимиром київської уніатської митрополії архієпископові полоцькому, єпископові вітебському і мстиславському Гавриїлові Колєнді

August Trzeci z Bozey łaski krol Polski, wielki xiąze Litewski, Ruski, Pruski, Zmudzki, Mazowiecki, Kiiowski, Wołyński, Podolski, Podlaski, Inflantski, Smolenski, Siewierski y Czernichowski, a dziedziczny xiąze Saski y Elektor.

Oznaymuiemy tym listem-extraktem naszym, komu to wiedziec należy, iż w księgach metryki-kancelaryi naszej wielkiej W.x.Litt. z nayduie się administracya metropolii przewielebnemu w Bodze xiędzu Gabryelowi Kolendzie archiepiskopowi połockiemu za nayiasnieyszego praedecessora naszego krola i.mci Polskiego y wielkiego xcia Litgo Jana Kazimierza w roku tysiäcznym szescsetnym piędziesiątym siódmym msca Septembra dwudziestego siódmego dnia dana; y supplicowano nam iest przez panow rad y urzędnikow przy boku naszym rezyduiäcych, abysmy tę administracyä z tych ze xiąg metryki kancellaryi naszej wielkiej W.x. Litt^o per extractum authenticum wydac pozwolili, która słowo do słowa wypisuiäc, tak się w sobie ma:

Jan Kazimierz z Bozey łaski [krol Polski], wielki xiąze Lit. etc., etc. Oznaymuiemy tym listem naszym, komu o tym wiedziec należy, iż, co pod terazniejsze zamieszane czasy dotąd metropolia kiiowska, v unij świętey z kosciölem Rzymskim będąca, wakuie, a zatym iako roznoego ztäd nierządu na potym, a naybardziej zginienia successyi obawiacby się potrzeba, gdy to nam, ktoremu staranie naypierwsze po Bogu należy, panowie rada y urzędnicy nasi dwomi przy boku naszym rezyduiäcy doniesli, y oraz zalecili przewielebnego w Bogu xiędza Gabryela Kolędę arci-episkopa połockiego, episkopa witebskiego y mscislawskiego na ten urząd zgodnego z zacności familli, z wysokich cnot, z nauki, gorliwosci w pomnozeniu chwały Bozey, dobrze kosciölowi zasłużonego, nim tedy do conferowania samey metropolii przydzie, nie preiudykuiäc nic praw oney, dawnym koło tego zwyczajom, pomienionemu wyzey przewielebnemu w Bogu xiędzu Gabryelowi Kolendzie, archiepiskopowi połockiemu, ponieważ tez staranie o duszach administracyä w duchownych rzeczach od godney pamięci przewielebnego w Bogu xiędza Antoniego Sielawy metropolity kijowskiego y wszystkiey Rusi sobie poleconä miał y administrowäl, my tym przywileiem naszym, administrationem in spiritualibus approbiäc in temporibus, zas wszelki zupełnie rząd w

doczesnych rzeczach, zawiadywanie y urzywanie wszystkich dobr y majątnosci do metropolii należących cale polecamy, daiemy y konferuemy, chcąc miec po wiernosciach w.w., abyscie pomienionego przewielebnego w Bogu xiędza Gabryela Kolendę, archi-episkopa połockiego, episkopa witebskiego y mscislawskiego za własnego y prawdziwego swego z ramienia naszego podanego administratora na ten czas metropolii wakuiaćey mieli y znali y onemi rządow zawiadywania y szafunku należytego nie bronili, ale dla łaski naszej zazywac dopuszczali. Na co dla lepszej wiary ręką się naszą podpisawszy, pieczęć Koronną y W.x. Litt^o przycisnąc rozkazalismy. Dan w Warszawie, dnia XXVII mca Septembra, roku Panskiego MDCLVII, panowania krolestw naszych Polskiego dziewiątego a Szwedzkiego dziesiątego roku. Jan Kazimierz krol.

Aleksander Naruszewicz, pisarz W.x. Litt^o.

My tedy, krol, do przerzeczoney suppliki łaskawie się skłoniwszy, zwyż wyrazoną administracyę z xiąg przerzeczonych metryki kancellaryi naszej W.x. Litt^o ekstraktem stronie potrzebuiaćey wydac y dla większey wagi pieczęć W.x. Litt^o przycisnąc rozkazalismy.

Dan w kancellaryi naszej W.x. Litt^o dnia XXVIII, mca Czerwca, roku Panskiego MDC[C]XLVII, panowania naszego XIV roku.

Extrakt administracyi metropolii kiowskiej przewielebnemu w Bogu xiędzu Gabryelowi Kolendzie archi episkopowi połockiemu in anno 1657 dany.

Бібліотека Варшавського університету, автогр[афи], №260 (оригінал).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7362–7380. –
Арк. 24–25.

№10

Без місяця, (1)11 жовтня 1657 р. – Відповідь польського короля Яна Казимира московському цареві Олексію Михайловичу на лист від (5)15 серпня зі спростуванням новин Богдана Хмельницького, а також про захоплення і зруйнування козаками Пинського повіту

11 October 1657. [...] De Kosacis Zaporoviensibus maiestas v^{ra} scirbit. Post pacta Vilnae conventa factas illis aliquas iniurias et in specie nostros milites Cameneco aggressos Russiae arcem Halacz dictam excidisse et adiacentia, monasteria ac templa violasse; item excussisse arces circa Barum in districtu Pincensi. Item a meis sollicitatum sultanum Turcicum

et hanum Crimensem contra Cosacos, cancellarium praeterea nostrum Stephanum Koryciński Calmudenses Tartaros ad idem provocasse indiscretisque verbis in literis v^{ram} maiestatem nominasse, ac proinde quasi ad has sollicitationes sultanus Turcicus pontem in Danubio aedificasset; advocatis Crimensibus Tartaris castra sub Cameneco designasset, ac iam Kosacos infestaret. His que et aliis iniuriis provocatum Chmielnicium aliquot legiones Poloniae inmisisse sub colonellis Antonio Żdan et Bohun; nihilominus et solum mandatum v^{rae} maiestatis eundem Chmielnicium istos legiones revocasse; ac revocatione ista facta statim Sueciae regem, Rakocium, Valachos et Moldaunos e regno Poloniae excessisse. Polonos autem multos Kosacorum interea arcus occupasse.

Sciat v^{ra} maiestas earum falsitatum autorem Chmielnicium iam mortuum esse, recepisseque coram divino tribunali mercedem suam. Interim notum sit maiestati v^{rae}, quod Kosaci a Polonis nullam vel minimam his temporibus habuerint inquietem. Arx dicta Halacz non excisa, quia nec invenitur. Arx illa istius nominis ibi. Monasteria prope Bárum in Pincensi tractu nulla violata, nam Barum a tractu Pincensi longissime distat. Chmielnicus alia his falsitatibus agebat, protectioni v^{rae} maiestatis non fidens Rakocio se applicuerat, quem ad regnum Polonicum facta cum Sveco conspiratione promovere voluit: interim coram maiestate v^{ra} proposuit, quasi nostri milites Cameneco erumpentes ansam illi dederint, proinde quasi in defensionem legiones aliquas contra Polonos miserit cum Rakocio, mendaciter persuasit. Et etiamsi iste idem Chmielnicki false dixerit, se ad mandatum v^{rae} maiestatis dictas legiones revocasse, nos mandatum v^{rae} maiestatis acceptum habemus; interim illas legiones de facto non ad mandatum v^{rae} maiestatis a Polonia abivisse, sed metu armorum nostrorum fugisse et Rakocium turpiter deceptum, quem per Valachiam se salvaturas sponderant deseruisse certum est. Iam vero rex Sueciae non post illorum abitum sed longe ante excedere Polonia coactus erat. Dictum et illud est a callido Chmielnicio, sultanos Turcicos et Crimenses Tartaros a nobis contra Kosacos evocatos, nunquam enim nobis mens fuit, dedere christianum semen impiis et impuris mahometanorum armis, rem tantummodo aperueramus magno orientis imperatori, subsidiaque a Tartaris petivimus contra Transilvanum, tanquam Turcarum imperatori vasallum. Stephanus quoque Korysinski, cancellarius noster, nihil potuit sine nostro scitu ad Calmudenses Tartaros scribere. De coniunctione vero nostri exercitus cum Tartaris Crimensibus quasi ea coniunctio praeiudicium adferre deberet vestrae maiestati, fabulosum est, et a Chmielnicio merum inventum. Illud potius verum est: Chmielnicium permisisse agere contra pacta Vilnae conventa, quin immo arcem nostram hucusque invictam Bychovtiam fraude et dolo interceptisse, districtum Pincensem occupasse multis trucidatis personis nobilibus et sacerdotibus. Caeteri, qui restant, coguntur ad dicendum Chmielnicio

exercituique Zaporoviano sacramentum, quae omnia eo fine fecisse constat Chmielnicium, ut pacta Vilnae conventa annihilaret redderetque maiestatem nostram utramque hostes perennes ex amicis.

His ita explicatis requisitam vellenus maiestatem ^{vram} hisce praesentibus, quatenus interdicere dignetur Kosacis Pincensis tractus devastationem, omnemque hostitatem, quam quietis incolis nostris inferunt.

Віденський державний архів. Polonica. – Стор. акту. 4.5.6.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. – Арк. 21–23.

№11

Без місця, (6)16 жовтня 1657 р. – Лист польського аноніма до невідомого кореспондента про обрання Івана Виговського козацьким гетьманом

Лист з 16 October 1657.

[...] Post mortuum Chmielnicium suffectus in locum ipsius est Wychowski, magis metuedus, quam Chmielnicki, nobilis Polonus, maiores habet spiritus, plus prudentiae, sobrius, par negotio. Metuendum est, ne ille totam istam Russiam nomine principis ambiat, ac se duci Moschoviae submittat tanquam feudatio. Noster legatus destinetur apud Cosacos brevi, fortasse paulo defigendus. Tartari constantissime urgent cum comminationibus, ut bello eggrediamur Cosacos offensivo, quod nobis non satis commodum est rebus nondum plane in Russia compositis.

Віденський державний архів. Polonica.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. – Арк. 23.

№12

Підгайці, (21)31 жовтня 1657 р. – Лист гетьмана коронного Станіслава Потоцького до короля Яна Казимира з відомостями про турецькі справи

Naiasnieyszy miłosciwy krolu, panie, panie moi miłosciwy y dobrodzieiu!

Powraca pan strażnik wojskowy s Constantynopola z doskonałą funkciei swojei relacją do w.k.mci, ktore munus swoje, iako tem exercuit, sufficienter y u narodu rozumnego condigne cum dignitate Rptey y maiestatu panskiego fovebat y odprowił, mając z swoim powrotem solidas in multis informationes w.k.mci do referowania; wszystko to cognoscibile będzie w.k.mci. Znać iednak tantae molis negotium na panu strażniku, gdy y cerę s prac takich passionibus z tego zdrowia immutavit y substanciei własnei przez czasu niemałego emensią, a roznie v podrożu do Porty difficultates nadronic musia! Pewien pro merito respectu w.k.m. reficientem szczodrobliwosci manum, ktorei clemenciei, że mu affulgebit radius, iako nie wąpie, tak y moię osobiwą do w.k.mci przyczynę wnosze. Ex relatis pana strażnika y z inszych do mnie stambolskich wiadomosci wielką biore consideracją ruszenia cesarskiego ku Adrianopolu. A lubo tego sekretu nikt tam nie mógł penetrare y, chociaż ma stamtąd tot occasiones obrocenia y vobienia swego, non omnino fidendum, gdy nam multanskie, wołoskie y siedmigrodzkie przyiazni bydz muszą in suspicione, z boku też y inne stimulative zachodzą, żebyśmy y my sobie cavere nie mieli. Bo kiedykolwiek prioribus temporibus cesarze Tureccy Adrianopol vizitowali, domesticum nasze ponderabatur malum. Przetoż uimowac gentem odnowieniem coraz przyiazni y posłem wprędce drugim res imminentes w.k.mci życze, gdy nie barzo tamci primores y s tego kontenci, zesmy w częstych z niemi correspondenciach intermissi, ktore potrzebne ad parandas amicitias przyiazne ceremonie, chociaż od w.k.m. offerentur do Turkow, przecież y gotowosci woiennei insistendum, żebyśmy s czasem nie po czasie, albo też repentine praeparament mieli. Ogień woienny naibarziej w armatach, prochach, kulach y requisitach innych do tego, a piechotach, furmanach spasabiając, co ia consiliis w.k.m. et curae paternae poruczaiąc, pewienem zwyklei w.k.mci in comprehendendis omnibus opatrznosci nad nami. S tych sam kraio w non infero nad przeszle wiadomosci, podane odemnie dwoigem pisaniem, nic nowego, bo y moi żaden z Vkrainy nie powrocił; y po tei excursiei Serbina pułkownika swizei ku Krzemiencowi od Lachowiec, pacati znowu zostaiemy przy wszelakiei czułości y ostrożnoci, ktoraby nam tę zimę, iakoz non despondemus animis, sprowadzić bez molestiei na wygotowanie prac przyszlych dopusciła. Oddaie zatym wierne y unizone moie usługi łasce w.k.m., pana mego y dobrodzieia.

W.k.m. pana mego mł. y dobrodzieia wierna rada y vniżoni sługa Stanisław Potocki, w[ielkiego] kr[olewstwa] h[etman] w[ielki] k[oronny].

P.S. Przychodzi mi wiadomosc od Pognoza, iakoby Rakocy miał posłać do cesarza Tureckiego, podaiąc mu zamek iakis y prowincią tameczną²⁷. O czym explorabo dalei.

W Podhaicach, d. ultima 8bris 1657.

Бібліотека Варшавського університету, автографи, р[укопис] 128, №38
(оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7362–7380. –
Арк. 26–27.

№13

Без місця, (1)11 грудня 1657 р. – Лист польського аноніма до невідомого кореспондента з повідомленням про справи козаків після смерті Богдана Хмельницького: вибори Юрка Хмельниченка на гетьманство, опікуництво Івана Виговського над ним, владу московського царя над запорожцями, залежність київського духовенства від московського патріарха

11 December 1657. [...] Allata sunt nobis hisce diebus a Cosacis nonnulla rerum momenta cum negotii Moschovitici tractatione multum coniuncta, de quo cum serenitas v^{ra} sententiam consiliumque suum nobis antea exposuerit, communicandam rem universam serenitati v^{rae} pro ea, quae inter hos est foederum et coniunctionis ratione censuimus, misimus itaque ad continendos hoc tempore ab armis Cosacos fidelem nostrum grate nobis dilectum Stanislaum Casimirum Bieniewski, castellanum volhiniae, eo praesente antesignanus ille rebellionis Cosacorum Chmielnicki fato obiit, imperium universi Cosacorum exercitus Georgio eius filio iuveni admodum et puero partim destinatione patris, partim voluntate Cosacorum decretum, pueri tamen cura et donec is adolescat, exercitus administratio rerumque summa Ioanni Wyhowski, scribae id est secretario illius exercitus, commissa. Rata ea hactenus habuit magnus dux Moschoviae, caeterum addita statim ab eo mandata, Cosacorum exercitus omnis, quamars domicilia possessionesque suas late per oppida sparsas haberet, deinceps tamen intra deserta Cataractarum Boristhenis, qui locus Saporohi nominatur, sese ut continerent, nec iniussu suo, inde se commoverent, metropolita clerusque Cosacorum, non Constantinopolitano amplius, sed suo Moschoviae nimirum patriarchae subiceretur; Wyhovius stipendio mille florenorum duntaxat, idque thesauro magni ducis pendendo contentus esset, omnesque redditus et fructus ex illis regionibus ad fiscum magni ducis spectarent, additae in eundem minae atrocis infamisque supplicii. Ex his iudicarunt Cosaci, quem exitum magni ducis patrociniū esset habiturum, susceperunt proinde cogitationem, plerique fere omnes, si exercitus eis noster admoveretur, ut ad vetus nostrum reique publice n^{rae} obsequium reverterentur, et bellum adversus Moschos susciperent.

Hoc tamen, qui nunc est regni nostri statu, placuit nobis hactenus, rebus novis belloque non exiguo non implicari: armistitium potius quod a Cosacis proponebatur ad Pentecosten, aut si opus fuerit etiam propagandum amplecti. [...]

Віденський головний архів. Polonica. – Сторона акту І.2. (оригінал).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7362–7380. –
Арк. 28–29.

№14

Познань, 1(11) грудня 1657 р. – Універсал короля Яна Казимира про стації для польських полків у різних воєводствах Речі Посполитої і розпорядження про забезпечення їх провіантом

Oznaymuiemy, komu to wiedziec należy: Iż my, upatruiaąc odległosc na ten czas wielmożnego woiewody kijowskiego, hetmana coronnego, y że przeszłe assygnacie chleba z różnych przyczyn warowac się musiały, za radą p.p. rad naszym, y zniesieniem się wielmożnym marszałkiem wielkim y hetmanem pol[nym] coronnym, kasuiać wprzod wszystkie, ktorekolwiek od nas albo od kogo kolwiek wyszły na chleb assygnacie y podziały, tak woysku naszemu Polskiemu y cudzoziemskiemu, uczynilismy chlebow assygnatią y distributią. Na pułku, przy wielmożnym woiewodzie kijowskim będące, przyłączywszy do tego piechoty Polskie y szwadron urodzonego starosty rochatynskiego na Kamiencu zostaiący, naznaczamy woiewodztwa Ruskie, Wołynskie, Podolskie, Bełskie y Podlaskie.

Na pułki, przy wielmożnym marszałku wielkim coronnym zostaiące, y na pułki jegoż raytarskie, naznaczamy woiewodztwa Krakowskie, wyiąwszy Krzepice y Będzin, y Sędomirskie, wyiąwszy opactwo, y Lubelskie.

Na pułki przy wielmożnym woiewodzie ruskim będące, naznaczamy woiewodztwa Brzeskie, Kujawskie y Inowrocławskie.

Na pułki Polskie, na imprezę Pruską zostaiące, naznaczamy woiewodztwa Płockie y Chelminskie. Na regimenty piesze gwardiey naszej pod urodzonym Buthlerem, oberszterem wielmożnego kasztelana kamienieckiego, urodzonego podczaszego coronnego, urodzonego Guttusa y na pułk pieszy y dragonski urodzonego Michała Radziwiła, podczaszego W.x.L., naznaczamy woiewodztwa Malborskiego y Pomorskiego, wyiąwszy Skarszawy dla supplementowania woiewodztwa Sieradzkiego

y Łęczyckiego. A że w Pruskie woiewodztwa idzie część woyska k.j.msci Węgierskiego, zlecamy wielmożnemu kasztelanowi kamienieckiemu, aby zgodnie obiema stronom y żywnosc y chleby prospectu był.

Na regiment nasz gwardiey dragonskiey pod urodzonym oberszterem Pocunem, y na gwardyą raytarską pod urodzonym rotmistrzem Bielinskim, naznaczamy woiewodztwo Rawskie oprócz Gączyna.

Na regiment pieszy wielkiego marszałka koronnego naznaczamy woiewodztwo Mazowieckie.

Na regiment urodzonego generała Majora Rakoby naznaczamy te dzierzawy y starostwa: Krzepickie y Będzińskie w Krakowskim, Opoczno w Sędmińskim, opactwa Paradyskie y Lubanskie w Poznanskim y Kaliskim, Gosczyn w Rawskim, Skarszewy y [w] Pomorskim woiewodztwach, ktore to dzierzawy od wszytkich wzwysz położonych assygnatney excypuiemy y iemu samemu one naznaczamy.

Na gwardyą raytarską naszą pod urodzonym rotmistrzem Bielinskim, ponieważ tu przy boku naszym zostawac musi, naznaczamy Wschowę z przynależnością.

Woiewodztwa zas Pomorskie y Kaliskie zostawuiemy dla woysk k.j.msci Węgierskiego, wyiawszy z tego opactwo Paradyskie y Lubanskie y starostwa Wschowskie, ktore wyższemi assygnatiami są iuż naznaczone. W tych tedy woiewodztwach, według assygnatney sobie wydanych, będą pulki y chorągwie sobie wybierac chleb w dobrach naszych krolewskich, także y duchownych, a nie w dziedzicznych szlacheckich, takim sposobem, aby to, co wezma, stami²⁸ dwadziesci Polskich nie prznosiło.

Zlecamy zatym wielmożnemu marszałkowi wielkiemu, hetmanowi polnemu coronnemu, aby według tego ordinansu naszego wydał tu zaraz assygnacie na ten chleb, pulkom tu poblizu będącym, iakoto dywiziey swoiey, dywiziey wielmożnego woiewody ruskiego y ludziom do Prus naznaczonym, także pulkom wszytkim cudzoziemskiego zaciagu, na co wszytko przy pieczęci naszey ręką naszą podpisalismy się. Dan w Poznaniu, 11 Grudnia, roku 1657.

Бібліотека Орд[инації] Крас[інських], р[укопис] 4032, к[артки] 115–116
(копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7362–7380. –
Арк. 29–30.

№15

Варшава, (2)12 грудня 1657 р. – Новини про татарське посольство до польського короля Яна Казимира

Nowiny z Warszawy in Decembre 1657.

12 Decembris. Poseł od hana Tatarskiego był w Warszawie, który do krola j.msci był pojechał, persuadując imieniem pana swego, że jest teraz czas i pogoda do zniesienia Kozakow Zapor[oskich], ponieważ wielki motus między nimi jest y Moskwicin bardzo ciężki jest na Kozakow, z ktoremi się hałasują.

Бібліотека Осолінських, р[укопис] 188, ст.1019.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. – Арк.36.

№16

Ясси, (3)13 грудня 1657 р. – Лист молдавського воєводи Стефана Георгіци до коронного канцлера Стефана Корицінського із запевненням у своїй дружбі й прихильності до Речі Посполитої

Vgruntowawszy zrazu z w.mcią m.m.pm vprzeymą przyiazn, nic inszego nie spodziewałem się, tylko, że vberrimos z tak poufałej zawziętości naszej miałem colligere fructus, ale durante temporum iniquitate musiała nieco poufała przyiazn nasza odlogiem leżec. Teraz, gdy łaski najwyższego serenior affulsit hora, o zdrowiu wci m.m.p. auide pytam się, animitus życząc, abys onego przy wszelkich obfitosciach długo, szczęśliwie zachowac raczył. A isz wci m.m.p. doznawałem rebus meis zawsze addictissimum; tak y teraz wielce prosze, abys mie zwykłym swym raczył prosequi affectem, a dexteritate y powagą swoją w miłościwą je^o kr. msci chciał insinuare łaskę. Nic tedy nie wątpię, isz w.m.m. pan w statecznym ku mnie perseueras fauorze, a mnie mile maiać sobie obligowanego, zechcesz meis eo in passu correspondere uotis, czym mnie do usług swoich tym bardziej obowiazesz. Powolne zatym służby moje zalecam iako nappilniey w łaskę wci m.m.p. W Jaszech d. 13 Decemb[ris] 1657. W.m.m.p. cale życliwy przyiaciel y sługa Giorgi Stephan, wojewoda y gospodar ziem Moldawskich.

Бібліотека Чарторійських, р[укопис] 402, ст.313 (оригінал).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. –
Арк. 31.

№17

*Госліна, (4)14 грудня 1657 р. – Лист познанського воєводи Яна
Лециньського до бранденбурзького стольника Овербека про
трактати між бранденбурзьким курфюрстом і польським
королем та про свої зв'язки з Іваном Виговським та Юрієм
Немиричем*

Listy dwa-oraż odebrałem dzis od wm. pana z Berlina d. 13
y 20 Novembr[is] dosyc pozno. Ucieszyłem się iednak ztąd, bo iusz
desperaveram o bytnosci tam wm.p., gdym przez czas tak długi nic nie
miał, teras certus iestem, że ta poczta ordinaria dochodzie mię bendzie
na Bytom, lubo druga na Miedzyrzecz. Conatu meo evici, na którą
kolwiek tedy, byle separatim posłane, dochodzie mię bendą listy od
wm.p. Co się tydze osobnych, iako wm. pan namieniasz, traktatow, ani
krolowi j.m., ani komu kolwiek inszemu nigdy się to nie snieio, żeby
kogo colligatorum w tym razie odstępowac, wiedząc mianowicie eam
mentem y tak synceram kurf[irs]ta j.mci, że nouo[?] pacis studio tę woynę
suscepit consequendae paci [...] [Дальший текст зовсім попсутий і
чужий для українських справ. Тут пропускаємо. – В.Г.]

Pacificatio Kozacka firma est. Pan Niemiryecz y Wyho[wski]
singulari do mnie confidentia po dwa kroc pisali, y lubo te rzeczy
pr[epo]sitiami pana Niemirycza stanęły, nic to -- nie off... bo temu mederi
może prudentia y dexteritas tych, co te rzeczy traktuią, iakosz oni sami
parlamentuią, co y listy te do mnie, a mianowicie, panā Niemierzycza
loquuntur, gdzie i to inseruit, że ta transactio ma aliquid ex iniquo y
to nawet insinuando, że omnia tractabilia garnie się do nas, prosząc mnie
o promotiā desideriorum piorum u i.k.m., co vel ipsum bene ominari
każe, że kto co ambit, iusz się mancipat. Iusz iednak ucontentowany
y perdonem y listem i.k.m. do niego y ofiarowana promociā krolowey
jey m. Ja zas pisałem do niego y porządnie zapraszaiąc na Seym przyszły,
żeby to, co ieszcze occurere może, przez niego tractatur. Więcey na ten
czas cedula ręką iego do tegoż listu.

Бібліотека Чарторійських, р[укопис] 388, №241, ст.570–572 (копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. –
Арк.32.

№18

Варшава (?), (4)14 грудня 1657 р. – Новини про козацьке посольство до Речі Посполитої

14 Decemb[ris]. Posłaniec od Wyhowskiego o dwu koni biegl do krola j.msci, ofiarował wiernosc poddanstwa imieniem wszystkich Kozakow, prosząc o armistycium, a tym czasem chcą traktowac, obawiaią się ordy, ktorымże 3.000 koni Kozacy Tatarom w polach pokrali (takie nowiny udawane były).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. – Арк. 36.

№19

Без місяця, (10)20 грудня 1657 р. – Новини про козацького посла до Яна Казимира і чутки про смерть московського царя

20 Decembris. Rumor iest takowy, iakoby valedicował car Moskiewski. Nie wiem, w iakiey sprawie, od Wyhowskiego goniec drugi biegl do krola j.msci, ale takie rumores z Moskwy czynią. (Plotki to były zmylone o caru Moskiewskim).

Бібліотека Оссолінських, [рукопис] 189, ст.1020.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. – Арк. 36.

№20

Чигирин, 18(28) грудня 1657 р. – Лист Івана Виговського до брацлавського підкоморія Степана Святополка Четвертинського з подякою за привітання з обранням на гетьманський уряд, а також з повідомленням про оборонні універсали та залогу для охорони маєтків князя

Copia listu od p. Wyhowskiego, hetmana Zaporozkiego, do xzcia je.mci pana podkomorzego braclawskiego.

Jasnie osowiecony mciwe xze Czertwertenski, moy wielce mciwy panie y szwagrze.

Wielcem ja tego sobie życzył, abym post tot exantlato labores tandem in quiete mogł wierze prawosławney, cerkwiom Bozym y wszystkim w.m. inoim mciwym panom y braci pro viribus meis siużyć. Lecz, ze mie ulterioribus ieszcze Bog wszzechmogący destinando laboribus na tym przelożenstwa raczył postanowić urządzie, cedat to promovendo bono eclesiae, religionis y libertatem²⁹ onych, az ku dalszej w.mciow mych m.p.p. y braci przysłudze, czego, ze mnie w.m.m.m.pan wieszować raczysz, wielce za to podziękowawszy enitar, abym na tym zostaiąc urządzie we wszystkim votis w.m.m.m. pana mogł correspondendere, a tym barzies, mie ius sanguinis przez spokrewnienie z domem xżatt ich m.mciow Solomiereckich adigit do scisleyszey ku w.ms.m. panu obserwanciey y ochotszey we wszelakich okazjach przysługi, o ktorey, abys m.m. pan nie wątpiał moiey ku sobie propensiey, podufale ze mną, szwagrem zyczliwym sobie, chciał miewac conferencie, wielce upraszam. Uniwersaly obronne na maiętnosci w.msci m.m. pana, takze listy do załog y załogę posyłam w.msci m.m. panu, upewniając, ze dalszey nie uznasz w.msc m.m. pan w dobrach swoich od Woyska Zaporoskiego impediciey, ktora, iezeliby się miała znaydowac, chcey mię co prędzey w.m.m.m. pan uwiadomic, a ia ad duplicem kazdego excessum sowito będę karał. Przyiazni zaczym w.msci m.m. pana y miłosci braterskiey siebie samego iako naypilniey oddawam, zostaiąc w.m.m.m. pana zyczliwym szwagrem y sługą.

Jan Wyhowski, hetman Woyska Zaporozkiego.
Z Czehiryna, d. 18 Decemb[ris], a. 1657.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 2446, ст.95 (копія).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. –
Арк. 33.

№21

Чигирин, 19(29) грудня 1657 р. – Універсал Івана Выговського про підтвердження надання колишнім чернігівським полковником Іваном Аврамовичем трьох хуторів чернігівському монастирю Святої Параскевії П'ятницької

Івана Выговського, гетьмана, листъ на надане от пана Івана Аврамовича маестностей трохъ монастировни С[вя]то Пятницкому, д[ня] 19 Декабрія, 1657 р.³⁰
Іоанъ Выговскій, гетманъ зъ Войскомъ цар[ского] вел[ичества] Запорозким.

Ознаймуем сямъ нашим писанем и кождому, кому о том вѣдати належит, меновите, всей старшинѣ и черни Войска его цар[ского] вел[ичества] Запорозкого, а особливо п[а]ну полковникови, асауломъ, сотникомъ и всему товариству в томже полку знайдуючомъ ся, тудеж атаманови, вуйтови, мешаном и всемъ посполству чернѣговскому и вшелякого стану и кондиции людемъ, которимъ тылко тое писане наше показано будет, ажъ що надал пан Иванъ Авраамович, полковникъ бывший чернѣговский, Фугоровъ три, то естъ Мохнотинъ, Яновку и Кашолку на монастыр с[вя]тое Парасковии чернѣговский, теде и мы оное надане ствердивши, и цале тые футоры вышъ менованные зовѣмы принадлежностями на оный монастыр привернувши, мѣти хочем и сурово приказуем, абы никто зъ старшини и черни и всего посполства в уживаню тихъ футоровъ законницамъ выш реченомъ монастыра наменшое кривды и перешкоди чинит и трудности задават не важиль ся, подъ срогымъ каранем воисковимъ: от всего пан Силич, полковникъ чернѣговский, постерегати маеть, жеби кривда в ним ни от кого недѣялася, иначе не чинячи.

Дан в Чигиринѣ, дня ФІ Декабря, року АХНЗ.
Іоанъ Выговский.

Крак[івська] Акад[емія] Наук, р[укопис] 270, №18 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7362 – 7380. – Арк.34. Ще одна публікація документу очікується: Мишик Ю.А. З українського дипломатарія другої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник.– Київ. – Вип. 4 (у видавництві).

№22

Без місця, без дати, 1657 р. – Виписка з листа коменданта Кам'яця-Подільського п. Гуменецького до гетьмана коронного Станіслава Потоцького про московське, шведське і татарське посольства до козаків і про турецькі справи

Extract z listu i.m.p. Humienieckiego, commendanta na Kamiencu Podolskim, pisanego do i.m.p. hetmana koron[ego], 1657.

Posel Moskiewski do Wyhowskiego z temi posłany punctami.

1. Żeby iedno 12 tysięcy rejestrowych Kozakow było;
2. Żeby intrata wszytka na cara szła;

3. Żeby nad każdym pułkiem Moskał pułkownik y starszyna moskiewską była;

[4.] Żeby post decessum Kozakow dzieci onych poddanemi carskiemi byli;

5. Żeby Chmielnickiego młodego z skarbami odesłano;

6. Żeby metropolit kiiowski miał dependencją swą praelatorii od patriarchy Moskiewskiego y tam od niego żeby sacrę brał, także, aby za przywilejem carskim na tym urzędzie zostawał. Iako nie miłe przyjęty tak przy expediowaniu buława w pięści wziął, y cokolwiek iest Moskwy w Kiiowie, tedy na noc w pole wychodzą noclegowac, niedowierzaia Kozakom, by ich nie wyrzneli.

Wyhowski do trzech lat obrany hetmanem.

Posel Szwecki expediowany od Wyhowskiego honorifice y udarowany. Posel Tatarski in solenni forma przyjęty, udarowany hoynie powrocił, z którym wyprawiony Anton do cesarza Tureckiego iechał do Adrianopola, gdysz iusz z Stambułu cesarz Turecki z woyskiem się ruszył y iusz iest w Adrianopolu. Jednak dokąd zamierza, czy ku Wenetom do Albaniey, continuując wojnę, czy ku Ukrainie, non constat. Dochodzą iego, że han go prowadzi na Ukrainę consulendo sibi, gdysz obawiasię na wiosnę, coby lodem y wodą Kozacy Donscy y Nizynscy, ktorzy się iusz na to gotuia, Krymu nie wzięli y ziemie hanskiey nie zwoiowali.

Бібл[іотека] Чарт[орийських], р[укопис] 1656, ст.546.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7362–7380. – Арк.

35. Частина документу в перекладі на українську мову публікована:

Мицик Ю.А. Джерела до історії України 1654–1657 у фондах польських архівосховищ // Архіви України. – 1991. – №2. – С.60.

№23

Без місяця, без дати. – Новини про московське військо в Україні

Moskiewskiego woyska do Kiiowa przyszło 50.000. Kozacy Moskwie przysięgali i czem. Moskiewski car Kozakom sluzyc – do woyny obrociel a chłopom, do rol rezesc się kazał, orac i robic a daninę, aby carowi płacili, iako panu swemu, a on będzie za nich woiował. Co chłopom i Rusi nie miło, ze im do roboty kazali [isc] i daninę dawac. Chcą się znowu od Kozakow oderwac.

Бібліотека Оссолінських, р[укопис] 189, ст. 1012.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7362–7380. – Арк. 36.

№24

Без місяця, без дати. – Лист польського аноніма до невідомого кореспондента про ставлення татар до козаків, волохів і поляків, про справи у Пруссії, австрійсько-датський і шведсько-козацький союзи

Mors Chmielnicii magnas dissensiones de eligendo alio duce inter Cosacos excitavit, ac proinde in ea discordia et confusione illorum possemus multum boni operari.

Quia fervet hostilitas Scytharum contra Cosacos, qui interea, antequam veniat ver, curabunt animorum unionem omnibus modis prout iam constat, id illos sedulo agere, ostendendo et Portae Othomanicae, et ipsis Scythis formidandam esse coniunctionem cum domo Austriaca. Licet si eius m^{tas} muneribus missis, amicitiam cum hano contendit retinere. [...]

Sicut et nunc vidimus in ipsis mutationem, quod cum palatinus Valachiae hanum sibi muneribus reconciliasset, scribit subito hanus illum palatino Kijoviae minitans inimicitias imperatoris Turcarum, nisi ditones Valachiae ab incursione militis nostri maneant immunes. Proinde dum constat Cosacis, quod Tartari nos ad bellum contra Cosacos sollicitaverint, curabunt omni modo **pacem cum ipsis**, atque ita nacti occasionem, distentarum virium nostrarum **et hanc autumnalem occasionem non sinent intentatam.**

Quemadmodum iam illurmus d^{nus} palatinus Kijoviae habet hanc informationem ab exploratoribus, scilicet a quodam Hiezyczyl[?], qui est illurmo 17 Septemb[ris] adductus ad Camenecum captus, prout quisque a suis exploratus missus erat de nostris exercitibus, ubi nunc existant. Ipsi interim Cosaci passim ad Biala Cerkiew congregantur. Detur, quod hanus persistet in amicitia eadem ad futurum ver, ut pro vere cum exercitu et sufficienti peditati possit se sistere, ideo, quia modo exercitus distractus is, qui in Prussia in opere erit laboribus consumetur, nec possibile, ut ante ver inde redeat. Iam vero quis sponsor conclusionis belli Pruthenici in autumnno, siquidem fortalitia et alia loca ita sunt munita, ut hyeme nequaquam expugnabilia videantur. Quodsi non apponatur validus exercitus pro vere Cosacis, considerandum, quantum sit inde periculum. Nam bello Pruthenico reiecto prosequi Ukrainense, dispositiones haec sunt Dvinae.

Inita cum rege Daniae coniunctione aliqua exercitus Austriaci pars, aut illurmus palatinus Russiae satis facere potuisset ad distrahendas vires Suetias, quodsi belli Ukrainensis sopiretur incendium in Prussia paulisper dilata facilius extingui posset. Exercitus hic quando dividetur omni destituetur securitate in Ukraina, immo citius hostis irrumpet pro Prussia etiam non sufficiens erit praesidium.

Exercitus, ubi vident se distrahi ad id bellum, quod ex validissimo et potissimo apparatur exercitu, reliquum eam dimissionem quod penes illurnum palatinum Kijoviae manebit ferme destituet et omnes Prussia gregatim contendunt.

Fames bellorum Cosac[orum] primario sopiendus erat, nam verendum est ne intra ver alia belli exoriatu[rum] tempestas. Exercitus omnino educendus erat hinc in Ukrainam, siquidem per has terras ex Prussia saepius permeando atque hybernis et stationibus subditos gravando in summam egestatem provinciam hanc vel maximo redegerunt.

Hoc est certum regem Sueciae concitare contra nos Cosacos per succamerarium Kijoviae, ut scilicet nunc, quando potissima pars exercitus disierat in Prussiam, opportunam arripiant occasionem. Et hoc quoque constat illurmo palatino Ukrainae de certa scientia, quod triginta millia exercitus Moschovitici uenerunt Kijoviam. Hic considerandum, si haec exigua manus exercitus resistet tantae potentiae Cosacorum, si nos adoriri voluerint.

Віденський державний архів. Połonica. – Stor[ona] акту 1.2.3.
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7362-7380. –
Арк. 37-39.

№25

Чигирин, (22 грудня 1657) 1 січня 1658 р. – Лист гетьмана Івана Виговського до каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського з вимогою до польських гетьманів не переходити пограничну українсько-польську лінію і не робити кривди міщанам Пинського повіту .

Iako drogi szczęśliwey przebyłey gratulor w.m.m.m. panu, tak się s tego nie mniej cieszę, że y dalszych na w.m.m.m. pana ze mną korespondencij włożony od krola i.mci urząd tak [w] postrzeganiu amnistiey należnych, iako y dalszego żąd[an]ego pokoju contiunowaniu służących rzeczy wielce pożyteczny. Tego tylko tym czasem potrzeba, abys w.m.m.m. pan tak wmiarkował swoją poradą ich m.m.p.p. hetmanow,

aby za vmowioną przez nas wkradac y najmniej zagrozili linią dotąd, pokiby do zupełney między nami przyszło combinacyiey. Onych wzajem wpewniwszy o nas ze wszelką oraz s[ale]pta providentią, iakoby do żadney z naszych nie przychodziło ansy, kwoli czemu y na pugraniczach naszych rozsądne mieć będziemy osoby, tak obuiandis tumultibus, iako ex litibus oriundis dirimentis sposobne z taką mocą, żeby bez odwłoki winnym płacili iuxta merita. Wszakże y w.m.m.m.p. masz byc pamiętnym, żem sobie Pinsk wymowił, iako ten powiat, który dobrowolnie, naszey będąc potrzebien przyiazni, przyjął pod pewnymi condiciami protectiā. Skąd iakom się przez list skarżył wsz.m.m.m. panu na m.p. hetmana Litew[skiego] y opominał, aby się nam y odeymowaniu tey prowincij nie działa krzywda, iako y teraz powtarzam, aby staranie miał, pamiętając zarowno, że między Horyniem y Słuczą interiacens planicies swemi mąietnosciami, ma byc od przechodu woyska iako y Polskiego wolna. Załogi iednak nie mają byc zwodzzone, bo by to musiało byc tak z naszą, iako y tych, którzy o nie prosili, krzywda. Zaczym ani Korzec subiacet winie[?], do ktorego kilka listow inuitowana od j.m.p. wojewodzica załoga, ani insze z miasta, do ktorych libere na prosby ludzi tamecznych wszedszy, od wszelkich bronią naiazdow. Listem krola j.m. y wielcem ukontentowany y panskim przezen vpewniony affekcie, in cuius gratitudinem starac się będę, aby też y j.k.m. wznawaw moię zawszą zyczliwosc. Listow zas, iakos wyordinowali przed tym przesyłanie, tak y teraz toż intumieję, abys ie[go] wm.m.m.p. do Sokołowskiego przez kogokolwiek dirygował, a z tamtąd żadnego nie uznaię w prędkosci omieszkania. Gdyż ani on sobie nie zechce zyczyc takiey nielaski moiey przez to, gdyby dniem y nocą nie miał mi i[ch] odsylac. Iesliby potrzeba accersendi na rozmowę przyjacielską w.[m.m.m.] pana przypadła, futura declarabit occasio. Gdy da Bog zdrowie, a tam vspokoivszy domowe moje trudnosc, ku Korsuniowi albo Białey Cerkwi zbliżę, y o tamtych kraiach rowno iako o tych chcąc się dowiedziec, gdzie bywszy y w.m.m.m. pana o sobie owiadomię y braterskim obeszlę pozdrowieniem. Inter haec tamen spatia nim do skutku naszego przydą żądze, potrzeba abyscie w.m.m.p.p. chcieli wszystkie demere suspiciones. O nas to trzymaiać cale, że Angeli euangelisanter v nas mieysca nie mają; abyscie y w.m.m.p.p. chcieli adhibere na te nowiny antidotum, żeby się to, co będą wdawali nie naydowało w.m., ale raczey exclusiva omni simultate szczyrze chcieli z nami rzeczą samą zyc, nie słowami nas tylko illudendo, co iako z wielu inszych occasij miarkowac będziemy, tak y s tey osobliwie, kiedy nam to vmową non vindicabitur [o] powiat Pinski przez sykofancye osob niektorych niecnotliwie odsaczony. Caetera dalszym ofiaruiąc correspondentiom na wszelką od w.m.m.m. pana oczekiwam przyiacielską wiadomosc, reciprocis na żądanie w.w. certificaturus. A na ten

czas za braterskie awizow przyslanie wielce podziękowawszy, nasze pilno zalecamy vsługi.

Datt w Czehirynie d. 1 Januarii a. 1658.

W.m.m.m. pana cale zyczliwy brat y sluga Jan Wyhowski, h[etman] W[oiska] Z[aporożkiego].

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 402, ст. 263–264 (оригінал).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Одзб. 7487–7555. –
Арк. 1–2.

№26

Кухоцька воля, (27 грудня 1657) 6 січня 1658 р. – Лист польського посла в Україну Даниеля Юрія Воронича до підкоморія брацлавського Степана Святополка Четвертинського про результати своєї місії

Сопія listu i.mci p. Woronicza, skarbnika kijowskiego, po powrocie z legaciey swey od krola j.mci do pana hetmana Zaporozkiego Wyhowskiego, pisany do xcia j.mci p. podkomorzego braclawskiego.

Jasnie oswiecone mscie xze panie podkomorzy braclawski, moy wielce msci panie y bracie.

W mey powolnoscі do uslug w.m.m.m. pana. Jaki iest affekt, ten co [...] ³¹ skrytosciamі zawiadaue, czasu, da Pan Bog, szczęśliwego, ogłosi mie. Teraz z nowym rokiem w.m.m.m. pana pozdrowiwszy, bez smętku z domowemi przeprowadzic y w fortunnych szczęśliwey succesiey zyc, cale zpryziaciaę, zyczę etc. Functia moia do Woyska Zaporozkiego z woli j.k.m. bierze powrot, do pokuty schilac się hcęą. Tylko by stała od krola j.msci y Rzptey w zatrzymaniu skuteczna rozlania krwi do czasu Troyce Świętey postanowiona przez msci pana wołynskiego armisticia. Sin minus na łaskę srogiego spodziejac się maia mocną potęgę, ale ozdobne słowa: Кто Гди велииъ сѣо Гдъ ншѣ. Ты еси Богъ, творяиъ чудеса.

Seymu pędko spodziejac się, na ktory będą znaczni postlowie z Woyska Zaporozkiego. Na onym wiecznego vsпокоения zawierac potrzeba będzie, vpatruiaę ich bez ciężaru Rzptey dobrami krolewskimi, ktorych od starostow mała iest ozdoba, z tych Woysko miec będziemy, nie aggrawuiaę siebie y poddanych swych podatkami. Legendo dalszą nie bawiaę copia, iedną posyłam do przeczytania y tym vpewniam, ze powiat Pinski gwałtem hcęą odebrac. Jakoz przy mnie два пулкі pod

Mozyr y szesc tysięcy janczarow naprawiono. Boze bądź z naszemi. Sam spieszę się do krola, a w.m.m.m. panu nizko się kłaniam.

Zostaiąc powolnym bratem y sługa, Daniel Jerzy Woronicz, dworanin pokoi[owy] kr.j.m. W Kuchock[iey] Woli, d. 6 January, 1658.

Бібліотека Чарторийських, рук[опис] 2446, ст.46.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487-7555. – Арк. 3.

№27

Київ, 9(19) січня 1658 р. – Лист єпископа луцького, острозького, архимандрита мелецького Діонізія Балабана до підкоморія брацлавського Степана Святополка Четвертинського із запевненням у своїй прихильності

Jasnie oswiecone xze, wielmozny mciwy panie podkomorzy braclawski, moy wielce mcwy panie y dobrodzieiu.

Zwykły zdawna ku mnie ustawicznemu bogomodlcy swemu w.x.m.m.m. pana, iako widzę et spero, nigdy nie przestanie affect, kiedy prosequeris choć odległego praesenti chęci swey przez pisanie documento. Jest mi s tego stimulus et incitamentum do wszelkicy usługi, ut supponam et accomodem powolność moię. Wielce wdzięczna cieszy mie gratulatio et optatio wyzey w cerkwie Bożey promociey, przez list w.x.m. relatae. Ale ja nizczym bydz zawsze pragnąc, commodius gessissem mei curam, ponieważ wielkicy trudności pełne są prywatne spiritualium status, ktorzy za Chrystusem arcta udali się via, nierowno barzicy episkopskie – archiepiskopskie apices eminentissimi. Niemniey doymuie meum praecordium per iniquitatem temporum credensowany na spustoszenie maiętnosci w.x.m. angor. Ponieważ w modłach moich nie zapominam, aby Pan Naywyższy afflictationes wszelkie oddalał od domu w.x.m. pacate, błogosławienstwem swoim pomyslnie bogacąc, naydluzey pozwolil przeżyć wiek et emereri cum electis et sanctis gratiam. Poslaniec od w.x.m., pominowszy Kiiow y mnie przed je^o m. panem hetmanem Zaporozkim, do ktorego miał commissum negotium, do mnie, z Czehiryna powrociswszy, zaiechał. Wczemby potrzebował meum adiumentum, iakom zwykl starałbym się et hoc occasione w.x.m.m.m. panu przysłużyć et in posterum, poki żyję, obiecuię. Siebie przytem miłosciwego w.x.m. pana zalecam lasce.

W Kiiowie, d. 9 Januarii a. 1658. W.m.m. pana

miłosciwego dozywotny bogomolec y unizony sługa Dionizy Balaban, episkop łucki, ostrozski, archimandryta mielecki.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 2446, ст. 96 (копія).

ЦНБ АН України. Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7487–7555. – Арк. 4.

№28

Чигирин, 30 січня (9 лютого) 1658 р. – Універсал Івана Виговського з підтвердженням для глухівського монастиря Святих апостолів Петра і Павла його права на володіння селами Холопков, Баничі і Стрельницького млину на ріці Клевани

На дві селѣ – Холопковѣ и Баничи и на млынѣ Стрельницкий, стоячий на реце Клеветѣ, сей унѣверсаль отъ велмож[ного] его мил[ости] п[а]на Ивана Выговского, гетмана Войска его царского пресв[етлого] вел[ичества] Запо[розкого], м[о]н[а]стиреви глуховскому с потверженемъ. [Чигиринь,] 30 Январ[а] 1658.

Іванъ Виговский, гетманъ з Войском его цар[ского] вел[ичества] Запорозкимъ.

Ознаймуемъ сымъ нашимъ писанемъ кождому, кому о том вѣдати належитъ, а меновите всей старшинѣ и черни Войска его цар[ского] вел[ичества] Запорозкого, а особливо п[а]ну полковникови нѣжинскому, сотникомъ, атаманомъ и всей черни въ томъ же полку знайдуючой ся: иже мы, поглядаючи на убожество велебного отца Уриила Ивановича, ігумена монастиря св[я]тых верховнихъ ап[ост]ол[ов] Петра и Павла глуховского и братню при немъ там же застающую, также и на щоденные ихъ працы, которые за нас и все Войско Запорозкое Господ[а] Бога благодарятъ, чего и далее по ныхъ жадаючи, надалисмо имъ для выживеня за отпущение грѣховъ нашихъ, двѣ селѣ – Холопковѣ и Баничи, тудеж и млынокъ Стрельницкий на рецѣ Клеветѣ стоячий, о чомъ кождый вѣдаючи, абы з старшини и черни найменное кривды и перешкоды в уживаню тихъ селець и млынка више реченому отцу ігуменови монастиря глуховского и братни его законникомъ чинить и трудности задавать не важиль ся и до пожитковъ имъ належныхъ, з тихъ селець и млынка приходячихъ, не втручался, сурово приказуемъ, также обывателем тихъ селець никому, толко онимъ

законникомъ, послушними абы были и повинностьъ звычайную отдавали, счо иначе абы не было, подъ срогымъ каранемъ войсковимъ [заказуемъ].

Данъ въ Чигиринѣ, дня 11 Іенваре, року АХННІ.
Іванъ Выговскій.

Бібліотека Крак [івської] Акад[емії] Наук, р[укопис] 270, №19 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 5. Ще одна публікація документу очікується: Мишик Ю.А. З українського дипломатарія другої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник. – Київ. – Вип. 4 (у видавництві).

№29

*Без місця, (31 січня) 10 лютого, (5)15 лютого 1658 р. –
Новини про заходи Яна Казимира по обороні Речі Посполитої
від козаків*

10 Februarii 1658. Wyszy uniwersaly krola j.m. do zolnierzy Polskich, aby na Ukrainę sciągali się znowu przeciw rebelliey Kozackiey, ktorzy do siebie znowu zaciągają [Tatarow] do kompaniey w braterstwo przeciwko Poliakom.

15 Febr[uarii]. W Warszawie krol i.msc conuocacyą złożył na ich m.p.p. senatorow, radząc o obranie korony Polskiej.

Бібліотека Оссолінських, р[укопис] 189, ст. 1024.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7487–7555. – Арк. 6.

№30

*Київ, 1(11) лютого 1658 р. – Лист київського митрополита
Діонізія Балабана до брацлавського підкоморія Степана
Святополка Четвертинського з виразом своєї прихильності і
рекомендацією для пана Грабовського*

Copia listu od j.msci oycy Bałabana, przeszłego episkopa łuckiego, a teraz nowoobranego metropolity kiłowskiego, do xcia

j.mci pana podkomorzego wojewodztwa Braclawskiego. De data z Kiiowa 1 Febr[uaril], a. 1658.

Jasnie oswiecone xze, wielmozny msci panie podkomorzy braclawski, moy wielce msci panie y dobrodzieiu.

Kogo na charakterze serca y pamieci dozywotniey mam expressum, tego y listem nawiedzam, manu et ore benedico w.m.m.m. panu. Boskie niepoiete sady alienowali mie od conuersatiey miley, poblizszey z w.x.mscia, iuz podawszy metropolitanski indigne dextrae pastorał. Iako declarowalem wola moie w.x.m., perstabo zawsze, blagaiac Boga za dlugoletnie dobre zdrowie w.x.msci m.m. pana in proposito constans, tylko upraszam, j.msci panu Grabowieckiemu, w czem bedzie stukal, suffragium w.x.mci non deneges iemu swey panskiey laski. On to zaslugowac bedzie vmial, y ia non recusabo, w czym tylko zdołam. Moie zatym archi...yreskie przesyłam bogosławienstwo y samego siebie mlciwey zalecam lasce.

Waszey xzeczy msci pana mego mlcigo y dobrodzieia archipasterz, ws[zy]st[ki]ego dobra zyczliwy, Deonizy Balaban, episkop, metropolit kiiowski, haliski y wszyskiey Rossiey.

Бібліотека Чарторияських, р[укопис] 2446, ст. 103.

ІНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7487–7555. – Арк.6.

№31

*Гора під Робчицями, (12)22 лютого 1658 р. – Лист
Станіслава Потоцького до Яна Казимира з роз'ясненням
причин, через які він не може приїхати на військову раду до
Варшави*

Naiasnieyszy milosciwy krolu, panie, panie moy milosciwy. Doszedł mię list w.k.msci z l[?] pntis z Warszawy poslany, w ktorym w.k.mc ządac raczysz, abym do spolney z inszemi radami w Warszawie się odprawniał przybywał consultancy. Iako zawsze, ile należalo, do publicznego Oyczyzny dobra y uslugi w.k.m., nie ochranialem się, y teraz, gdy mi wczesniey nie odmienna w.k.mci wola innotuisset, nie omieszkałbym był correspondere votis w.k.mci. Iakoż podług żądania w.k.mci w liscie z Poznania przyslanym declarowanego na ten czas, zaraz pisalem do i.mci pana obznego koronnego; ten, czemu non adfuit, nie wiem, – podobno albo złe zdrowie, albo imminencia od Vkrainy zatrzymały go pericula. Ja, quod sensi, deklarowalem w.k.mci przez pana

Obrozinskiego, ale cokolwiek nieprzyjaciel gotuiąc, śmie rzeczy, a nas eludendo fabricat, tegoż y nam zażyc trzeba sposobu y miary, simulatibus, które zawsze nociva mi dając, dobrze się trzeba gotowac na wojnę. Sama impossibilitas y niewczesna droga łączno mię wymowi v w.k.mci, bobym ledwie za dziewięć dni, a już podobno po conclusiey, przybył, a do tego drogę sokalską wziąwszy przed się, sam się lekko zostawszy, wyprawilem przed sobą, y sam intro wyjeżdżam, abym y tam będąc, pilnie miał intuitus na Ukrainę impety, które tilko non ebulliunt.³² Wierne przytym y vniżone vsługi moje oddaie w łaskę w.k.mci.

W Gorze pod Robczycami, d. 22 February 1658.

Waszey krolewskiej mci, pana mego miłosciwego y dobrodzieia wierna rada y vniżony sługa Stanisław Potocki.

Бібліотека Чарторийських, [рукопис] 402, ст. 273 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7487–7555. –

Арк. 9.

N^o32

Ясси, (16)26 лютого 1658 р. – Лист молдавського господаря Стефана Георгиці до короля Яна Казимира із виразом своєї зичливості

Naiasnieyszy miłosciwy krolu, panie, panie mnie wielce miłosciwy.

List w.k.mci p.m[е]go miłosciwego przez komornika mego, ktorego z przewielebnym oycem Szczytnickim³³ posłałem był. doszedł mnie, z ktorego nie tylko nieodmiennego ku mnie favoru panskiego niestratne wyrozumiałem indicia, ale też benevolum w.k.mci pa[na] mego miłosciwego abunde uznałem animum, gdy mnie miłosciwą łaską swą stałe prosequi racysz. Iakoż Bog świadkiem, iż wierną usługą moją we wszystkich okazyach przy powinney observantyi w.mci p.m[і]. non defui, i cokolwiek bonum Rzptej concernebat, wczesniey przestzegając, wszelakie studia moje impendere nie zaniechałem. A że z nieuchronnych wyrokow Boskich, do takowego po wszystkich stronach przyszło zamieszania, za którym i ja ieżelim co wykroczył, błagam maiestat w.k.mci p.m[і].; ale ponieważ z miłosciwey łaski swey to wszystko puszczać racysz w amnistya, ia też tego nie wspominam, tylko uniżenie a pokornie w.k.mci p.m[і]. za takową łaskę podziękowawszy, do tego się sposobic będę, abym nie tylko tak z naszey ku mnie chęci wdzięczzen. zostawał ale też i na większą łaskę w.k.msci p.m.m. moją zarabiał

życzliwoscią, wielce prosząc, abys mnie panską swą protekcyą okrywszy, w miłosciwey łasce swey nieodmiennie chowac raczył. Zyczę zatym panu memu w.msci dobrego od P. Boga zdrowia i szczęśliwego w długi wiek paniewania.

W Jasiech, d. 26 Februarii 1658.

Naiasniejszego maiestatu w.k.msci pa[na] m.mił. cale życzliwy uniżony sługa Georg Stephan, woiewoda y hospodar ziem Moldawskich.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 611, ст.795–796 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.10.

№33

Яси, (16)26 лютого 1658 р. – Лист молдавського господаря Стефана Георгіци до коронного підканцлера Андрія Тшебицького із виразом своєї зичливості

J.w. a mnie wielce mci xiąże podkanclerzy koronny, moi młciwy panie y przyiacielu.

Wielki to dowod uprzejmego mego ku mnie affectu wci m. pana, gdy j[ezuitowi] Szczytnickiemu w sprawach moich u w.k.mci tak stanąc raczyłes, że desideria moje mediante wci m. pana optatum wzięły affectum. Tak tedy serium w.m.pa[na] w usługach moich studiorum iako mile amplexor, tak też przy winnym podziękowaniu wzajemną moję obietcię propensyą i za podjęte pracy wdzięcznośc, nic nie wątpiąc, iż i w następujących okasyach tak ku mnie w.m.p. patebit życzliwosc. Uprzejmie zatym służby moje zalecam iako naypilniey w łaskę w.m.pana.

W Jasiech, d. 26 Februarii, 1658.

W.mci pana życzliwy prayiaciel Georgi Stephan, woiewoda i hospodar ziem Moldawskich.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 611, ст.797 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7487–7555. – Арк.11.

Нова Четвертня, 17(27) лютого 1658 р. – Лист підкоморія брацлавського Степана Святополка Четвертинського про дозвіл новочетвертинським євреям шинкувати медом і пивом

Oznaymuie, iżem w miasteczku moim Nowey Czertwertni ze wsią Borowoczami samy szynk gorzałczany procz młynow y myta, a miody y piwa wolno szynkowac pozwolitem na imię Zydowi Leysurkowi, Zydowi Abramowi, Zydow dwom, zas braci Szmayrce y Maierkowi, Zydowi Moklakowi na rok zupełny, teraz w tym roku 1658 d. 17 February, a conczyc się ma o takowym że czasie, da Pan Bog, 1659, to iest, dwiema niedzielmi przed Wielkim Postem, ktorzy to wysz opisani arendarze mają wyszynkowac przez rok cały gorzałki moiey pięć tysięcy bez żadnej defalki y wymowek, na każdy tydzień powinni wydać za sto quart gorzałki polskiey liczby po złotych dwudziestu, rachuiąc quartę po gr[osz] 6. Arendarze obiecuią poddanym moim dawac y szynkowac gorzałkę po gr[osz] 5, to takim sposobem przychęcaiąc ludzi do prędkiego wypicia gorzałki. To też im waruię, że zaden tak mieszczanin chrześcianin, iako y z Zydow mieszkaiących, nie mają gorzałek szynkowac w domach swoich, także y na stronę brac oprócz moiey gorzałki, iako się wysz mianowało. Jeden ma bycz szynk arendarski, a iesliby się który ważył bez woli arendarskiey potaiemnie szynkowac, a moiey zarowno z nimi nie chciał brac gorzałki, a do tego robic by miał w winnicy swey gorzałkę, tedy u takowego arendarzom pozwalam gorzałkę pobrac y kotły z winnicy, aby im więcey nie ważył się gorzałki robic, a mnie przeszkody czynic. Mieszczanin zas, ktorzyby miał odprawowac wesele albo krzciny, a mimo arendarzow moich brałby na stronie gorzałkę, za pewnym dokumentem takowy wpada w kop dziesięć winy na mnie, a arendarzę mają narzucić tak wiele gorzałki, iak wiele wypii.

Sioło Borowicza także: ktorzy by moy poddany mał na stronie brac gorzałkę y nie pic w moich arendarzow, tymże rozkazatem dawac w pokut gorzałkę, o czym pomienione sami mają całosci przestrzegac.

Jarmarki albo prazniki – na tych nikomu nie pozwalam szynkowac oprócz moich arendarzow. To też żołnierzczyzna, iak się trafia często, iesli wezmą iak wiele na co gorzałki, tak wiele gromada mieiska y sielska iako nayprędzey zapłacic mają. Na co dla lepszey wagi y pewności tę moię intercyzę s podpisem ręki mey daię. W Nowey Czertwertni, d. ut supra.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 2446, ст.344–345.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.7–8.

№35

Варшава, (4)14 березня 1658 р. – Лист воєводи познанського Яна Лещинського до київського підкоморія Юрія Немирича про свою зустріч з козацьким послом у Варшаві і з виявом прихильності до Івана Виговського

Powrociwszy z Berlina od kurfirsza j.mci brandenburskiego, zastałem u Warszawie pana Theodora, posła od j.mci pana hetmana Zaporowskiego; diligentissime pytałem się o powodzeniu w.m.m. pana y z tego wszystkiego, co mi opowiedział, cieszyłem się, może byc razem dobrem swiadkiem y mego braterskiego przeciw w.m.m. pana affectu, bom go o to prosieł, aby opowiedział, quantum veneror, iako qualificatum, quantum amo, iako consanguinem, alec y sam w.m.m. pan , rozumiem, żes nie zapomniiał wiele scislych ze mną correspondentij, y quo affectu ferebar zawsze do uspokoienia tey Oycyzny, bom częstokroc communicował z w.m.m. panem consilia, ktore y iudicio samego w.m.p. approbantur, y lubo to Pan Bog chciał skarac Oycyznę naszą y nie dopuscił mi avertere hanc od niey procellam, qua...³⁴ agitati sumus. A to dobrotliwosc iego święta znacznie nas pocieszeła, ze incipimus znowu coalescere, y zapędzeni na zgubę naszą nieprzyiaciele sentiunt iustitiam Dei k...³⁵, kiedy ultro pacem honestam cum declaratione, że...³⁶ y Prus nam, utraque chcą y alios collegatos, iako krola dunskiego y węgierskiego, y kurfirsza brandenburskiego admittere, chcą oras y cara moskiewskiego, oczym się iusz do Moskwy dało znac, za co, iako słusznie, maiestatowi iego świętemu podziękowac, tak dalsze mieć nadzieie łaskawosci iego y providentij swientij w tych tedy pociechach łaskawosci Bożej. Ten punct kładę sobie pro summa felicitate, kiedy y j.mci pana hetmana Zaporowskiego, y Woysko cale widzę także skłonne do uspokoienia tych nieszczęsných zawieruchow, o czym mi pan poseł niektore powiedział particularitates, y ia tesz onemu wzajemnie referebam. Tedy on sam w.m.m. panu, a w.m.m. pan, przypomniawszy sobie dawne moje de Republica sensus y ardorem in promovendo bono, bendziesz mi mógł byc doskonałym swiatkiem y przed j.k.m. [y] panem hetmanem y całym rycerstwem tamtecznym o moiey przeciw nim życzliwosci y w tym upewniac zechcesz, że cokolwiek należec bendzie ad synceram rediintegrationem narodow naszych y ad mutuam y particularem securitatem, fidei et constanti, affectu na to contribuam, wzajemnie w.m.m. pana prosząc, abys tak piae erga patriam intentioni meae y suo conatu dopomoc mi raczeł, o czym nie wątpię. A ia eandem, iako dawno constantią braterską, swoię w.m.m. panu ofiaruję usługę, w tym upelniając, cokolwiek ad gloriam w.m.m. pana bendzie należało, ad fortunam nihil horum intermittam, tylko mi kasz sobie poufale służyć, a uznasz, wiem

pewnie, syncerum affectum, ktorego y inszy przyjaciele moie, y doznawali znaiomi, tak że y poufali w.m.m. panu iako j.m. pan Mierzynski. Upewniam, że to nie dealbatus paries iemu oswiadczona, iakos w.m. pan w liscie swoim namienic raczel; eodem zelo y conatu xiażeciu Bogusławowi służę, bom nie tylko perdon antea actorum otrzymał, ale i restitutionem bonorum, nie tylko iego samych ale y po niebosczyku panu wojewodzie wilenskim woysku Litewskiemu conferowanych. Violentiores to wprawdzie possessiones, nieradzi ustępuia, ale sami się, widze, sądzą in illegitima collatione, tak bowiem chcą prawa nasze, żeby nie ab excensione zaczynano decreta y peccantes in Republica, co lege maiestatis tenentur, nie praecipitanter byli sądzem, bo peccantibus idā et in hoc crimine dilaciones. Tak bowiem przodkowie nasi kochali się w wolności swoiey y dobroliwosc p. panow taka była, że indefensos, insaditos non condemnabant, nic tedy nie wątpię, że fruetur fortunis suis xiaże Bogusław et alii iego adhaerentes. Dla tegom to nadmienię, aby w.m.m. pan certus był, że usługi moie przeciw przyjacielom nie są colores ani parietes dealbati, alec, in qua aestimatione iestem u w.m.m. pana, dosyc rzetelnie w tymże liscie wyraziłes. Kiedy ze mną o sprawach publicznych życzysz conferowac, co tesz securior iestem, że mi poufale każesz służyc y dopomożesz na tym tam mieyscu bonum publicum promonere, w czym zagrzewac nie będę w.m.m. pana, bom cię widział zawsze zelosum pro bono publico. Coniunxit mię tym z m.m.p. nie tylko affinitas, ale y ten publiczny conatus, że cię amo y aestimo y, iakom iest obowiązany, recipio eo affectu w.m.m.p., to chcę w kaszdy occasij contestari. Constantissimo affectu zostawaionc.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 388, №180, ст.362–364 (копія).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. –
Арк.13–14.

№36

*Без місця, (4) 14 березня 1658 р. – Лист австрійського посла у
Варшаві Франциска Лізолі до імператора Леопольда про
посередництво Австрії під час козацько-польських трактатів*

14 Martii 1658.

[...] Quoad Cosacos constitutum est omnino cum ipsis
conveniendum, mittendos eum in finem deputatos, et varia ipsis media
proponenda, puncta instructionis legatorum ad ipsos necdum sunt in formam
redacta, proxima illa specificè transmittam, ut autem eo magis ad pacem

extimulentur, destinabitur ad ipsorum confinia potens exercitus, ipsi Cosacorum ducibus, qui pacem cupiunt id ita suadentibus. Quae ad Moscum detinendum illum esse in bona spe ac eum in finem novum ad ipsos legatum destinandum, qui illis notitiam det propositorum congressuum et illum antiqua spe successionis coronae Polonicae foveat et simul excuset, quod ratione calamitatis temporum hactenus comitia generalia institui non potuerint [...].

Exercitus supremi generalis Potocky et marescalihi Lubomirsky cum parte lithuavici exercitus sub ductu generalis Sappihi pergent versus Ukrainam ad observandum Cosacorum metus ac pacis cum ipsis conclusionem promovendam, non tamen illos nisi coacti ulla hostilitate lacessunt. Illi tres exercitus ad numerum circiter triginta millia assurgent.

Віденський державний архів, Polonica (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.15.

№37

Бахчисарай, (12)22 березня 1658 р. – Лист кримського візира Сефер Казі-аги до польського короля Яна Казимира з повідомленням про затримання польського посла Ромашкевича до баши сілістрійського

Odemnie, wielmożnego Seferkazij agij, wezera chana i.mci Krymskiego.

Najasnieyszemu miedzy monarchami, niezwyćezonemu Janowi Kazimierzowi z Bozey łaski krolowi Polskiemu, Pruskiemu, Ruskiemu, Mazowickiemu, Smolenskiemu, Czerniechowskiemu, Gottskiemu, Wandalskiemu a Szwedzkemu dziedzicowi krolowi mile pozdrowienie.

Strony pana Romaškiewyca racyles go w.kr.ms. wyprawic do paszy Syllistryiskiego, co nie tylko chanowi i.mci rzec się niepodobna zdała, ale y nam wszytkiem, boby go tam zatrzymano, pokyby od Portij wiadomosci nie było. Iusz się w.kr.m. chciey cale spusć na chana i.msc, ktory o to się s pilnoscia stara, że dosyc uczyni affectaciey w.kr.m. Na ten czas s powolnoscia uslug moich oddawam się w łaskę w.kr.msci, zyczac zdrowia dobrego od Pa[na] Boga y szczęśliwego panowania. Dat z Badcessaraiu, 22 Martij 1658.

W.kr.msc we wszym zyczliwy y powolny służyć.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 402, ст. 265 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.16.

№38

Варшава, (16)26 березня 1658 р. – Привілей короля Яна Казимира, наданий шляхетному Самуєльові Абрамовичеві, старості стародубському, на села Курзанів, Бобки і Ляхівський Острів зі Стародубського повіту

Jan Kazimierz z Bozey łaski król Polski, wielkie xzę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Mazowieckie, Inflan[tskie], Smol[enskie], Czernichow[skie], Siwierskie a Szwedzki, Gotski, Wandalski dczny król.

Oznajmujemy tym listem przywileiem naszym, komuby o tym wiedziec należało. Zabiegaiąc, aby tak bene meriti w wierze y cnocie ku nam y Oyczyźnie nieporuszeni, iako y ci, ktorzy nas, własnego pana, zarzekszy się, cudzą sobie zasmakowawszy protecją wiernie y lepiej nam powinney dotrzymuiącym wiary szkodzic non erubescunt, podług zasług swoich odnosili nagrodę, umyslilimy po Illi y Michale Rubcah iako zdraycach wszystkie dobra do naszej causa perduellionis przypadłe dispositiey, to iest wies Kursanow y drugą Bobki y Ostrow Lachowski w powiecie Starodubskim leżące urodzonemu Samuelowi Abramowiczowi na Wornianach, staroscie starodubowskiemu, integrae ku nam y Oyczyźnie fidei cui iure caduco dac y conferowac. Iakosz y ninieyszym listem przywileiem naszym daiemy y conferuiemy. Ma y wolen będzie vrodzony Samuel Abramowicz, starosta starodubowski, te dobra iure adire et in possessionem vindicare, a tak obiąwszy trzymac wiecznemi czasy, sam y potomkowie iego, uzywac, dac, darowac, przedac y iako chcąc pro libitu suo disponowac. Jesliby iednak violenter, niedochodząc prawem, chciał vrodzony Samuel Abramowicz, starosta starodubowski, apprehendere te dobra in possessionem, tedy eo ipso ten przywiley nasz za niewazny bydz by musiał. Na co dla lepszey wiary, ręką się naszą podpisawszy, pieczęć W.x.L. przycisnąc rozkazalismy. Dan w Warszawie dnia 26 Marca MDCLVIII, panowania naszego Polskiego X^o, a Szwedzkiego XI roku.

Wsi Kursanow, Bobki y Ostrow Lachowski, w powiecie Starodubowskiem leżące, po Illi y Michale Rubcah iako zdraycach vrodzonemu Samuelowi na Wornianach Abramowiczowi, staroscie starodubowskiemu, iure agere sine violenter possessione. Jan Kazimierz. [Locus] Sig[illum]. Andrzej Kotowicz, pisarz W.x.L.

Бібліотека Ягайлонського унів[ерситету] в Кракові, р[укопис] 5206 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 17.

№39

Без місяця, (31 березня) 10 квітня 1658 р. – Лист австрійського посла у Варшаві Франциска Лізолі до імператора Леопольда про угруповання у козацькому війську і поразку Івана Виговського від татар

10 April[is] 1658.

Після слів: "nitatur negotia protrahere" слідує:

Cosaci in duas factiones divisi, quarum una duce Wioskio Kymielinsky successore Moscis adhaerebat, alia Tartaris, inter se proelium commiserunt, in quo Wioskius debellatus Tartarorum legem subire coactus fuit, intentio autem Tartarorum eo fertur ut Cosaci sibi Uman veniant, ac cum ipsis et Polonis foedus ineant contra Moscum.

Віденський державний архів, Polonica.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487-7555. – Арк. 18.

№40

Рясне, (3)13 квітня 1658 р. – Лист гетьманів Великого князівства Литовського до Івана Виговського і всього Війська Запорозького з виявом своєї прихильності до справи об'єднання Речі Посполитої

Od ich mciow p.p. hetmanow W.x.L. do jego mci pana hetmana Zaporozkiego. Copia listu.

Jasnie wielmożny mci panie hetmanie Zapor[ozki], nasz wielce miłosciwy przyjacielu. Zyczyliśmy dawniej z naszą w.mci naszym m. panu odezwac się chęcia, y o sposobach uspokojenia zamieszaney zniesc się Oyczyzny, ale ze w tym zamęcie tędy rozne roznych były sensus, a nawet o woli samego jego kr. msci, pana naszego młwego, rzetelnie nam nihil constabat, przysc do tego nie mogło. Az kiedy teraz y jego kr. msc, pan nasz młwy, to staranie nam, wodzom woysk swoich, zlecie, y bracia nasi tak ich m.p.p. senatorowie, iako y obywatele wszyscy W.x.L. tego po nas potrzebowali, zebysmy Rzptą ad pristinum starali się przywrocic statum, czyniąc w tym dosyc muniu nostro, posyłamy do w.mci, naszego m. pana, y wszystkiego Woyska Zaporozkiego, naypierwiew zycząc, abyscie w msc niefortunną Rzptey od nas odlączeni, znowu z nami nierozzerwanym związkiem złączeni byc mogli. W czym złączywszy zupełną moc [...] prosimy, aby cokolwiek imieniem naszym donie sie się, zebyscie nie ieno nakłonic y wiareę dac raczyli, ale y skuteczną na żądanie nasze dali declaratią, pewni będąc, ze

my wszystkie interesa w.msciow iako co [...] zadney nigdy naszej własney nie mielismy roznice. Owszem miła nam pamięć, że te narody za dawnych panow iedno były, iako własne nasze piastowac gotowismy, toż po w.mciach sobie obiecuiąc, a teraz zostaiąc w.mści, naszego m. pana zyczliwi przle y służyc gotowi. Datt z Rasney, d. 13 Apr[ilis] a° 1658.

Бібл[іотека] Орд[инації] Крас[інських], р[укопис] 312, ст.84 (копія).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 19.

№41

*Без місця, (12)22 квітня 1658 р. – Новини про закінчення
варшавського сейму і зустріч московського посла з Яном Казимиром*

22 Aprilis.

Krol j.m. z Warszawy po konwokacyi do Łowicza odiechał, potym do Poznania dla wyprawy wojska Niemieckiego do Prus, do Pomorskiey ziemie y pod Torun. Poseł wielki Moskiewski był u krola j.mci w Łowiczu, miał audyencyę, zatrzymany [...] az do seymu przyszłego, gdyz się od cara swego upomina pact podpisania, aby im dosyc uczynic.

Бібліотека Оссолінських, р[укопис] 189, ст. 1024.
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 20.

№42

*Познань, (17)27 квітня 1658 р. – Привілей Яна Казимира, наданий
вижгородському старості Вацлавові Ляссоцькому та його дружині
Ядвізі Краєвській, на добра Сціниці у Київському воеводстві
Богуславського староства*

Jan Kazimierz z Bożey łaski [...].

Oznaymuiemy ninieyszym listem naszym wszem wobec i każdemu z osobna, komu to wiedziac należy, isz maiąc wzgląd y osobliwe baczenie na zasługi, tak w okazyach woiennych iako y w czasie pokoiu nam y Rzeczyptej dobru wyswiadczone przez urodzonego Waclawa Lassoockiego, chorążego wyszogrodzkiego, za rzecz bardzo sluszną zdało nam się, abyśmy mu prawa dożiwotnego, ktore służy urodzoney Iadwidze Kraiewskiej, urodzonego niegdy Stanisława Gulczewskiego, stolnika warszawskiego pierwszego, a

teraz tegosz urodzonego chorążego wyszogrodzkiego wtornego małženstwa małżonce na dobra nasze Scinice rzeczone w woiewodztwie Kiiowskim a starostwie Bohusławskim, leżące nad rzeką Rosią, komunikowali, y tesz mu dobra iure communicatio przerzeczoney małżonce iego conferowali, iakosz communicuemy y conferuemy tym przywileiem naszym, za którym społecznym prawem cisz urodzeni małżonkowie oboie spolem, lub ktorekolwiek z nich po smierci drugiego pozostałe, pomienione dobra Scinice ze wszystkimi miasteczkami, wsiami, włościami, futorami, folwarkami, rolami, polami, gruntami, pastwiskami, łąkami, pasiekami, lasami, borami, rzekami, jeziorami, stawami, młynami, karczmami, poddanemi, ich robociznami, czynszami, daniami, powinnościami y wszytkimi in genere proventami, przynależnościami z dawna do tych dobr należącemi, będą trzymac, onych używac i w spokojney possessiey mieć az do smierci. Obiecuemy im przy tym naszym y najasniejszych następcow naszych imieniem, isz ich ani my, ani następcy nasi od possessiey tych dobr Scinice nie oddaemy, ani komu inszemu oddalic pozwojemy, ale im cale dożywocia tego oboyu dotrzymamy. Względem ktorego dożywocia kwartę dwoiakę cisz małżonkowie do skarbu koronnego z tych dobr oddawac będą powinni, prawa nasze krolewskie, Rzeczy ptey y kosciola katholicznego wcale zachowanszy. Na co dia lepszej wiary przy podpisie ręki naszej pieczęć koronną przycisnąć rozkazalismy.

Dan w Poznaniu, dnia XXVII miesiąca Kwietnia, roku Panskiego MDCLVIII, panowania naszego Polskiego y Szwedzkiego X roku.

Jan Kazimierz.

Communicatio na dobra Scinice, w woiewodztwie Kiiowskim leżące, urodzonemu Lassockiemu, chorążemu wyszogrodzkiemu. Georys Januszowicz.

Бібліотека Орд[инації] Крас[инських], р[укопис] 4032, к[артка] 144.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.21–22.

№43

Без місця, (18)28 квітня 1658 р. – Новини про повернення з Москви польського посла п. Голецького

28 Aprilis 1658.

Golecki 28 Aprilis powrocil z Moskwy, który w poselstwie iездził do cara, który dobrze przyięty y одправiony od cara Moskiewskiego одiechał; wolno mu belo i ludziom iego wychodzic z gospod; Moskwa pokoju sobie zyczy z Polakami. Rebelizowali na Tatarow Kalmucy, przeciw

ktorym część woyska wyprawiono. Woyska zadnego nie było pod stolicą Moskiewską za bytnosci jego. Od Litwy nie było zadney nadzieie, aby się ruszyć mieli. [...].

Бібліотека Орд[инації] Крас[інських], р[укопис] 189, ст. 1024.
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.23.

№44

Без місяця, кінець квітня(?)³⁷ 1658 р. – Лист хана Кишти до канцлера коронного Стефана Корицінського про збір угорських, козацьких, волоських, мультанських військ для походу на Польщу і очікуваний похід турецького султана в Угорщину

Jasnie wieluwiny miłościwy panie kanclerze, przyjacielu y bracie moy.

Rozumiem podobno, że iawno iest w.m.m. panu y bratu, że Węgrowie, Kozacy, Muiltanie, Wołosza, woyska swe zebrawszy, poszli w panstwa krola jego msci, dając po sobie takową pogłoskę, że iako poddani cesarza Tureckiego uczynieli to z rozkazania owego. Ale tym pogłoskom w.m.m., brat moy, nie wierz, bo oni swowolni ludzie, nie słuchawszy ani cesarza Tureckiego, ani chana jego msci, s Kozakami ligię sami się tego wazyli, więc tedy doliga to bardzo tych dwoch monarchow y dla tego cesarz Tureckij przysław Emer hanowi jego msci, aby się zaraz gotował z Turecką potęgą pospotu do ziemi Węgierskiej. Tedy też y my nie bawiac się, abo za tym woyskiem poidziem, abo też w panstwa Węgierskie, a mamy w Boga nadzieję, że ten nieprzyjaciel żadney pociechy nie odniesie. Rumaszkiwicz y insi z nim pospotu wcale przyiachali, przytym się miłości braterskiej oddaie. Dał chan Kyszтта.

W.w.m. pana cale życzliwy brat y służyc gotow.

In dorso: Jasnie wielmoznemu Stephanowi z Pilce Korycinskiemu, kanclerzowi wielkiemu koronnemu, bratu memu pilnie należyć. 1658.

[Бібліотека Чарторийських,] р[укопис] 402, ст.242 (оригінал).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.24.

№45

Під Бескидами угорськими в Мультанах, квітень (?)³⁸ 1658 р. – Лист кримського візира Сефер Казі-аги до канцлера коронного Стефана Крицінського з повідомленням про спільний з козаками похід проти Угорщини, відрядження нураддін султана на допомогу Іванові Виговському проти Москви і прихильність гетьмана до об'єднання Русі з Річчю Посполитою

Jesnie wielmożny mci panie kanclerzu koronny, nasz wielce mciwy panie bracie! Zdrowia dobrego i na wszem szczeniwego powodzenia od P. Boga zażywać życzem wam. U nas przed tym iakie wiadomosci i zamysły były, o tym wszystkim oznaymilismy j. panu Szumowskiemu, synowi naszemu, który wam o wszystkim, rozumiem, opowiedział. Z osobna, po odiezdzie jego, wysłaliśmy za nim Achtał ałego naszego, aby rzeczy nasze nam zobopolne należycie oznaymił, które ma z rozkazania naszego. A teraz, coby u nas pewnego było, oznaymniemy wam. Wysłimy z wojskiem naszym do Węgier, wziawszy i część wojska od Kozaków przeciwko onym. Druga, my zaledwo bywszy z Kozakami, wysłaliśmy nuradyn sultana w szeszdzieści tysięcy wojska przy hetmanie Zaporoskim, który iak do tego czasu pewnie robotę poczęli z Moskwą, to jest nieprzyjaciolami naszemi i waszemi; zapewnie, oznaymniemy, iż nami iuż w pewnym nieprzyjacielstwie zostaię. Hetman Zaporowski z wojskiem wszystkim życzy sobie tego, aby w poddanstwie waszym zostawał, jako y przed tym, upraszaiąc nas przez częstych posłancow, abysmy się za niemi przyczynili do krola i msci y w panstwa, aby zgoda, iako nayprędzey, między wami stanąć mogła; dla czego my przedtym Achtał ałego i teraz drugiego Aszkazy murzę wysłaliśmy, oznaymuiąc w Panstwie o ich zamysłach, ponieważ, że się oni, garnąc pod skrzydła wasze, i chcą takimi zostawać, iako i przedtym, nie trzebaby ich życziwosci odpychać. A co z strony Moskwy, i powtore oznaymniemy, że się i Kozaki z onymi w wielkim nieprzyjacielstwie zostali, y my wojskami naszemi spólnemi onych wojuiemy. A toby też został w przyjacielstwie z Moskwą, to naszym nieprzyjacielem zostanie. Dla tego to oznaymniemy, aby potym słowo iakie nam nie przyszło od was, mowiąc, żeście nam nie oznaymili o nieprzyjazni waszey z Moskwą. Życzemy też tego wielmożności waszey. Szwed, gdyby się miał do zgody z wami, – owszem dobrzeby bardzo z onym się pogodzić. Nieszercząc się więcey o tym i o inszych rzeczach, ustnie zleciłismy Ali Kazi murzie, który wam ustnie opowie. Przyczym proszę, abysz mnie wielmożność wasza w łasce swey braterskiey chować raczył. Dan z Multan z pod Bezkid Węgierskich.

Wielmożności waszey wszego dobra życziwy, brat Sefer Kazy aga, wezyr wielki.

Jasnie wielmożnemu Stefanowi z Pilcze Koryczyńskiemu, kanclerzowi naywyższemu krolestwa Polskiego, warszawskiemu, wólbromskiemu staroscie etc., bratu i przyjacielowi naszemu.

Бібліотека Чарторійських, р[укопис] 611, ст.789 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. –

Арк.25–26.

N^o46

Без місця, квітень(?) 1658³⁹. – Лист Аслан-аги білгородського до воєводи брацлавського Петра Потоцького з повідомленням про новини у кримських ордах

Jasnie wielmożny msc panie woiewodo braclawski a muj msc panie bracie.

Nawidzam dobre zdrowie w.m. mego msc pana przeto pisanie moie, ktoremu życzę iako sam sobie na długie czasy niezamierzone [?], iako sam sobie, puki wola Boga naywyszego. A iesliby chciał się w.m.msc. pan o powodzeniu naszy dowiedzic, chan jego msc pan nam z łaski swey nadał starostwo Białogrodzkie y do mego puscil y nam rosказаł, abys wm. muj msc [pan] o panskim powodzeniu raczył z łaski swey oznaymic, iako się tam powodzi. A iesli się w.m. mswy pan chcesz pytac o chanskich nowinach y wszystkich ordach, tedy ia oznaymię o Nachayskich, Krymskich, Perekopski[ch], Czerkeskich y wszystkiego panstwa naszego. Te się ruszyły na święty Jerzy na woynę. Aszrym iescze wprzud od hana temi dniami ruszyły się. Oznaymię tyż o wiadomosci turecki, iż cesarz jego msc przysłał goncow swoich do chana iego msci, aby koniecznie się za dni piętnascie woysko łonczyło, y charmaty tureckie, y paszowie Selistrey ze wszystkim Serbskim woyskiem pod Biało Grodem łonczyły. Nasz chan jego msc tak siła woyska podeymuie, a wszystko to czyni dla przyiazni y braterstwa, zeby dotrzymał te przyiazn y pokazał, y my tyż tak bendonc, iuż w tym braterstwie posyłamy postanca naszego na ymie Szaytarnas, tego chłopa dobrego y kornice, abys w.m.msc pan raczył oswiadczyc y znaymic naprzud o Węgrach y woysko ich, gdzie się obraca, tak tyż, że nam udano, że przymirze Moskwa wzięła z wa[szey] msc. Ale nie wim, iesli skutecznie tak tyż o powodzenie krula je^o msc, gdzie się obraca z woyskiem, o Szwedzie tyż wm.msc pan racz oznaymic, iesli tyż nie na przeszkodzie Polsce. Wm. msc moy, msci panowie, iestecie bracia naszemy, wm. nic złego nie myslim. Ze wszystkich styrech stron wiadomosc wm.msc nasz y ia upraszam wm. mego msc, abys w.m. postanca mego bawic nie raczył y iako nayprendzey o wszystkim

oznaimic y odprawic raczył, bo my na respons w.m. czekamy. Han y pirwy dotrzymował braterstwo y teraz ieszcze chce lepy, [żeby] poblizu w sonsiedstwie ieden o drugim wiedział y nie zapominał, czego ia sobie barzo życze, aby braterstwo nasze nie było oddalone. Przy tym wieki łasce y przyjazni wcale bytnosci oddaie się w.m. memu msc. panu y bratu. Dał w sobote perut Stwientym Jerzym. Chan Kysztowa.

W.m. memu msc. panu wszego dobra życzliwy brat Aslan aga, Działas gasi na Biastogrodzie syn wersera wielkiego.

Jasnie wielmożen j.msc. panu Piotrowi Potockiemu, woiewodzie braclawskiemu, generałowi podolskiemu, staroscie kamienieckiemu, latyczowskiemu etc., bratu memu miłemu oddac należy.

Бібліотека Чарторийських, [рукопис] 402, ст. 259–260.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. –

Арк.27–28.

№47

Чигирин, (21 квітня) 1 травня 1658 р. – Лист гетьмана Івана Виговського до каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського з виявленням своєї прихильності і відомістю про спорядження Павла Тетері на переговори

Jasnie wielmożny m.p. kasztellanie wołynski, moy wielce m. panie y bracie.

Acciderat extra armistitium między nami postanowiego, które iako sacro sancto między sobą postanowiliśmy byli, tak integre dochowac obiecuiemy do konca, cale postrzegaiąc dochowania z ludzmi wszelkich sobie reputaty. Nim iednak determinowaney naszej umowie przyspieszy czas, radzibysmy co swizzzego ku zachowaniu zobopolney ugrontowali dalszey przyjazni, byle w iednym tylko zamysle Bog wszeczmogący nasze chciał explere vota, żebyśmy wprzod mentem conditiei integre exardeatam miec od w.m.n.m. mogli na nabycie y przeyrzenie się wzaiem vmysli⁴⁰ w.m.w., czego byście sobie posłusznym naszej całosci obwarowaniu po nas życzyli. W czym probatam maiąc i.mci p. Tetery szwagra mego virtutem, ex industria y na ten czas vzyliśmy go, zleciwszy, aby przy inszych swoich y pospolitych potrzebach y tey się nie wzdrygał podiąc prace, ktoremu nie tylko dla moiey braterskiey concurentiei dac v siebie zechcesz osobliwy amplexum, ale y dla własnego iego zachowania y z tego osobliwie respectu, że się ten iego zawod sciagac będzie na pożytek y podwyższenie pospolitego dobra. W ynszych naszych powierzeniach ustnie mu dawszy zlecenie, y w

tym osobny uczynilismy conduct, aby w tey przesyłaniu wszelkiey wiadomosci uzył providenty iakoby pod praetextem własnych potrzeb imieniem czeladnika priwatnego był zawsze delator na takie rzeczy ordinowany, o to tylko proszę, abys z nim vřale sobie postępując, nie stawil zadne^o przed nim podeyrzenia. Zalecam się zatem iako naypilniey łasce w.m.m.m. pana.

Dan z Czyhryna 1 May 1658.

W.m.m.m. pana cale zyczliwy brat y sluga Jan Wyhowski.

Бібліотека Орд[инації] Крас[інських], р[укопис] 2318, ст.199 (сучасна копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 29.

№18

Чигирин, (30 квітня) 10 травня 1658 р. – Лист писаря Війська Запорозького Івана Груші до короля Яна Казимира про ставлення Москви до Вілнського миру

Naiasnieyszy mlsciwy krolu, panie, panie y dobrodzieiu mnie wielce mlciwy.

Jako moze perfiat wrodzona moia ku w.k.mci maiestatowi zyczliwosc, zewszad do wyswiadczenia się z nią zabiegając okaziey, dla tegoz y teraz przed wyjazdem pana Tomkiewicza vsilowalem, iakoby w.k.mc tey moiey unizonosci mógł colligere census. Jakoż oznaymuie w.k.mc, iz blisko tedy chodzi, zeby się serca Woyska Zaporoskiego nawrocily ku w.k.m., tylko do takich rzeczy iustus eundum mediis: a mianowicie, non acceptandi Moschi z pokoiem się odzywaiący, ale raczey przygarnąc swoich, dawszy repulę krzywoprzysięzcom y wiarołomcom az po dobrym y o tuteyszey przyiazni wyrozumieniu. Moskwa koniecznie napisala na komissya, woysko zaciagaiąc, z tą declaracya, iezeliby się im nie miała skutkiem spełnić vřmowa wilenska, zeby panstwa w.k.mci infestowac nieprzyiacielsko. Więc y między woysko wrzucona ichze przemyslem niezgoda, ze passim dzieją się zaboystwa; dla czego z tyranskich iego postempkow obmierzwszy go sobie, stronią sercy od niego. Obuiandum przeto wczesnie, zeby się wczesna nieuronila pora, bo y Moskale z dawney swoiey lisiey przebiegłosci, poczuwszy na się nacisk, przemyslalyby, iakoby znowu odrazone mogli znowu przychęcić serca, zabiegszy ich podarkami. Wszystkie cardo rei czasu nie upuszczac, przysylaiąc iako nayprędzey dla upewnienia łaską w.k.m. kogo powaznego y uwaznego. O wszystkim ustną w.k.mci dawszy relacya y o moiey wrodzoney ku w.k.mci opowie zyczliwosci [Tomkiewicz?]. Ta przytym unizoną moię oddawszy czołobitnosc, całuje rękę panską w.k.mci, zycząc dlugoletniego y szczęśliwego w.k.mci panowania.

Dan w Czyhrynie, d. 10 May a. 1658.

W.k.moi pana y dobrodzieia mego zyczliwy poddany y unizony sluga Jan Hrusza.

Najiasnieyszemu y niezwycezonemu Janowi Kazimierzowi z łaski Bozey Polskiemu y Szwedzkiemu krolowi, panu, panu y dobrodzieiowi, mnie wielce młciwemu.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 402, ст. 273 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.30.
Друковано в додатках: *Kubala L. Wojny Duńskie i pokój Oliwski (1657–1660)*. – Lwów, 1922. – S.540–541.

№49

*Без місяця, (6)16 травня 1658 р. – Лист австрійського посла у
Варшаві Франциска Лізолі про два угруповання у Запорозькому
Війську і таємну реляцію польського посла до козаків*

Після слів “humillime praestolabor” слідує:

[...] Ad Cosacos quod attinet, illi id iam aliquoties humiliter commemoravi in duas divisi sunt factiones, quarum una, quae trans Borysthenem degit, Moscis adhaeret, alia vero, quae cis Borysthenem sub duce Wioskio, Chmielnizkij successore, Tartaris coniuncta est, unaque cum ipsis urget infantissime Polonos ad pacem Suecicam bellumque Moscoviticum. Legatus Polonius ad praefatum Wioskium destinatus recentissime huc legationis suae relationem transmisit, quae hic valde occulta habetur, summa illius est: Wioskium ad pacem cum Polonis omnino propendere, iam de conditionibus conventum missumque brevi huc legatum pro ratihabitione, insinuat tamen praefatum Wioskium indigere auxilijs et protectione Polonica, ut apud ipsos Cosacos suam stabiliat auctoritatem, multos enim repariri refractarios, immo vidi litteras originales ipsius Wyoskij, quae satis innuunt, ipsum non esse omnino salutis suae securum, et revolutionem aliquam reformidare, spem tamen facit, se si Poloni ipsi opem ferant, Cosacos omnes cis Borysthenem commorantes in partes Polonicas contra Mascum adducturum.

Віденський державний архів, Polonica.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.31.

№50

Варшава, (9)19 травня 1658 р. – Універсал Яна Казимира про скликання сейму вального у Виршаві на день 10 липня, а сеймиків воєводств – на 20 червня

Uniwersał krolia i.m. Jana Kazimierza Polskiego, pana naszego miłosciwego, na seim walny 6 niedzielny do Warszawy, który złożył pro die 20 Julii, a sejmik w Proszowicach die 27 Junii 1658. Wydany z kancelaryi 19 Mai.

Jan Kazimierz z łaski [...].

Wszem wobec y kazdemu zosobna, komu to wiedziec należy, mianowicie wielebnym, wielmożnym, urodzonym dygnitarzom, urzędnikom, starostom, dzierzawcom y wszystkimu rycerstwu y obywatelom woiewodstwa Krakowskiego y powiatowego. Uprzeymie y wiernie nam miłym oznajmuujemy: azalismy zaraz po comissiey wilenskiej zawsze wielce pragnęli dla dotrzymania zaczętego z carem i.m. Moskiewskim dzieła y gruntownego z oboiey strony uspokojenia, seym walny koronny złożyć y na nim z carem i.m. y narodem Moskiewskim z iedney krwi słowianskiej idącym, stroiem. mową y religią narodowi Polskiemu naybliższym, na confuzją zawisnym wszystkimu imieniowi słowianskiemu sąsiadom. cale się uspokoic. Tak nie mogąc tak swiętobliwego przedsięwzięcia naszego przez te wszystkie niebezpieczne czasy dla ustawicznych wojen Szwreckich, Kozackich y Węgierskich, do porządnego przywieść konca, teraz, gdysmy za łaską Bożą nieprzyjaciół pomienionych z niektorey części panstw naszych wyparli, potrzebne to y wszystkimu imieniowi słowianskiemu pozytywne dzieło do skutku przywieść umyslelismy. Jakoz teraznieyszym vniwersałem naszym przywożąc uprzeimosciom y wiernosciom naszym, seym walny koronny szesc niedzielny sine solemnitatibus w Warszawie składamy na czas 10 dnia miesiąca Lipca, a seymiki woiewodztw na dzien 20 Czerwca na mieyscu zwyczajnym składamy, pilnie uprzeymosci y wiernosci waszey żadaiąc, abyscie na pomnieniony seymik ziechawszy się, posłów ludzi godnych y rozsądnych cum plenaria facultate na seym przyszły obrali y poslali, y to wszystko imieniem waszem uprzeym[oscio]m y wiernos[ci]om waszym do gruntownego z carem jego mscią Moskiewskim uspokojenia y požadanego od wielu wiekow słowianskich narodow ziednoczenia y bespieczenstwa Rzeczy pospolitey, w instructiey naszej przez posła naszego proponowano będzie, posłom swoim na przyszły seym do skutku przywieść zlecieli. Jako tedy nie wątpiemy, że uprzeymosc y wiernosc wasza stosowac się w tey mierze do instructiey y woli naszej zechcecie. Tak pewni zostaiemy, że y w inszych Rzeczy pospolitey sprawach y potrzebach do skutecznego Oyczyzny [...] petenta, wszystkie rady swoje accomodowac będziecie, który uniwersał nasz, aby tym prędzey wszystkich uprzeymosci y wiernosci

waszzych doszedł, roskazuiemy urzędom grockim pomienionego woiewodstwa na mieyscach zwyczajnych publicowac, nadto dla lepszey wiary przy podpisie ręki naszej pieczęć koronna przycisnąć roskazaliśmy.

Dan w Bobiegnowie, dnia 19 miesiąca Maia, roku Panskiego 1658, panowania krolestw naszych Polskiego y Szwedskiego dziesiątego roku.

Jan Kazimierz krol. L.s. M. Poniatowski, administrator abbatis Tynieensis, regens cancelariae regni.

Бібліотека Оссолінських, р[укопис] 189, ст. 1034–1035.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. –
Арк.32–33.

№51

Табір під Полузером, (10)20 травня 1658 р. – Лист гетьмана Івана Виговського до волинського каштеляна Станіслава-Казимира Бенювського про спорядження Павла Тетері на переговори

Jasnie wielmożny mciwy panie kasztellanie wołyński, moy wielce mciwy panie y przyjacielu.

Już teraz prawie acceleravit iungendarum dextrarum hora, kiedy sam Bog wszechmogący offert occasiones, skłaniając serca wielu starszych ku panu przyrodzonemu, dlaczego y ia staram się, iakobym perficere mógł to, czego zdawna ochoczym życzyliśmy sobie umysłem, kwoli czemu z umysłu ordinowawszy pana Teterę, wszelaką go na tę funkcją muniowałem władzą y pozwoleniem na zupełne o wszystkim traktowanie. Tego tylko trzeba, abys to efficere raczył, iakobym od oboyga krolewstwa ich mw z domem moim assecurowany y upewniony, od ich mw p.p. senatorow bezpiecznie się mógł na panską spierac łaskę. Uznasz odtąd w.m.m.p., że iuz więcej septembriolne u mnie condimenta nigdy nie będą miały valoru y gnatu, by teraz y nadawac chcieli nad przeszle obietnice y słodziby też nieoszacowanemi upominkami. W czym ieslibym miał omylic, devoveo terrae me vorandum y wszelkiemu przeklęstwu niech będą podlegał: hac tamen superapposita conditione, ieżeli y mnie w tym, czego sobie żądam, z drugiemu satisfiet. W ostatku agendum co potrzeba, nullaque interponenda mora, dodawszy we wszystkim wiary panu Teterze. Zalecam się iako naypilniey łasce w.m.m. pana, o spieszna prosząc na wszystko. Dan w taborze nad Połuewierzem, d. 20 Maia АХНН. W.m.m.m. pana cale życzliwy brat y sługa Jan Wyhowski.

Dobrzeby teraz przypilnowac rzeczy, gdyż y my braterstwomiałszy z tymi, z ktorymi w.m.m. panstwo, życzylibysmy na co dobrego zażyć.

[На конверті:] Jasnie wielmożnemu, nam wielce męemu panu y bratru jęmci panu Stanisławowi Kazimierzowi Bieniewskiemu, kasztelanowi wołyńskiemu, stanowic należy.

[Збоку:] List od Jana Wyhowskiego, hetmana Zaporoskiego, do kasztelana wołyńskiego de data z taboru nad Połuiezierzem d. 20 Mai 1658.

Бібліотека Варшавського університету, код[екс] автографів 135, №22 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7487–7555. – Арк.34–34-зв.

№52

Табір під Полтавою, (17)27 травня 1658 р. – Лист-гетьмана Івана Виговського до волинського каштеляна Станіслава-Казимира Беньовського про повноваження, надані Павлові Тетері для ведення переговорів

Firmandis iuribus braterstwa naszego, quam plurimum invigilo dlatego, aby ex hac societate nra ipsa quoque Respub[lica] decerp[er]at fructus. Widząc, że my nieprzerwaną z sobą widzimy przyiazn, względem ktorey y teraz z moią się wm.m.m.p. odzywam propensią, braterskie przyimiey o zdrowiu wm.m.m.p. czyniąc pytanie, ktorego zazywac długoletnie ku myśli wm.m.m.p. życzę uprzejmie. Co strony publici promovendi boni, iakom ia raz na taką p. Teterę ordynował funcją, tak y teraz zupełną onemu jednemu u wm.⁴¹ m.m.p. wiarę tym upewniając, że cokolwiek by on ex re nra z wm.m.m. panem et ex re totius status postanowił, my za wdzięczne przyimiemy nostraque confirmabimus voluntate, skoroby iako najmnieyszą dał otym wiadomość. Tylko oto prosimy, abys wm.m.m.p. chciał z nim agere confidentissime, omni remoto scrupulo, nie kładąc sobie żadney do niego wątpliwosci przez nieprzyslaną onemu plenipotentia, gdyż te nasze listowe upewnienia za nayważniejsze mocy y pozwolenia mieć chcemy. W czym, że się wm.m.m.p. nie zawiedziesz na słowie naszym, samym uznasz skutkiem, gdyż y teraz pierwszego listu mego kładę naszą maledictią, ściągając na się łaski Bozey oddalenie, ieślibym miał, aby jednego uchibic słowa nad postanowienie ordynowaney odemnie osoby. Jenoż aliquantum parit dubij wiadomość z Litwy przyniesioną, że ztamtąd upewnili iakiemis cara i.mci in perniciem nostram obietnicami. Co by pewnie nie ściągало ku utwierdzeniu przyiazni, ale przeciwnie ku większemu zaiątrzeniu. Zaczym y temu chciey wm.m.m. pan zabiegac, zeby na małemi zadatkami tak dobre compactates y ledwie niedokonczone non dissolvantur. Caetera ustniey pana Tetery

poruczywszy conferency, zalecam się łasce y miłości braterskiej w m. m. pana. Dan z taboru z pod Poltawy die 27 May 1658°. W m. m. p. cale zycz[liwy] brat y sluga Jan Wyhowski hetman.

Бібліотека Орд[инації] Крас[инських], р[укопис] 312, ст. 200 (копія).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф. X. – Од. зб. 7487–7555. – Арк. 35.

№53

Полонне, (28 травня) 7 червня 1658 р. – Лист каштеляна волинського Станіслава Казимира Беньовського до віцеканцлера, єпископа краківського Андрія Тишебицького з клопотанням про прийом козацьких послів: Теодозія Грека до Швеції і Павла Тетері до Польщі

Illustrissime et mdissime dne, dne, dne et patrone observandissime.

Rzecz niepotoczna currenre calamo expediowac mi przechodzi. Zaczyn et stylo et charectero wyrozumiawszy, rem accipe. Nagrodził Pan Bog remore. Dosc czyni swey submissiey Wyhowsky, y nie zawiodł expectatyei naszey. Cum plena potestate idzie do krola mci Theodozy Grek, ktory, iako wyrozumiałem, uprzedził Teterę do tei usługi, acz też y Tetera iedzie za niem, y suppono, że na poprawki, – i czym podobnieyszym. Więc, praeveniendo iego bytnosc, posyłam w liscie do i. k. m., pana mego miewego, informatia, s czym iedzie, y co uczynic expedit, na którą informatią cale się refferuiac, supervacuum duxi w tym liscie reppetere. Tegobym zyczył, aby, iako ten list doydzie w. m. m. pana, wyslac komonika iego (?) przeciwko Théodezemu, nie dla ceremoniey, ale, żeby uszedzie ordinował konie dla tego Theodozego, bo niepodobna iednem konmi pospieszyc, a idzie o wtargnienie krola Szwedzkiego w panstwa nasze, co by iego legatia strzymac mogła. Przeto, zaczawszy od Warszawy, przynamniey, co szesc mil, aby zostawał konie, a potrzeba ich dwanasci dla niego. On swoje rzucac, a swieże brac będzie. Druga, którądy mu droga przypadnie do Szweda. Zyczyłbym ordinowac także dla niego co szesc mil, a przynamniey, co dziesiec, poiazdy, nie głosząc iednak tego, bo by to było infame, ale zlecic iednemu, aby o tem miał staranie, a y temu samemu nie powiadac dla kogo y dla czego y gdzie, tylko mieysca naznaczyc, aby w tych mieyscach konie były gotowe, to iest wszędzie koni 12. Niech się to nie zda w. m. m. panu rzecz vilis, bo czas rzeczy stanowi, czas psuie, y tu salus u pospiechu iego, aby można leciec etiam super pennas ventorum przeleciał.

Ja widze tego necessitatem, abym ia w tym sam był tractamencie, y lubo strasznie, muszę distrahi, bo nie mogę per rationes publicas więcej

nad niedziel dwie tey dzodze concedere. Zbiegę jednak do dworu, bo się tak wiele pisac y nie może y nie zeydzie, iako się informowac będzie ustnie. Tym czasem, co cztery mile ordnuję pocztę do samey Warszawy, aby przychodzące z Ukrainy dochodzili mię wiadomosci. Wiem, że w.m.m.m. pan agnoscis moiego fructum starania. Sudaui et Alsi, czyniąc te panu przysługę: dni moie, godziny moie v tym samym utopiłem, a substantie tak zruinowałem, podłużwszy się iuż, że iuż vix subsisto. Miałem obietnicę przesłania assignatiew, w czym mi się niedosc stało. Snadno concludowac, że non desunt, ktorzy impediunt, snac dla invidiey. Zaco, niech Bog nagradza. Mnie etiam zebrac dla Oyczyzny będzie honestissimum, muszę jednak puszc, jednak chciej mie w.m.m. pan praevenire iaką assignatią, lub do Lublina, lub, gdzie sam rozumiec raczysz. A iesli nie per disactionem, przynamniey per commiserationem niech mie posilkuia. Plura flegiens nie dopusci pisac tempus Julasia, gdy expedit, iako napredzey wysylac. In summa P. Bog z nami. Pan y Oyczyzna, da Bog, gloriosissime tryumfabit, iako mam u Boga nadzieję. Saltem vitae tranquillitatem nie będzie zayrzała invidia. Moie zatym powolne poslugi lasce w.m.m. pana iako napilnij oddaie.

Wm.m.m. pana y dobrodzieia zycziwy y powolny sluga Stanislaw Kazimierz Bieniewski, k[asztelan] w[ołyński].

Zieh msciami p. hetmany wszystkimi znoszę się, y non est necesse avisowac ich ode dworu o tym, gdy odemnie plenissimam maia informationem.

W Połonney 7 Junij 1658.

Бібліотека Варшавського університету, р[укопис] 299, автографи, вязанка 2, №50 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.37–38.

№54

Чернігів, (6)16 червня 1658 р. – Лист Павла Тетері до каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського з пропозицією зустрітись в Межиричі для переговорів

Jasnie wielmożny msciwu panie kasztelanie wołyński, moy wielce msciwu panie y dobrodzieiu. Ze tak nierychło, iakom był przybiecał, powracam, mam byc excusata, ponieważ żadną miarą ynaczy byc nie mogło; y gdyby dawniey się w tę drogę pokwapil, nie takbym z wyrazną rzeczą przyiachał, iako teraz. Lubobym tedy teraz⁴² prosto w dom wm.m. iachał nie moge, a to dla pewnych przyczyn, ktore po rozmowie ze mną

uznasz wm.p. byc za sluszne. Zaczym mile wygladam w.m. mego msc. pana w Międzyrzeczu; chciey dobrodzieiu, wszystkim dawszy pokoy zabawam swoim, pospieszyc y tam szczęśliwy tractament ze mną (co day Boże) zacząc. Listy od jego msci pana hetmana do w.m.m.p. dirigowane przy sobie mam, ponieważ wiele na tym należy, abym w.m.m.p. oddał z rąk swoich. Oddawam się zاتم łasce zwykley w.m.m.p. y dobrodzieia z uniżonemi usługami memi.

Datt s Czemiechowa, 1658, d. 16 Junij.

W.m.me[go] msciwego pana y dobrodzieia cale życzliwy y uniżony sługa Paweł Tetera.

[На конверті:] Jasnie wielmożnemu jego msci panu Stanisławowi Kazimierzowi Bieniewskiemu, kasztelanowi wołyńskiemu, memu wielce mściwemu panu y dobrodzieiowi.

Бібліотека Варшавського університету, кодекс автографів 135, №23 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 40.

№55

*Полонне, (10)20 червня 1658 р. – Лист каштеляна волинського
Станіслава-Казимира Беньовського до віцеканцлера, єпископа
краківського Андрія Тишебицького про опіку над козацьким послом до
Швеції*

Illustrissime et mdissime dne, dne, dne et patrone observandissime.

Jużem się był disponował w drogę do krola mci, pana mego mściwego, według pierwszego mego pisania, ale mnie zatrzymały listy ich mci p.p. hetmanow oboiga narodu, że się zdało ich mciom, abym supersedował od tey drogi y był raczey intentus na dalsze dispositie Ukrainskie. Przeto, ne quid respublica pod czas odiazdu moiego patiatur detrimenti, idąc w tym za zdaniem ich mci, supersedowałem. Interim, iuż na mie nie czekaiąc, racz w.m.m.m. pan Theodzego ad Svetiam co prędzey dirigere. Nie wadzi mu dac incognito przystawa, ktoryby przy niem zostawał propter informationem, iako sobie ma s krolom Szwedzkim postępować. Ia częstemi listami z i.k.m.m.m. panem correspondebo, ktoremu na ten czas przyslugi moie pilnie oddaie.

W Połonney d. 20 Junii 1658.

Wm. mego mwego pana życzliwy y powolny sługa Stanisław Kazimierz Bieniewski, k[asztelan] w[ołyński].

(На 4 стор[они], [11а] конверті:) Illustrm et rendissim dno, dn[o],

dno Andr[zey] Trzebicki, Dei et applicae sedis graa episcopo cracoviensi, duci severiae regni Polon[iae], vicescancellario, dno et patrono observand[issimo].

Бібліотека Варшавського університету, р[укопис] 299, автографи, №51, вязанка 2.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 42

№56

Давид-городок, 13(23) червня 1658 р. – Універсал полковника турово-пинського Костянтина Выговського до шляхти з території між Горинню і Стиром про збір у Давид-городку 17 червня

Константинъ Выговский, пулковникъ Войска его ц[ар]ского величества Запорозкого, пинский и туровский.

Всемъ воевецъ и каждому зособна, яко ихъ мстямъ панемъ шляхте такъ вишшого яко и нижшого стану в пульку моемъ, межи рекою Горинею а рекою Стиромъ найдуючимъ ся, доношу до вѣдомости, ижъ я зближивши ся в той трактъ себе отъ его мсти пана гетмана Войска Запорозкого, брата моего, поданий, а отъ него маючи собѣ устъную зъ в[ель]м[ожно]стями моими милостивими панѣствы полецоную мову, теды упрашаю, абысте в[ель]м[ожно]ст[и], мои м[ило]стивие панове, жадного не обавяючи ся небезпеченства, хотѣли до мене на день семинадцятий м[ися]ця Июня, водлугъ старого календаря, до Давид-городка зѣхати, где тамъ мои м[ило]стивие панове волю его м[ило]сти пана гетмана, брата моего, пре[з] мене услышите. А ежели в[ель]м[ожно]ст[и]⁴³, мои м[ило]стивие панове, не зѣдете ся, а мѣлоби в[ель]м[ожно]ст[и] що на потомъ поткати, чого я собѣ не зичу, теди прошу, абысте в[ель]м[ожно]ст[и], мои милостивие панове, мене в томъ не виновали, що я в[ель]м[ожно]стемъ, моимъ ми[ло]стивимъ паном, ознаймивши, себе самого ласцѣ в[ель]м[ожно]ст[ям], моимъ милостивимъ паномъ, отдаю.

З Давидгородка, дня ГГ м[ися]ця Июня, року АХНИ.

Константынъ Выговский, пулѣковникъ пинский, туровский.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 2446, ст.142 (копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 39.

№57

Чигирин, 17(27) червня 1658 р. – Універсал Івана Выговського про надання монастирю Параскевії Чернігівської хутсрів і млина на ріці Білоусі

Унѣверсаль Івана Выговского на часть мелницкую на
Белеусѣ.

Іоанѣ Выговский, гетманѣ з Войскомѣ его цар[ского] вел[ичества] Запорозким.

Ознаймуемѣ сымѣ писанемѣ нашимѣ всей старшинѣ и черни Войска его цар[ского] вел[ичества] Запороского, а особливе п[а]ну полковниковѣ чернѣговскому, сотнику и всему старшому и меншому товариству в полку его знайдуючомуся: атаманови, воитовѣ, бурмистру, мешаном и посполству въ Чернѣговѣ будучому и кождому, кому толко показано будетъ. Когда мы, поглядаючи на убозство монастира яко ново офундованого С[вя]той великомученици Парасковии Чернѣговской, а до того, же бы и хвала Божая въ бл[а]ганю за нас и все Войско его цар[ского] вел[ичества] Запорозкое не уставала в той обители, надалисмо для выживеня велебной в б[о]гу госпожѣ Анастасии Бобустанцѣ, гуменѣ монастира, вишѣ помененого и при ней знайдуючимся иконникомѣ часть належную намѣ в млынку при футорахѣ тоегож монастира на рецѣ Белеусѣ стоячомѣ, о чимѣ кождий вѣдаючи, абы з старшини и черни и арендаровѣ найменшее кривди и перешкоди в уживаню и отбираню двохѣ мѣръ з того млынка на нас приходячого госпожѣ игумени и отъ неѣ зсланому чинитѣ и трудности задават не важиль ся, под срогимѣ войсковимѣ каранем иначей бы не было. Данѣ в Чигринѣ, дня 31, року АХНИ. Іоанѣ Выговский. М[есто] п[ечати].

Бібліотека Академії умієтностей], р[укопис] 270, №20 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.41.

Ще одна публікація документу очікується: *Мицик Ю.А.* З українського дипломатарію другої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник. – Київ. – Вип.4 (у видавництві).

№58

Без місця, (19)29 червня 1658 р. – Лист аноніма (можливо, австрійського посла у Варшаві Франциска Лізолі) до австрійського імператора Леопольда про польсько-козацькі трактати і похід Івана Виговського на лівий берег Дніпра

[...] De necessitate et utilitate pacis cum Cosacis ineundae nonnulla disseruimus, ac maiestatis vestrae mediationem iuxta eiusdem mandatum denuo ad id obtulimus [...].

Ad Cosacos quod attinet m^{tem} suam ac senatorium ordinem non latere, quantopere expediat gentem illam reuniri Poloniae, arduum ac delicatum negotium, quod per publicos congressus, ob factiones inter ipsos vigentes, cum ob metum Moscorum, qui validam Cosacorum manum sibi addixerant, tractari non poterat, sed per arcanas tantum cum Vioschio negotiationes, quae indesinenter agitantur, de quarum successu rex Poloniae non esset omissurus intimam nobis suppeditare notitiam, ideoque nullum hactenus fuisse modum adhibendae mediationis m^{tis} v^{ae}, pro cuius tamen oblatione rex Poloniae ac senatores se novo devinctos fatentur beneficio. Significarunt etiam nobis Vioschium transiisse Boristhenem ut adversam Cosacorum factionem opprimeret, vel ad se redigeret, ex successu autem praefatae expeditionis plurimum pendere tractatus Cosacorum cum Polonia [...].

[...] Missus fuit a Wiowskio ad regem Poloniae aبلغatus ad concludendos cum Polonia tractatus ac iuramentum fidelitatis⁴⁴ regi Poloniae praestandum: iussus fuit Varsaviae subsistere, ibidemque adventum regis praestolari: summa commissionis est, ut petat reuniorem Cosacorum, qui Wiowskio adhaerent, cum regno Poloniae, mediantibus quibusdam conditionibus, non arduis quidem quantum hactenus subolefacere licuit, nisi quod omnino velit extirpationem graecorum, qui sedi apostolicae non ita pridem reuniti fuere. 2do instanter urgebit pacem cum Suecis, eumque in finem mandatum habet a Wiowskio, ut post expositam regi Poloniae commissionem suam transferat se ad regem Sueciae, eumque ad pacem cum Polonis et coniunctionem armorum in Moscos adhortetur: sin autem minas intendet regi Sueciae se cum valida Cosacorum manu regi Poloniae accessurum [...].

Віденський державний архів, Polonica. – Сторона акту 6, 9, 21.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.46.

№59

Polіта, (20)30 червня 1658 р. – Лист каштеляна волинського Станіслава-Казимира Бенювського до віцеканцлера, єпископа краківського Андрія Тшебицького з повідомленням про приїзд Павла Тетері до Межирича

Illustrissime et revendissime dne, dne et patrone observandissime!

Tandem obiecaný stanął iuz u Międzyrzeczu Tetera, s którym iutro, da Bog, primo mane congregior, o czym do j.k.m. y niektore necessaria juz tu wypisałem. Jutro, da Bog, o wszystkim wyszłę uberiores litteras, tylko, gdyby poczta do Lublina mogła bydz frequentior, aby etiam we dwu dniach listy dochodzić mogły. Expediit, o ktore pisałem, to iest listy w Ukrainie bardzo potrzebne, że mię od j.m.m. pana hactenus nie doszły, wielce się dziwię. Dla Boga, nie znajdując [...] nas, chćiej one w.m.m.p. odsyłać. Plura, da Bog, o iutrze. Teras (?) sufficit dać znać o przybyciu Tetery. Moie zatym powolne posługi pilnie łasce w.m.m. pana odaię.

W Polity, d. 30 Juny 1658. W.m.m. pana y dobrodzieja powolny sługa Stanisław Kazimierz Bieniewski.

Nadzieja w Bogu, że juz nie moze bydz źle.

Moy dobrodzieju, Bakowiecky, archimandryta żydyczynski, umarł. Ta archimandryta vacuie, o ktore zaciaga się p. Tetera; na pewne posyła swego posła tedy aby się w.m.m.p. z tą expedią do przyjazdu p. Tetery zatrzymano.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 402, ст. 277 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 47.

№60

Без місця, червень 1658 р. – Польські новини про просування коронного війська і внутрішні відносини у козацькому таборі

Woyska Polskie ich m.m.p.p. hetmanow koronnych z stanowisk swoich z Wielkiej y Małej Polski ruszyły się do obozu pod Przemysl y daley ku Dubnu, stacye powybierawszy, niemało przez dwie cwierci niemal roku lezeli, bo od piątku ruszac się poczeli, o co chłopcy po wsiach bardzo narzekali, tak we wsiach duchownych, iako y w krolewskich, ale y szlacheckim się dostało.

- Na Ukrainie za Dubnem Wyhowski z Kozaki rejestrowemi,

slużaleni krolowi i mci poddanstwo swe ofiarował przez posły swe. Czern, chłopstwo na to pozwolić nie chciało, telko, zeby Moskwie poddanemi byli. Zwadzilo się belo chłopstwa na 50.000, uderzyli się o Wyhowskiego, ledwo przełamiali chłopow Kozacy, az im Tatarowie pomogli, – a tak chłopow pogromieli y wyscinali; a Wyhowski na seym posłów swych posłał z posluszenstwem za pewnemi kondycyami; y tych Kozakow półkownikow, ktorzy go misleli rozsiekac, zbież, y drugich poscinac kazal.

Бібліотека Оссолінських, р[укопис] 189, ст.1035.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.48.

№61

*Берлін, (22 червня) 2 липня 1658 р.⁴⁵ – Міркування воєводи
познанського Яна Лещинського про укладення миру між поляками і
козаками, москвою та шведами*

Pokoy s kiem? Czy z Szwedem, czy z Kozaki, czy z Moskwą?

Pokoy, iako iest potrzebny superfluum wywodzic to rationibus między jednak tak siłą nieprzyjaciół naszych, na zgubę naszą sprzysięgłych; słusznie ma wpadac in considerationem, z którym z tych trzech nieprzyjaciół naszych, to iest Kozakami, Moskwą y Szwedem, iest albo moze bydz potrzebniejszy, podobniejszy y trwalszy pokoy; nadto, y to considerować potrzeba, z którym z tych trzech nieprzy[ia]ciół wprzod go zacząć tractować, ponieważ tak uwikłane są te wojny, ze ieden bez drugiego tractować, zda się, bydz przeszkodą, aby do porządanego miał przyjsć skutku, ponieważ y Kozacy chcą cicho y bez wiadomosci Moskwy tractować, y Moskwa, iako iusz za swoich mając poddanych Kozakow, nie zgłosiła się z tem et per consequens nie zgodziła się z Szwedami, naygłówniejszym naszym nieprzyjacielem, który innego nic w głowie nie ma, ani iego interessa nie pozwalają, tylko descriptionem regni nostri, y fundamentalem aeviternam prawie narodu Polskiego przez to zgubę a wiekuiste imienia iego zapomnienie, iakoby tot rationibus mogło się to wywieść.

Rozumiem tedy, że nayostroźniej trzeba ten pokoy z Szwedem traktować, ktorego securitas nie może bydz, tylko in celeritate et silentio, co iest apud perfidiam iego impracticabile.

Na ostatku tedy położy Szwedzkie consideratie, a iako malum nostrum zaczęło się od Kozakow, tak rozumiem, że y fortuna nostra uspokoienia od nich może się zacząć, lubo wszystkie te 3 wojny trzeba mieć in consideratione y tak ten pokoy traktować, iakoby ieden drugiego nie znosi albo nie impediował, bo to pewna, skoro ktorego kolwiek z tych 3 uspokoiemy,

zaraz traktaty z drugim włączone będą. Sam iednak Pan Bog pokaże sposob, gdy Kozacy sami nieprzymuszeni do nas chcą redire, widzą bowiem y oni, że ani ich libertas bez nas, ani nasza bez ich subsistere nie może. Uniti kiedy będziem, nie splendor tey Oyczyzny, ale robur prętko certe redebit, summo tedy zelo y bona fide z nimi traktować. Hucusque, bowiem, że pokoy z Kozakami nie stanął, nie oni winni, ale my superbe nie iako ludzie traktuiąc y ich impuritate nie tylko infra nos, ale infra humanitatem pokładaiąc. Pokazał iednak Pan Bog, że to są ludzie, iako drudzy y pokarał superbiam, że teraz merentur aestimationem magnam meo iudicio, maiorem nisz ci wszyscy, którzy się serviliter nulla addita wolności clausula, regi et regno alieno poddawali; zas ci tam pertinaciter o swoje dopominali się wolności, że maluerunt excindi, extingui, nisz sine libertate vincere, musieliśmy zatym bydz inferiores, kiedy oni pro libertate, my pro impotenti dominatione pugnabamus. Bo łatwiejszego tedy uspokoienia się z nimi prudentissimum consilium i.mci pana marszałka wielkiego, rozumiem, aby przez iednego, nie wielu z nimi traktowac, iaki iest i.mśc pan wołyński, experientia y dexteritate prolatus, y ktory z nimi wynalazł modum tractandi, sincere et confidenter okazac im to tylko, że ani my, ani oni bez nas nie możemy bydz salvi. Ukontować ich desideria, ktore, iako pan Theodosi na convocatiey powiadał, nie tak są, iako się zdadzą, trudny ten iest punct, co się zda, iakoby mając w sobie scandała, że potrzebuia, aby z nich seorsiva gens była y, żeby mieli urzędnikow swoich. Mniey to mam wprawdzie za rzecz potrzebną scindere se in nationes et aperire factionibus viam semper rei publicae nociuis, nie rozumiem iednak dlatego rozrywać, pozwolić ea lege, aby taka właśnie była unia, iako Litewska, aby narod nad narodem nie miał praerogatiwy, tylko ordinem receptum, bo per hunc conseruantur regna, alias in praeeminentiis, a zwłaszcza novis, prędko exoriretur confusio. Alterum, rozumiem bydz nader potrzebne, extremos principes w gwarantie nie kłaść, by tesz nayswiątobliwszych, bo ci interessa swoje promowuiąc, confundunt regna radzi, y ambitum suum przez to dopinaliby, zwłaszcza in electiuo regno, cardine libertatis nostrae. Summe by to res była praeiudiciosa; sit gwarantia, iako dawno bywała, mutuus amor y affectus, nulla praeterminentiae exprobatio; aequalitas iako anima libertatis non praeiudiciosa iednak libertati, bo często specie libertatis opprimuntur drudzy y coguntur ad assensum confusionis, y vel ob hanc rationem nie puszczać między się nigdy externos, trzymamy sobie pacta y confaederationes nostras, y miemy unitam s nimi libertatem, bo nas externi nie mogą conseruować, chyba confundere, nie może libertas nostra stare, tylko kiedy my Kozakow, a nas Kozacy bronie będą (albo raczey utar alia phrazi gentis nomine Ukraina, sive Ruś), bo Kozacy nie mogą bydz securi, będąc separati od nas in libertate, ktora iako invisa dominantibus; tak ta gens bellicosa novis inventionibus tolleretur, skoro uniti per se non cum mixtura interessantium nieprzelomiona potęga

nasza, a zas experientia nauczyła Kozakow, kiedy im iusz concessa znowu poczęto odbierać. Kazdy tedy protector particularitatis, iako merito suspectus, tak omnino reiciendus.

Co siętknie uniey zniesienia acerbius to laedit aures; pseudopoliticus, to iest ktory nie ma pro fundamento status sui gloriam Dei; prudentia iednak nie civilis ale more theologica powinna w to potrafiac, aby nimio zelo kogo nie skandalizowac, wszak S. Pawel mowi, sit zelus vester secundum scientiam. Boskie to tedy dzieło y łaska iego święta każdego illuminare y szukac przeciw media adaequata morbo non violenta iednak, bo się to nie nadalo ani w Szwecyey, ani w Niemczech, ani w Nederlandzie, ani w Anglię, gdzie post multa y diuturna bella triticum eradicatum a zizania gorę wzięły, nec mentionem tritici admittunt. Sarna Polska tak szczęśliwa bela, że co się scelus iakies zdalo, confaederatio, ktora haereses non approbat, boby było impium, ale pacem conseruauit tanto ecclesiae et regni bono, ze co iusz maior pars infecta była haeresi, nawet się u xięzy rozne opinionones y scandala wszczynaly, to wszystko ta claritas fraterna uspokoiła, że ad medietatem prawie lutrow ubelo. Iisdem tedy consiliis eadem pietate et lenitate trzeba bonum ecclesiae promovere, qua mamy per praxim, że saluberior bela, nisz tot regnorum violentia cum eradicatione catholicismi, prawie iakom nadmienil non deerunt, dulces et adaequanti modi bonum ecclae et gloriam Dei promovendi.

Alec ten discurs do haeretykow raczy należy, nisi do Rusi, ktora combinare meo iudicio snadnie, bo ritus Graecus diversus a Romano non damnat religionem, byle articuli fidei non discreparent y modus conservationis articulorum fidei immutabilis wcale zostawal, – co sobie do conferentey z theologami, da Bog, do Warszawy przyechawszy, zachowuje. Wszak iusz to negotium było przed woyną zaczęte, y gdyby woyna nie była nastąpiła a żyw został nieboszczyk pan kanclerz, co to negotium zaczął był, stetisset.

Wracam się tedy do zniesienia uniey, ze to non infert vim constientiis nostris, abysmy religionem nostram damnare mieli, bo unio ab Romana ecclesia non differt, nisi solo ritu, ktory, iakom rzekł, nie iest damnabilis; damnare zas religionem, quam sequor, iest extrema impietatis y malitiae y własnie formalis haeresis, iako S. Pawel mowi, qui proprio iudicio condemnatur, bo to extrema vesania iest deprauati iudicii damnata sequi ex his rationibus nie mozemy uniey znosić, ale, zeby to rzecz miała bydz incomplanabilis y do ukontentowania salva conscientia nra nie miał się znalezc sposob, temu wierzyc nie mogę, niech tedy ten punkt na propositie nikogo nie gorszy, a ia tesz discurs theologiczny konczę, co nie iest functionis meae, wracam się ad statum y do požadanego spokoju considerationem.

O religey do Warszawy odkładam.

Pokoy tedy z Kozakami omni meliori modo, securitate, commoditate, confidentia, sincere, fideliter zawierac potrzeba y tueri sub paenis

execrabilibus, ktoby violator onego zostawał, co iest wszystko omnino practicabile. Considerandum iednak, iakoby tractuiąc z Kozakami, Moskwy nie szandalizować y od pokoju nie alienować y woyny z niemi nie zaczynać. Naprzod, ex parte Kozakow trzeba im to powiedziec, że Szwedzkie interesa nie są insze, tylko dividere, albo raczey discerpere to regnum et in provincias redigere, co y nam y Kozakom exitiosum, bo iakom wzwysz namienil, communis vertitur w tym libertas y conservatio nostri; zaden bowiem, znac, nie będzie sufficiens ad trivionem libertatis y dla tego zgodzmy się sami non alia intentione, abysmy się z Moskwą zgodzieli, a zgodziwszy się sami, conditions honestiores, tutiores miec będziemy, bo y Moskwie pokoy bardzo potrzebny z nami, y continuatio woyny zwłaszcza⁴⁶ exaequo, periculosa; 2. Intentio Kozacka iest, aby się z Moskwą zgodzic y reconciliatis animis y viribus aliquem generosum ausum przed się wziąć, bez ktorego saluari nie mozem.

Co się tknie Szweda, pokoy traktować będziemy, ktory musi bydz tractabilior, obaczywszy insze zgody, alias musielibysmy się z Moskwą zgodzić, y⁴⁷ to impedimentum krola Szwedzkiego znosic, choc by tesz chciał Szwed continuowac woynę z nami, zgodziwszy się z Kozakami, będziemy pares adigere go do zgody; bo naprzod krol Szwedzki, aucta fortuna w Daniey zda się imbecillior, lubo magnalia loquitur, przymusiwszy Danos do nieszlusznego pokoju, ktory natura sua trwac nie może, bo servilis, y iest to pactum Danicum, podobne Rzymskiemu ad furcas claudinas, ktore, ze servile, belo nie diuturnum. Widzi Szwed sam y musi miec tam wielkie garnizony, zaczym diminutio woyska, choc się zdał miec auctionem; druga, interessa francuskie, ktorych consiliis⁴⁸ on zyie, z nami długo vetant woiwac; trzecia, liga z domem Rakuskim y kurfistem tenent go distractum, ze nam gravis bydz nie może. Te wszystkie rationes opowiedziec Kozakom, ze chocbysmy się nie zgodzili z Szwedami, nie mogą nam bydz graves; zaczym niech się nie skandalizuią, bo chocby y co Szwed zaczął w Prusiech, to diuturnum bydz nie może. Posłać do pana wołyńskiego kopie listow od electorow do krola Szwedzkiego, albo instructia, gdzie go napominaią, aby z nami pokoy uczynil y zaraz minantur, ieno to explicowac dobrze panu wołynskiemu, bo y kurfist certissimus iest succursow a toto imperio, iako mu to listami y inszymi prywatnemi declaracyami, co miał z transportu a collegio electoralali y inszych xiążąt, pokazował.

Nadto y uwazac, ze Szwecija sama woyny nie zyczy Szwedowi, iako dnia wczorayszego przyszła wiadomosc z Humburku pewna, że na seymie we Szwecyey na zadne contribucie pozwolic nie chcieli. To wszystko piszę dlatego, aby continuatio belli Suetici nie szandalizowała Kozakow, bo nam nic nie uczyni, a krom tego sedulo koło pokoju z nim agemus, ale, że to figlowny pan, w ten tydzien bydz nie może, że bydz przecie musi, sama nasza potentia y ligi, ktore przeciw niemu mamy sprawią, co żeby constaret, panu wołynskiemu wypisuję vires nostras y collegatorum. Naprzod montecuculli

7.500 piechoty a 4.500 rayтарыey ma w obozie, do tego idzie mu ze Śląska 3.000 piechoty, dział 36 cum omni sufficiente apparatu. Nadto w Prusiech dał kurfistrz pod commendę pana Grodzickiego 1.000 rayтарыey, 1.000 draganicy, krola Węgierskiego w Prusiech Haystra iest 2.000 dragonicy, 1.000 rayтарыey, nadto generał Suchses 2.000 piechoty.

Nadto pan Grodzicki (bo insza in praesidiis) 2.000 piechoty y kilkanascie dział kurfierzstowskich, dział, co ie także dał pod kommandę pana Grodzickiego 8 sztuk wielkich. Krom tego wszystkiego kurfistrz obiecuie effectiue w margrabstwie wyprowadzić w pole 7.000 piechoty y 5.000 rayтарыey, co mi wczora declarował, y 40 dział, y tyle z tego do Prus posłać, quantum expedierit.

Pan wojewoda ruski ma 1.000 dragonicy a 6.000 jazdy naszey, pan Sapięha 3.000 ludzi, co Torun blokuie. Dla tego to wypisuie, ut constet panu wołyńskiemu, zesmy sufficientes resistere Szwedowi y oraz w Prusiech, ut in imperio attacować, o czym iest dzis consilium de modo et tempore; a tym czasem omnibus modis przecie starac się będziem o pokoy. Wszystkim fałszywym nowinom niech nie wierzą, co ie Szwed rad rozsiewa. my iestesmy tak potentes, że y udzielic na Ukrainę możem ludzi, si expedierit Kozakow ratowac, lubo krom tego iest niemało ieno piechoty niewiele u p.p. hetmanow.

Z Kozakami zgodziwszy się, co iusz umnie indubitatum, z Moskwą traktować oraz trzeba, która, aby się nie skandalizowała, że z Kozakami pokoy, y na złość z Szwedem nie uczyniła ligi, informowac p.p. commissarzow, aby to umieli explicować Moskwie, że ta zgoda im nie praeiudiciosa y zgodzie z nimi, bo krom tego my nigdybysmy się bez Kozakow powrocenia nie zgodzili byli. Bardzo tedy źle byłoby consilium nie starac się o Moskwę omni meliori modo y dulcitudine, y poco potym panu chrzescianskiemu dopinac tego woyną, co może clementia sprawic, dołożywszy przytym Moskwie, że my postaremu non obhorremus a tractatione de successione z nimi, bo wiemy, quanta commoditas christianitati ex hac nostra coniunctione urosłaby, paruri differimus lingua y quantum gloriae genti unitae quasi uniae, y tractowac de facto, nie wymyslać nowych niepodobnych condycyi, clare iść przyszlým krolom, cauere indemnitate religionis nostrae, cauere libertatem tak Ukrainy iako nas, cauere electionem antiquis legibus his omnibus praecautis, nie widzę, dla czegobysmy scrupulizowac mieli, to ad firmandum libertatem y tollendum metum, dołożywszy, aby praesidia tak z Ukrainy iako z Litwy pozwozdził.

Nic nie wątpię, że z Moskwą za taką propositiá woyny continuowac nie będzie, bo integram będzie miał gloriam woyny, kiedy gloriosa tractatione skonczy cum honore y reputatione sua et incremento gentis suae, cum commodo christianitatis. To tylko efficiemus zgodą Kozacką, że honestas conditiones non spernet, tractabiliis będzie, a my securi libertatis y religionis nrae, luboc o tym nie wątpiłbym, zeby to practicabile było nie incorporowac

ritus Graecos religioni Romanae, bo się oni tym skandalizują, ale, aby patriarcha Grecky praesit suis ecclesiis, wszak y przedtym, poki się nie odłączyli od kościoła łacinskiego tak było, żeby artykuły fidei essentialis nie mogły immutari y dependentia decisionis ab uno zostawała; nie pycha to Rzymska sprawuje, ut communiter udaia, ale prudentia od samego Boga postanowiona, bo nie może dici catholica ecclesia, kiedy dependentes są tylko provinciales.

Powinna bydz communicatio consiliorum patriarchorum a decisio y dependentia ab uno, bo przesto samo conservantur decisiones articulorum necessarium, alias scindentur in partes ecclesiae, et per consequens in diversos sensus, co iest damnabile, bo nie może dici catholica, quam existere ex articulo fidei credimus, catholica tylko ta, co ma modum conservationis unitatis ecclesiarum y onych sensuum, alec to nie moiey professyey, że y Moskwa dalisę z tym slyszec de compositione synodali cum pontifice romano, co gdy by się stało, cum quanto commodo ecclesiae Romanae, toby było snadno uważyc, y dla tego co firnius starać się o zgodę z Moskwą salva libertate y religione. Insze considerationes odkładam do Warszawy, tylko to szczerze deklarowac Moskwie, że non abhorremus etiam de successione, tractowac non obstante powrocenia do nas Kozakow, bo tym samym zahamuiemy wojnę, impediemus zgodę z Szwedem et aliae infinitae incommoditates.

A żeby się Kozacy nie skandalizowali propositione de successore, obawiając się vindictam, że Moskwy odstąpieli, enucleowac to Kozakom, że to nullum adfert praeiudicium nam y onym taka propositia, bo naprzod, kiedy uniti będziemy, zawsze możemy communes iniurias vindicare, raz się tylko dobrze złączywszy; druga, że ta propositio zahamuię pewnie wojnę, prolongabit armistitium; trzecia, Szweda zturbuie, że się musi z nami rad nierad zgodzic, bo u niego zda się impossibile, abysmy hoc pretio z Moskwą mieli się zgodzić, y dlatego brawady ieszcze stroi. Ofiaruie zgodę in duplici conditione, aby mu Prusy dano y za protectora przyięto, to iest, spem electionis⁴⁹ uczyniono, co deducam authentice w Warszawie a pretio successionis, kiedy się zgadzac mamy, praefero Moskwę multis rationibus.

Przydac y to Kozakom, iaka iest Kozakow intentia, iako że mną mowil y pan Theodosi, ale y pan Achilles, poseł kurfista i.mci do Kozakow, nawet ratio sama suadet, że my musiemy exonerare licentiosam multitudinem tak naszę iako y Kozakow, ktorzyby pacem ferre nie mogli y prędko się zwadzili, evitando tedy hoc malum nolentes volentes, aggredi musiemy generosum y pium ausum. Nie inaczey bowiem redebit do nas reciproca confidentia, tylko kiedy obrodzone ręce nasze zobopolnie w niewinnościach wszelkich krwią nieprzyjaciela chrześcianstwa obmyiemy. Fingat sobie iako kto chce, pokoy nie możemy miec tylko exonerata multitudine, y miec musiemy albo internum albo externum bellum; wczas o tym myslie trzeba, ale publice nie diskuowac, y Moskwę do tego prowadzic, ex se skłonna; y

pan iest car Moskiewski cupidus gloriae, a iaka może bydź więtsza sława iego, iako composito bello glorioso pietissimos ausus aggredi. De modis et facilitate tey imprezy do Warszawy odkładam.

Wracam się znowu do pokoju, ktorego życzę w chrześcianstwie generalnego, y z Szwedem tractowac trzeba, nie możec ten continuowac z nami woyny długo, zwłaszcza, gdyby się nam Moskiewska y Kozacka nadała transakcyja. Continuatione woyny chocabymy Szweda ad inferiorem zgladzili, nie stałoby nam za szkody, praefero tedy z niemi pacem, etiam cum aliqua nostra incommoditate y nie wątpię, że się nada, ieno nie differamus, niescrupulnymy z Kozakami y Moskwą, quoquemodo componere in manifestissimo, będzie się widział Szwed exitio y musi componere.

Wszystkie tedy te trzy tractaty tali modo tractowane nie mogą sobie contradicere, ieno dextre et in tempore każdej rzeczy zażywać, dirigując consilia, gdzie possibilitas, nie discursus, ktory fallit często. Fundament iednak – Kozackie uspokojenie, bo zatym albo Szwed przyidzie albo Moskwa, ieno dextre tractowac, a potym trzeci, quisquis fuerit, musiałyby sam skakac po naszymy woli, ieno mu ad desperationem y diminutionem tesz gloriae seueriori tractatu nie dawac okazyey. To tenue consilium moie, iako z rozkazania krolowej jeymosci poselam, także cale submitto prudentiae j.k.mci. Non arrogantia pisalem, ale debita submissione et fide, homo sum, errare mogę, tak się iednak tenuitati meae zdało. Ufam w Bogu, że secundabit, tylko znowu przypominam, aby nie per diversas, ale przez iednego z Kozakami tractowano i.mci pana wołyńskiego, bo widzę, vir prudens, ma praxim tych rzeczy, co tesz prudentissime uważał i.mci pan marszałek coronny.⁵⁰

Бібліотека Варшавського університету, Pol. F. XVII №34, ст.128–143 (копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.50–58. Скорочено друквано в додатках: *Kubala L. Wojny Duńskie i pokój Oliwski. – Lwów, 1922. – S.542–544.*

№62

Турів, 23 червня (3 липня) 1658 р. – Охоронний універсал турово-пинського полковника Костянтина Виговського для князя Степана Святополка Четвертинського на містечко Володимирці

Константинъ Виговскій, полковникъ Войска его царского величества Запороского туровскій.

Паномъ сотникомъ, асавуломъ, атаманомъ, также залогамъ

по рознихъ городахъ найдуючимъся, также всему товариству Войска его ц[а]рського величества Запорозкого у полку моемъ найдуючимъся, сурово приказуемъ, абы нихто у Володимерцахъ мѣсте и у селахъ, до него належачихъ, маєтности князя его милости Четвертинского, подкоморого браславского, жаднойею наменшое такъ наездомъ яко мимоездомъ и витяганємъ якихъ колвекъ стаций або подачокъ, кривди не важилъсе чинити. А ежели быхто, не слушаючи нашого универсалу, якую колвекъ, хотъ наменшую кривду важилься чинити, теда кажды таковы, за наменшою скаргою, отъ сурово нась каранъ будетъ. 3 Турова, дня КД Гиня, року АХНН.

Константин Выговский, полковникъ пинский. М[есто] п[ечати].

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 2446, ст. 146 (копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 43.

№63

Табір під Полтавою, (24 червня) 4 липня 1658 р. – Лист гетьмана Івана Виговського до каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського про наміри об'єднатися з Річчю Посполитою

Jasnie wielmożny mci panie wołyński, moy wielce mciwy panie y bracie.

Sam Bog lepiej wie, iako anhilat spiritus do zgody, byle by iego woła święta przyswiecic nam chciała z moią pomocą. Wszakże bene ominandum, że kiedy nas obaczy na tak dobre rzeczy intentos y serca nasze sposobi ku spolnemu nawroceniu. Jakoż co strony naszej dawnobysmy byli do effectu rzeczy namierzone przywiedli, bysmy nie mieli odiazdu za Dniepr dla poskromienia in praecipitium euntis hic ntrae distractiey. Wszakże y ta się iuż teraz uprzatnęła trudność, gdy membrum rumputridum przez decret Boski avulsum a corpore, ne caetera inficiat membra, nałożywszy głową z Bohonami d. 31 May, ktorey tragediey transactią dostateczney delator Petrium⁵¹ wypowie wm.m.m. panu, niżeliby się listem ocerłowac mogło. Zaczym, his omnibus sedatis, ta nasza naypierwsza będzie mysl około koncludowania tak rzeczy potrzebnych zachodzic się, gdzie lubosmy y teraz propter fundamenta iacenda wyprawili, nie vydziemy suspiciey, mając wielu censorow quaerentium me(?) subvertendi rationem. Wszakże, ieno imponam frenum do konca inszym swowolnikom, ruszyc zechcę ku Białey Cerkwi, pristina continuando vota. To tylko exarpui, ne mihi imputetur dolus, kiedy z częścią iaką woyska propter conciliandum apud infidos fidem pociągnę,

gdzie koniecznie invigilabo, ne ultra procrastinetur, quod propositum. Tymczasem dobrze się stało, że się wstrzymało ab untrimque ab occasione litis, gdyż y sami ci, ktorzy złą mieli o szczerosci wm.m.m.p. y moiey opinia, resument omnium bonum z powolnoscі tameczney, gdy obacza, że y po czasie armistity tak się z nami przyiacielsko obchodza, co nie bezopolney będzie korzystsci, byles wm.m.m. pan postarać się chciał o dalsze ieszcze zatrzymane hostilitates, iesliby, kto miał o niey myslic, pewien będąc, że y ia z i.mcią p. Karacz beiem non aliud sapio, ieno iakobysmy mogli inclinare nrae intentioni y inszych serca. Caetera iudicio et solennitati wm.m.m.p. poruczysz y sam się z uslugami memi iako naypilniey zalecam.

Z taboru, z pod Pultawy, die 4 July 1658.

Wm.m.m.p. cale zyczliwy brat y sluga Jan Wyhowski hetman.

Бібліотека Орд[инації] Кр[асінських], р[укопис] 312, ст.201 (копія).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. –
Арк.59–60.

N°64

Турів, 25 червня (5 липня) 1658 р. – Лист турово-пинського полковника Костянтина Виговського до князя Степана Святوپолка Четвертинського із запорукою безпеки для містечка Володимирці

Copia listu od j.m. pana Konstantego Wyhowskiego, pułkownika turowskiego, przez pana Steckiewicza iako nizey.

Jasnie oswiecone mciwe xze Czetwertynski, moy wielce msc. panie a przyiacielu.

Wiem to dowodnie, ze iako za przeszlego antecesora sławney pamięci nieboszczyka Bohdana Chmielnickiego, hetmana Woyska Zaporozkiego, zadnego w.x.m. nie odniosł w majątnosciach swoich scrupulum, pogotowiu terazniejszy hetman Woysk Zaporozkich wielmożny j.m. pan Wyhowski, moy rodzony, iakom y z listu wyrozumiał, oswiadczył y oswiadcza swoy candor przeciwko w.x.m. A ze tam w trakcie moim nayduie się majątnosc w.x.m. nazwana Włodzimierzcka, zadney, tak rozumiem, przepony nie odniosła, racz w.x.m. bezpiecznie one trzymac, gdyż ia y w dalszy czas zyczę, abym sobie v ludziey zacnych a zwłaszcza in cognitate zostaiąc przyiazn ziednał. Vslugi moie przy tem powolne w łaske w.x.mci medo mcigo pana iako napowolni commenduię.

Dat z Turowa, d. 25 Juny po staremu, a. 1658.

Waszey xcey msci m.m. pana cale zyczliwy przylly y sluga Konstantyn Wyhowski, pułkownik pinski, turowski.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 2446, ст. 145 (копія).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.44.

№65

Гоца, (25 червня) 5 липня 1658 р. – Козацькі пропозиції до миру між Україною і Польщею, підписі Павлом Тетерею Станіславові-Казимирові Беньцькому на трсктатах

Puncta na supplikę Woyska Zaporowskiego przez wielmożnego kasztelana wołyńskiego y urod[zonego] Pawła Tetereę, od hetmana Zaporowskiego delegowanego, namowione, ad trutinam j.kr.m. y wszystkiey Rzptye wzięte y salva autoritate comisionis agitowane.

Poniewaz hetman z Woyskiem Zaporoskim z miłosci przeciwko panu y własney Oyczyzny, z dobrej woli swej, do tegosz własnego pana, odstępując wszelakich postronnych protecky, powraca, tedy j.k.m.p. nasz mił. ze wszystką Rzptą, to, cokolwiek P. Bog dopuścił na oboią stroną za grzechy zobopolne. Maiestatowi iego oddawszy, wieczną amnistio, to iest, zapomnieniem wiecznym pokrywa, assecuruiać, iż zadney zemsty, ani maiestat panski, ani senat, ani wszystka Rzpta, ani zaden s prywatnych przeciwko Kozakow y zadnemu z osobna nie będzie praetendował, y owszem wszystkie niesmaki woienne, zobopolnie sobie podarowawszy, zaden na drugiego ani iawney, ani potaiemney niema knowac pomsty y praktyki.

Kaduki wszystkie na Kozakach y na szlachcie, ktorzy się przy Woysku Zaporowskim wiazali od zaczęcia woyny, cassantur. A iako rzecz suma, tedy y imie amnistey powinne bydz sanctum y iako in pristinum statum honorum et bonorum res et fortunae privatorum restibuntur y do teyze iednosci, zgody, miłosci, prawa, pana, iako byli przedtym wszyscy powracaiać tak praecavetur, iż ktokolwiek, rwąc iednosc świętobliwą, wazył się publica, ve! privatim komu exprobrare perduelliones, tedy primis iak violator pactow karany będzie.

Więc, aby ocasionie litium względem stawienia poddanych o swawola, inculpowanych, osobliwie w Kiiowskim, Wołyńskim, Braclawskim y Czernihowskim woiewodztwach, nieprzychodziło do confusiey, wszystkie processa o stawieniu poddanych w tych woiewodztwach cassantur.

Religia Grecko-starożytna munita przy dawnych prawach i praerogatiwach aby zostawała, cum libero exercitio na seymach y pod trybunałem, a dla lepszego przestrzegania oney, metropolit kiiowski, także lucki i lwowski w senacie zasiadać mają.

Także dla spraw duchownych z tych że episcopij po iednemu deputatu obrani zasiadać mają w trybunale lubelskim, także y w W.x.L. w trybunałach z littewskich episcopij obrani deputaci po iednemu z kozdey.

Ludzie swieccy disunici, osobliwie mieszczanie lwowscy, przemyscy, lubelscy, wilenscy, aby z mieszczany ritus Romani we wszystkich praerogatiwach, handlach y accessione ad magistratus byli legatowani.

Cerkwie we wszystkich wojewodztwach Corony [y] W.x.L. przez unitow wzięte, aby nie unitom cum omnibus bonis przywrocone były, także episcopie, archimandriae, ihumeniae, a na obranie y oddawanie ich commissarzy z seymu mają bydz naznaczeni.

Woysko Zaporoskie, iako iest potrzebne Rptey, swiadczą expedicie z nieśmiertelną sławą odprawione, przeto, chcąc one mieć iakow naylepszym porządku y potrzebie tak wielką, iakiey Rzpthey potrzeba, onemusz wolnosci wszelakie, przywilejami niasniejszych krolow Polskich nadane, confirmowac, zostawiaiac ich przy dawnych wolnosciach y zwyczajach.

Consistencya zas Kozakom według dawnych zwyczajow w miastach, miasteczkach, futorach, wsiach zostawac ma.

Sądy, także napitki wszelakie według starynnych zwyczajow mają bydz wolne pod iurisdictionią hetmana Zaporoskiego.

Dignitarstwa, senatorstwa w wojewodztwie Kiiowskim, Braclawskim i Czernihowskim (salvis modernis) szlachcie religy Graeckiey nieunitis conferentur.

Te puncta in vim legis w constitucey inserowane y za prawo nieodzowne będą miane.

Nadto przysięga cielesna z senatu przez jasnie przewielebnego m. arcybiskupa gnieznienskigo, msci biskupa wilenskigo, także przez ich w.p.p. hetmanow czterech oboýga narodow, a s tamtey strony przez hetmana, oboznego, assaulow y sędziow generalnych, także pułkownikow wszystkich [stwierdzone bydz mają].

A iuż od tego czasu hetman z Woyskiem Zaporoskim teraz y na potym będący odstąpiwszy wszelakich postronnych protectij, w wiernosci, w posluszenstwie, w poddanstwie k.j.m. y wszystkiey Rzpthey zostawac ma y mają, będzie y będą wiecznemi czasy.

Także wszystkim gravatis z oboiey strony do własnosci swoich wolny, bezpiecny otwiera się powrot y przejazd.

Hetman Zaporoski swawolstwa uskramiac ma, więc tesz, aby nobilitas occasy do rozerwania nie dała, z seymu commissarzy deputabuntur tak z Korony, iako y z x., ktorzy statum equesterem in criminalibus et concil... sądzic będą sine appellatione, y forma tych sądow in perpetuum ma bydz opisana y w constitucyą ingrossowana.

Szkoły w Kiiowie aby perpetuo były otwarte ysdem privilegys et immunitatibus, iako academia Krakowska, y więcej szkół aby nie było, etiam oycow jezuitow.

Takze y xtwie Littkim academia iedna conceditur y mieysce na nie ukaza, excepto Wilna, a gdzie mieysce ukaza dla academij, tam sie iusz oycowie jezuiici – de novo fundowac nie maią.

Hetmana Zaporoskiego krol j.m. podawac ma. Temusz do buławy starostwo Czehyrynskie incorporatur.

To wszystko ma bydz rozumiano nie za conclusią ale za nanowę in vim rati habitationis j.k.m. y wszystkich Rzpte y salua autoritate commissionis. Dat w Hoszczy 5 July an^o 1658.

Paweł Tetera.

Бібліотека Орд[инації] Крас[інських], рук[опис] 312, ст.207 (корон[ний] копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487-7555. – Арк. 61-63.

N^o66

Нова Четвертня, 26 червня (6 липня) 1658 р. – Лист брацлавського підкоморія князя Степана Святополка Четвертинського до турово-пинського полковника Костянтина Виговського з подякою за охоронний універсал і скаргою на свавілля козаків

Copia listu xcia j.m. pana podkomorzego braclawskiego do j.m. pana Wyhowskiego, pułkownika turowskiego, de data 26 July 1658, z Nowey Czetwertni.

Wielmozny msciwy panie pułkowniku pinski, turowski, moy msci panie y bracie!

Zawszem się ja starał o łaskę jasniewielmożnych ich msciow panow hetmanow y wszystkiego Woyska Zaporozkiego m.m. panow y braci, iakom o tym pierwszy raz uciekaiąc się z prosbą moią do w.mci m.m. pana, szyrzey wypisał. A zem y w.msci m.m. pana miłosciwą łaskę doznavszy, w prozbie moiey nie odniósł wstrętu, bos w.msc m.m. pan przez list swoy y one mniewielmożnych msciow panow, y aby w ochronie chudoby moie odrycerstwa Zaporozkiego zostawały, uniwersał swoy wydac raczył, za co w.msci m.m. panu wielce dziękuję. Ale ich m.p.p. Scivabatka(?), setnik kobierski, y Sawicki do Bereznicy przyiachawszy, młodcow trzech do zniszczoney majątnosci mey Włodzimierca dla stacy przysłali, którym nie dokonca wierząc, słudzy moi, aby roskazanie listowne y uniwersał j.msci m.m. pana nie miał wagi, sami do wysz mianowanych jch msciow, pan Łukaszewicz, który wszystką tamtą chudobę moią zawiaduje y pan Stetkiewicz iachali, tamze vkazawszy pisma

w.msci m.m. pana upraszali, aby poniechac chcieli, alisci ich msć nie respectuiąc na to, połażawszy, pobiwszy p. Łukaszewicza, do więzienia wzięli, o czym mi znac dano. Zaczynam, lubom jest załosny, iednak nie desperuiąc o łaskę w.msci m.m. pana, sługom moim, aby sprawę ustną dali, iachac rozkazalem. Pewienem, że w.niosc m.m. pan miłosciwie onym się stawiwszy, sprawiedliwość słuszną, na ktorych skarżyc będą, mnie, słudze dawnemu jasnie wielmożnych ich msciow m.m. panow hetmanow Zaporozkich y w.msci m.m. pana, uczynic y z więzienia sługę wypuscic rozkazac raczysz. O co pokornie proszę y zasiugowac z synami memi dożywotnie powinien, zostawszy, służby moie w łaskę w. msci m.m. pana oddaie.

W Nowey Czetwertni. W. msci pana zyczliwy brat y sługa Stephan Swiatopolk na Zywotowie xżę Czetwertenski, podk[omorzy] w[oiewodztwa] B[raclawskiego].

Бібліотека Чарторийських, [рукопис] 2446, ст. 147 (копія).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.45.

N°67

Полонне, (30 червня) 10 липня 1658 р. – Лист каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського до гетьмана великого коронного Станіслава Потоцького про свою зустріч з Павлом Тетерею і результат переговорів

Copia listu m.p. wołyńskiego do p. hetmana z Połonney 10 July 1658.

Poządany Tetera, ktorego cum tanto fastidio wyglondałem, przyiachał tandem, z ktorym mego colloquium y umowę in vim ratihabitionis j.k.m. y wszystkicy Rptey et salva autoritate commissionis⁵²... posyłam w.m. copię. O riginal tegoz Tetery pisany y podpisany poslałem do krola jego m.p.n.m. Dosc by fata łaskawie z nami obeszły, gdyby iusz constanter według tych punktow przyszlismy do ziednoczenia. Wprawdzie unia, zda się, naybarzicy aggrauare, ale przy niey tak mordicus stawaią, że słowa rzec nie dadzą. In contrarium, y ia zrozumiałem, że nobis te tolles barzicy podniecaią Ukrainę. Powoli, mym zdaniem, zdarzy P. Bog na wszystko media. Więc, iakie miał Tetera do umowy tych paktow facultatem, wyrozumiesz w.m. z tych listow, ktorych przepisy posyłam. In reliquo, pro iure (?) confidentiae, ktore między sobą strictissime tenemus, upuszczam wiele, aby te wszystkie scripta nemini pateant, gdyz cokolwiek się czyni, czynić się musi ieszcze sub altissimo secreto.

Po tey namowie wysłałem ia do Wyhowskiego y Tetera listy swoje, tak, ze tesz posłał o dwa kon, persuaduiąc, aby accelerował dokonczenie. Jakoz y sam Wyhowski iest natym, aby co prędzey skonczyc. P. Tetera w Miedzyrzeczu oczekiwać będzie na ostatnią resolutią Wyhowskiego, to iest na posłów, nisz ad imponendum rei locum.⁵³ Ja przy łasce Bozey spodziewałbym się požądanej conclusiey. Ale mnie disparitas sensuum bardzo nie cieszy, bo to iuz owdzie publicant, ze się niektorzy chamowie ozywiają się do cara jego msci, a tego nie uwazaia, ze na iednym przestac trzeba, albo na tym, albo na owym, y hoc rerum statu zostalaby nam truculentissima ztż Ukrajiną woyna Tatarsko-Turecka y inszymi silami, oczym wielebym mógł z w.m. in secreta confidentia mowic, gdyby daretur medium pactonalis conferentiae. Interim ab hostilitate mutua przyrzekliśmy abstinentią y z swey strony Tetera będzie pełną miał pokoju custodiam. Jakosz y do Constantego Wyhowskiego, który iest w Polesiu, y których swawola obywatelow Slucz infestuie, surowe posłał Tetera listy, rozumiem, ze się cofnie od tey swawoli. Wzaiemnie tez o to proszę, aby w.p. Kmiczyca napomniec o nalezną przy granicy observantią, boc adigor ex officio meo przestrzedz w.m. w tym, ze te rekonadsowie niemcze nad samy prawie Horyn wielkim poddanstwu uprzykrzeniem uczynili ten kont opuszczony, gdyz chłopstwo za Horyn, od Stepania poczawszy, który bardzo przez mcia spustoszony, az do Ostrogu pozachodziło, przez ktorych, iako mogą bydz w Ukrainie motus, snadno się to rozumie. A ze iusz y czas przychodzi, w tych kilku niedzielach omnino musi bydz iusz in hanc vel in illam partem ostatnia resolutia. Pisałem do j.k.m.p.m.m., takze do ich m.p.p. hetmanow, loco persuaduiąc, aby iako naybarzies Remp[ublicam] animowali, woyska do obozu zawarli. Hoc idem y w.m.p. propono z relacją oznaymuiąc. In meo sensu prętko woyskom lonczyc się potrzeba, aby iusz z stanowisk one do obozu wyprowadzic.

Ja na dalsze z Ukrainy na Wołyniu oczekiwać będę resolucye y z w.m.m. często conferam, proszę tylko, abys sine mora y na ten list odpisac mi raczył y iuz cale rozumiał o mnie, ze strictissimam dotrzymam confidentiam. Jako Wyhowski glorioussimam otrzymał victoriam z Puzskarenka, rozumiem, ze loco stanti ta potrzeba była pod Pułtawą, w poniedziałek swięteczny. Gdzie Wyhowski przy silach Karaczbeiowych położyl na trzydziestcie tysięcy hultajstwa Puzskarenkowego y samego Puzskarenka głowę Tatarzyn w potrzebie Wyhowskiemu oddał, y iusz Wyhowski oczyscił Ukrainę z buntow, przy ktorey potrzebie był oculatus posłaniec moy tesz – y iusz się to nie odmieni. Po tey victoriey przez megosz posłanca dał Wyhowski listy do Tetery w Kiiowie na on czas residuiącego, aby do mnie co prędzey ziezdział. To oznaymwszy oddaie relatię.

Dan w Polonney d. 10 Juli 1658.

Przypisał swą ręką:

Ani cyframi, ani żadną confidentią listowną nie moze się tego

exonerare, coby się z w.w. personaliter umowic mogło, ale, iako do tego przysc, nie widzę. U mnie to generalissima propositio, ze salus Reip[ublicae] suprema lex, y do tey wszystkie moje sposabiam actiones, y iesli atius adhaerere carowi, a obalic naszą Ukrainę, Tatarow y interiacentes inter orientem et meridiem wszystkich iako y dominium Othomanicum, do ktorey casu repulsae od nas gotowisiency Kozacy. Considerandum, iesli z carem i.m. tantis sufficiemus impetibus. Cosby robic potrzeba a prętko Reip[ublicae] y nam salutare, alias obawiam sie, aby my miasto polepszenia, theatrum belli v siebie nie uczynili, albo quod absit, in dismembrationem nie poszli.

Moy dobrodzieju, snadno porozumiec, ze necessaria nobis custodia secreti fovendo w tym wszystkim, co sie dzieie, iakokolwiek fata de nobis decreverunt, przecież secret secretem. co dlatego pisze, ze Wyhowski w tych listach bardzo sie trwozy temi propalationibus, o czym y Tetera obszernie mowil ze mną, ale chwala Bogu, ze ni na iakiego znacznego nie skaraią y nie skarza, y nie maią proby, aby essentialia carowi miały od nas patere, tylko na niektorych, snac ex animositate peccantes. Jakosz (ze y to in strictissima confidentia wynurze) y sam wm. Kniczyc, chorąży bużanski, niepotrzebnie vocibus utitur, a ieszcze przy granicy, a zgoła z takimi ozywa się rzeczoma, ktore nie tylko bono publico derogant, ale maiestat panski y auctoritatem samychze wm. wodzow convellit, co y przy mnie w domu y j.m.p. wdy wołyńskiego bylo, czemu non despero, ze u w.m. iako y mnie, nie podaiąc na inuidią prozna, prudentią zabierzysz. Oboz copredzey locować życzę, w czym tuszę, ze listownie conferet z j.k.m.m.m.p. wda krakowski.

W.m.p. zyczliwy przyl y sluga powolny Stanisław Kazimierz Bieniewski kaszt[elan] wołyński.

Бібліотека Орд[инації] Крас[інських], р[укопис] 312, ст. 204–206
(королівський копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487--7555. –
Арк. 64–66.

№68

*Нова Четвертня, 1(11) липня 1658 р. – Лист підкоморія
брацлавського Степана Святополка Четвертинського до
полковника турово-пинського Костянтина Виговського з виявом
своєї зичливості до Війська Запорозького*

Wielmożny msci panie pułkowniku pinski y turowski, moy msci
panie y bracie!

Zes wny moy msci pan z woyskiem przyszedles w powiat Pinski,

a iz moja majetnostka Włodzimirecka dosyc zepsowana y spalona, lubo do wojewodstwa Wołyńskiego a powiatu Łuckiego nalezy, iednak o miedze z Piskim, zaczym przyszło mi w.m.m.m. pana upraszac, iakosz y pokornie, aby w ochronie od ich msciwow p.p. Wołyjska Zaporozkiego rycerstwa z msciwey łaski w.m.m.m. pana zostawala, proszę. Pewenem, ze iako iasnie wielmozny godny pamieci i.msc pan Chmielnicki, hetnan wielki, obronca religii naszej prawosławney y mnie z synem moim, panem minskim, był takowaz łaska y iasnie wielmozny iego msc pan Wyhowski, hetnan wielki Zaporozki, nasz msci pan, który ma spokrewnienie z synem moim, przez listy y uniwersaly oswiadczył, ktore do przeczytania w.m.m.m. panu posyłam. Wiedzieli bowiem ich msc, ze ia zawsze Woysku Zaporozkiemu z dawnych czasow zostawiał zyczliwym przyjacielem mieszkając w Zywotowie y pieniędzy na woyskową potrzebę za hetmanstwa i.msci pana Petrezyckiego Kulaki pozyczał. Oddałbym ia poklon moy y sam w.m.m.m. panu ale wiek zeszył, gdyz z łaski Pana naywyszego mam lat 80 y kilka, przeponę uczynił. Syn tez moy iako senator na seym odechać musiał, tak na mściwą łaskę w.m.m.m. pana, iako odwaznego męża y szczęśliwego wodza puscivszy, ze tez mściwą łaskę w.m.m.m. pana, iako iasnie wielmożnych ich msciw panow hetmanow w prozbie moiey nizkiey uznani, którą dozywotnie z synem moim zasługowac powinien. Zostaw[iw]szy moie służbe w łasce w.m.m.m. pana oddaie.

W Nowey Czetwertni d. 1 July a. 1658.

W.m.m.m. pana zyczliwy brat y sluga Stephan Swiatópolk x. Czetwertenski, podkomorzy wdtna Braclawskiego, m.p.

Бібліотека Чарторійських, [рукопис] 2446, ст. 143 (копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487-7555. – Арк. 49.

№69

Без місяця, (4)14 липня 1658 р. – Лист аноніма (можливо, австрійського посла у Варшаві Франциска Лізолі) до невідомого кореспондента (можливо, імператора Леопольда) про об'єднання Русі і Речі Посполитої і про перемогу Івана Виговського над Мартином Пушкарем

14 Julii 1658. [...] Post haec ad Cosacorum negotium sermonem defleximus, sermo regi exponentes quantopere interesset, ut in hisce comitijs pace firma ac perpetua tam praeciosum rei publicae membrum, cuius separatio omnium malorum, quae Poloniam affligerant, scaturigo fuerat, corpori reuniretur. Ad quod pariter sermus rex se avidissime ferri testatus est, ac

promptiorem fore ad hanc occasionem, recentissime cum nova advenisset, quod Wyowskius (quem iam Boristhenem traiecissee, ut adversam opprimeret Cosacorum factionem, antea humillime commemoravimus) insignem de adversario suo Puscarenco, Moscis adhaerente, victoriam reportarit, truncato adversarii capite et quotquot illi adhaerebant, caesis vel ad oboedientiam redactis, praefatum Wiowskium pacem omnino, et reunionem cum Polonis urgere, tolerabilimus quidem conditionibus, nisi quod Graecorum religionem in Russia, qui ab aliquot annis sedi apostolicae reuniti sunt, radicitus extirpatam velit, quod (arduum erit) nisi duram adeo ac iniquam conditionem moderari patiatur, ad quod omnis adhibebitur diligentia, nec quidquam etiam intermissuri sumus, ut hoc negotium, ex quo potissimum caeterarum omnium rerum momenta pendent, pro virili parte promoveamus, hoc enim validos addet Suecis stimulos ad desiderandum securis pacem et maximum erit Moscorum potentiae aequilibrium.

Ratio autem ac modus, quo praefati Cosaci reunientur Coronae Polonicae, non erit ut antea, per absolutam subiectionem, sed per quandam speciem accessionis et communionis, ad instar magni Lithuaniae ducatus, ad cuius normam suis in republica gaudebunt privilegiis, ac officiales proprios nominabunt, deputabunt ad comitia et velut proprium, ac particulare corpus in ipso reipublicae corpore constituent, iisdem ferme conditionibus ac praerogativis, pro ut Lithuavi, quod quidem ad pacem durabilem solidius firmendam longe videtur accommodatius, quam si denuo ad iugum nobilitatis Poloniae redigerentur [...].

Віденський державний архів, Polonica. – Сторона акту 3, 4.
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.68.

№70

Локачі, (10)20 липня 1658 р. – Лист каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського до підканцлера коронного, єпископа краківського Андрія Тшебицького про його зустріч і переговори з Павлом Тетерею і повернення з Чигирина польського посла п. Стжалковського

Illusme et rndissime dne, dne, dne et patrone observandissime.
Niedawno odesłałem do Rosti (?) wm.m.m.p^a actum colloquiey mei s Teterą przez i.mci pana smolenskiego, m.m. pana y brata. Teraz znowu oznaymuie, że p. Strzalkowski powrocił z Czehryna, który, co mi przyniosł, posyłam oryginały same y nie szerze się s tem, cokolwiek

obszernie do i.k.mci, pana mego młcwego, wypisałem. Suppono, że już całe moja praca za Boskiem błogostawienstwem pana y Oyczyznę ucontentowała, y luboby consensus publicus zaszedł ad contemnendum opus hoc tanto labore przez mie comparatum, y by też relictis Kosacis res nostr[a] do cara inclinowali, rozumiem przecie, że praca moja odniesie gratitudinem, zwłaszcza, gdy nad spodziewanie wszystkich potomności tego się dokazało, co wszystkim zdało się impossibile, co jest w reservatum ligi z Moskwą, co nie omylnie y cara uczyniło vaciliorem y nam do Ukrainy pewną otwarło drogę.

Expeditabat p. Strzałkowskiego s temi posłać do dworu expeditiami, ale defectus expensy impedimento, iednak y on więcejby nie powiedział nad to, co wypisałem. Słuszna iednak przycięć te prace od niego wdzięcznie y uczynić mu listowną łaskę panskiej nadzieie.

A iako w kozdych listach moich, tak y teraz upraszam, aby oryginały ukraińskie conserventur. Rozumiem, zes w.m.m.p. uczynił pro me relationem Rptej y presentował autentiky tey pracy moiej; co iesliby nie było hactenus, ut fiat, proszę.

Więc, zes mie w.m.m.m. pan wziół na swoją opiekę, proszę, abys słowo swoje eliberowac raczył, ossobliwie względem expens, żeby mi przywrocone były, bom się całe enervował tą usługą. Signanter Teterze zostawiłem Korsow folwark moy w szesciu tysięcy, który on realiter possidet. O czym wie i.mc pan smolenskiy, bo się na ten podpisał zapis, pewnie, non ex dato, neque ex accepto zawiodłem mu majątnosc moią, ale y w zapisie directe napisano, że respectuiac na koszty pana Tetery, w usłudze Oyczyzny componendo Ukraine podięte, zastawuie ie. Jakaby to była gratitudo Oyczyzny, gdybym swego własnego odszukac nie miał? O te tedy szesc tysięcy w gotowiznie proszę, abym przy moiej chudobie został, gdyż niewiele u mnie tego. Także ad rationem expens, pirsze o co in paratis, in reliquo przestaie na assecuratiey ex senatus consulto, by tylko do czasu krotkiego czym rozumiem, że mam sollicitatorem msci smolenskiego, gdyż mi to przyobiecał.

Jesli expedit z Vkraíną albo konczyc, albo ią zatrzymywac, proszę o pretką declaratią y o expeditie tak te, o ktore teraz, iakoż y te, o ktore w przeszłym pisałem do i.k.mci, p.m.młc., pisaniu.

Toties upraszałem w.m.m. pana o list przypowiednij na sto koni Tatarow osiadłych, ktorych już de facto a prima Aprilis cum scitu i.m.p. woie[wody] krakowskiego m.m.p. zaciagnolem. Mam choragiew s pełną sto koni; proszę y teraz o ten list sub illa data, aby szła służba a prima Aprilis. Nierozumiem, aby za tak ciężkie prace moje, mieli mi to negari, co ani lekkim osobom negatur, – y powtore o to wielce a wielce upraszam.

Pisałem do w.m.m. pana, upraszaiąc o archimandryą Żydeczynską, aby się z dispositiá iey zatrzymano. Gdyż o nie za pewnymi ossobami

zaciaga się Tetera y Wyhowsky, ale ad conclusionem rerum słusznie się zatrzymam. Także obietnice dane względem władcy Łudzkiego oycu metropolicie kijowskiemu przypominam, prosząc, aby była w pamięci, by zas aliquo errore przeciwko obietnicy na piśmie danej komu inszemu nie oddano.

Więc, że już w.m.m. pan pieczęć, którąś gloriosissime z ucontentowaniem wszystkich piastował, oddawac raczysz, wielce proszę, abys successori suo me[m]u wielce mswe^u panu y mnie commendował y te expeditie intymowac chciał, iakoby (in quantum potrzebne) bez omieszkania były przesyłane eo modo, ordine, iako z w.m.m. panem correspondebam.

Życzę zatym, żebys w.m.m. pan post tot sua in rem publicam merita in hac altissima sede w długi wiek kościołowi Bożemu, pa[n]u y Oyczyźnie świecił y cieszył się s porządanego pokoiu, za ktorey tantos sudores et pericula ponosiłeś. A mnie, iako na pieczęć zostaiąc, miałeś, w.m.m. pan za domowego, życzliwego, swego, tak eo quoque loco zawzięty racz ku mnie fovere animum, wszelakiey po mnie będąc pewien usługi, ktore y na ten czas w.m.m. panu, iako napilnie, oddaie.

Wm⁵⁴ .m.m. pana życzliwy y powolny sługa Stanisław Kazimierz Bieniewskiy, k[asztelan] w[ołynski]. W Łokaczach d. 20 Julij 1658.

Бібліотека Варшавського університету, р[укопис] 299, автографи №52, вязанка 2.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487-7555. – Арк. 69-71.

№71

*Без місяця, (12)22 липня 1658 р. – Лист аноніма до невідомого
кореспондента про переговори поляків з козаками і
московитами*

Лист з 22 Julii 1658.

[...] Ad Cosacos et Moscoviticos tractatus quod attinet, praecipue in illos Polonorum cura versatur eumque in finem aliquos tam ex ordine senatorio quam ex nuncijs terrestribus designarunt commisarios, qui compilandis instructionibus pro legatis eum in finem destinatis assidue incumbunt. In Cosacorum tractatu unica occurrit difficultas circa extirpationem reunitorum, quam Wioschius quorundam animorum instinctu ductus accerrime urget.

Віденський державний архів, Polonica, стор(она) акту 3 (оригінал).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. –
Арк. 72.

№72

Варшава, (17)27 липня 1658 р.⁵⁵ – Лист воєводи познанського Яна Лецицького до гетьмана Івана Виговського з привітанням справи об'єднання Русі і Речі Посполитої

Jako ingemueram publicae calamitati, obaczywszy tak strgoą na Oycyzynie tempestatem tych, ktore się zaczęły byty w Ukrainie zawieruchow, tak particulari consolatione erigo, kiedy w.m.m. pan z wrodzoney swey ku Oycyzynie miłości dismembraneum regnum prudentia y dexteritate pietate in Deum y amore in patriam reunis y reconcilias y sistis hoc diluvium, rzec mogę, christiani sanguinis, a[t] quod maximum, intestini regnis exitiosi belli; z niesmiertelną to bendzie w.m.m. pana sławą, y kroļa j.msci nagrodą, y wiekusstą tey Oycyzyny pamiątka, ktory w.m.m. pan restituis robur in antiquam status iey consistentiam. Nie możem bowiem, niech mowi co chce, tylko simul salvar y straszniemi bydz znowu wszelkim naszym nieprzyaciolom. W czym qua ratione⁵⁶ y ia zdawna elaborabam, fusius może opowiedziec j.m.pan wołynski, y tesz testimonium daliby o mnie manes niebosczyka wdy kijewskiego Kisiela [...]. Widzial bowiem quanti robur tamtych kraiw aestimabam y quo conatu koło pierwszego tego ognia zapalu [...], aby się ugasic był mógł, chodzilęm. Dla tego to namieniam y contestor hunc meum w.m.m.p. affectum, aby w.m.m.m. pan widzial y tym poufali si expedieri [...] pendował, to cale sobie po mnie obiecuiąc, że cokolwiek ad securitatem tam tych kraiw y Woyska Zaporozkiego należec bendzie, cokolwiek ad commoditatem y ...riam w.m.m. pana, wszystko intensissimo procurabo co[natu], iako przy boku i.k.mci continuus pod ten czas res... plura opowie i.m. pan smolynski y de aestimatione mea, którą w.m.m. pana prosequor y de conatu y ochocie, którą mam do uslugi w.m.m.p. Insze nihil restat, tylko abym oswiadczył, że constantissimo effectu zostawac zawsze bendę.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 388, №208, ст.458–459.
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. –
Арк. 73.

№73

Чигирин, (19)29 липня 1658 р. – Лист гетьмана Івана Виговського до польської королеви Марії Людвіги про підданство Війська Запорозького Речі Посполитій і очікувану допомогу від короля проти Москви

Exemplar literarum Wyhoscij ad sermam reginam.

Omnes quaesivi modos, quibus Ukraina haereditario domino restitueretur; quem admodum per Dei gratiam sub felici sermae reginalis mstis vestrae regimine ex parte restitui; dummodo gratia sermae mtis vrae constans sit, et nos de incolumitate et honore nostro securi simus. Quod si etiam dissidiae invidiae et inimicitiae radices non egerint, brevi tempore hostes mtis vrae absque solatio essent: meditor enim citra moram palatinos Moscho viae bello adoriri dummodo bellum movendo non offendam m^{tm} v^{ram}. Cum bellum fuerit ⁵⁷ coeptum, ut plebs magis incitetur, sermus rex dominus meus clementissimus praesentia sua omnes exhilarabit. Ego nulla de causa bellum palatinis Moschoviae moveo, nisi ut fidelitatem meam erga sernum regem contestor⁵⁸. Moschus enim fraude Ukrainam possidere cogitabat, quod Deus avertat. Quod si nunc sub regimine meo Ukraina non fuerit subdita, difficile postmodum fiet. De mea fidelitate et alijs omnibus fusius referet sermae mti vrae pater episcopus leopoliensis, quem dignetur benigne audire. Genibus mtis vrae advolutus Deum oro, ut tandem coram aliquando provolvat et clementiam experiar.

Cehrini 29 Julii 1658.

Sermae reginalis mtis vrae submissimus⁵⁹ servus et fidelis subditus
Joannes Wyhowsky.

Віденський державний архів, Polonica (копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 74.

№74

Без місяця, червень-липень (?)⁶⁰ 1658 р. – Лист підкоморія брацлавського Степана Святополка Четвертинського до полковника Павла Тетері зі скаргою на свавілля козаків у маєтках Луцького повіту

Msci panie Tetera, moy msci panie y przyń!

Wiedząc o tym, ze wm.m.m. pan, zycząc uspokoenia z

nayiasnieyszym krulem j.mscią, panem naszym mśwym, y Rzptą, Woysku Zaporozkiemu wszelakich zaczepok przestrzegasz, rozumiem y otym, zem ia bywał życzliwym przyłtem y pieniędzy pozyczał przedtym na potrzebę woyskową za hetmanstwa sławney pamięci i.m.p. Petrezyckiego Kułaki wisz, uznawałem przyiazn od iasnie wielmoznego i.m. pana Chmielnickiego y teraznieyszego iasnie wielmoznego j.m.p. Wyhowskiego, ktorzy ich mć przez uniwersały swoje ochraniac roskazali maietnostki moie dosyc złupione pod woynę, a teraz przez woyska Litewskie funditus zniesione, gdyz moia chudoba włodzimirecka za Horynią lezy w powiecie Łuckim, otrzymałem uniwersał y od i.msci pana Wyhowskiego, pułkownika turowskiego; ale, nic nie dbaiąc y lekce poważaiąc zakaz ich msciow, hudoby moie w niwec staniem, noclegami, biorąc pieniądze, stacie y insze, a teraz łuki popisawszy, roskazuią składac y czynsze ofiaruią wybirac, ochotnikow na zgube zbiraiań nieiaki p. Kostiuszko z Semik y i.msc także p. Szurubalka⁶¹ setnik. Za czym przyszło mi sie, wm.m.m.p. uskarżywszy, upraszac, iakoz y pilnie wm.m.m.p. o zesłanie kogo z ramienia swego dla uczynienia sprawiedliwosci y zabrunienia więcey dogubiac, prosze, y zasługowac z moieimi synami powinien będę, o czym szyrzy oddawca listu p. Smarozki przy ukazaniu listu od iasnie wielmoznedo i.m.p. hetmana Zaporozkiego ustnie, pewen będąc, za nie odniosę w prozbie moiey wstrętu. A tu iuz moie powolne służby w łaski wm.m.m.p. przesyłam.

Wm.m.m. pana życzliwy przyiaciel y sługa Stephan Swiatopłk x. Czetwertenski, podkomorzy wdwa Braclawskiego, m.p.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 2446, ст. 154.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 75.

N^o75

Без місяця, червень-липень⁶² 1658 р. – Реляція слуги пана волинського (?) про перемогу Івана Виговського над Мартином Пушкарем

Relacja rozprawy p. Wyhowskiego z Puskarenkiem, pułkownikiem połtawskim, od naocznego świadka, który był w potrzebie, to jest od sługi j. pana wołyńskiego.

Occasio tumultus, iz carskie wieliczesstwo, widząc Wychowskiego plus do Polski inclinatum, wsadził na Wychowskiego tego Puskarenkę, który wziąwszy potaiemnie od cara na hetmanstwo hramotę i dawszy

w zastawie syna swego carowi, zbuntował przy granicy Moskiewskiej hultajstwo, prawie paucem plebis. Tę takową buntowników congeriem osadził Puzskarenko w Połtawie i Hadiaczu. Wychowski, zaciągawszy Ordy, to jest Karaczbeja we 40.000 z polkami, o których rozumiał, że mu nie są suspecti, szedł go znosić.

In die ascensionis sam Wychowski podstąpił pod Połtawę i stanął milę od Połtawy, a Karaczbey od niego w mili. Puzskarenko zas swoją osobą w Połtawie się zawarł, a drudzy w Hadiaczu. Wychowski rozdzielił się na dwoje, sam obrocil się na Puzskarenkę, a polkami Nizynskim, Czernihowskim, Pereluckim osadził Hadiacz. A festo ascensionis trahebatur mora do swiątek. Tym czasem Puzskarenko praktykowal Kozaków, osobliwie Dziadziała, półkownika przy Wychowskim będącego, tak, że mu Dziadziała przyobiecał żywcem Wychowskiego wydać i namowili się, aby w nocy uderzył na Wychowskiego. Puzskarenko pewny będąc, że Kozacy przy nim staną a Wychowskiego wydadzą. O północy tedy z niedzieli swiątecznej na poniedziałek [Puzskarenko] wyszedł z miasta cum leui armatura. Powiadaia, że było ze 30.000; lasami się skradał, gdys miejsce consistency Wychowskiego było między wielkimi lasami. Gdy tedy przyszedł Puzskarenko na skrzydło Dziadziała, Dziadziała uczynił zaraz onemu w swoim taborze ulicę, a złączywszy się obadwa, spieszyli jak napewne do namiotu Wychowskiego, chcąc go żywcem ulapić. Ale Wychowski, usłyszawszy krzyk, poradził sobie fugam, jako tylko zostawał, bo się przecie nie rozbiarał, tak dopadł konia i ledwo samodziśiat uszedł do Karaczbeja w mili będącego, i sluga j. pana wołyńskiego przy Wychowskim uszedł. Nie zastawszy tedy w namiocie hetmana. Puzskarenko obrocil tę rację na Dziadziała, powiadaiać, żeś mię zdradził, Wychowskiego nie masz. I sam Puzskarenko ręką swoją tamże przy namiocie Wychowskiego zdiał szyję Dziadziała. Zatym rozruchy wielkie, zamieszanie, noc ciemna. pomieszali się, nie wiedzą kogo między sobą biją. Puzskarenko armaty opanował i iusz, videbatur, res acta. Opierał się przecie osobliwie Nosacz i drudzy przy stronie absentis Wychowskiego. Dragonia tesz, których więcej nad poltorasta było, dobrze stawała, ze do dnia w zamieszaniu zostawali i iusz stronę Wychowskiego wyparowali z taboru. Wtym na rozswicie Wychowski z Tatarami nastąpił. Jak prędko obaczyli bunczuk jego, Kozacy, którzy byli partium iusz⁶³ z taboru wyparowani o cwierc mili, obrocili się znowu i tak acerrime dimicatum, że Orda chłopstwa Puzskarenki polozyła na 30.000 na placu. Sam Puzskarenko zginął. przyniosł Ordyniec w potrzebie głowę jego Wychowskiemu. Hasło Puzskarenki: carski orzeł, a Wychowskiego: Karaczbey. Z Połtawy na posilek Puzskarenkowi szedł Doihay i Barabas, ktorych był Puzskarenko, wychodząc, zostawił przy miescie, ale ci, rozumieiać, że iusz Wychowski w rękę, szli trymfować, ale i tych rozproszono. Na ostatek w lesie, więcej

niżeli 700 zasięкло się hultajstwa i tych dostał Wychowski i co do jednego wycinał. Po tej wiktory posłał Wychowski do Poltawy głowę Puzkarenkową, Poltawa miłosierdzia prosiła, zkađ armatę wziąwszy i zrabowawszy ją, nadał pułkownika Bohuna. Hadaaczanie także miłosierdzie uprosili. Trzeciego dnia potym Wychowski odprawił postanca pana wołyńskiego, który odiechał pod Poltawą. Po wiktory nalazł Wychowski wszystkie listy i hramoty carskie Puzkarenkowi dane.

Бібліотека Академії Наук в Кракові, р[укопис] 1056, к[артка] 65.⁶⁴
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487 – 7555. – Арк.76–77.

№76

Без місця, липень (?)⁶⁵ 1658 р. – Лист каштеляна воллиського Станіслава-Казимира Беньовського до короля Яна Казимира про результати його переговорів з полковником Павлом Тетерею.

Naiasnieyszy młciwy krolu, panie, panie moy młciwy!

W tych dniach przez pilną i spieszną pocztę wysłałem do w.k.m., pana mego młwego, oznaumiać de meo colloquio z Teterą. A że w rzeczach poważnych non sufficit semel interpelasse, aby na moiey nic nie schybiło vigilantiey, zdało mi sie ponowic compendiose tego, co sie pierwiey pisalo, y molitore⁶⁶ niektore Tetery propositiones po wyprawie pierwszey expeditiey podane, wypisac, nie deroguiac iednak nic pierwszemu pisaniu. [...].

Бібліотека Орд[инації] Крес[інських], р[укопис] 312, ст.387.
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 78. Повний текст див.: Kubala L. Wojny Duńskie i pokój Oliwski (1657–1660). – L.wbW, 1922. – S.538–540.

№77

Без місця, липень 1658 р. – Новини про відкриття 10 липня сейму у Варшаві і смерть канцлера коронного Стефана Корицінського

Seym się zaczął w Warszawie dnia 10 Lipca, na którym w izbie

posolskiej wybrany za marszałka w kole i.m.p. Lubowiecki, sędzia krakowski. Zjazd wielki (był) ich m.p. senatorów, panów y posłów cudzoziemskich od różnych monarchów y królów, mianowicie: od cara wielkiego Moskiewskiego poseł przyjechał we 300 koni, stanął na Pradze za Wisłą, y Kozacki poseł.

Die 14 Julii w niedzielę przed południem umarł i.m.p. Stephan Korycinski, kanclerz koronny, w zamku na Pieskowej skale nagle, siedząc w krzesle. Rozumieli o nim, że umarł w krzesle; o 10 przed południem.

Бібліотека Осолінських, р[укопис] 189, ст. 1036.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб. 7487–7555. – Арк. 67.

№78

Без місця, (25 липня) 4 серпня 1658 р. – Лист Івана Виговського до Яна Казимира з побажанням бути підданим Речі Посполитой

Ze mi z Boskiej opatrności, a osobliwie w.k.⁶⁷ msci, p. mego miłosciwego, łaski, poruczona iest nad Woyskiem Zaporowskim władza, tedy ia z miłości moiey ku tey, w ktoreyiem się zrodził Oyczyźnie, a z należytey do w.k. mosci, pana mego miłosciwego, zyczliwosci z tym się oświadczam przed Bogiem w Troycy iedynym, ze zyczliwym, wiernym w.k.m., p. memu miłosciwemu, y statecznym w przedsięwzięciach moich będę, ani iusz sobie inszego pana nad w.k.m., pana mego miłosciwego, przyrodzonego szukac będę, ale pod w.k.msci dyrectią y protectią zostawac y twego roskazania pilnowac, y one ku sławie w.k.m., pana⁶⁸ mego miłos., wykonywac, prosząc o to iedno, aby ta zazdrosc polska, która iest tak długiego y wielkiego krwi rozlania przyczyną, cale uscala, ani się iuz więcej w Polakach odzywalo, ze iako iuz wierny poddany w. msci starac się będę wszystką Rus pod nogi w.k.m. poddać, woyska wszystkie Zaporowskie do tego pociągając, aby karki swoje pod nogi maiestatu w.k.m. skloniwszy, zdobili cnotą swoią, mięstwem y odwagą na niesmiertelną sławę w.k.m. y teraz gotow iestem na konie wsiadac przeciwko nieprzyjacielowi w.k.m., Moskwie osobliwie, którego zdradę postrzegłem, za pierwszym w.k.m. roskazaniem. Mam za łaską Bożą do woyny wszystkie requisita, ludzi samych bitnych ze sto tysięcy, kule, lonty, prochy y armatę. A nizeli do tego przyjdzie, zycze, aby w.k.m.,

pan miłościwy, listy swoje prywatne wczesnie tak dostawszy, iako do pospółstwa rozesiał, w amnistią wieczną wszystko opuszczając, łaskę swoją krolewską y protekcyą kazdemu z nich obiecując. Atoli y tych, którzy z nich do nieprzyziaciela wiążą się, wkrótce, prętko na stronę w.k.m. pociągnie się.

Taki tedy był list własną ręką Wyhowskiego pisany do króla j.m.

Бібліотека Оссолінських, р[укопис] 189, ст.1040 (копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.82.

№79

Варшава, (28 липня) 7 серпня 1658 р. – Лист познанського воєводи Яна Лециньського до каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського зі своїми міркуваннями про укладення миру з козаками, московою і шведами

Nie mogłem odpisać na list w.m.p. do mnie pisany tak prentko, iako wyjeżdżał j.m. pan smolinski, bom innemi zatrudniony zabawami przez pocztę tedy. Naprzod dziękuję za confidentią tę, którą mi w liście swym ofiarujesz y rationes w.m.m. pana multum aestimo, że wprzód z Kozakami, niżeli z którym trzeba pacisci nieprzyziacielem, co u mnie było zaraz in consideratione, kiedym sensum meum de combinatione tractatum diversorum królowi j.m. przesiał y w.m.p. był communicowany. Patuit w tym scrypcie, że m y ia od Kozaków rozumiał zacząć, ale, że tractaty z Moskwą differri nie mogły, tak dla samij Litwy, która in cunctatione nostra groziła się sama z Moskwą transigere, a nawet y woysko całe Litewskie zdało się byc eiusdem sensus. Nie podobna ich było w tym albo odstąpić, albo nie ucontować. Pro fundamento bowiem ioboris calei Rzptey kładę indivisam Rempublicam y conservationem corporis iey. Bo skoro separavemur quoquo modo, dum singuli et per partes transigeremus, vinceremur universi y opprimeremur, lubo od iednego, lubo a diversis regno intransibus. Altera ratio, że Szwed z nami nie chciał pacisci dla interesów francuskich, które potrzebowały continuationem belli u nas, aby przez wojnę w Poszcze morarentur woyska Rakuskie w Polsce, co in auxilium nostrum przyszły y nie dopuszczali dawac succursu królowi Hiszpanskiemu przeciw Francuzom do Niderlandu. Tak dalece zagrzewali Francuzowie ad continuandum bellum z nami, że mu z Moskwą kazali pacisci y Ingriam Moskwie ustąpić a przez to

possessionem nie tylko Pruss, ale inszych rzeczy dopinac w nagrode zgubioney Ingrii, do czego mu piniędzy ofiarowali, aby z Moskwą złączony w Infantach mogli continuare wojnę z Moskwą oras y z nami. Ob has tedy rationes differri tractatus nie mogly, dana iednak commissarzom ta praecautia, aby, albo u Polski, ieżeli moga, albo concludowali integra Kozakow libertate. dawaiać te rationes uspokoienia się z Kozakami, że nam membra avulsa a Republica trzeba bylo pozyskac, ultra samych do nas się garnacych, ktorych krom tego y z Moskwą paciscendo nie ustapielibysmy byli. Imperfectum tedy było consilium bello tych prosequi y aspernari ich affectum, ktorych placidis modis pozyskac może przydał się respect Turkow, ktorzy sollicitant Kozakow, aby do nich posli y jego przyięli protectia, ktoraby i nam i Moskwie fecessere negotium mogła. Te ratie dały się, aby się Moskwa nie skandalizowała y nie chciała aspernari z nami tractatow. W stolicy samey większa czesc ludzi litewskich, albo więzniow, abo przedawczykow woyskowych, bo Kalmucy, Tatarowie rebellizowali y znaczną otrzymali nad Moskwą wiktoria; wielka consternatio w Moskwie; potęga zas w Litwie na dwadziescia kilka tysięcy nie ma byc. Moskwa ze Szwedami armistitium uczynieli, ea iednak lege, aby nas nie atakowali, bo y pan podskarbi to zrozumiał z conferentij swoiey, że y ze Szwedami chcą, oraz y z nami pokoiu; znali tedy ich debilitates y tuszę, że pokoy stanie z securis pro parte nostra conditionibus y salva Kozakow libertate, ktorych my do ostatniey kropli krwi ani odstapiemy, ani opprimowac damy. Czekam in dies od w.m.m. pana wiadomosci z Ukrainy y tego życze, aby, ieżeli, da Pan Bog, co pociesznego, dawac znac co prendzey do Wilna commissarzom naszym, boby nasi wiedzieli iako zas Moskwę tractowac, zwlaszcza, kiedyby tego Barabaszenka pokonac, alec należy wm. panu wiedziac, co się y z Szwedami czyni. Szwedzi tak insuperbierant, że aspernantur tractaty z nami, tuszonc, że imperium miało się zamieszac pro actione electionis imperatoriae, ktora do 18 Julij stanęła, 30 Julij koronowano zaras w Frankfurcie. Spuscieli tedy znacznie de superbia y chcą tractowac, co my non spernemus, ale y armis promovebimus pacem. Dnia wczorayszego przysly listy od kurfirszta brandeburskiego, w ktorych oznaymuie, że gorąco pisze do cesarza teraznieyszego, aby ob dilatum hucusque consilium w Pomorscie Szweda woiovac, bo cesarz, jego msc, obawiaiać się, aby sobie electij nie zatrudniel, boiał się isc do Pomorstwa, a teras obligatur iako imperator protegere electora brandeburskiego, ktorego Szwedzi o to, że z nami pokoy zawarł, grożą woiovac. Posłom jego nie dał krol Szwedzki audientij, kiedy z nami pokoy proponowali. Sedulo tedy ta expeditia do Pomorza promovetur, tak woysko cesarskie iako y kurfirsztowskie idzie z naszemi oraz y do Prus, y pod Torun, co iemu [...] wydo [...] my, ktorzy iusz od czterech niedziel [...] oblez [...] y krol i.m. zaras po seymie tam iedzie, dla tego gwałtownie następuie,

aby go do zgody przymusic prędzey, bo Francuzowie z Anglikami dokuczaią [w] Niderlandzie Hiszpanskim hiszpanowi, aby go saiwować mogli cesarz, Mam tedy nadzieię w łasce Bożey, że u nas w Polsce generalny pokoy stanie, ale się o[d] Kozajkow musi zacząć, a po tym dirigemus consilia pro [...] y securitate communi, o czym namienilem in discursu moim. A felicitatis Oyczyzny naszey magna pa[rs] [...] ritati wm.p. tribuetur, iezeli z Kozakami doskonale się zgodzimy, co iako votis prosequor, tak constantiis [...] staię aifectu.

Бібліотека Чорторіяських, р[укопис] 387, №211, ст.467–471⁶⁹.
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. –
Арк. 85–87.

№80

Без місця, (29 липня) 8 серпня 1658 р. – Лист аноніма (можливо, савстрійського госла у Варшаві Франциска Лізолі) до імператора Леопольда про перемогу Івана Виговського над Мартинюм Пушкарем і про справу об'єднання України з Річчю Посполитою

Лист з 8 Augusti 1658.

[...] Ab habitu Chmielnizkij praecipua Cosacorum pars Wioskio accessit, qui cum dominationem Moscoviticam impatienter ferret, iugum illud excussurus reconciliavit se Tartaris, et reunionem Cosacorum cum Corona Poloniae (utpote origine polonus) instanter sollicitavit, sed cum ab ipso regiminis sui initio valida Cosacorum factio, quae trans Boristhenem degit sub colonello quodam Puskarenko ab ipso recessisset, Moscisque iuramento se addixisset, non liberum fuit Wioskio optimam intentionem suam executioni demandare, quin prius adversam Cosacorum factionem ad oboedientiam redegisset: collectis itaque quas potuit copiis, castra movet in illum, eumque mense Junio praeterito ad interneccionem delevit, truncato adversarii capite. Hanc solemnem victoriam statim secuta est nova Wioskij ad hanc negotiationem acclerandam propositio, rem autem dextre et delicate tractandam suasit, nec enim absoluto in gentem illam barbaram pollet imperio, nec facile censet uno tractu ab illa absoluta libertate, quam tot laboribus et periculis adepti sunt, ad antiquam servitutem redigi posse; mens itaque ipsius est, ut prius tam suo, quam praecipuorum militiae Zaporovianae capitum cum ipso quoad hoc conspirantium nobis de certis quibusdam conditionibus cum Polonis conveniat, quibus ita conclusis, suadet, ut exercitus Polonicus promoveatur ad confinia Russiae,

ubi tunc ipse cum conscijs metum armorum Polonicorum simulans, eorumque vim, ac numerum apud Cosacos elevans, pacem ipsis suadebit, veluti tutissimam salutis viam, ac plausibiles ipsis conditiones proponet, de quibus iam nunc secreto cum Polonis conveniet, nullatenus dubitans, quin ipsius et amicorum, quos iam ad se illexit, autoritas tantum valitura sit, ut caeteros, qua metu, qua rationibus, in eandem sententiam trahat: habitum itaque hic fuit inter commissarios a comitijs deputatos consilium circa conditiones, quas Wioskius, tam pro se privatim, quam pro Cosacis in communi postulat, omniaque iuxta ipsius petitum, paucis exceptis fuere conclusa, cum plena et authentica instructione, quae ad ablegatum Polonicum pro tractatibus concludendis transmissa fuit, eius puncta postquam illa ertique et penitus exploravimus, s^{rae} m^{ti} v^{rae} humillime recensebimus. Moscis autem audita Cosacorum, qui ipsorum imperio subiacebant, clade, summo in Wioskium vindictae desiderio exardescentes, unum ex ducibus exercituum suorum cum 15 hominum millibus, in Wioskium destinarunt, et quendam Barabas generalem militiae Zaporovianae renunciarunt, ut eo facilius Cosaci Wioskio aversi, sub ipsius signis concurrerint, in quos Wioskius novam parat expeditionem cuius successus, a quo multa rerum momenta pendent, hic anxie praestolatur. Plurimi quidem ex polonicis senatoribus ad Cosacicos tractatus facilius promovendos eo propendere videbantur;⁷⁰ ut illos ab antiqua servitute manumissos velut liberos status Republicae incorporarent, ad instar Magni Lithuaviae Ducatus, affectasset, hanc difficulter potuisset evincere prout s^{rae} m^{ti} v^{rae} praecedentibus nostris humillimis relationibus antehac recensuimus, sed quia tandem destitit ab illa praetensione, spemque fert Cosacos in pristinam subiectionem paucis mutatis reducendos, ideo nulla hactenus apparuit necessitas ad hoc medium recurrendi.

Віденський державний архів, Polonica, ст[орона] акту 5,6.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.83–84.

N°81

Табір під Кувичинцями, 19(29) серпня 1658 р. – Грамота гетьмана Івана Виговського остирському сотишкові Романові Сарченкові на ґрунти, дана на прохання київського полковника Павла Яненка Хмельницького

Іоанъ Виговскій, гетманъ з Войскомъ его царского величества Запорожскимъ.

Ознаймуємъ тѣмъ писаньемъ нашимъ, каждому. кому тулько о томъ вѣдаты надлежило, старшинѣ и чернѣ и вшелякое кондиціи людемъ, а особливо, козакамъ и всѣмъ обивателямъ Острицкимъ, ижъ стосучиючи ся мы до поданнаго письма пана Павла Яновича Хмельницкаго, полковника кievскаго, на заживанье спокоунее грунтовъ отчистыхъ зъ деревомъ бортнымъ, прозываемыхъ Чорное плавле з сеножатыю, з пасѣкою, около идучи, въ положенью тогожъ острова до Соловецкой рѣчки, озера, пану Романови Старченкови, сотникови острицкому, и наше на тнежъ грунта оному даемъ подтвержденіе, сурово приказавши, абы преречонный панъ сотникъ теперъ и напотомъ и потомкове его въ тыхъ грунтахъ, приржоннымъ правомъ собѣ держачихъ, ни от кого найменшой кривды и трудности не поносили, на всемъ ихъ спокойно заживаючи безъ перешкоды жадной, бо ктобы колвекъ през-тое на отынъ грунта подтвержденне даное, впредь ему, альбо потомкамъ его, яковую трудность задаваты, а въ огые грунта безпотребно втручаты, то таковой кождый отъ насъ, яко спротивный волѣ нашей, срогого найдетъ каранья.

В таборѣ подъ Кувичинцями, Августа дня 19 – року 1658.
Іоанъ Виговкій.

[На копії підпис такий:] Съ подлиннымъ читать грьднаго остерскаго суда в должности секретаря полковой писарь Петръ Пасенко.

Бібліотека Срд[изнаці] Крас[инських], р[укопис] 4032, к[артка] 167.
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Одзб. 7487–7555. –
Арк. 88.

№82

Кієкрина, серпень 1658 р. – Універсал Івана Виговського з підтвердженням маєтностей київського монастиря Святого Миколи Пустинного

Універсаль ясне велможного его млсти пана Івана Виговского, гетмана, на Конатчу и Михайловку, на грунта и озера, називаючими ся Росохач, Бѣлоозеро, Хрещатое, Пѣщаное, Гнездовое, Заловнее з болотами, сѣножатми, борами, бортами, рѣлями, полями, млинами, футорами и з приходами торговими, ярмарковими наданыи.⁷¹

Іванъ Виговский, гетманъ з Войском его цар[ского] вели[чества] Запороским.

Ознаймуємо тим нашим писанємъ, ижъ мы, видѣвши права привилея з давнихъ лѣтъ од королей ихъ м[ило]ст[ей] отцомъ Николскимъ манастира Святого Николы Пустинного-Киевского наданые на маестно ихъ Кононччу и на кгрунты до неє належачие, на которыхъ мистечко Михайловка осажена, а водлуг тихъ прав, менованому манастирови Пустинному здавна и тепер належать, зъ кгрунтъами и озерами на нихъ будучими. називаючими Росохач, Билоозеро, Хрешатое, Пѣшатое, Гнездовое, Заловное з болотами, сеножатами, борамы, бортями, реками, полями, яко ихъ границы и приналежности в тыхъ правахъ описаны сут. Тые теды вси кгрунты, озера, поля, сеножати, реки, боры, борти и самое местечко Михайловку з поддаными, ихъ⁷² повинностями, зъ млынами, футорами, приходами торговыми и ярмарковыми. и всими згола пожитками и приналежностями, никому там иньшому, жадной належности не зоставуючи, на просьбу отцовъ Николскихъ и за показанемъ прав, тому ихъ манастирови Пустиньскому-Киевскому, яко его власное добро, цале оддали и зо всемъ прывернулисмо. В чом, абы ся никто з козаковъ нашихъ тамошнихъ и переезжихъ не спротивлял в жаднихъ речяхъ и пожиткахъ перешкоди отцомъ не чинил, а ни ся въ то не втручал, под срогимъ войсковымъ каранемъ прыказуемо, обещаючи, срокго безъ фолкги кождого, тому листу нашому противного, за скаргоу отцовъ карати. А для лѣпшой в томъ вѣры отцомъ Николскимъ далисмо той универсалъ нашъ под печатью и с подписомъ руки нашею.

Писанъ в Києкрини року АХНИ, Августа дня [...].
Іванъ Виговскій (м[есто] п[ечати]).

Архів давніх актів міста Кракова, депозит Русецьких, р[укопис] 69, №14 (оригінал).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 89. Ще одна публікація документу передбачається: *Мицик Ю.А.* З історії українського дипломатарія другої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник. – Київ. – Вип. 4 (у видавництві).

№83

Без місяця, (24 серпня) 3 вересня 1658 р. – Лист аноніма до невідомого кореспондента про переговори між козаками і поляками

Лист з 3 Septembrii 1658.

[...] Optima a Wioskio advenerunt nuncia, acceptat conditiones

ipsi oblatas, mittit legatos ad concludendos tractatus, qui brevi expectantur, fidem facit de propensissima Cosacorum intentione: dissuadet pacem Moscoviticam et offert se ad minimum serenissimi regis nutum, Moschos cum valida Cosacorum manu invasurum, prout litt[era] c[æsarea] docet.

Віденський державний архів, Polonica, ст[орона] акту 8.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487-7555. – Арк.90.

№84

Варшава, (24 серпня) 3 вересня 1658 р. – Лист познанського воєводи Яна Лещинського до гетьмана Івана Виговського про польсько-московські переговори і схильність польського уряду задовільнити пункти козацької супліки

Nie chcąc ustawac w szdym⁷³ życzliwym przeciw w.m. panu affekcie, z nim się ozywam y przez tą occasiã d..., oras titulo tak z roskazania krolowej jey m. pani... młciwey, która się w liscie swym na mnie refe[rowała], iako y z tego zadarku, ktorys w.m. pan rodzonemu [memu] jego msci xdzu arcybiskupowi gnienzienskiemu dobre[go] przeciw niemu oswiadczył, list do niego umyślnie [napi]sawszy, który lubo go nie zastał, skwapliwie iednak posłałem za nim. Nic nie wątpię, że correspon... paritate affectus w.m.p.; bo musi byc tanto civi plus... obligatus, który prudentia y dexteritate proprio tylko ...ductu y affectu in patriam reducit scissas gentes in unionem znouu. Constat iusz do tych czas w.m.p., quo affectu j.k.m. y Rzpta przymuie. My zas prywatni, ktorym ta ... zawsze było votum, iako specialiter obligamur, tak admiramur summa cum consolatione reiunitam widząc przez to patriam. Co się u nas dziecie, szeroco opisałem je.m.p. kasztelanowi wołyńskiemu, a to widzę fãta same impediunt z Moskwã zгодę, bo my lente ob respectum Ukrainy z nimi tractowali. Oni obruperunt, lubo ieszcze spem congressu czynia, puszczaiąc się pono na assistentiã Szwedzkã, która ich, iako perfidos wszystkim, pewnie minie (?), bo się Szwed novo implicituit inextricabili prawie bello, tak że ani Moskwie doskonałego succursu, ani swoim w Prusiech dac nie bendzie mogli odsieczy. Pokoy z nami albo zechce, albo musi uczynic ob rationes, ktorem confidenter wypisał je.msci p. wołyńskiemu, prosząc, aby tego communicował w.m.p., bo nam na tym należy communicowac sobie wzajemne consilia, nie wątpiąc, że tosz od w.m.p. miec bendziem. Quantum zas ad desideria w.m.p. – w tych cale ucontowany zostaniesz, iako to iusz, nie wątpię, patuit z pierwszego

z jego msci p.p. wołyńskim y smolinskim congressu. Nie zapomniałem ia y teras ardentissimo affectu promowowac sprawę j.m. xdza episkopa lwowskiego, iako dobrego w.m.p. przyjaciela, za ktorem instantią swoię do j.k.m. wnosic raczysz. Benignam w tym odniosłem j.k.m. declarationem. co fusius przez brata iego, który z temi tu przyjechał listami wypiszę y w dalszych occasiach assecuruie, że co tylko możnosc moja uniesie, to wszystko [...].

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 388, №215, ст. 487–488 (копія).
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. –
Арк. 91.

№85

Варшава, (26 серпня) 5 вересня 1658 р. – Лист познанського воеводи Яна Лещинського до підкоморія київського Юрія Немирича з привітанням справи об'єднання України з Річчю Посполитою і про переговори поляків зі шведами у Пруссії

Tuszę że iusz do tych czas paruit wm. panu quo affectu j.k.m. pan moy mlsciwy przyiął y przymuie j.m. pana hetmana Zaporoskiego wysoką cnotę y przeciw tey, w ktorey się urodził Oyczyźnie, miłosc, kiedy prudentia y dexteritate sua propria. non coaction[e] moia (?) reddit tey Oyczyźnie quietem y corpus R[ei] p[ublicae] dissectionibus avulsum restaurat. Nie wątpię, że to będzie z niesmiertelną sławą iego y cooperatorium, iako particulariter wm. pan o tem dobrze iest informatus. A iako zawsze ingemueram nie tylko huic calamitati ale szczegolną miałem compassią nad dobrimi przyjacielmi y krewnemi, tak przy tey occasij nie zaniechałem fungi officio amici, przypomniawszy wm. pana przed i.k.m. nie tylko w generalnij amnistij, ale in particulari gratia i.k.m. zalecam. Wiem bowiem qualitates w.m.p. y dexteritatem y że usui publico iestes accomodowany. Smiem tedy assecurowac o łasce panskiey wm.p. eo firmitus, quo certior zostaie, że wm. pan. porzuciwszy pierwsze blendy, przywrociles się do nas. Nie widzę ia bowiem tylko subtilizannam differentiam między Graecką a Rzymską wiarą; szcerze tego gratulor Boskiego oswiecenia, a o sobie assecuruie, że cokolwiek bendę mogli contribuere do fortuny y sławy wm. pana, żadnego nie omieszkam terminu. Co się tam u nas dzieie, fuse wypisałem j.m. panu wołyńskiemu, aby tego wszystkiego communicował⁷⁴ j.m. panu hetmanowi. A to krol Szwedzki, co nam chciał byc straszny per praecipitia pospiesza ad ruinam, inextricabile bellum zaczawszy. Na ten czas, kiedysmy

naipoteźniejszy y cum collegatis złączeli się, sám woynę zaczął u nas tractowac chce cum declaratione powrocenia Prus za pewnemi conditiis. Utraque tedy modo agimus fortiter w Prusiech, kilka razem fortet oblegamy, a ia na tractaty wyieżdżam do Brunsberku, a w Franiburku mają byc commissarze Szwe[edscy]. Tuszę y mam nadzieię w miłosierdziu Boskiem, że ... fortitudine lubo transactione te tam stronę pren[tko] uspokoiemy. Co się tkanie Moskwy, fata, widzę, cudownego disponunt y vindices chcą byc super in[iuriarum] nostrarum, kiedy oni temerarie potęgi n[ia]mając takij, iako przedtym, tak superbe z nami [postępowali] usque ad offensionem. Na wiernosc moię mowię: effect[ive] mamy 70 m[illium] woyska Koronnego y Litewskiego między ktoremi piechoty z dragonią 24 tysięcy. Collegatorum zas assistentia 35 m[illium] Rakuskich y kurfirsztowskich. Ale nad to wszystko grunt u mnie ... Ukrainy: iako tak ztąd initium malorum zaczęło się y tam ztąd fortuna refulgebit, sie pono fatis disponentibus, że ad consolidationem reunionis nostrae ma[my] z Moskwą occasiã sprobowac się znouu, pono dla tego, aby zbroczone we krwi civium zobopolne ręce omyły się krwią nieprzyziacielską. Vincemus tedy za pomocã Bożã, nie mowię to praesumptiosa superba, ale integra confidentia in Dominum. Reliqu[um] est, że sobie życzę iako nayprendzy fraterno affectu amplecti wm.p., co byc może, tuszę, na przyszłym seymie in Febr[uaris] per constitutionem naznaczonym. Tam bendę miał campum wiele z wm.p. de re publica conferendi; cum impatientia tedy hunc felicem congressum oczekiwam, to wyswiadcziãc, że[m] iest.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 388, №217, ст. 493–495.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 92–93.

№86

Без місця, (1)11 вересня 1658 р. – Лист аноніма до невідомого кореспондента про союз козаків зі шведами і поляками

Лист з 11 Septembr[is] 1658.

...magnam animadverterunt ambiguitatem⁷⁵ in modo loquendi legati Gallia, ait en, regem Sueciae inter foederatos suos Cosacos recensere velle, remonstratas autem ipsi fuisse rationes in contrarium, non tamen definit an ijs rationibus acquieverit, ideo quaerendam ab⁷⁶ ipso huius puncti dilucidationem: periculosum enim admodum fore, si haec ansa regi Sueciae daretur Cosacos sibi hoc pacto demerendi, et novas seditiones concitandi...

...Novae advenenrunt a Wiowskio litterae, quibus suam ad partes Polonicas constantiam confirmat, asseritque se iam magnam Cosacorum partem ad hoc disposuisse, Moscoviticum exercitum ipse cum Tartaris inclusum tenet, cum certa spe plenissimae victoriae cum iam Moschi deditionem armorum et suppellectilis offerre dicantur, si modo vita incolumi possint abscedere, cuique rei confirmationem hic avidè praestolamur...

Suecia inter istos comprehendid Cosacos, sed repraesentatum est, quod Polonia non recipit illos ad tractandum sub ista qualitate, atque etiam quia Wiowscius redit sub obedientiam Poloniae, salvi conductus Poloniae exiguntur in eadem forma, ac illi fuerunt qui dilati sunt Stokholmiam.

Віденський державний архів, Polonica, стор[она] акту 5, 6, 19.
ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. –
Арк. 94.

№87

Варшава, (1)11 вересня 1658 р. – Привілей Яна Казимира старости абельському Юрію Тишкевичеві та його дружині на майно віленських міщан, котре надійшло в розпорядження польського уряду

Jan Kazimierz z Bozey laski krol Polski, wielkie xze Litewskie, Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Mazowieckie, Inflantskie, Smolenskie, Czernichow[skie] a Szwedzki, Gotski, Wandalski dzi[e]dziczny krol.

Oznaymuiemy tym listem naszym, komu to wiedziec nalezy. Pamietajac my tak napierwsze urodzonego Jerzego Tyszkiewicza, starosty abelskiego y dworzaniina naszego pokojowego, uslugi, ktore atenens wprzod s. pamieci krolowi jego msci Wladyslawowi IV, panu bratu naszemu, oddawal wieczna cnota y nie pospolita stawajac wygodą, a potym y nam samym tesz continuowal zyczliwoscia, jako tesz doznawszy podczas zamieszania teraznieyszego, quantum wrodzona ku Oyczyznie bonorum civium miłosć, y nieporuszona w potrzebach succumbit wiernosc, ktora podczas tegosz zamieszania ku nam y Rzptey pomieniony urodzony Jerzy Tyszkiewicz singulam oswiadczył exemplo, gdy w dziedziczny swey y domu swego nocie, wierze y zyczliwosci perseueruiac, neque minus, neque blandimentis obcego pana do adherencye y poddanstwa przywiesc się nie dał, lecz postponowawszy wszystkie substantie, z odwagą zdrowia swego przyjawszy pod swą commende część obywatelstw

powiatu Wielkomirskiego, ku temu swym własnym sumptem zaciagnawszy dwie chorągwie Kozackie, przy granicy Curlandskiej in excubiis postrzegając, excursiis Szwedzkich przez księstwo Curlandskie iako y z zawoio waney iusz fortecy Dynemberskiej cum sola vigilantia et dexteritate wazac koszt na szpiegi, prochy y inne munia, przez niemały czas wstawiał y tanten kąt do przybycia woyska naszego W.x.L. wcale dochował. Przeto in vim gratitudinis wymyslilismy mu a respectem tesz oddanych przez czas niemały vsług krolewskich jey msci Maryey Ludwice, terazniejszey małżonce naszej, od vrodzoney Maryanny Ludwiki Kryskiej, małżonki pomienionego Jerzego Tyskiewicza, starosty abelskiego, im obudwum spolnie dobra po mieszczanach wilenskich ze wszystkimi do nich in genere et specie przynależnosciami, kamienice, domy, ogrody, tak dobra ruchome: złoto, srebro, miedz, summy pienięzne na obligach, contractach y zapisach, gdzie kolwiek, v kogo kolwiek w panstwach naszych będące, mianowicie na Sewerynowey wdowie kamienicę, po Janie Kaletniku takze kamienicę y dobra wszystkie, po Iopie Złotniku na Sklaryi ulicy kamienicę, po Pietrze Brakarze takze dobra wszystkie, sterilitery z tego swiata zeszylych y zadnego successora ad octavum gradum nie mających, do dyspositiety naszej przypadłe, dac y conferowac. Iakosz tym listem naszym iure perpetuo et inuocabilis donationis dajemy y conferuemy prawem a nie violento modo tych dobr dochodzie y w possessiā obeymowac pozwalamy. A iezliby gwalttem do possessiety tych dobr zwysz pomienionych przychodzie chcieli, tedy tym samym ten przywilej nasz zadnego valoru nie odniesie. Maią tedy y wolni będą pomieniony urodzony Jerzy Tyskiewicz y małżonka iego urodz[ona] Maryanna Ludwika Kryska, w zwysz mianowane dobra przez decret sądu naleznego prawem doszedzisy y one w swoią obiawszy possessia, spokojnie trzymac, uzywac y wszelakich – sam, małżonka y successorowie ich wiecznymi czasy – pozytkow sobie przymnazac, zadney nam y do skarbu powinności nie czyniac, ani się wylaczaiac. Na co dla lepszey wiary ręką się naszą podpisawszy, pieczęc W.x.L. przycisnac rozkazalismy.

Dan w Warszawie, dnia 11 mca Sept[embris], roku Panskiego MDCLVIII, panstwowania krolestw naszych Polskiego X a Szwedzkiego XI roku.

Dobra wszystkie, mianowicie kamienice w miescie Wilnie post sterilitery zeszylych y zadnego ad octavum gradum successora nie mających mieszczanach wilenskich, po Sewerynowey wdowie, po Janie Kaletniku, Iopie Złotniku, Pietrze Brakarzu iure caduco urodz[onemu] Jerzemu Tyskiewiczowi, starosci abelskiemu, urodz[oney] Maryannie Ludwice Kryskiej, małżonkoim.

Jan Kazimierz krol.

Andrzej Kotowicz, pisarz W.x.L.

L.s.

1658 7bris 11.

Бібліотека Ягаля(онська), р[укопис] 5206 (оригінал).
 ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. –
 Арк.95–96.

№88

*Табір під Гадячем, (6)16 вересня 1658 р. – Один з варіантів
 Гадяцького договору*

W imię panskie, amen! Ku wieczney pamięci teraz y na potym będącym zawzdy.

Komissia między stanami Korony Polskiej y W.x.L. z iedney, a wielmożnym hetmanem y Woyskiem Zaporoskim z drugiey strony, przez wielmożnych. Stanisława Kazimierza Bieniewskiego, wołyńskiego, Kazimierza Ludwika Jewłaszewskiego, smolenskiego kastellanow, z seymu od niasnieyszego Jana Kazimierza, z Bozey łaski krola Polskiego y Szwedzkiego, w^o xcia L., Ruskiego, Pruskiego, Mazowieckiego, Zmuydzkiego, Inflantskiego, Smolenskiego, Czerniehowskiego,⁷⁷ Gottskiego, Wandalskiego dziedzicznego krola, y wszystkich stanow koronnych y W^o x. L. naznaczonych commissarow z wielmożnym Janem Wyhowskim, hetmanem y wszystkim Woyskiem Zaporoskim, w obozie pod Hadiaczym, dnia 6/16 7mbra, roku Panskiego 1658, day Boże szczęśliwie y wiecznie trwale skonczona.

Na ktorym mieyscu wielmożny hetman Zaporowski z woyskiem swym nas, commissarow, iako należy, przystoynie y wdzięcznie przyiawszy, y moc zupełną commissarską nam od jego k. mci, pana naszego miłsciwego, y stanow koronnych, y W.x.L. powagą seymowa dana, uważawszy, declarował się ze wszystkim Woyskiem: iż, iako nie po dobrej woli, ale z musu Woysko Zaporoskie, przycisnione roznemi oppessiami do obrony swojey przystąpiło, tak gdy jego k.msc. pan nasz miłsciwy, oycowskim sercem przepominaiąc wszystkiego, co się w zamieszaniu stało, zwywa do iedności, nie pogardzaiąc łaską jego k.mci panską, dobrotliwego pana clementią pokornie przyimuiąc, do tey commissiey przystepuią; potym do spolney namowy, postanowienia, zgody, szczerosi y zobopolney miłosci, biorąc na świadectwo strasznych zastepow Boga, że to, co się stanowi szczerze, prawdziwie y wiernie ma byc trzymano. Pokoy wieczny y nigdy nierozerwany zostanowilismy tym sposobem.

1. Relligia Grecka starożytna, ta y taka, z iaką starożytna Rus do Korony Polskiej przystąpiła. aby przy swoich praerogatiwach y wolnym używaniu nabozenstwa zostawała, poki język narodu Ruskiego

zasięga, we wszystkich miastach, miasteczkach, wsiach tak w Koronie Polskiej iako y w W.x.Ltm, także na seymach, w woyskach, trybunałach, nie tylko w cerkwiach, ale publicznie w processach, wsiatowaniu chorych, cum sacra synaxi, chowaniu umarłych y we wszystkim zgola, tak iako nabożenstwa swego libere et publice zazywa ritus Romanus. Teyże religiey Greckiey daie się moc wolnego erigowania cerkwi, zakonow, monasterow nowych, iako starych ponawiania y naprawiania.

Co się tknie cerkiew y dobr, zdawna na cerkwie religiey Greckiey starozytney fundowanych, przy tych zostawac maia Graecy starozytni, prawoslawni, ktore cerkwie post praestitum publicum iuramentum fidelitatis przez pulkownikow y inną starszyne Woyska Zaporozkiego in spatio dimidii anni podane będą przez commissarzow ab utrimque naznaczonych. Tey zasię wiary, ktora jest przeciwną wierze Greckiey prawoslawniey, y ktora dissensia między Rzymskim y Starogreckim narodem mnozy, zaden z duchownego y swieckiego, senatorskiego y szlacheckiego stanow, cerkwi, monasterow, funduszow erigowac y pomnazac, tak w dobrach duchownych, iako j[e]go k.mci y własnych dziedzicznych iakimkolwiek sposobem nie ma, y vigore tey commissiey nie będzie powinien wiecznymi czasy. Romanae za się fidei, w wojewodztwach Kiiowskim, Braclawskim, Czernihowskim liberum exercitium conceditur⁷⁸. Panowie zas swietcy, tak dziedziczni, iako y urzędnicy jego k.mci religiey Rzymskiej zadney iurisdictioney miec nie będą nad duchownymi swieckimi y zakonnikami religiey Graeckiey procz naleznego pasterza.

A ze w spolney Oyczyźnie spolne praerogatiwy y ozdoby wzajemnie nalezec utriq[ue] ritui maia, tedy ociec metropolita kiiowski, teraz y na potym będący, ze czterma władykami, łuckim, lwowskim, przemyskim, chełmskim y piątym z W.x.L^O mscislawskim⁷⁹, według ich porządku własnego w senacie zasiadac ma: z taką praerogatiwą y libere vocis usu, iako w senacie zasiadaia jasnie wielebni ich msc duchowni ritus Romani. Mieysce iednak j[e]go mci oycu metropolicie po j[e]go mci xdu arcybiskupie lwowskim, a władynom po biskupach powiatow swych naznacza sie.

W wojewodztwie Kiiowskim dignitatorstwa senatorskie nie maia byc dawane tylko szlachcie ritus Graeci, capacibus tych urzędow. W wojewodztwach zas, Braclawskim, Czernihowskim, tez praeminentie senatorskie alternatą conferowane byc maia; tak, iz post decessum senatora ritus Graeci ma succedere senator ritus Romani, we wszystkich iednak trzech tych wdztwach natis et bene possessionatis urzędy conferowane byc maia saluo iure terazniejszych possessorow⁸⁰.

Więc tez, aby miłość zobopólna krzewiwa się w miastach Koronnych y W.x.L. gdziekolwiek cerkwie ritus Graeci zasiagły, zarowno mieszczenie tak Rzymscy, iako relligiey Greckiey spolnych wolnosei, swobod zazywac maia, y zadnemu relligia Grecka do magistratu przeszkoda byc nie ma.

Akademia w Kiiowie pozwala j[e]go k.msc y stany Koronne erigowac, ktora takimi praerogatiwami y wolnosciami ma gaudere, iako Akademia Krakowska, ta jednak conditia, aby w tey Akademiiy zadnych sekt aryanskiej, calwinskiy, luterskiej, professorow, mistrzow y studentow nie bylo. Wiec, aby międy studentami y zakami zadney okazey do zwady nie bylo, wszystkie insze szkoły, ktore przed tym w Kiiowie byly, gdzie indziej jego k.msc przeniesc rozkaze.

Drugą takze Akademią pozwala j.k.msc, pan nasz mlsciwy y stany Koronne y W.x.Ltgo tam, gdzie iey mieysce sposobne upatrza, ktora takich iako Kiiowska zazywac będzie praw y wolnosci; lecz taką iako y w Kiiowie ma byc erigowana conditia, aby w niey sekty arianskiej, kalwinskiy y luterskiej, professorow, mistrzow y studentow nie bylo. A gdziekolwiek ta Akademia stanie, iuz tam zadne insze szkoły wiecznymi czasy erigowane nie będą.

Gymnasia, collegia, szkoły y drukarnie, ile ych potrzebować będą, bez trudnosci stawic będzie wolno, y libere nauki odprawowac, y wiegi drukowac wszelakie in contraversys relligionum sine laesione tamen maiestatis regiae et absque scomatibus na krola jego mci.

A poniewasz w[ielmożny] hetman z Woyskiem Zaporoskim, od Rzpety oderwanym, z milosci przeciwko jego k.mci, panu swemu ml^{mu}, y własney Oyczyźnie, wszelakich odstepuiac postronnych proteccyi, powraca, tedy j.k.msc, p. nasz mlsciwy, y wszystkie stany Koronne y W.x.L^o to, cokolwiek Pan Bog na oboje strony dopuscil, maiestatowi j[e]go swiętemu za grzechy spolne ofiarowawszy, wieczną amnistią, to jest zapomnieniem wiecznym pokrywa, assecuruiac, wszelkiej conditiei ludzie od na[y]mniejszego do naywiększego nikogo nie wyimuiac, tak z posrzodku Woyska Zaporoskiego, iako tez stanu szlacheckiego, urzędnikow, iako y prywatnych ludzi będących, tych zgoła wszystkich, ktorzykolwiek iakimkolwiek sposobem przy w[ielmożnych] hetmanach, tak zeszlým, iako y terazniejszym zostawali y zostaią, zadney zemsty, ani maiestat panski, ani senat, ani wszystka Rzeczpsta, na ostatek ani zaden z prywatnych przeciwko nim y kazdemu z osobna, od naywiększych do naymniejszych nie będzie praetendowal, y owszem wszystkie niesmaki y to wszystko, cokolwiek podczas woien dzialo się, cale sercem chrzescianskim pod swiactwem straszego Boga, zobopolnie, bona fide, sobie podarowawszy, zadney ieden na drugiego, ani iawney, ani potaiemney nie ma knowac pomsty y practyki, nie daiac się zwodzic, ani żadney absolutiei, ieżeliby chcieli czynic dowcipy skretne, uwalniaiac z przysięgi.

Nad to kaduki wszystkie, tak pod tymi, ktorzy są e corpore Woyska Zaporoskiego, iako pod szlachta, ktora przy w[ielmożnym] hetmanie y Woysku Zaporoskim y przy Szwedach wiazala sie, od kogokolwiek uproszone y od zaczęcia woyny dane, nic penitus nie

excipiunt, ogółem wszystkie y każdy z osobna, cassantur y lege publica cassabuntur tak, aby one niczyiemu ani honorowi, ani własności dobr nie szkodziły, które gdziebykolwiek znajdowały się pro cassatis y z xiąg eliminatis habentur, y tych dobr własnym possessorom wolna conceditur apprehensio, ani iey kadukami bronić mają sub paena infamiae.

A iako rzecz sama tak y imię samey amnistiey powinno być sanctum; y iako in pristinum statum res et personae wszelakiey conditiei ludzi restituuntur, y do teyże jedności, zgody, miłości, prawa, pana, iako było przed wojną, powracają. Tak praecautetur, iż ktobykolwiek rwał to świątobliwie zjednoczenie ważył się, publice, lubo priuatim w posiadzeniu komu perduellionem exprobrare śmiał, takowy iako violator pactorum paenis ma subiacere. W czym, iesliby się taka trafila okazywała dla uchronienia potwarzy, pilna czyniona ma być inquisitio z obu rąk. Wszystkie Rzpta narodu Polskiego y W.x.Litgo, y Ruskiego y prowincy do nich należących restituuntur in integrum tak, iako była przed wojną, to jest, aby te narody w granicach swoich, w swobodach zostawały nienaruszone, iako były przed wojną, y wedle praw, opisanych w radach, sądach y wolney electiey panów swoich, królów Polskich y W.x.Litgo y Ruskich. A iesli necessitate belli z postronnymi panami na uymę granic, albo wolności tych narodów stało co, to pro irrito et inani być ma, a przy swobodach swoich narody wyżej pomienione stawac mają bona fide, iako jedno ciało jedney y nierozdzielney Rzpty, nie czyniąc między sobą różnice wiary, ale iako kto profidebatur et profitetur religionem christianam, Romanam et Graecam, wszystkich przy pokoiu, wolności zostawia, luboby takie prawa albo decreta, tak z oczywistej controuersiey, iako in contumaciam przewody prawne były ferowane przed wojną y tempore belli.

Woyska Zaporoskiego liczą trzydziestu⁸¹ tysięcy być ma, albo iako wiel[ozny] hetman Zaporowski na rejestrze poda (według starodawnych wolności ych pod władzą hetmana Ruskiego, a cokolwiek pieniężnego woyska będzie na Rusi, to pod władzą tegoż hetmana zostawac ma).⁸²

Zaciągowego za się woyska dzieć tysięcy, które także iako Zaporoskie pod władzą tegosz hetmana zostawac ma. y z podatków na seymie uchwalonych w wojewodztwach Kiiowskim, Braclawskim y Czernihowskim y innych od Rzpty mają się na tego żołnierza obracac.⁸³

Consistentia Woysku Zaporoskiemu w tych wojewodztwach y dobrach naznacza się, w których przed wojną zostawali, któremu to woysku wszelakie wolności przywilejami najasniejszych królów Polskich nadane confirmuje; zachowując ych przy starodawnych wolnościach y zwyczajach ych, y onym nie tylko nie ubliżając, ale owszem wszelaką one potwierdzając powagą. Nadto żaden dzierzawca dobr jego k.m. y starosta, ani pan dziedziczny y dożywotni, ani ych podstaroscowie,

urzednicy y insi wszelacy sludzy, żadnych podatkow z futorow kozackich, wsi, miasteczek y domow wyciagac żadnym praetextem nie będą, ale iako ludzie rycerzscy, wolni od wszystkich naywiększych y naymniejszych cieżarów, takze od cel, myt po wszystkiey Koronie y W.x.Li. byc maia. Takze y od sądow wszelakich starostow, dzierzawcow, panow y ych namiestnikow maia zostawac wolni, ale tylko pod samego hetmana woysk Ruskich zostawac iurisdictia. Przy tym wszelakie napoie, łowy, polowe y rzeczne y insze Kozakow pozytki według starych zwyczaiow przy Kozakach wolne zostawac maia.

Zosobna zas dla dalszego do posług jego k.mci przychećenia, ktorzykolwiek hetnan woysk Ruskich praesentowac jego k.mci będzie godnych kleynotu szlacheckiego, tych wszystkich bez trudnosci potka nobilitatia z nadaniem wszelakich wolnosci szlacheckich, tak iednak miarkuiac, zeby z każdego pulku sto byc mogło nobilitowanych.

Woysk zadnych Polskich y Litewskich albo cudzoziemskich nikt wprowadzic nie ma w woiewodztwo Kiiowskie, Braclawskie, Czerniehowskie. Woyska iednak pienięzne, pod władzą hetmana woysk Ruskich będące, z dobr krolewskich y duchownych w pomienionych woiewodztwach za ordynansem tegosz hetmana Ruskiego chleb wybierac będą. A gdyby woyna iaka byc miała od granic Ruskich y potrzeba posiłkow koronnych przystapila, wtenczas te posiłki maia byc pod regimentem hetmana woysk Ruskich.

Dla tym lepszego tych pact potwierdzenia y pewnosci hetman woysk Ruskich ad extrema vitae suae tempora hetmanem Ruskim⁸⁴ y pierwszym w woiewodztwach Kiiowskim, Braclawskim, Czerniehowskim senatorem pro hac vice, a post fata iego ma byc wolne obieranie hetmana: to jest, czterech electow obiorą status woiewodztw Kiiowskiego, Braclawskiego⁸⁵, Czerniehowskiego, z ktorych iednemu krol j^e msc conferowac będzie (nie oddalając od tego urzędu rodzoną wielmożnego hetmana Ruskiego bracia)⁸⁶.

Mennica dla bicia wszelakich pieniędzy w Kiiowie, albo gdziekolwiek commodius będzie się zdalo, otworzona bydz ma wedle iedney ligi y z osobą krolewską.

Podatki, ktore Rzecz Pospolita uchwalac będzie na seymie w woiewodztwach Kiiowskim, Braclawskim, Czerniehowskim, maia się obracac na żołnierza pienięznego pod władzą hetmana woysk Ruskich zostaiącego.⁸⁷

Spolna rada y spolne siły byc maia tych narodow przeciw każdemu nieprzyziacielowi.

Starac się maia te trzy narody spolnie wszelkimi sposobami, aby wolna była navigatia na Czarne morze Rzptey.

Z carem je mscii Moskiewskim, iesliby przyszło jego k.msci y stanom Koronnym, y W.x.Litkiemu bellum offensinum podnosic, Woyska

Zaporoskie do takiej wojny necessitowane nie będą.⁸⁸ Jesliby jednak car jego msc prouincyi Rzptej przywrocic nie chciał y na Rzptą następował, tedy wszystkie siły, tak Koronne, iako y W^o x.Littgo, iako y Woyska Ruskie Zaporoskie pod regimentem hetmana swego łączyc się y woiowac będą.

Z carem jego mscią Moskiewskim, iesliby do zawarcia pactu jego kr.msci y stanom Koronnym y W^o x.Lit^o przyszło ma indemnitas reputatiet y terazniejszego postanowienia wielmożnemu hetmanowi y Woysku Zaporozkiemu praecaveri.⁸⁹

Dobra leżące ruchome, krolewsczyny, także y summy pieniężne obywatelw Ruskiej ziemie, którzy się lubo przy Szwedzkim woysku, lubo przy Zaporowskim wiazali⁹⁰ y teraz do Oyczyny powracaia, confiskowane, przywroczone byc maia, y zasługi ych w woysku Koronnym y W.x.Lit. rowno z zasługami woysk Koronnych y W.x.Littg^o compensowane y zapłacone [byc maia].

A iuż od tego czasu hetman z Woyskiem Zaporoskim, teraz y na potym będący, odstąpiwszy wszelakich postronnych protecky, więcy się do nich wiazac nie ma, y owszem u wiernosci, poddanstwie, posluszenstwie najasniejszego maiestatu Krolewstwa Polskiego y następcow jego, także wszystkiet Rzptej ma y maia, będzie y będą wiecznymi czasy, niederoguiąc jednak nic braterstwu z chanem iego mcią Krymskim zawartemu.⁹¹

Legaty zadnych od postronnych przyimowac nie ma, y iesliby się iakie trafily, one do iego k.mosci odsylac będzie. Także ani woysk postronnych wprowadzac, ani żadnego z postronnemi porozumienia miec nie będzie na szkodę Rzptej, chyba z dokładem j^o k.mci.

Privatis wszystkim z oboiey strony, tak duchownym ritus Romani w wojewodztwach Kiiowskim, Braclawskim, Czernihowskim, Podolskim, także w Wielkim x. Littm, y na Białey Rusi, y w Siewierszczynie do biskupstw, probostw, canony plebanii, y dobr do nich należących, także zakonnikom wszystkim do kosciolow, klasztorow, dobr, fundatii, tudziez swieckim z oboiey strony do dobr dziedzicznych, starostw, dzierzaw y własności swoich dożywotnich, zastawnym y inszemi contractami należących, w tychże wojewodztwach pomienionych, y w W.x.Littm, na Białey Rusi y Siewierzu zostaiących, bezpiecny powrot y reinductia otwiera się. Czas jednak powrocenia y reinductiet jego k.mśc zniosszy się z w[ielmożnym] hetmanem Zaporoskim, naznaczyc ma. Sposob zas reinductiet ten ma byc zachowany, aby zaden do swoiey własności nie powracał, ieno za uniwersalem jego k.msci y wielmożnego hetmana Woysk Zaporowskich, w czym ma byc wzaiemna z obu stron conferentia.

A dla rossądzania roznych spraw, tak kryminalnych, iako y potocznych, maia miec w tych trzech wojewodztwach swoy osobliwy

trybunał według takiego porządku, iaki sami sobie uformują. Procz tego owruckie y zytomierskie zosobna starostwa sądowe byc mają.

A dla lepszey pewnosci, poniewasz hetman z Woyskiem Zaporoskim y woiewodztwa oderwane, wszystkie insze postronnych narodow protectią odrzucaią, a dobrowolnie, iako wolni do wolnych, rowni do rownych, y zacni do zacnych powracaią, przeto dla pewniejszego dotrzymania terazniejszego postanowienia pozwała temuż narodowi Ruskiemu j.k.mśc y Rzpta osobnych⁹² pieczętarzow, marszałkow, podskarbach cum dignitate senatoria y inne urzędy narodu Ruskiego, ktorzy według roty urzędnikow koronnych przysięgę wykonac mają, przydawszy ten punkt, yz nic przeciwnego terazniejszemu postanowieniu pieczętowac nie będą y owszem tego przestrzegac będą, iakoby temu postanowieniu przez constitutie, albo decreta seymowe, y zadworne rescripta, uniwersały, przywileia, nic się przeciwko nie działo.⁹³ Do ktorych pieczętarzow urzędu y cancellaryey nalezec będą wszystkie tylko duchowne gratiae, metropolie, episcopie, ihumenie y beneficia, do ktorych podawania należą jego k.msc, pan nasz młciwy. W woiewodztwach Ruskim, Kiiowskim, Wołyńskim, Podolskim, Braclawskim, Czerniehowskim, także wszystkie gracie nie tylko duchowne, ale y swieckie; w woiewodztwach Kiiowskim, Braclawskim, Czerniehowskim także y sądy z miast krolewskich y pomienionych tylko trzech woiewodztw y decreta wszelakie tak zadworne y seymowe. A cokolwiek by in contrarium tego postanowienia wyszło z cancellaryey koronney albo W.x.Lit., to pro irrito byc ma, y imperator takowego przywileiu nie tylko przywilej tracic, ale y paenae dziesięciu tysięcy kop Litewskich podlegac ma: o co forum przed krolew jego mscią ex speciali registro.

Aby occasione litium wzdlędem poddanych o swawolę inculpowanych do nowey nie przychodziło confusiey, wszystkie processy o stawienie poddanych ratione naiazdow, zaborow, szkod pod czas wewnętrznych zapałow poczynionych, ziemskie, grodzkie, trybunalskie, by tez y decreta trybunalskie ex personali w tych sprawach zaszyły, osobliwie w woiewodztwach Kiiowskim, Wołyńskim, Braclawskim, Czerniehowskim, cassantur.

Z carem, jego mscią Moskiewskim, iesliby do zawarcia pact j^o k.mci y stanom koronnym y W.x.Lit. przyszło, ma indemnitas reputathey y terazniejszego postanowienia w[ielmoznemu] hetmanowi y Woysku Zaporoskiemu praecaueri.

Ktorą to commissią tak ich mśc panowie commisarze, iako y w[ielmozny] hetman xięstwa Ruskiego de facto przysięgą potwierdzili, tak iako roty iuramentu ręką ich msciow extant podpisane. Nadto też commissia przysięgą cielesną z senatu przez jasnie przewielebnego jego mscia xiędza arcybiskupa gnieznińskiego, primasa koronnego, iego msci xiędza biskupa wilenskiego, także ich msciow panow hetmanow czterech

koronnych y W.x.Littgo y pieczętarzow oboygа narodu, iako y przez marszałka koła poselskiego, strony koła rycerskiego na seymie, który ma byc iako nayprędzey złożony in praesentia posłow od w[ielmożnego] hetmana Woyska Zaporoskiego wyprawionych, confirmowana będzie.

A co się tknie przysięgi jego msci, pana naszego mlłciwego, tę z clementey swey panskiey, na pokorną prozbę Woyska Zaporoskiego uczynic, raczy jego k.msc. y za nią ich msc. panowie commissarze assecuriuą.

Przysięgi zas pułkownikow, setnikow y wszytkiey starszyny Woyska Zaporoskiego po seymie, na którym się dosc stanie teraznieyszemu postanowieniu przed commissarzami na to deputowanemi, będą wykonane.

Ażeby ta commissia wieczną wagę i powagę miała, tak iako w sobie brzmi z początku do ostatka, w prawo pospolite, to iest w constitutią inserowana, seymem approbowana, y zawieczne y nieodzowne prawo rozumiana y trzymana będzie⁹⁴.

Do buławy wielkiey Ruskiey nalezec ma Czehyrynskie starostwo tak iako continetur w przywileiu urodzonego niegdy Bohdana Chmielnickiego od je k.mci conferowanym. A hetman woysk Ruskich od residentiey przy j^o k.msci ma byc wolen.

Convocatia woiewodztwom Kiiowskiemu, Braclawskiemu, Cernihowskiemu po seymie przyszłym, który, da Bog, iako nayprędzey od jego k.msci, pana naszego mlłciwego, uniwersaiem złożony będzie.

Działo się, ut supra, w taborze pod Hadiaczem, dnia, roku wyzey mianowanych.

Jan Wyhowski, hetman x-tw Ruskich, ręką własną L.s.

Бібліотека Чорторіяських, [рукопис] 402, ст. 281–290.⁹⁵

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.101–111.

N^o89

Літиня, (7)17 вересня 1658 р. – Лист Габрієля з Воютина Гулевича, колишнього хорунжого чернігівського, на сеймик у Луцьку про те, що він поки що не може направити до актів луцького замку свідчення прихильності до нього короля

Kopia listu iego msci pana Gabriela z Wojutyna Hulewicza po decrete surowym y odjęciu chorągwa czernihowskiego na seymie warszawskim 1658 na seymik relationis w Lucku oddany.

Zaprawdę, iż tak zacny y godny człowiek w niewinoci obywatel wstwa Wołyńskiego odniosł aduersam fortunam sorte, godzien pozalowania. A iż co dziś jednemu, to jutro drugiemu byc moze, gdyz nemo ante funera beatus, Stephan Swiatopołk na Zywoťowie xiąze Czetwertenski, przyjaciel wielki onego, ten list w xięgi wpisac roskazał.

Iasnie wielmożni, mnie wielce mswi panowie y bracia!

Osobliwa ta iest monarchi kazdego własnosc, ze dolet, quoties cogitur esse ferox i moy dobrotniwy monarcha iustissimus, pietissimus, clementissimus i.k.m., pan y dobrodziey moy msciwy, nieto tylko, ze doluit super casum meum, ale mię ieszcze pod panską swoje protectia wziąwszy, bonae kazał esse spei, i z seymu ad propria powraciającego gratiarum et protectorum regiarum z wielkiej y małej koronney cancellariey muniuit rescriptami, a na ostatek et rude donauit. Dla tego, abym post tot curas, które dla dostoięstwa krolow panow moich y dla Rzptye krew moię leiać z uimą zdrowia mego non parcendo sumptibus zawsze generose, zawsze po szlachecku, in lago et toga podeymowałem, przed smiercią wychnowszy, pignora moie, w ktorych mię beavit niebo, rozrzadzał y uczył się umierac. Niedoscigła dobrosc Boza y sądy, iego abyssus magna, czemu to czynili numina. Podobno to prawda, co kiedys powiedziano, qui notus nimis omnibus, ignotus moritur sibi. I dlategoż chciał tego Pan Bog, abym ia ex aprico Reiplicae et e sphaera activitatis meae zszedszy, obscuro był positus loco i tam leni perfruendo otio, sensim z ludzkiej wypadal pamięci; nie był nimis omnibus notus, ani tez sam sobie ignotus vmierał. Nalazły tedy fata viam ad tute-pacateque przed smiercią vivendum, tez nayda, ze cnota moia, prawda moia, miłosc moia ku Rzptye w grob ze mną nie poyda, ale wiek poznieyszy napatrza się tego, ze et post funera uiuam. To jednak co ma byc: sinendum in occulto neque res in sinu dei abdita. Za czym y ia praesentia tylko ordinando, poniewaz iurisdictionia xzęcia iego msci pana straznika koronnego w łuckim iuz cessat grodzie, bo y cancellaria koronna do i.m. pana hrabia z Leszna w sprawach moich, iako do starosty iuz łuckiego, dirigowała expeditie. A poki i.m. pan hrabia z Leszna na starostwo nie wiedzie, ia gratias et protectiones j.k.msci ad acta castelli luceoviae porrigere nie mogę. Tedy te wszystkie instrumenta na seymik w.ms. moim miłosciwym panom legenda, aby to omnibus innotescat posyłam, które abyscie czytac w kole kazali, wielce vpraszam w.msci m.m. panow. Jezeliby komu, ze do seymiku piszę, nie zdało się, tedy takowy se hominem esse, vel casibus discat nostris, y niechay to wie, ze iako ia non despero ieszcze meliora lapsis tak y tamten non confidat nimium secundis, bo res Deus nastras, celeri tale turbinis, versare mocen. I przy kole, na ktorym fortuna siada, wrog kazdego z nas iuxta iest, który skoro sprężyny ruszy, az my z gory na dol. Czego po wysokim szczęściu kozdy spodziewac się

moze. Ille gdy ieszcze komu divina dantur attributa, tak vpadł Iulius Caesar, tak Belizarius, tak Annibal, iesli magna parvis componere fas est. Po przeczytaniu w kole o przyslanie znowu do rąk moich regiarum gratiarum vpraszam w.m.w.m.m. panow, ktorych łasce y miłosci braterskiej powilne moje zalecam vsługi.

W Lytinii, 17 7bra, a. 1658.

Wm.w. moich msciwych panow zyczliwy brat y sluga powolny Gabriel Hulewicz.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 2446, ст.155–156 (копія).

ІНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.122–123.

№90

Табір під Гадячем, після (8)18 вересня 1658 р. – Гадяцький трактат у реляції сучасника

Puncta uگوی imieniem k.i.msci y Rzeczypospolitey z panem Ianem Wyhowskim y z Woyskiem Zaporowskim, concludowane przez ich m.m.p.p. comissarzow iego msci p. Stanisława Kazimierza Bieniewskiego, kasztellana wołyńskiego, posła z Korony Polskiej, y przez jego msci pana Ludwika Kazimierza Jewłaszewskiego, kasztellana smolenskigo, a posła z W.x.Litewskiego, dnia 18 Septemb[ris], roku 1658 zkonczone w obozie Kozackim za Dnieprem, mil pultory od granic Moskiewskich Putywła.

1. Troie woiewodztwa zawoiowane Kiiowskie, Braclawskie y Czernihowskie eriguntur in Ducatum Russiae na kształt x. Litewskiego y urzędnicy wszyscy pozwoleni iako kanclerz marszałek.

2. Metropolita kiiowski miejsce ma miec w senacie po jego mosci x. arcybiskupie lwowskim.

3. Lwowski, łucki, przemyslski, chełmski władykowie po biskupach swoich powiatow mają miec miejsce.

4. Pieniądze kuc mają ad normam x. Litewskiego mynnice.

5. Dobra wszyskie ritus Graeci tak secularibus iako czerncom powrocic, ktore na koscioly katolickie byly oddane.

6. Mieszkanie ritus Graeci w miastach gaudebunt iisdem libertatibus iako y Rzymscy y ad magistratum przypuszczeni byc mają.

7. Contrybucye z trzech woiewodztw, wzwyż pomienionych, nie do koronnego skarbu ale do x. Ruskiego oddawane byc mają, ktore mają pusc in solutionem stipendij militis innych narodow, a ma byc tego woiska 10 tysięcy, ktore woiska pod regimentem hetmana Zaporowskiego

Wychowskiego byc maia; post fata iego do ich msciow p.p. [hetmanow] koronnych ma się wracac rząd.

8. Owrockie, Pereiaslawskie, Czehrynskie starostwa maia byc sądowe.

9. Panu hetmanowi Zaporowskiemu terazniejszemu Czehrinskie starostwo iure adualitio służyc ma, a post fata iego hetmanom Zaporowskim, ktorzy zawsze będą woiewodami kiiowskiemi. Lubomskie zas starostwo, na którym krolowa jey m. miała oprawę, a teraz dla pokoiu wstąpiła, lennem prawem domowi Wychowskich należec ma.

10. Electia hetmana Zaporowskiego przy woisku Zaporowskiem podadzą 4 candidos, z ktorych iednego confirmabit k.j.m.

11. Lidzba Woiska Zaporowskiego 60 tysięcy, iednak reducetur do 30 tysięcy.

12. Slachta, ktorzy się wiazali przy Woisku Zaporowskim maia miec amnistia.

13. Praesenty na dobra duchowne ritus Graeci zostaią przy metropolicie y władkach. Krol jego mosc ex 4 candidatis confirmabit unum.

14. Akademia dwie, iedna w Kiiowie, a druga w księstwie Litewskim, gdzie sobie upatrzą, maia byc erigowane. Professores maia byc catholicicy y graeci, a heretycy omnium sectarum excluduntur od tey Akademiei.

15. Szkoły przeciwne Akademiei, w Kiiowie, to iest iezuickie, tolluntur.

16. Bibliotheki, drukarnie ubicumque locorum pozwolone, w ktorych, yż materia fidei, wystrzygac się maia scommata contra ritus Romani.

17. Z każdego pulku nobilitowac Kozakow po stu od p. hetmana Zaporowskiego na regestrze podanych, a iest pulkow 14.

18. Navigatio na Czarne morze omnibus viribus perficienda.

19. Post iuramentum na seymie pierwszym jego k.m. y pana hetmana Zaporowskiego każdemu do maiętnosci swych wolno się powrocic.

Tegoz dnia 18 Septemb[ris] pozegnawszy się poslowie z panem hetmanem Zaporowskiem, powrocili ku Polsce, a Woisko Zaporowskie, ktorego iest 180 tysięcy a Hordy 60 tysięcy, posli do Moskwy. Maia dział burzacych 54, a przy każdym pulku po piętnascie działek polnych. Kiiow od Moskwy spalony, tylko zamek trzymaią, potrzebią piechoty Niemieckiey od krola jego msci 5 tysięcy, ktorych ma prowadzic pan Tetera, bardzo nam przychylny pulkownik, tego pokoiu pierwszy po Bogu fabricator.

W Moskwie Tatarowie cały miesiac palą, y zabiaia nemini parcendo.

Бібліотека Ягайлонська, [рукопис] 5, ст. 885-886.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487-7555. –

Арк. 115-116.

№91

*Торунь, (3)13 листопада 1658 р. – Акт удостоєння нобілітації
Івана Виговського*

Ioannes Casimirus Dei gratia rex Poloniae, mag[nus] dux Litt[uaniae], Russ[iae], Masov[iae], Samog[itiae], Livon[iae], Smolen[sciae], Czernig[oviae] nec non Suec[iorum], Gottorum Vand[alorumque] h[er]edius rex.

Significamus praesentibus l[et]ris nostris quorum interest, universis et singulis cuiusvis status sive ad praesens, sive demum sera posteritate victuris. Quoniam omni potens dextera Dei ideam virtutis et in Patriam pietatis, raro exemplo probatae universo generi humano proposuit in viro intra nominando. Nos quoque vicariam Dei potestatem in provinciis nobis de manu divina collatis, gerentes eidem virtuti ac fidei in nos regem proprium et Patriam, perillustris Ioannis Wyhowski nostro nomine omniumque regni et Magni Ducatus Litt[uaniae] statuum testimonium perhibemus. Cum enim regnum Polonorum et Mag[ni] Ducatus Litt[uaniae], gubernationi nostrae commissa dominia, ab immemorabili tempore aeviterna gloria florerent ad universae Europae terrorem, tandem, ut sunt humana omnia permutationis et fortunae iniuriis succumberent ac iustam Dei conceptionem perferrent et ex civilibus dissidiis cum exercitu Zaporoviensium, duce Chmielnicio ferventibus, iam inde a semni Vladislai IV memoria, fratris germani et antecessoris nostri, non modo confusionem et exterminium subirent, verum etiam provinciarum iacturam, adeo ut complures palatinatus Ukrainae et Mag[ni] Ducatus Litt[uaniae] in potestatem magni ducis Moshoviae prorsus delaberentur. Hoc bellorum furore perillustris Ioannes a Wyhow Wyhowski de palatinatu Kijoviensi oriundus avitorum armorum Abdank, stipendia militaria in exercitu nostro merebat, praemius pro maiestate et republica miles, inde in captivitate Tartaris venit infausta illa ad Flavas Aquas expeditione, et demum varia fortuna venundatus Kozacis, non absque oculo Dei et propilio consilio cessit Chmielnicio captivus, ab eoque ob eximias animi dotes, quibus non mediocriter a Deo cumulatus fuerat ad munus supremi notarij castrorum adnotus, nobis et Patriae communi de innato studio et grata Reipub[licae] recordatione operam eximiam praestitit: sua nempe sollertia delinivim immanitatem gentis admodum barbarae, et tantum in animis popularium

effecit, ut a decessu Chmielnicij confestim in ducem exercituum legeretur, ut summam Zaporoviensium obtineret potestatem. Tantam adeptus armorum potentiam, non ut usus suos, cum posset, convertit, aut lenocinantis fortunae favores secutus est, qui in audito et raro exemplo ob Patriae armorem summam⁹⁶ queque contemneret, generoso, quem gerebat animo. Non demum privati emolumenti desiderio, sed carissimae pacis restaurandae studio submittens sese aequalitati legum et innatam sequens patriae libertatis dulcedinem conciliata primum fiducia animi apud illustrem Stanislaum Casimirum Bieniewski, castellaniam volhynensem, fratrem suum, eo omnes conatus suos intendebat, ut regi suo et repub[licae] obsequio profuisset. Quanta verofide in nos et rempub[licam] universam id ipsum executus est (referente et cooperante illustri castellano) Deo, nobis ac reipub^{ae} universae, perspectum habetur, quod ipsum satius hic reticetur, quam recensetur. devitandae perplexitatis causa. In summa hic genere Polono dignissimus eques, nihil intentum reliquit, quo minus eius aequissima studia, quam optimum finem sortirentur. Sensim demum, prout matura illi prudentia et parta longo usu sapientia dictabat, feros popularium, eosque a repub[lica] aversos, animos subditorum inflectebat. Et eo tandem rem deduxit, orbi universo stupendam. nobis gratissimam, at cunctis Regni et Magni Ducatus Litt^{ae} ordinibus expectatissimam, ut potentissimus, nam ducentorum millium Zaporoviensium Kosacorum, Tartarorum insuper suffultus copijs, suae vero potestati traditus iuxta, provincias a compage regni avulsae, a protectore Mosho desciverint, nobis regi proprio ultro arma submiserint, et tolerabilibus pactis, legibus aeternum Reipub[licae] parere sacramento promiserint. His ad perpetuam rei memoriam paractis, perillustris Ioannes a Wyhow Wyhowski non solum modo implevit, sed multo magis supergressus est in natam ergo nos et reipub[licam] pietatem. Et quem admodum aquila ad solis radios pullum non degenerem probat, pariter ille tanto malorum aestu tolerato, avitum se, nec degenerem Patriae filium, acquod maius fuerit, Patriae suae fulcimentum perhibuit. Quoniam igitur, ceculis memorandum, de tam inclito equite, capimus exemplum, proinde nos ac universi ordines Regni et Magn[i] Ducatus Litt^{ae} quantum in nobis est, tam aequum civem, tam pium in Patriam filium, tam genuinum equestris ordinis fratrem, benigne complectimur. Cupientes autem, ne suae virtuti desit in perpetuam gloriam⁹⁷ et rei gestae coelo aeterna constet memoria: ad vertustissimum Abdanc nuncupatum et per maximis pro sapijs stemma perillustris Ioannis [a] Wyhow Wyhowski in⁹⁸ perpetuam gestae gloriae memoriam addimus regni nostri aquilam, vertice gestantem coronam auream clypeo seu campo rubro, haec pectore continebit avitum insigne Abdank adscripto utrinque lemmate: praemium virtutis in fastigio seu casside stemmatis, insidebit coronae aureae columba candida ramum olivarum rostro gerens, prout medio praesentis diplomatis

spatio imago refert. Hoc in posterum insigni praefatus Ioannes Wyhowski Eustahij filius unacum fratribus germanis ac eorum posteris utriusque sexus legitime de lumbis procedentib[us] sese perpetuo distinguet. In quorum omnium maiorem fidem, ac manifestius documentum manum nostram apposuimus et sigillum regiae maiestatis nostrae imprimi demandavimus. Datum in castris ad Torunium die XIII mensis Novembris, anno Dni MDCLVIII, regnorum nostrorum Poloniae X, Sueciae – XI anno. Praesentibus magnificis, venerabilibus et generosis Andrea Grudzinski, palatino kalissensi, Stanislae Casimi[ro] Bieniewski, palatino volhynensi, Ludovico Jewlaszewski, smolensensi, Christophoro Grodzicki, kamenecenci castellanis, Georgio comite in Wisznica Lubomirski, supremo regni mareschalco, Nicolao a Prazmow Prazmowski, nominato luceoviensi supremo regni, Christophoro Pac, supremo Mag[ni] Ducat[us] Litt[uaniae] cancellarijs, Boguslao comite in Leszno, procancellario regni, Andrea Morski, referendario regni, Borchardo Guilhelmo Butler, succamerario regni, Theodoro Denhoff, thesaurario curiae Mag[ni] Ducat[us] Litt[uaniae], Ioanne Rozycki, praeposito gnesn. klimuntoviensi, thesauri regni supremo notario, Andrea Miaskowski, abbate praemet, regente cancellariae regni, Ioanne Ignatio Bąkowski, succamerario culmensi, Ioanni Evaristo Belzecki, Ioane Kos, aulicis nostris, Samuele Kuszewicz.

Бібліотека Орд[инації] Крас[інських], р[укопис] 4032, к[артка] 182–187 (копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк.97–100.

№92

Полонне, (17)27 лютого 1659 р. – Лист каштеляна волинського Станіслава-Казимира Беньовського до підкоморія брацлавського Степана Святополка Четвертинського з повідомленням про свої універсали до Івана та Костянтина Виговських

Jasnie oswiecony xże, mciwy panie podkomorzy braclawski, moy m. panie y bracie!

Pisanie w.x.msci jasnilo mie w wszelakich expediciach, ktore w materyey Ukrainskich successow, tak do j.k.m. iako ich m.m. panow hetmanow disponowac mi przyszło, gwoli czemu poslaniec w.x.m.m.m. pana zmieszkać musiał, oczekiwaiąc na odpawę. Wprzod tedy za listownę visitę w.x.msci m.m.p. wielce dziękuję, a wzaiemnie, ciesząc się z

dobrego zdrowia w.x.m. wszelakich od Boga zyczę szczęśliwosci. Prace moiey, do ktorey mię Boska y panska powołała wola, ze w.x.m. fraterno raczysz z dobrego affectu, – Bog zapłac. Zawzdy, nie tak iako niektorzy [...] cudze de ante profundunt sudores, sami w domu tylko y zacni y odwazni. Mam nadzieję w Bogu, ze wkrótce będziecie się w.m.m.m.p. z temi swemi witali progami. Takowey w.x.m.m.m. pana oppressiey wielce zaunię. Wyprawiam ja list do j.m. pana hetmana Zaporoskiego – a raczey uniwersali, aby poprzestali w tych kątach zaciagow, ktorego kopia w.x.m.m.m. panu posyłam. Nie wiem ia, czym się to dzieię, ze na to nie respektuią. Snać pan Wyhowski Konstanty in spem veniae fraternae grzeszy. Alezby należało ich m.m.p.p. hetmanom naszym zganic te zaciagi – jednemu y drugiemu, gdyz, by to pact nie rozerwało, o czym pisalem serio do ich m.p.p., więc y do pana Konstante^O Wyhowskiego. Według requisitiey w.x.m.m.m. pana list posyłam, ktory racz w.x.m.m.m. pan przesłać, iako rozumiesz, naylepiey. Moie zatym powolne usługi łasce w.x.m.m.m.p. iako naypilniey oddaie.

W Połoney, d. 24 Febr[uarii] 1659.

W.x.m.m.m. pana zyczliwy brat , sługa powolny Stanisław Kazimierz Bieniewski, kasztell[an] woł[ynski].

List do pana Konstantego, racz w.x.m. przeczytawszy, zapieczętowac y copią vniwersalu wen włożyć.

Бібліотека Чарторийських, р[укопис] 2446, ст.191 (копія).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487-7555. – Арк.12.

№93

Без місця, після (12)22 травня 1659 р. – Гадяцький трактат в популярній стилізації⁹⁹

Puncta comissiey między stanami Korony Polskiej y W.x.L. z iedney, a wielmożnym hetmanem y Woyskiem Zaporowskim z drugiey strony, przez wielmożnych Kazimierza Stanisława Bieniewskiego, wołynskiego, y Kazimierza Ludwika Zasławskiego¹⁰⁰, smolenskiego kasztellanow, z seymu teraznieyszego Jana Kazimierza, z Bożey łaski krola Polskiego y Szwedzkiego, w.x.L., Pruskiego etc. y wszystkich stanow Koronnych y W.x.L.,znaczonych commissarzow z wielmożnym Janem Wyhowskim, hetmanem, y wszystkim Woyskiem Zaporowskim, w obozie pod Hadziecem, die 16 Novembris 1658, day Boze, szczęśliwie

y wiecznie trwac, na seymie die 17 Marty walnym utwierdzone y przysięgą die 22 May obowiązane.

Wielmożny hetman Zaporowski z Woyskiem swym nas commissarzow, iako należy, przystoynie y wdzięcznie przyiawszy, y moc zupełną commissarską od k.i.m., p.n.m., y stanow Koronnych y W.x.L. seymową daną, uważywszy, declarował się ze wszystkim woyskiem, iż, iako nie po dobrej woley, ale z musu Woysko Zaporowskie, roznyim oppressiom podlegaiąc, do obrony swojej przystąpiło, tak, gdy i.k.m., p.n. miłosciwy, oycowskim sercem przepominaiąc wszytkiego, co się kolwiek stało, wzywa do iednania, nie pogardzaiąc łaską i.k.m. panską y dobrotliwego pana clementią pokornie przyimuiąc, do tey commissyey przystępuie; potym do spolney namowy, postanowienia, zgody, y szczerosci, y zobopolney miłosci, życząc, na swiadectwo iasných zastępow Boga, to co się stanie, szczerze, prawdziwie y wiecznie ma bydz wyznano, pokoy wieczny y nigdy nierozzerwany tym sposobem zastanowilismy.

1. Oddac dzięki Bogu, że do iedności Woyska Zaporowskie przychodzą po tak wielu krwi rozlaniu, bo dla oppressyey, ktorých wytrzymac nie mogło woysko, bydz to musiało.

2. Amnistio generalis, tak Woysku Zaporowskiemu, Wychowskiemu, domowi iego y inszym wszytkim, ktorzy się do woyska wiazali, tak stanu szlacheckiego, iako tesz plebeys personis, gdzieby in publicis, lubo tesz na prywatnym posiedzeniu kto wazył się zadac perduellionem, aby ipso facto infamis zostawał.

3. Dobra iure caduco rozdane, aby wszytkie kaduki cassowane były.

4. Procesy wszytkie... in contam lubo per controversias otrzymane, aby ...rane były.¹⁰¹

5. Prawa, przywileie wszytkie, Kozakom antiquitus nadane, aby były approbowane. Więc po futorach Kozackich aby żadne stanowiska żołnierskie nie były, także Kozacy registrowi ab omni iurisdictione wolni byli, y tylko iuristom hetmana xięstwa Ruskiego subicere maią.

6. Czehryn cum omnibus adiacentys aby do buławy należał. Woiewodztwo Kiiowskie hetmanowi dane bydz ma, także Lubomla y starostwo Barskie p. Wychowskiemu. Na co de facto przywilej wyszedł y jest podpisany.

7. Religia Grecka aby stanęła ta y taka, z iaką starożytnością raz do Korony Polskiej przystąpiła, aby przy swoich praerogatywach y wolnym uzywaniu nabożenstwa zostawała. Romanae za się fidei w woiewodztwach Kiiowskim, Braclawskim, Czerniechowskim liberum exercitium conceditur. Panowie zas swietcy, tak dzierzawcy, iako y urzędnicy ich m. religyey Rzymskiej zadney iurisdictioney mieć nie będą nad duchownymi swieckimi y zakonnikami religyey Greckiej, procz naleznego pasterza. A wspolney Oyczyźnie spolne praerogatywy y ozdoby

wzajemnie należec ab utriusque ritus maia. Tedy ociec metropolita kiiowski, teraz y napotym będzie ze czterma władykami: luckim, lwowskim, przemyslskim, chełminskim y piątym z W.x.L. mscislawskim według ich porządku własnego w senacie zasiadac [maia] z taką praerogatywą y libera voce et usu, iako y senatorowie zasiadaia, jasnie wielebnai ich m.m. duchowni ritus Romani, iednak i.m. oycu metropolicie po i.m. xdu arcybiskupie lwowskim, władynom po biskupach, powiatow swoich należących.

8. W woiewodztwie Kiiowskim dignitarstwa nie maia bydz dawane tylko szlachcie ritus Graeci, capacibus tych urzędow. W woiewodztwach zas Braclawskim y Czerniechowskim bez praeeminentiji senatorowie alternatą bydz maia, tak, ze post decessum senatora ritus Graeci, ma succedere ritus Romani senator. We wszystkich iednak tych trzech woiewodztwach, natis et bene possessionatis undique conferowane bydz maia, salvo iure terazniejszych possessorow.

9. Akademia w Kiiowie zostawac ma z takimi praerogatywami y wolnosciami iako Akademia Krakowska, z tą iednak conditią, aby w tey Akademiei żadnych sekt aryanskich, kalwinskih, luterskich, profesorow, mistrzow nie bylo, więc, aby między studentami do zwady żadney okazyey nie bylo. Wszystkie inne szkoły, ktore przed tym w Kiiowie byly, aby wiecznemi czasy [nie] byly, także drukarnie.

10. Woyska Zaporowskiego liczba 30.000 ma bydz, albo iako wielki hetman Zaporowski na regestrze poda. Zaciągnionego za się woyska 10.000 pod władzą tegosz hetmana zostawac ma. z podarkow na seymie uchwalonych z woiewodztwa Kiiowskiego, Braclawskiego, Czernihowskiego y innych od Rzeczypospolitey maia się na tego żołnierza obracac pieniądze. Od sądow wszelakich, dzierzawcow y starostow ich majątnosci wolne maia zostawac, a tylko pod samego hetmana Woysk Ruskich zostawac maia iurysdictiā, przy tym wszelakie połowy zwierzne i rzeczne y insze także pożyczki przy nich według starych zwyczaiow wolne zostawac maia.

11. Z kazdego pułku aby sto nobilitowanych bylo.

12. Woysk zadnych Polskich, Litewskich albo cudzoziemskich nikt wprowadzac nie ma w woiewodztwa Kiiowskie, Braclawskie, Czernichowskie; iednak woyska pienezne Kozackie z dobr krolewskich y duchownych w pomienionych woiewodztwach za ordynansem wielkiego hetmana swego [stacye (?)] odbierac będą. A gdyby woyna od granic Ruskich miała bydz i posiłkow Koronnych potrzeba przystąpiła, w iedneyże mocy y pod regimentem hetmana woysk Ruskich maia bydz.

13. Mynica do kucia wszelakich pieniędzy w Kiiowie, albo gdzie commodius będzie się zdało krolowi j.m., bydz ma.

14. Spolna rada y spolne siły maia bydz tych narodow przeciw kazdemu nieprzyjacielowi.

15. Wolna navigatia aby była na Czarne morze.

16. Dobra własne y krolewyszczyny, tym ktorzy się przy Woysku Zaporowskim wiazali, aby były przywroczone, ktore im były conferowane. A od tego czasu hetman z Zaporowskim Woyskiem teras i napotym odstapują wszelakich protectyi postronnych y więcey się do nich nie wracac, y owszem w wiernym poddanstwie y posluszenstwie nayiasnieyszemu maiestatowi krola jego mci Polskiego y następcom iego. także i Oyczyźnie Rzepltey mają bydz wiecznemi czasy, nie deroguiac jednak nic o braterstwie, z hanem iego mscią Krymskim zawartym.

17. Legacyi zadnych hetman Woyska Zaporowskiego od postronnych przyjmowac nie będzie, ale do krola jego msci y Rzeplty odsetac ma, ani woysk żadnych postronnych y porozumienia żadnego z nikim z postronnych miec nie będzie.

18. Privatīs wszystkim z oboiey strony tak duchownym ritus Romani w wojewodztwach Kiiowskim, Braclawskim, Czernichowskim, Podolskim, także W.x.L. y na Białey Rusi, y w Siewierszczynie do biskupstw, krolewyszczyny, plebanie y dobra do nich nalezące, także zakonnikom y wszystkim do klasztorow, kosciołow, dobr fundatio, tudziesz swieckim z oboiey strony do dobr dziedzicznych, starostw, dzierzawcow y własnych swoich, dożywotnich, zastawnych y inszemi contractami arenduiących w tychże wojewodztwach pomienionych, bezpieczny powrot y restitutionem [pozwala się]. Wszakże zaden do swey włosci powracac się niema – iedno za wiadomością i.k.m. y wielkiego hetmana Zaporowskiego, aby była z obu stron wzajemna confaerentia.

19. Z tych trzech wojewodztw osobliwy trybunał dla spraw roznych criminalnych miec mają, iaki sobie sami uformują.

20. Pozwala temu narodowi Ruskiemu krol j.mc y Rzeplta miec swoich osobliwych pieczętarzow marszałkow y podskarbich, iako dignitarze, senatorowie W.x.L. narodu, ktorzy według roty urzędnikow koronnych przysięgę wykonac mają.

Te tedy puncta die 22 May 1659 na seymie walnym warszawskim, gdy krol iego mosc zasiadł z seymem in magno concursu y krolowa jey mosc była na ganku ze wszystkim fraucymerem, są przysięgą utwierdzone. Także przyszedł metropolita kiiowski z władkami swemi y czermcami, potym poslowie Kozaczcy, Wychowski, Nossacz, Tetera, pułkownicy, setnicy, assawułowie y inszych wiele (Niemierzyc umyslnie nie był, chorobą się zastaniając, co mu Kozacy vitio vertebant), przy ktorych postawiono stolik, kobiercem nakryty, na srodku izby. Wtym krol i.m. powstawszy z krzesła na maiestacie przysięgę czynił, ktorey rotą i.m.x. arcybiskup wydawał na ewangelią. Potym i.m.x. arcybiskup imieniem wszystkiego senatu iako primas regni, temu i.m.x. kanclerz rotę wydawał imieniem wszystkiego duchowienstwa. Potym i.m.p. Stanisław Potocki, wojewoda krakowski, hetman wielki koronny, imieniem

wszystkiego rycerstwa y W.x.L. Naostatek p. marszałek posełski Jan Gninski imieniem koła posełskiego te pacts Kozakom utwierdzając skutecznie.

Po tym Kozacy chcieli przysięgać na ewangelią naszą, ale p. hetman Litewski przestrzegł x. kanclerza, aby na swoy krzyż Ruski przysięgali, którym Hrusza, pisarz Woyska Zaporowskiego, rotę wydawał, y nie chcieli klęcząc przysięgać, asz i.m. krol zawołał, że iako poddani oddawac przysięgę maia, y tak wszyscy przysięgali. Po tym xiaże Czartoryski miał mszą, ktorey krol jego moc słuchał i Te Deum laudamus spiewano.

Бібліотека Оссолінських. [рукопис] 189, ст. 1124–1126.

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. –

Арк. 117–121.

№94

без місця, без дати. – Реєстр церков і монастирів, котрі належали уніатам в Короні і у Великому князівстві Литовському

Katedry, monasterij, ktore uniaci w possessiey swoiey maia w Koronie y w Wielkim xtwie Litewskim.

W K o r o n i e:

Episkopią Przemyską xdz Chmielowski occupat y cerkwie w tey diaecesiey; episkopią Włodzimierską y Brzecką – xdz Pocięy; episkopią Chełmską y Belzką – xdz Susza; episkopią Ostrożską od Luckiey xdz Chmielowski oderwał y administratorem ięy superest.

Cerkwie wszystkie iedne jezuitci zabrali y z gruntu zniesli, drugie tamze cesserunt unitom.

Monaster archimandrięy Zydzyczynskiey xdz Susza ma cum attinentiis.

Monaster archimandrięy Dermanskiey xdz Chmielowski cum attinentiis trzyma.

Monaster archimandrięy Dubienskiey y wszystkie monasterij tamieczney cerkwie pod unią gwałtem byc muszą y tenze xdz Chmielowski trzyma tamze y szpital.

Monaster Dorohobuski cum attinentiis pod unitami.

Monaster i cerkwie w Lublinie cum attinentiis pod unitami.

Monaster S. Troyce w Ostrogu z miasteczkiem Surazem y włoscią, do niego należąca, oycowie jezuitci wzięli.

Cerkwie w Sokalu, Bełzie, Krasnym Stawie, Włodzimierzu wszystkie pod unitami; w Drohoczynie, w Stoianowie, w Krzemieniu, w Monsiech, cerkwie w Bielsku, w Bransku, w Mielniku, w Tykocimie, w Knyszynie, w Gomonzu [Goniądzu (?)], w Busku, w Hrubieszowie, w Żółkwie, w Horodle, w Kowlu, w Ratnie, wszystko pod unitami. Monasterowi¹⁰² Ziemieskiemu starożytny fundathey xżat ich mci Czartoryskich wszystkie majątnisci per vim odebrał.

Monaster Peresopnicki cum attinentiis na probostwo Kiewianskie nouiter obrocony.

Monastera Malowskiego fundathey successores fundatorki illegitime uzywają.

Monasterowi Zachorowskiemu starożytnemu od kilku sett lat dwie wiosce, Wolice y Woszczatyn nadane, teraz przez decreta trybunalskie odjęte przeciwku wyraźney woli ostatney fundatorów.

Wsi siedm pod Ostrogiem do katedry Łuckiey należące nieboszczykowi oycu Poczapskiemu, episkopowi na ten czas łuckiemu, przez decreta trybunalskie przysądzone dotąd nieoddane.

Wies Szczelpiń, którą teraz Dorohostaiami zowią, do teyze katedry łuckiey należała, jest odjęta.

W W i e l k i m x t w i e L i t e w s k i m:

Archiepiscopia Połocka, episcopia Witebska, Mscisławska u xda Kołedy.

Archiepiscopia Smolenska y episcopia Czernichowska u xda Złotego.

Episcopia Pinska y Turowska u tegoz.

Monaster archimandriey Suprałskiey y fundaciey p.p. Chodkiewiczow starożytny; monaster Zuruwicki¹⁰³ fundathey starowieczney Żołtanowskiey. monaster Bytenski fundathey p.p. Tryznow ma xdz Karzinski.

Monaster archimandriey Pustynskiey pod Mscisławiem – Warłaam Kozicki.

Monaster y archimandrya pod Grodnem nazwany Kołozą y wszystkie cerkwie w Grodnie y w trakcie tamecznym będące przy unitach.

Cerkwie w Trokach y w Kownie pod unitami.

Monaster archimandriey Onofreyskiey pod Mscisławiem miał xdz Korsak.

Monaster Borysohlebski y S[wię]tospaski, także cerkwie wszystkie w Połocku pod unitami, w Bychowie y w Czerei.

Cerkwie wszystkie w Witepsku w obudwu diaecesiach archiepiscopiey Połockiey y Witepskiey, cerkwie w dobrach krolewskich y szlacheckich wszystko unicy gwałtem zagarnęli, w Orszy, w Dzisiej, w Noblu, w Kleszczach, w Ihumeniu.

Monaster w wojewodztwie Nowogrodzkim, Ławiszow¹⁰⁴ nazwany, unicy w dzierzeniu swym mając, do szczętu spustoszyli, maiętnosci iednak tego monastera przy sobie maią.

Cerkwie w Nowogrodku y w okolicy tameczney, w dobrach krolewskich, szlacheckich będące, pod unią są w Bobroysku w Lidzie, w Zachoszczynie. Cerkiew w Pinsku y w okolicy tego powiatu po większey części ile w krolewszczyźnie pod unitami zostaią.

Monaster Bereznicki y archimandrya onego fundatией Korsakowskiey przy unitach zostaią.

Monaster w Minsku S^o Ducha y wszystkie cerkwie minskie y w okolicy tego wojewodztwa pod unią.

Archimandrya Kobrynska ze wszystkimi cerkwiami w tamecznym trakcie, a w głowach kathedra metropolitanska w W^m xięstwie Lit[ewskim] w miescie Wilenskim Świętey Przczystey z monasterem S. Troycy z cerkwiami wszystkimi (oproczy jednej Świętego Ducha prawosławney) przy unitach zostaią.

Te tedy wszystkie wysz mianowane iako y insze niemianowane archiepiscopie, episcopie, archimandrye, monastery, cerkwie cum suis attinentiis et pertinentiis in genere sumptis prawosławnemu narodowi religiey Greckiey należące, de quibus by tylko certum et in posterum z dowodow prawnych constaret, ze prawosławnemu ab antiquo należeli narodowi, aby temuż prawosławnemu narodowi Ruskiemu in possessionem realiter et actualiter przywroczone.¹⁰⁵

Бібліотека Ординації Красінських в Варшаві, р[укопис] 312, ст. 229–232 (корол[івський] копіяр).

ЦНБ АН України, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Од.зб.7487–7555. – Арк. 112–114.

* Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф.1235: Архів М.Грушевського. – Оп.1. – Спр.411. – Арк.79.

¹ Після цього слова оригінал не був прочитаний. У машинописі пропуск (прим. ред.).

² Див. с. 17 (прим. ред.).

³ Епітафія ця повніша, взята з теки Нарушевича, кн[ига] 150, ст. 385–399. Теки Нарушевича є зложені в Кракові в музеї Чарториских. Копія не без помилок. Друга епітафія з деякими пропусками знаходиться в бібліотечі університету Ягайлонського в Кракові, рук[опис] 93 СС VIII 59, к. 40–41. Титул: “Mnemosinon epithaphiale Bohdano Chmielnicio comparatione viris illustribus more Plutarchi insertum”.

⁴ Рук[опис] бібл[іотеки] Ягайл[онської]: resisūt.

⁵ Ibidem: Europam.

- 6 Копія тека Нарушевича: *convertat*.
- 7 Рукопис бібл[іотеки] Ягайл[онської]: *servituti*.
- 8 Ibidem: *ad truces et exquisitas lanienas*.
- 9 У машинописі виправлено від руки – *ad* (прим. ред.).
- 10 У машинописі викреслено. Від руки дописано – *ab his* (прим. ред.).
- 11 В рукопису бібл[іотеки] Ягайлон[ської]: *dedendus*.
- 12 Ibidem: *gespesti*.
- 13 Рук[опис] бібл[іотеки] Ягайл[онської]: *guinae*.
- 14 Цей фрази, взятої в дужки, в рукоп[исі] Ягайл[онському] немає.
- 15 Звідси аж до слів “*una gens Kozakorum*” пропущено в рукописі Ягайл[онському].
- 16 Рук[опис] бібл[іотеки] Чарт[орійських]: *calens*.
- 17 Рукопис бібл[іотеки] Чарт[орійських]: *fuirega*.
- 18 В рукописі Ягайлонському епіграфі пропущені.
- 19 Далі текст не прочитаний. В машинописі пропуск (прим. ред.).
- 20 У машинописі – *czerscy* (прим. ред.).
- 21 У машинописі – *woid* (прим. ред.).
- 22 У машинописі – *vrae* (прим. ред.).
- 23 У машинописі – *cosari* (прим. ред.).
- 24 У машинописі – *bellae* (прим. ред.).
- 25 У машинописі – *casacisaz* (прим. ред.).
- 26 Протоколярна замітка з другої сторони документу.
- 27 В оригіналі: *temecznego*.
- 28 У машинописі – *z tamí* (прим. ред.).
- 29 У машинописі – *libertatum* (прим. ред.).
- 30 Канцелярська, монастирська замітка.
- 31 Рукопис не прочитаний. В машинописі пропуск (прим. ред.).
- 32 У машинописі – *eballunt* (прим. ред.).
- 33 У машинописі – *Szczynickim*. Буква “t” дописана В.Гарасимчуком від руки (прим. ред.).
- 34 Далі одне слово не прочитане. У машинописі пропуск (прим. ред.).
- 35 Слово не прочитане. У машинописі пропуск (прим. ред.).
- 36 У машинописі пропуск (прим. ред.).
- 37 Так у В.Гарасимчука. Датування за текстом. Порівн. з док. №37 (прим. ред.).
- 38 Так у В.Гарасимчука (прим. ред.).
- 39 Так у В.Гарасимчука (прим. ред.).
- 40 Може: *o myśli*.
- 41 У машинописі: *Mm* (прим. ред.).
- 42 Як “*teraz*” поставити по “*iascha!*” – тоді зміст буде ясний.
- 43 У машинописі: *wsmet* (прим. ред.).
- 44 У машинописі: *fedelitalis* (прим. ред.).
- 45 Датування згідно з В.Гарасимчуком (прим. ред.).
- 46 2 в варшавському тексті пропущено (див. нижче. – Ред.).
- 47 В копії пропущено: *zgodzić u*.
- 48 В копії замість “*ktorych consiliis*” – “*ktoremi*”.
- 49 В тексті рукопису варш[авського]: *successionis*.
- 50 Трактат сей з концепцією познанського воеводи Яна Лещинського, тодішнього найягнбшого і найвидатнішого польського дипломата і політика. Знаходиться він між іншим матеріалом в його копії. Бібл[іотека] Чарт[орійських], р[укопис] 388, №206, ст.445–454. Між обома текстами є деякі незначні стилістичні різниці.
- 51 Мабуть се скорочене: *Retropium* (Ласко).
- 52 [Далі] нерозбірне слово.
- 53 У тексті: *iosovat*.
- 54 У машинописі – *Wd* (прим. ред.).

- 55 Датування згідно з В.Гарасимчуком (прим. ред.).
 56 В тексті є "quo eo ratic".
 57 У машинописі – facit (прим. ред.).
 58 У машинописі – conterter (прим. ред.).
 59 У машинописі – submissimus (прим. ред.).
 60 Датування згідно з В.Гарасимчуком (прим. ред.).
 61 У машинописі – także [y] p. Szurubalka (прим. ред.).
 62 Датування згідно з В.Гарасимчуком (прим. ред.).
 63 У машинописі – jus (прим. ред.).
 64 Рукопис ч[ислом] 1056 – є то збірка історичних документів, виписаних доктором] Едвардом Котлубаєм з архіву кн[язів] Радивилів в Несвіжі.
 65 Датування згідно з В.Гарасимчуком (прим. ред.).
 66 Інтересна є в королівській копіярі вставка терміну "molitore", якого в тексті рук[опису] бібл[іотеки] Чарт[орийських] 399 ст. 255 не находимо. Дальшого змісту того листа не подано. Його помістив Л.Кубала в додатках своєї історії під т[итулом] "Woyny Duńskie i pokbł Oliwski" ст.538–540. Обидва тексти, крім незначних відхилень, між собою не різняються.
 67 У машинописі – w.x.msci (прим. ред.).
 68 У машинописі – rapu (прим. ред.).
 69 Правий беріг кодексу сильно uszkodжений вогкістю; знищені місця вказані крапками.
 70 У машинописі – vedebentur (прим. ред.).
 71 На другій стороні універсалу замітка канцелярії.
 72 У машинописі – им (прим. ред.).
 73 У машинописі над словом стоїть знак питання (прим. ред.).
 74 У машинописі – komunikował (прим. ред.).
 75 У машинописі – anbiguitatem (прим. ред.).
 76 У машинописі – uó (прим. ред.).
 77 В статтях, наведених у Volumina-x legum, t.IV, ст.297 "Czerniechowskiego" пропущено.
 78 Від слів: Teу za się wiary... аж до слів – exercitium conceditur, в 1шм козацьким оригіналі так звучить текст: A unia, która dotąd Rzptą mieszała tak się znosi w Koronie у W.x.Lit., aby kto chce do Rzymkiego, a kto chce do Graeckiego nie uniańskiego pabozenstwa wracał.
 79 В 1шм тексті "у piątym z W.x.L. mscislawskim" – пропущено.
 80 В першій тексті ся точка розуміється инакше: W woiewodztwie Kijowskim, Braclawskim у Czernihowskim dignitarstwa senatorskie szlachcie ritus Gra[e]ci tylko, capacibus mają byc oddawane, natis et bene possessionatis в tych woiewodztwach, salvo iure terazniejszych possessorow; tym iednak czasem respectu hetmanstwa pierwszym senatorem.
 W tych trzech woiewodztwach ma byc hetman woysk Ruskich у wszystkie jurisdicia Kiowska ma do iego nalezec dispositiue, iako nastawienie podwoiewodtze у innych urzédnikow. Co ma sluzyc et praecautetur pro hac vice tantum у dokąd ad possessionem woiewodztwa Kijowskiego nie przyjdzie.
 81 У Volum. legum, t.IV, ст.299: 30 tysięcy; в першій тексті – 60.000.
 82 Цей додаток находиться в першій оригіналі.
 83 В 1 тексті про зтяжне військо немає згадки.
 84 Hetmanem woysk Ruskich – і текст.
 85 У Volum. leg.: брацлавського нема.
 86 В першій тексті сього додатку нема (nieoddalając od tego...).
 87 У Volum. leg. сього застереження що до податків нема, так само – і в другій тексті немає.

- 88 Се застереження тільки в першому тексті.
- 89 Цей пункт тільки у Volum. legum є, в козацьких текстах його немає тут, він є даліше.
- 90 У Vol. leg. ст. 299: "ktorzy się lubo przy Woysku Zaporoskim wiazali". Так само другий український текст.
- 91 Додаток: "niederoguiąc jednak nic" маємо в другому козацьким тексті, в першому тексті місто цього є: "y iesli moze byc salua integritate Rei publicae cara Moskiewskiego".
- 92 Volum. leg., т.IV, ст.300. Місто osobnych – volnych.
- 93 У Vol. leg. так звучить текст: iz przeciwnego (czarnieyszemu postanowieniu przez konstytucye або decreta seymowe y zadworne reskrypta, uniwersaly, przywileic nie się przeto nie działo.
- 94 В першому тексті слідше: Działo się w taborze pod Hadiaczym, dnia, roku wyzey mianowanuych.
- 95 Під другим текстом Гад[яцького] трактату є підпис: "Jan Wyhowski, hetman Woysk Zaporoskich, ręka wina, imieniem wszystkiego Woyska" [Ibidem, ст. 293–305].
- 96 У машинописі – *summa* (прим. ред.).
- 97 У машинописі – *in perpetuum gloria* (прим. ред.).
- 98 У машинописі – *im* (прим. ред.).
- 99 Цей текст здається був поданий на соямі послам для орієнтації.
- 100 Очевидно, треба розуміти Jewlaszewskiego.
- 101 Текст дописаний від руки, пошкоджений чорнильною плямою (прим. ред.).
- 102 Виказ забраних уніятами катедр та монастирів є оголошений під т[итулом]: Ехесуса Раст Hadiackich в "Памятниках Киев[ской] Ком[иссии]", т.III, ст.315–328 (видання перше). Одначе, цих осганніх монастирів Корони Польської не подає.
- 103 Пам[ятники] К[иевской] К[омиссии], т.III: Soltanowskiey.
- 104 Ibidem: Ławrysow.
- 105 Сей виказ забраних дібр церковних, здається, був поданий козаками, яко до доповнення подібного, але не повного виказу поданого в Ехесусі Раст Hadiackich: Памятники К[иевской] Ком[иссии], т.III, ст. 316–328.

Materials to the History of the Cosachchyna of the XVII Century
(collected and completed by Vasył' Harasymchuk)

The sources to the history of the Cosachchyna, compiled by Vasył' Harasymchuk in the Archives of Lviv, Vienna, Krakiv and Warsaw were being prepared to the edition in the publishing house of the All-Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv during the years 1926 – 1931. But they were lost. The published sources is the only found part of the large collection. Their typescript with the editor's proofreading of that time is preserved in the Institute of Manuscript of the Central Scientific Library of the Academy of Sciences named by V. Vernads'kyi. The documents occupy the period from August, 1657 to the autumn, 1658.

Додаток №1
Заголовки документів у редакції В.Гарасимчука

1. Вісті з України про смерть Б.Хмельницького (серпень [?] 1657).
2. Вісті про події на Україні по смерті Б.Хмельницького.
3. Епітафія на смерть гет. Б.Хмельницького.
4. Легенда про Хмельницького.
5. З кореспонденції Франца Лісолі.
6. Реляція про приїзд Груші до Пинську після смерті Б.Хмельницького. В Пинську після 27.VIII.1657.
7. Підстолій коронний Мик. Давилович до брацлавського підкоморія Яна Пясочинського. З Болозви, д. 4.IX.1657.
9. Екстракт з метрики В.Кн. Литовського іменования Гавр. Коленди на адміністратора київської митрополії.
10. З кореспонденції Фр. Лісолі.
11. З кореспонденції Фр. Лісолі.
12. Гетьман Потоцький до короля. Підгайці, д. 31/X.1657.
13. З кореспонденції Фр. Лісолі.
14. Універсал в справі зимових стацій для армії. Познань, 11.XII.1657.
16. Юрій Стефан, воевода і господар молдавський, до польського канцлера, з Яс 13.XII.1657.
17. Познанський воевода Ян Лещинський до бранденбурського стольника Овербека. З Госліни д. 14.XII.1657.
19. Гетьман Ів. Виговський до князя Ст. Святополка Четвертенського. З Чигирини д. 18.XII.1657.
24. Лист з кореспонденції Фр. Лісолі, без дати.
25. Гетьман Іван Виговський до Стан. К. Бенєвського. Чигирин, д. 1.I.1658.

26. Данило Юр. Воронич, київський скарбник, до кн. Ст. Четвертинського. Кухоцька Воля, д. 6.I.1658.
27. Єпископ Д.Балабан до князя Ст. Св. Четвертенського. Київ, д. 9.I.1658.
31. Гетьман кор[онний] Стан. Потоцький до короля. Робчиці, д. 22.II.1658.
32. Господар молдавський Георгій Стефан до короля. Яси, 26.II.1658.
33. Молдавський господар до підканцлера Анд. Тжебицького. Яси, 26.II.1658.
34. Арендц новочетвертенським євреям. Нова Четвертя, 17.II.1658. Стефан Святополк, князь на Животів Четвертенський, підкоморій Брацлавського воєводства.
35. Канцлер Ян Лещинський до київського підкоморія Ю.Немврича. Варшава, 14.III.1658.
36. Лист Фр. Лісолі до німецького цісаря з 14.III.1658.
38. Привілей Яна Казимира на села Курзанів, Бобки, Острів Ляхівський, дані Абрамовичові. Варшава, д. 26/III. 1658.
39. Лист Фр. Лісолі до німецького цісаря 10.IV.1658.
40. Литовські гетьмани до гетьмана Ів. Виговського. Рясна, д. 13.IV.1658 р.
41. Сучасні новини.
42. Королівська грамота Вацлавові Лясоцькому та його жінці на добра Сцівиці. Познань, д. 27.IV.1658.
43. Сучасні новини.
44. Хан Кишта до канцлера Стеф. Корицінського. ...IV(?).1658 р.
45. Ханський везир Сесфер Казі-ага до канцлера Ст. Корицінського. Мультани, IV(?).1658.
46. Аслан, ага білгородський, до воєводи брацлавського Петра Потоцького. ...IV(?).1658.
47. Гетьман Ів. Виговський до Стан. К. Беневського. Чигирин 1/V.1658 р.
48. Ів. Груша до короля. Чигирин д. 10 Мая 1658.
49. Фр. Лісоля до Корони д. 16.V.1658.

50. Універсал короля Яна Казимира на зложення вального сойму в Варшаві. Варшава, д. 19.V.1658.
51. Гетьман І.Виговський до Ст. К. Беневського. Полуозеро, 20.V.1658.
52. Гетьман І. Виговський до Ст. К. Беневського в справі повновасти, даної Тетері до ведення переговорів. З табору під Полтавою, д. 27.V.1658.
53. Станіслав Каз. Беневський до єпископа Тжебіцького. Полонна, д. 7.VI.1658.
54. Полковник П.Тетера до Ст. Казимира Беневського. Черняїв, д. 16/VI.1658.
55. Станіслав К. Беневський, волинський каштелян, до віцеканцлера єпископа Тшебіцького. Полонна, д. 20.VI.1658.
59. Ст. Каз. Беневський до Андр. Тжебіцького, краківського єпископа. Політа, д. 30.VI.1658.
60. Сучасні новини.
61. Diskurs rewny od j.m. Я. Лещинського. Берлін, 2/VII.1658.
62. Константин Виговський, турівський полковник, звільняє місто Володимирці, містечко князя Ст. Св. Четвертенського від військових естацій і всяких тягарів. Турів; д. 23/VI.1658 р.
63. Гетьман Ів. Виговський до Ст. К. Беневського. Полтава, д. 4/VII.1658.
64. Турівський полковник Константин Виговський до князя Ст. Четвертенського. Туров, д. 25/VI с.ст.1658.
65. Подані комісаром П. Тетерою Стан. К. Беневському козацькі пропозиції на згоду. Гоща, д. 5.VII.1658.
66. Князь Ст.-Св. Четвертенський до турівського полковника К. Виговського. Нова Четвертня, д. 26/VI.1658.
67. Ст. К. Беневський до гетьмана Ст. Потоцького. Полонна, 10.VII.1658.
68. Князь Стефан Святополк Четвертенський до Конст. Виговського, полковника пінського і туровського. Нова Четвертня, д. 1/VII.1658 р.
70. Волинський каштелян Станіслав Кз. Беневський до підканцлера і краківського єпископа Анд. Тжебіцького. Локачі. д. 20.VII.1658.

72. Ян Лещинський, познанський воєвода, до Івана Виговського. Варшава, 27/VII.1658.
73. Гетьман Ів. Виговський до королевої. Чигирин, д. 29.VII.1658.
74. Князь Ст. Св. Четвертенський до полковника П. Тетери. ... (VI–VII ?), 1658.
76. Стан. Каз. Беневський до короля Яна Казимира. VII (?), 1658.
77. Сучасні новини: місяць липень 1658 р.
78. Гетьм. Ів. Виговський до короля Яна Казимира. Д. 4/VIII.1658.
79. Воєвода Ян Лещинський до Ст. К. Беневського. Варшава, 7.VIII.1658.
81. Грамота гетьмана Ів. Виговського, дана сотникові острицькому п. Романові Сарченкові на прохання Павла Яновича Хмельницького. В таборі під Кувгичищами, д. 19/VIII.1658.
84. Ян Лещинський до гет. І.Виговського. Варшава, д. 3.IX.1658.
85. Ян Ліщинський до Ю. Немирича. Варшава, д. 5.IX.1658.
87. Привилей короля Яна Казимира на кам'яниці в Вільні для старости абельського Юрія Тишкевича. Варшава, д. 11.IX.1658.
88. Один з концептів Гадяцького трактату. В таборі під Гадячом, 6/16.IX.1658.
89. Гаврило з Воютина Гулевич до послів реляційного соймику в Луцьку. Літня, д. 17.IX.1658
90. Гадяцький трактат у реляції сучасника. Гадяч, після 18/IX.1658.
91. Акт удостійнення нобілітації гетьмана Івана Виговського. Торунь, д. 13/IX.1658.
92. Стан. Каз. Беневський до князя Ст. Св. Четвертенського. Полонна, 27.II.1659.
93. Гадяцький трактат у популярній стилізації.
94. Виказ забраних уніятами православних катедр та монастирів.

Додаток №2

Список латинсько-польських скорочень, не розшифрованих у тексті

a. – anno	j. – jemosci=jego miłosci
applicae – apostolicae	j.k.m. – jego krolewska miłosc
carcae – caesareae	j.k.m.p.m.m. – jego krolewska miłosc,
caream – caesaream	pan moy miłosciwy
careum – caesareum	j.k.m.p.n.m. – jego krolewska miłosc,
creae – caesarcae	pan nasz miłosciwy
d. – die	j.k.mci – jego krolewskiey miłosci
dne – domine	j.m. – jego miłosc
dni – domini	j.m.m.p. – jego miłosc miłosciwy pan
dnum – dominum	j.m.p. – jego miłosciwego pana
dnus – dominus	j.msc – jego miłosc
dzczny – dziedziczny	j.w. – jasnie wielmozny
etc. – et caetera	j.w. – jego wielmoznosc
gnlis – generalis	je ^o – jego
graa – gratia	je.mci – jego miłosci
hdrius – haereditarius	jey m. – jey miłosci
i.k.m.m.m.pan – jego krolewska miłosc moy miłosciwy pan	k.j.msci – krol jego miłosc
i.m. – jego miłosci	L.s. – Locus sigillum
i.m.p. – jego miłosci pana	Lit(t)go – Litewskiego
i.m.p. – jego miłosciwego pana	ltris – literis
i.mci – jego miłosci	m. – miłosciwego
i.mci.p. – jego miłosci pana	m.m. – mego miłosciwego; moich miłosciwych
ich m.p.p. – ich miłosciwych panow	m.m.pan – moy miłosciwy pan
ich m.m.p.p. – ich miłosciwych panow	m.p. – manu propria
ich m.mciow – ich miłosciow	m.p. – miłosciwy pan
ie. w.m.m.m.p. – jego wielmozna miłosc, moy miłosciwy pan	m.p.n.m. – miłosc, pan nasz miłosciwy
illumo – illustrissimo	matis – majestatis
illurmo – illustrissimo	mca – miesiaca
illurmum – illustrissimum	mci – miłosciwy
illurmus – illustrissimus	mciwe – miłosciwie
illustm – illustrissimum	mciwy – miłosciwy
	mciwym – miłosciwym
	mcwy – miłosciwy
	mł. – miłosciwy
	młciwey – miłosciwey
	młcwy – miłosciwy

- mlgo – miłościwego
 ml(i)mu – miłościwemu
 mlwy – miłościwy
 msca – miesiąca
 msci – miłosci
 mscie – miłoscie
 mtas – maieſtas
 mtem – maieſtatem
 mtis – maieſtatis
 mtm – maieſtatem
 mw – miłosciow
- nra – noſtra
 nrae – noſtrae
- 8bris – Octobris
- p. – pan
 p.p. – panowie
 pntis – praesentis
 przle – przyiaciele
 przyll – przyiaciel
- Rzeczpta – Rzecz Pospolita
 Rzp(l)ta – Rzecz Pospolita
 reipubae – reipublicae
 mdissime – reverendissime
- S. – Święty
 7bris – Septembris
 sermus – serenissimus
- vae – vestrae
 vrae – vestrae
 vram – vestram
- W.x.L(it[t]). – Wielkie xięstwo
 Litewskie
 w.k.m. – wasza krolewska miłosc
 w.k.mc – wasza krolewska miłosc
 w.k.mci – waszey krolewskiej miłosci
 w.k.mci p.m.milł. – waszey
     krolewskiej miłosci, pana mego
     miłosciwego
 w.k.m.p.n.m. – waszey krolewskiej
     miłosci, pana naszego miłosciwego
 w.kr.ms. – wasza krolewska miłosc
 w.m. – waszym miłosciom
- w.m.m. – wielmożna moia miłosc
 w.m.m.m.p. – wasza miłosc,
     moy miłosciwy pan
 w.m.m.p.p. – wasze miłosciwie
     panowie
     w.m.m.pan – wielmożny moy
     miłosciwy pan
 w.m.m.pana miłosciwego –
     waszey miłosci, mego pana
     miłosciwego
 w.m.m.panſtvo – wielmożne moie
     miłosciwie panſtvo
 w.m.p. – wasza miłosc pan
 w.m.p. – wielmożny miłosciwy pan
 w.mc m.m.pan – wasza miłosc, moy
     miłosciwy pan
 w.mci m.migo pana – waszey miłosci,
     mego miłosciwego pana
 w.mci naszemu w.m.panu – waszey
     miłosci, naszemu wielce
     miłosciwemu panu
 w.mciow – waszych miłosciow
 w.mciow m.m.p.p. – waszych
     miłosciow, moich miłosciwych
     panow
 w.mciow, mych m.p.p. – waszych
     miłosciow, mych miłosciwych
     panow
 w.ms. – waszym miłosciom
 w.ms.m.panu – waszey miłosci,
     miłosciwemu panu
 w.msci – waszey miłosci
 w.msci pana – waszego miłosciwego
     pana
 w.mscią m.m.p. – waszey miłością,
     moim miłosciwym panem
 w.p. – wielmożny pan
 w.p.p. – wielmożnych panow
 w.w. – waszych
 w.w. – wielmożność wasza
 w.w.m.pana – wielmożnego wielce
     miłosciwego pana
 w.x.L. – wielki xiążę Litewski
 w.x.m. – wasza xiążęcia miłosc
 w.x.m.m.pana – waszey xiążęcey
     miłosci, mego miłosciwego pana
 w^oxcia L. – wielkiego xiążęcia
     Litewskiego

wci m.m.p. – wielmoznosci, mego miłosciwego pana	wm.n.m. – wielmozna nasza miłosc
wci m.pana – wielmoznosci, miłosciwego pana	wm.p. – wielmożny pan
wd(s/z)two – woiewodz(s)two	wm.w. – wielmoznosc wasza
wdy – woiewody	wm.w.m.m.p. – wielmożnych wielce moich miłosciwych panow
wm. – wielmoznosci	wny – wielmożny
wm. – wielmożny	wstwo – woiewodstwo
wm.m. – wielmożney miłosci	wsz.m.m.m.p. – waszey miłosci, memu miłosciwemu panu
wm.m.m.p. – wielmożny moy miłosciwy pan	wszego – wszystkiego
wm.m.p. – wielmożny miłosciwy pan	x. – xiąże
wm. mego msc. – wielmożnego mego miłosciwego	x. – xięstwo
wm.msc. moy msci panowie – wielmożne miłoscie moy, miłosciwie panowie	xcia – xiążęcia
wm.msc. nasz – wielmożny miłosciwy nasz	xdz – xiędz
wm. muy msc. pan – wielmożny muy miłosciwy pan	x-tw – xięstw
	xtwo – xięstwo
	xzatt – xiążatt
	xzcia – xiążęcia
	xze – xiąże

Покажчик осіб^{*}

Абрамович Самуель (Аврамович, Abramowicz Samuel), староста стародубський 6, 56, 137

Август III (August Trzeci), польський король 3, 28, 29

Аврамович Іван (Авраамович), чернігівський полковник 5, 39, 40

Аслан-ага (Aslan aga) білгородський 7, 62, 63, 137

Балабан Діонізій (Balaban Dionizy), єпископ луцький, острозький, архімандрит мелецький, митрополит київський 5, 46, 47–49, 137

Барабаш див. Barabas

Баранович Лазар, єпископ чернігівський 3, 27

Беньовський Станіслав-Казимир (Беневский, Bieniewski Stanislaus Casimirus), каштелян волинський 5, 7–10, 33, 43, 45, 63, 67–71, 75, 77, 79, 80, 82, 83, 85, 88, 90, 92, 94, 95, 97(?)–99, 101, 107, 108, 112, 121, 124–126, 136–139

Бобустанца Анастасія, ігуменя монастиря Св. Параскевії Чернігівської 73

Богун див. Bohun

Боряк Г.В. 12

Вакх (Bacchus), міф. 3, 14, 15, 19, 21

Венера (Veneris), міф. 3, 14, 15, 19

Вернадський В. 12

Виговський Іван (Виговский Іванъ, Виговский Іоанъ, Виговский Іванъ, Vioschius, Wioskius, Wychowius, Wyhoscius, Wyhovius, Wyhowski), український гетьман 3–8, 10, 13, 18,

25, 27, 31, 33, 37–41, 43, 45–48, 53, 57, 61, 63–65, 67–69, 71–76, 83–86, 89–92, 94–101, 103–108, 110, 112, 114–119, 121, 122–129, 135–139

Виговський Костянтин (Выговский Константин, Выговский, Wyhowski Constanty), полковник турово-пінський 8, 72, 82–84, 87, 89, 125, 126, 138

Виговський Остафій див. Wyhowski Eustachius

Виговських родина 122, 127

Виговського Івана брати 125

Воронич Даніель Юрій (Woronicz Daniel Jerzy), скарбник київський, польський посол 5, 45, 46, 137

Ганнібал (Annibal), карфагенський полководець 3, 14–19, 121

Гарасимчук Василь (В.Г.), упорядник документів 11, 12, 25, 37, 133, 134, 136

Георгіца Стефан (Юрій Стефан, Georgi Stefan), молдавський господар 4, 6, 36, 50, 51, 136, 137

Гладкий див. Hladkius

Голецький (Goleski), польський посол 6, 59

Гонзага Марія Людвіга, польська королева 9, 82, 96, 111, 129, 139

Грабовський (Grabowski), шляхтич 5, 48, 49

Грек Теодозій (Теодозій, Grek Theodor, Theodor), козацький посол 7, 53, 69, 71, 77, 81

Груша Іван (Hrusza Jan), писар Війська Запорозького 7, 24, 25, 64, 130, 136, 137

* Покажчик уклав Ярослав Федорук.

- Грушевський М., український історик 12, 132
- Гулевич Габріель (Hulewicz Gabriel), хорунжий чернігівський 10, 119, 121, 139
- Гуменецький (Humieniecki), комендант Кам'янця-Подільського 5, 40
- Голінський М., райця казимирський 13
- Данилович Миколай (Daniłowicz Mikołaj), підстолій коронний 3, 26, 136
- Джалалій див. Dziadziala
- Дубровіна Л.А. 12
- Думанська І.А. 12
- Жданович Антон (Zdan, Zdanow Antoni), козацький полковник 3, 23, 24, 30, 41, 69
- Іванович Уриил, ігумен Глухівського монастиря 47
- Казимир див. Ян II Казимир
- Карл X (Carolus), шведський король 22, 30, 43, 71, 74, 79, 102, 109
- Кишта (Kyszta), хан 6, 60, 137
- Коленда Гавриіл (Kolenda, Kolendzia Gabryel, Kołenda), архієпископ полоцький, єпископ вітебський і мстиславський 3, 28, 29, 131, 136
- Корицинський Стефан (Korycinski Stephanus, Koryczynski), канцлер коронний 4, 6, 7, 9, 23, 30, 36, 60–62, 78, 99, 100, 137
- Котлубай Едвард, історик 134
- Краєвська Ядвіга (Kraiewska Jadwiga), дружина Вацлава Лясоцького 6, 58, 59, 137
- Красінських Ординації бібліотека 26, 35, 58–60, 64, 69, 84, 87, 90, 99, 105, 125
- Кубала Л. (Kubala L.), польський історик 65, 82, 99, 134
- Кулага див. Petrezycki Kulaka
- Ласко (Petrium, Petronium) 83, 133
- Лещинський Богуслав 125
- Леопольд, австрійський цісар 6, 8, 9, 54, 57, 74, 91, 102, 103, 137
- Лещинський Ян (Лещинський), познанський воевода 4, 6, 8–10, 37, 53, 76, 95, 101, 107, 108, 133, 136–139
- Лізоля Франциск (Лісоля), австрійський посол у Варшаві 6–10, 54, 57, 65, 74, 91, 103, 136, 137
- Лясоцький Вацлав (Lassocki Waslaw), вижгородський хорунжий 6, 58, 59, 137
- Марія Людвіга див. Гонзага
- Марс (Mars), міф. 3, 14, 15, 19
- Мехмет Гірей, кримський хан 36, 41, 42, 55, 62, 117, 129
- Мехмет IV, турецький султан 6, 23, 29, 30, 32, 41, 60, 62
- Миколи Пустивного Св. монастир 10, 105, 106
- Мищик Ю.А. 27, 40, 41, 48, 65, 73, 106
- Нарушевича теки 21, 132, 133
- Немирич Юрій (Niemirycz, Niemierzycz), підкоморій київський 4, 6, 10, 37, 53, 108, 129, 137, 139
- Николський, отець 106
- Носач див. Nosacz
- Овербек, бранденбурзький стольник 4, 37, 136
- Олексій Михайлович, московський цар 3, 4, 23, 29, 31, 33, 38, 41, 53, 58, 59, 66, 68, 82, 89, 90, 93, 97, 98, 100, 116–118, 135
- Оссолінських бібліотека 13, 36, 38, 42, 48, 58, 67, 100, 101, 130
- Павло, св. 5, 47, 78
- Паїсій, єрусалимський патріарх 19
- Параскевії Св. Чернігівської монастир 5, 8, 39, 40, 73
- Пасенко Петръ, полковий писар 105

- Петро, св. 5, 47
 Підкова Іван(?) див. Sviacovius
 Потоцький Петро, брацлавський
 воєвода 7, 62, 137
 Потоцький Станіслав (Potoccius),
 гетьман великий і коронний, київський
 воєвода 4, 5, 8, 17, 31, 32, 34, 42, 43,
 49, 55, 88, 129, 136–138
 Пушкар Мартин (Puscarenco,
 Puszkarenco), готлавський полковник
 9, 10, 89, 91, 92, 97–99, 103
 Пушкар Мартина син 98
 Пясочинський Ян, підкоморія
 новогрудський 3, 26, 136
- Радивилів архів 134
 Ракоція Юрій II (Rakocius),
 трансільванський князь 3, 16, 23, 24,
 30, 32
 Ромашкевич (Romaskiewicz, Rumasz-
 kiewicz), польський посол 6, 55, 60
 Русецьких депозит 106
- Сарченко Роман, остирський сотник
 10, 104, 105, 139
 Сефер Казі-ага (Sefer Kazy aga,
 Seferkazi aga), візир кримського хана
 6, 7, 55, 61, 137
 Силич, полковник чернігівський 40
 Скоцилас Ігор 149
 Содомора А.О. 12
 Стжалковський (Strzałkowski),
 польський посол 9, 92, 93
- Теодозій див. Грек Теодозій
 Тетеря Павло (Tetera), козацький
 полковник 7–9, 14, 63, 67–71, 75, 85,
 87–89, 92–94, 96, 99, 122, 129, 138, 139
 Тишкевич Юрій (Tyszkiewicz Jerzy),
 староста абельський 10, 110, 111,
 139
 Тшебицький Андрій (Trzebicki
 Andrzej), коронний підканцлер 6–9,
 51, 69, 71, 72, 75, 92, 137, 138
- Федорук Ярослав 3, 12
 Филипиша, дружина Б.Хмель-
 ницького 19
- Хмельський див. Chmielecus
 Хмельницький Богдан (Chmiel-
 niscyus, Chmielnicius Bohdanus,
 Chmiełnicki Bohdan, Chmielnizkius,
 Kumieliński), український гетьман 3,
 4, 12–18, 20–24, 29–31, 33, 42, 57, 84,
 97, 103, 119, 123, 124, 132, 136
 Хмельницький Павло Яненко,
 київський полковник 10, 104, 105,
 139
 Хмельниченко Тимофій (Tymoscius),
 гетьманчик 16, 18, 19
 Хмельниченко Юрій (Georgius,
 Chmielniczenko), гетьманчик 4, 14, 16,
 33, 41
- Чаргорийських бібліотека 14, 21, 22,
 25, 37, 39, 41, 45–47, 49–52, 54, 55, 60,
 62, 63, 65, 72, 75, 83, 85, 88, 91, 95, 97,
 103, 108, 109, 121, 126, 133, 134
 Четвертинський Степан Святополк
 (Четвертенський, Czetwertenski,
 Czetwertynski), підкоморія
 брацлавський 4–6, 8–10, 38, 45, 46,
 48, 49, 52, 82–84, 87, 88, 90, 91, 96, 97,
 120, 125, 136–139
 Четвертинського Ст. Св. син 91
- Ян II Казимир (Казимир, Jan
 Kazimierz, Ioannes Casimirus),
 польський король 3–7, 9, 22, 23, 28,
 29, 31, 34, 36–38, 44–46, 48–50, 55–60,
 64–67, 69, 71, 74–76, 82, 85, 87–89, 93,
 95–97, 99, 100–102, 107, 108, 110–112,
 114, 116, 117, 119, 120, 121, 123, 125–
 130, 136–139
 Яскульський (?), посол, стражник
 коронний 32
- Абрам, шипкар 52
 Achilles, посол курфюрста
 бранденбурзького 81
 Achtey (Achtad) ali, татарський посол
 61
 Ali Kazi murza, посол 61
 Antiochus, сирійський правитель 15
 Argus centoculus, міф. 18
 Aszkazy murza, посол 61

- Atilla, гуннський тиран 20
 Azdrubal, брат Ганнібала 16
- Vakowiecki**, жидичинський архи-
 мандрит 75
Vakowski Ioannes Ignatius 23, 125
Varabasz (Varabaszenko), кошовий
 отаман 98, 102, 104
Belizarius 121
Belzecki Ioannes 125
Venedictus, святий 20
Vielinski, ротмістр 35
Bohun (Bohunus), козацький полков-
 ник 23, 30, 99
Brakarz Pietrz 111
Vuthler, польський воєначальник 34
Butler Borchardus Guilhelmus,
 підкоморій 125
- Cacus**, міф. 20
Caesar Iulius, римський імператор 121
Casimirus I, польський король 21
Chmielecus, козацький полковник 18
Chmielowski, уніатський
 священник 130
Chodkiewiczze, родина 131
Christus (Chrystus) 21, 46
Cinna, міф. 20
Comedus, міф. 19
Cromerus, польський хроніст
 XVI ст. 21
Czaplinscyus, шляхтич 19
Czartoryski, князь 130
Czartoryskie, князі 131
Cyngus, перський цар 20
- Denhoff Theodorus**, скарбник 125
Dolhay, козацький отаман 98
Dziadziala, козацький полковник 98
Dzialas gasa 63
- Eleasarus**, міф. 19
Elia, міф. 19
- Fimbra**, міф. 20
- Gensericus**, вандалський тиран 20
Gninski Jan, маршалок
 посольський 130
- Grodzicki Christophorus**, кам'янецький
 каштелян 125
Grudzinski A., калішський
 каштелян 125
Gulczewski Stanislaw, стольник
 варшавський 58
Guttus, польський воєначальник 34
- Hannon**, карфагенський сенатор 18
Heliades, міф. сестри 20
Herodis Antira, цар 19
Hesperides, міф. сестри, три доньки
 Ночі 19
Hiezauczyl(?), полоняник 42
Hladkius, козацький полковник 18
Hołownia z Zarzecza, посол пинської
 шляхти 25
- Iunonis**, міф. 16
Iustinus, античний письменник 20
- Januszowicz Georgys**, писар 59
Jelski, посол 14
Jerzy, св. 62, 63
Jewiaszewski Kazimierz Ludwik
 (помилк. *Zaslawski*), каштелян
 смоленський 92, 93, 95, 101, 108, 112,
 121, 126, 135
- Kaletnik Jan**, віленський міщанин 111
Karacz bey (Karaczbej) 84, 89, 98
Karzinski, уніатський
 священник 131
Kisiel Adam, воєвода київський 95
Kmiczuc, хорунжий бужанський
 89, 90
Korsak, уніатський священник 131
Korsakowski 132
Kos Ioannes 125
Kostiuszko 97
Kotowicz Andrzej, писар Великого
 князівства Литовського 56, 111
Kozicki Warlaam, уніатський
 священник 131
Kryska Maryanna Ludwika, дружина
 Юрія Тишкевича 10, 111
Kuszewicz Samuele 125
Kysztowa, хан 63

- Leysurko, шинкар 52
 Livius, римський історик 17, 18
 Lubomirski Georgius, маршалок 55, 125
 Lubowiecki, суддя краківський 100
 Łukaszewicz, слуга підкоморія брацлавського 87, 88
 Macharbal, полководець карфагенського війська 15
 Maierko, шинкар 52
 Marcellus 17
 Marius, міф. 20
 Mazosz (Maslaus), родоначальник мазурів 21
 Mephis, міф. 20
 Miaskowski A. 125
 Mierzynski, шляхтич 54
 Mimus, міф. 19
 Moklak, шинкар 52
 Morski A., референдарій 125
 Naruszewicz Alexandr, писар Великого князівства Литовського 29
 Nemesi, міф. месниця 15
 Nosacz (Nossacz), козацький полковник 98, 129
 Obrozinski, посол до короля 50
 Orcus, міф. 19
 Osse, міф. 20
 Pac Christophorus 125
 Pellion, міф. 20
 Petrezycki Kulaka, козацький гетьман 91, 97
 Phaeton, міф. 14, 20
 Phenix, міф. 20
 Philirrus, козацький полковник 19
 Philirrus, цар македонський 15
 Phinea, міф. 19
 Plutarchus, античний письменник 14, 20, 132
 Posiey, уніатський священик 130
 Poczarski, єпископ луцький 131
 Posup, оберштер 35
 Pompeius, античний письменник 20
 Poniatowski M., регенс королівської канцелярії 67
 Prażmowski Nikolaus 125
 Protasowicz Hieronim, посол пинської шляхти 25
 Protheus, міф. 15
 Prussia, вітінський цар 15, 16
 Radziwił Michał, підчашій Великого князівства Литовського 34
 Rakoby, генерал 35
 Rakuski dom 79
 Rożycki Ioannes 125
 Rubca Illa 56
 Rubca Michał 56
 Sapicha (Sappihus) 55, 80
 Sawicki, козацький отаман 87
 Scipio, римський полководець 17, 18
 Scivabarka, сотник коберський 87
 Scyriop Ignacyus, підстолий Великого князівства Литовського 21
 Serbin, полковник 32
 Sewynowa wdowa, віленська міщанка 111
 Sielawa Antonius, київський уніатський митрополит 28
 Smarozki, посол 97
 Sokołowski 44
 Sołomiereckie, українська шляхетна родина 39
 Steckiewicz (Stetkiewicz), слуга підкоморія брацлавського 84, 87
 Suchses, генерал 80
 Susza, уніатський священик 130
 Swiesowius (Іван Підкова ?), отаман 18
 Szaytamas, турецький посол 62
 Szczytnicki, єзуїт, посол 50, 51, 133
 Szymauga, шинкар 52
 Szumowski Ioannes, польський посол 23, 61
 Szurubalka, сотник 97, 134
 Tamerlanus, татарський тиран 20
 Themeridis, цариця 20
 Tomkiewicz, польський посол 64
 Totiba, готський тиран 20

- Trogus, античний письменник 20
Трузну, українська родина 131
- Vergilius, римський поет 17
- Witemberg, шведський генерал 21, 22
Władysław IV (Vladislaus IV),
польський король 110, 123
Wyhowski Eustachius, батько Івана
Виговського 125
- Xenophon, античний письменник 20
- Zamoyski Jan, воевода сендомир-
ський 22
Zaslowski (помилк.) див. Jewła-
szewski
Złotnik Ior, віленський міщанин 111
Złoty, уніатський священник 131
Zolanowski 131

Географічний та етнічний покажчик*

- Австрія 6, 43, 54
Адріанополь 32, 41
Албанія 41
англійці 103
Англія 44, 78
- Банічі 5, 47
Бар 29, 30
Барське староство 127
Батіг 15
Бахчисарай 6, 55
Белз 131
Белзьке воєводство 34
Белзьке єпископство 130
Бендзин 34
Бендзинське староство 35
Бережниця 87
Берестейське воєводство 34
Берестейське єпископство 130
Берестечко 17, 19
Берлін 8, 37, 53, 76, 138
Бескиди угорські 7, 61
Битом 37
Бихів 30, 131
Біла Русь 117, 129
Біла Церква 42, 44, 83
Білгород (Білий Город) 62, 63
Білгородське староство 62
Білоозеро 105, 106
Білоусь 8, 73
Більськ 131
Бобичів 67
Бобки 6, 56, 137
Бобруйськ 132
Богуславське староство 6, 58, 59
Болозва 3, 26, 136
Борисфен див. Дніпро
Боровичі (Боровиця) 52
Брацлавське воєводство 49, 85, 86, 88,
97, 113, 115–119, 121, 127–129, 134, 137
- Брунсберк 109
Брянськ 131
Буськ 131
- Валахія (Молдавія, молдавські
землі, Мультаби) 7, 15, 16, 18, 30,
36, 42, 51, 61, 137
Варшава 4–10, 12, 22, 29, 36, 38, 48,
49, 53, 54, 56–58, 65, 66, 69, 70, 74,
78, 81, 82, 91, 95, 99, 101, 103, 107,
108, 110, 111, 132, 137–139
Велика Польща 75
Велике князівство Литовське
(Литва) 3, 6, 11, 21, 28, 29, 34, 56,
57, 60, 68, 80, 86, 87, 92, 101, 102,
104, 111–119, 121, 123–132, 134, 136
Великомірський повіт 111
Венеція 41
Вигов 125, 124
Вишниця 125
Відень 12
Військо Запорозьке 3, 6, 7, 9, 12,
13, 23–25, 27, 31, 39, 40, 45, 47, 57,
65, 73, 82–87, 90, 91, 95–97, 100,
104, 105, 112–119, 121–123, 126–
130, 135
Вільно 29, 30, 37, 102, 111, 132, 139
Вісла 15, 100
Вітебськ 131
Вітебське архієпископство 131
Волинське воєводство 34, 85, 91,
118, 120
Волинь 89
Волиця 131
Володимир 131
Володимирське єпископство 130
Володимирці (Володимирець) 8,
82–84, 87, 90, 138
Волоське воєводство 42

* Покажчик уклад Ігор Сकोчилиас.

- волохи (молдавани, мультами) 5,
 15, 24, 30, 42, 60
 Ворняни 56
 Воцатин 131
 Воютин 10, 119

 Гадяч 10, 98, 112, 119, 121, 126,
 135, 139
 Галац 29, 30
 Гамбург 79
 Гердонія 15
 Гижа 22
 Гніздове 105, 106
 Гомонз 131
 Гора під Робчицями 5, 49, 50
 Горинь 8, 14, 44, 72, 89, 97
 Городло 131
 Госліна 4, 37, 136
 Гоштин 35
 Гоща 8, 85, 87, 138
 греки 92
 Греція 19
 Гродно 131
 Грубешів 131

 Давид-городок (Давидгородок)
 8, 72
 Данія 43, 79
 Двіна 42
 Дерманська архімандрія 130
 Десна 131
 Дніпро (Борисфен) 8, 33, 65, 74,
 83, 92, 103, 121
 Дорогостаї 131
 Дорогочин 131
 Дубнівська архімандрія 130
 Дубно 75
 Дунай 23, 30
 Дунемберська фортеця 111

 євреї 6, 52, 137
 Європа 14

 Животів 88, 91, 120, 137
 Жидичинська архімандрія 93, 130
 Жовква 131
 Жовті Води 123

 Загошвин 132
 Заловне 105, 106
 Замойська колегія 22
 Замойська фортеця 22
 Замостя 3, 21, 22
 Заріччя 25

 Ігумень 131
 Інгрія 101, 102
 Іновроцлавське воєводство 34
 Іспанські Нідерланди 103
 іспанці 103

 Кавдіанська ущелина 18
 Калішське воєводство 35
 калмики 23, 59, 102
 калмицькі татари 30
 Кам'янець (Кам'янець-
 Подільський) 5, 23, 30, 34, 40, 42
 Канни 15, 18
 Капітолія 15
 Капуя 18
 Кассіна 20
 Кашолка 40
 Київ 5, 12–14, 41, 43, 46, 48, 49, 86,
 89, 113, 116, 122, 128, 132, 137
 Київське воєводство 6, 58, 59, 85,
 86, 113, 115–119, 121, 123, 127–129,
 134
 Кієкрина 10, 105, 106
 Клеванське проборство 131
 Клевань 5, 47
 Клещі 131
 Книшвин 131
 Кобринська архімандрія 132
 Ковель 131
 Ковно 131
 козаки (козаки запорозькі,
 запорожці) 3–5, 7–10, 13, 14, 18,
 19, 22–25, 29–31, 33, 36, 38, 40–42,
 48, 54, 55, 57, 60, 61, 65, 74–82, 85–
 87, 90–94, 96, 98, 101–104, 106, 107,
 109, 110, 116, 123, 124, 127–130
 козаки донські 41
 Конатча 105, 106
 Константинополь див. Стамбул
 Корещ 44

- Корсів фільварок 93
 Корсунь 15, 44
 Краків 12, 99, 106, 132
 Краківське воєводство 34, 35, 66
 Красностав 131
 Крем'янець 32, 131
 Крепінське староство 35
 Крепишці 34
 Крим (земля ханська) 41
 Кримська орда 7, 62, 98
 кримські тагари 23, 24, 30
 Кувичинці 10, 104, 105, 138
 Курзанів 6, 56, 137
 Курляндська границя 111
 Курляндське князівство 111
 Кухоцька Воля 5, 45, 46, 137
 Куявське воєводство 34

 Лавишів (Лавришів) 132, 135
 Ленчицьке воєводство 35
 Лешно 120, 125
 Ліда 132
 Літвія 10, 119, 121, 139
 Лович 58
 Локачі 9, 92, 138
 Луцьк 10, 119, 139
 Луцька катедра 131
 Луцьке владиттво 94
 Луцьке єпископство 130
 Луцький повіт 9, 91, 96, 97
 Ляхівський Острів (Острів
 Ляхівський) 6, 56, 137
 Ляхівці 14, 32
 Любанське аббатство 35
 Любельське воєводство 34
 Люблін 70, 75
 Любомля 127
 Любомльське староство 122
 Львів 12
 Львівська устава 3, 26

 Мазовецьке воєводство 35
 мазури 21
 Мала Польща 75
 Маловський монастир 131
 Мальборське воєводство 34
 Межирич 7, 8, 37, 70, 71, 75, 89

 Мельник 131
 Мінськ 132
 Михайлівка 105, 106
 Мозир 46
 монастир Березницький 132
 Битенський 131
 Борисоглібський в Полоцьку 131
 Дерманської архімандрії 130
 Дорогобуський 130
 Дубнівської архімандрії 130
 Жидичинської архімандрії 130, 131
 Журавницький 131
 Загородський 131
 Земінський 131
 Колоза 131
 Люблінський 130
 Новгород-Сіверський 3, 27
 Онуфривської архімандрії 131
 Параскевії П'ятиницької Черні-
 гівської 5, 8, 39, 40, 73
 Пересопницький 131
 Пустинської архімандрії під
 Мстиславом 131
 Святих апостолів Петра і Павла
 в Глухові 5, 47
 Святого Духа у Мінську 132
 Святого Миколи Пустинного у
 Києві 10, 105, 106
 Святої Трійці в Острозі 130
 Святоспаский у Полоцьку 131
 Супральської архімандрії 131
 Москва 6, 7, 14, 33, 38, 41, 53, 55,
 57, 59–62, 64, 65, 74, 76, 92, 93, 100,
 102, 107, 109, 122
 москвитини (москалі, москва,
 московський народ) 8, 9, 36, 41, 43,
 64, 66, 74, 76, 92, 94, 96, 101, 104,
 107, 110
 Московія (Москва) 9, 33, 79–82,
 96, 123
 Мохнотин 40
 Мстислав 131
 Мстиславське єпископство 131

 Несвіж 134
 Нідерланди 78, 101
 Німеччина 78

- Нобель 131
 Нова Четвертня 6, 8, 9, 52, 87, 88,
 90, 91, 137, 138
 Новоградок 132
 Новоградське воєводство 132
 Ногайська Орда 62

 Овруцьке староство 122
 Онуфріївська архімандрія 131
 Опочно 35
 орда 7, 25, 62, 98
 Орша 130, 131
 Остер 105
 Острог 89, 130, 131
 Острозьке єпископство 130
 Оттоманська Порта (Порта) див.
 Туреччина
 Охматів 17, 18

 Парадиське аббатство 35
 Перекопська орда 62
 Перемишльське єпископство 130
 Перемишль 75
 Переяславське староство 122
 перси 20
 Пилявці 15
 Пинськ 3, 14, 24, 25, 43, 132, 136
 Пинське єпископство 131
 Пинський повіт 3, 5, 29, 30, 43–45,
 90, 91
 Пинський тракт 30
 Підгайці 3, 31, 32, 136
 Підляське воєводство 34
 Пільці (Пільче) 60, 62
 Піскова скала 100
 Пшчане 105, 106
 Плоцьке воєводство 34
 Погножжя 32
 Подільське воєводство 34, 117,
 118, 129
 Познань 4, 6, 34, 35, 49, 58, 59,
 136, 137
 Познанське воєводство 35
 Полісся 14, 89
 Політа 8, 75, 138
 Полонне 7, 8, 10, 69–71, 88, 89,
 125, 126, 138, 139

 Полоцьк 131
 Полоцьке архієпископство 131
 Полочановичі 24
 Полтава 7, 8, 63, 69, 83, 84, 89, 98,
 99, 138
 Полуозеро 7, 67, 68, 138
 поляки 5, 8–10, 13, 22, 30, 42, 48,
 57, 59, 65, 66, 74, 76, 92, 94, 100,
 103, 106, 108, 115, 119
 Поморська земля (Помор'я) 58,
 102
 Поморське воєводство 34, 35
 пороги Дніпровські 33
 Прага 100
 Празмів 125
 Прошовичі 66
 Прусія 5, 10, 35, 42, 43, 53, 58, 79–
 81, 102, 107–109
 Пруське воєводство 35
 Пустинська архімандрія 131
 Путивль 121

 Равське воєводство 35
 Ратно 131
 Рим 3, 14, 15, 18
 римляни 15, 16, 18
 Річ Посполита (Польща, Корона
 Польська, Корона, Польське
 королівство) 3–12, 14–16, 22–24,
 30, 32–34, 36, 38, 45, 48, 50, 55, 57–
 62, 65, 66, 69, 72, 74, 78, 83, 85–88,
 91–93, 95–97, 100–103, 107, 108,
 110, 112–118, 120, 130, 134, 135, 137
 Робчиці 5, 49, 50, 137
 Рось 59
 Росохач 105, 106
 Руське воєводство 34, 118
 Руське князівство див. Україна
 руський народ 115, 118, 129, 132
 Рясне 6, 57, 58, 137

 Сандомирське воєводство 34, 35
 Сарматська земля 14
 Серники 97
 Сіверщина 117, 129
 Сілістрія 62
 Сірадське воєводство 34

- Скаржава 34, 35
 Скларія 111
 слов'янський народ 66
 Случ 44, 89
 Смоленське архієпископство 131
 Сокаль 131
 Сокальська дорога 50
 Соловецька ріка 105
 Стамбул (Константинополь) 32, 41
 Стародубський повіт 6, 56
 Степаль 89
 Стир 8, 72
 Стоянів 131
 Стрельницький млин 5, 47
 Суботів 13, 20
 Супратська архімандрія 130, 131
 Сураж 130
 Сусідовичі 3, 26
 Сціниці 6, 58, 59
- Тарновська устава 3, 26
 татари (скити) 5, 6, 15, 20, 31, 38,
 42, 48, 57, 59, 65, 76, 89, 90, 93, 98,
 102, 103, 110, 122–124
 Торунь 10, 58, 80, 102, 123, 125, 139
 Требія 15
 трансільванці 15, 30
 Троки 131
 Тукочин 131
 Туреччина (Оттоманська Порта)
 15, 32, 42, 55
 Турів 8, 82–84, 138
 Турівське єпископство 131
 турки 32, 42
- Угорщина (Угорська держава,
 Угорська земля) 6, 7, 60–62
 угорці 26, 60
 Україна (Русь, Руська земля, Руське
 князівство) 3, 5, 7–10, 12, 13, 16,
 22, 23, 28, 31, 32, 41–43, 45, 48–50,
 55, 61, 70, 75, 77, 78, 80, 85, 88–92,
 95, 96, 100, 102, 103, 107–109, 112,
 115, 117, 118, 121, 123, 127, 136
- Умашь 57
 УРСР 12
- Фермопільський прохід 18
 Фрайбурк 109
 Франкфурт 102
 французи 101, 103
- Хелмінське воєводство 34
 Холмське єпископство 130
 Хижа 22
 Холоківів 5, 47
 Хотин 18
 Хрещате 105, 106
- церква в Любліні 130
- Черєя 131
 Черкеська орда 62
 Чернігів 8, 70, 71, 73, 138
 Чернігівське воєводство 85, 86,
 113, 115–119, 121, 127–129, 134
 Чернігівське єпископство 131
 Чигирин 3–5, 7–9, 13, 27, 38–40,
 43, 45–48, 63–65, 73, 92, 96, 127,
 136, 137, 139
 Чигиринське староство 87, 119,
 122
 Чорне море 116, 122, 129
 Чорні плавні 105
- шведи 8–10, 22, 24, 76, 79, 92, 101,
 102, 108, 109, 114
 Швеція 7, 16, 22, 30, 43, 61, 62, 65,
 69, 71, 74, 77, 79–82, 101, 107, 109,
 110
 Шльонськ 80
- Щельпія 131
- яничари 18
 Янівка 40
 Яновичі під Гижою 22
 Ясси 4, 6, 36, 50, 51, 136, 137

Львівські історичні праці. Джерела, вип. 1
Василь Гарасимчук
Матеріали до історії козаччини XVII в.

***

Василь Гарасимчук:
життя і творчість (1880-1944)

Художник А. Гречило
Літературні редактори
Н. Кіт, М. Патерига
Редактор англійського тексту І. Бехта

Здано на складання 13.09.93. Підписано до друку 21.01.94. Формат
60x84¹/16. Папір друк. Друк. офс. Обл.-вид. арк. 17,25. Зам. № 58-4.

Ціна за домовленістю.
Віддруковано з готових діапозитивів
на Львівській книжковій фабриці "Атлас"
290005 Львів, вул. Зелена, 20.